

LOS MANUSCRITS

DEL

MONASTIR DE SANTA MARÍA DE RIPOLL

PER LO

DR. RUDOLF BEER

(TRADUCCIÓ DEL ALEMANY D'EN PERE BARNILS Y GIOL)

BARCELONA

ESTAMPA DE LA CASA PROVINCIAL DE CARITAT
CARRER DE MONTALEGRE, NÚM. 5

1910

*EXTRET DEL Boletín de la Real Academia de Buenas Letras
de Barcelona, TOMO V*

LOS MANUSCRITS
DEL
MONASTIR DE SANTA MARÍA DE RIPOLL

LOS MANUSCRITS

DEL

MONASTIR DE SANTA MARÍA DE RIPOLL

PER LO

DR. RUDOLF BEER

(TRADUCCIÓ DEL ALEMANY DEN PERE BARNILS Y GIOL)

EXTRET DEL *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*
de Barcelona, TOMO V

BARCELONA

ESTAMPA DE LA CASA PROVINCIAL DE CARITAT
CARRER DE MONTALEGRE, NÚM. 5
1910

LOS MANUSCRITS

DEL

MONASTIR DE SANTA MARÍA DE RIPOLL

I

En l'informe que, sobre un viatge de dos anys d'investigació per Espanya, aparesqué sots lo títol «Handschriftenschätze Spaniens» en los volums CXXIV-CXXXI d'aquests informes de sessions, s'ha insistit diferentes vegades, especialment en los nombres de biblioteques 24 (Barcelona, Arxiu General de la Corona d'Aragó) y 391 (Ripoll), en l'importància que tenen les resquícies de la vella biblioteca del monastir de Ripoll, conservades avuy en l'arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona. Aquexes resquícies componen un total de 233 còdices en gran part ben conservats, que contenen més de 1,000 copies de textes desde'l segle IX fins al XVIII. La formació d'un catàlech detallat d'aquests manuscrits era una de les tasques més llargues però també més fructuoses que per l'esmentat viatge d'investigació havien sigut senyalades per la Comissió Patrística de l'Academia Imperial de Ciències; un cop acabada la feyna de catalogació es vegé més clar lo encertat de la disposició apuntada, d'incloure en lo catàlech de referència, en quant fós possible, tots y cada un dels manuscrits pertanyents a un fonds determinat y de valor notable, sense circunscriureis al fi particular del «Wiener Corpus» dels pares llatins de la Iglesia.

Lo catàlech dels còdices de Ripoll, acabat ja fa alguns anys en la forma indicada, constitueix un dels suplements més esencials per aquelles llistes de vells manuscrits espanyols que han sigut publicats fins ara per erudits d'Espanya mateix y de fòra, y especialment,

(1) Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, philosophisch-historische Klasse; 155. Band, 3. Abhandlung und 158. Band, 2. Abhandlung. Wien, 1907-1908. Treball d'en Rudolf Beer, corresponent de la Real Academia de Bones Lletres, presentat en les sessions de la Academia Imperial de Ciències de Viena de 4 de juliol de 1906 y 3 de juliol de 1907; y publicada la traducció catalana, revisada per l'autor, ab autorització especial de dita Academia Imperial concedida a la de Bones Lletres en sessió de 9 de desembre de 1908.

forma un suplement essencial pels catàlechs fets per Gustau Loewe comissionat per l'Acadèmia imperial, que extrets dels papers deixats per ell, ha publicat Guillèm d'Hartel en lo volúm primer de la Biblioteca Patrum Latinorum Hispaniensis.

Per açò sembla justificat que lo segon volúm d'aquesta Biblioteca, a punt de sortir, comenci ab la publicació del catàlech dels manuscrits de Ripoll; l'extensió y la idiosincracia d'aquesta vella biblioteca conventual catalana, han estimulat a pèndrela abans que tot per objecte d'un estudi especial y atrevirse a la temptativa d'exposar la col·lecció en relació a l'història y a les tendències culturals del monestir especialment en lo que toca a les ciències històriques senyalant al mateix temps les corrents generals literaries. A fer una temptativa axis precisament a Ripoll hi induïda la circumstància que'l nombre de Còdices conservats de la biblioteca del seu monestir solament, ja aventureja al de les reliquies que'ns queden de les altres biblioteques més notables de Catalunya en l'Edat mitja, com Sant Cugat del Vallès, Poblet, Santu Creus y Urgell. Y per lo que toca a Castella, tampoc cap de les seves velles llibreries conventuals famoses, ni Arlanza, ni Cogulla o Sabagún, ni sisquera Silos ab ses quantioses resquicies literaries tenen avuy per nosaltres l'importància que té Ripoll.

Mercès al adjutori del cambrer major de Sa Magestat reyal y imperial y al de l'Acadèmia Imperial de Ciències va ser possible al autor cotejar a Barcelona, en la primavera de 1905, lo catàlech dels Rivicullenses arreglat a són temps y complementar-lo en aquelles parts que semblaven d'importància per la present enquesta; així se tingué recullit lo material necessari per explicar les principals corrents intel·lectuals que predominaren al monestir desde lo començ de la Reconquesta fins al acabament de l'Edat mitjana, per la manera de tractar los cabals litúrgichs, literaris y científichs, y per establir al mateix temps certes normes que havien de servir també per l'història intel·lectual d'altres monestirs més antics d'Espanya.

Una investigació d'aquest genre per Ripoll, havia sigut empresa diferents vegades, però may fins ara havia sigut portada a terme. L'explicació d'açò sols pot trovar-se en la circumstància de que Ripoll ha tingut un especial destí en lo que toca al estudi de la seva tant notable biblioteca monacal. Precisament aquells qui podien suministrarnos llargues noves sobre lo tresor literari de la vella abadía, s'han donat per satisfets ab la descripció d'alguns pochs còdices, o ens han deixat solament llistes superficials de titols inexactes, mentres que'ls que's trobaven en estat y ab voluntat decidida de buydar-lo per complert, no han sigut bons per satisfacer les exigències y escrupulositats que nosaltres hem de posar en l'investigació de manuscrits.

Lo primer qui començà una arreplega sistemàtica dels documents y manuscrits de Ripoll, fòu Geróni Pujades (nascut a Barcelona

en 1568, mort prop 1645) qui per la seva monumental Historia de Catalunya, durant 40 anys de treball infatigable, ressegui gelòs les biblioteques públiques y privades de la seva patria, especialment les dels convents y va atendre cuidadosament ab aquestes també al arxiu y llibreria de nostre monastir. No l'hi fou donat gaudir dels fruysts de sos estudis; la seva Crònica de Catalunya, continuada fins l'any 1162, no aparegué sinò a començaments del segle XIX, mentres que dels documents colecccionats per en Pujades s'en apoderà *Pierre de Marca*, (nat en 1594, mort en 1662, arquebisbe de París), qui, constituhit per Lluís XIV en 1644 Intendent General de Catalunya, permanesqué en aquest càrrec fins 1651, per consegüent set anys, arreplegant durant aqueix temps lo material per una obra extensa, ben documentada que *Etienne Baluze* publicà en 1688 a París, casa F. Muguet, ab lo títol: «*Marca Hispanica sive Limes Hispanicus, Hoc est Geographica et historica descriptio Cataloniae... Auctore illustrissimo viro Petro de Marca*» ab un pròlech endreçat a Jean Baptiste Colbert, fill (marquès de Seignelay).

Que les fonts de Ripoll foren ben aprofitades per l'obra, ho demosta, per exemple la copia de les «*Gesta comitum Barcinonensium*», treta d'un manuscrit del monastir, com també la comunicació d'un nombre considerable de documents importants trets dels Cartularis y escriptures isolades de Ripoll; y ja no's contentaven solament ab trèure copies, puix a més dels dos manuscrits de la Biblioteca Nacional de París Nr. 3875 (olim Baluzianus) y Nr. 5132 (olim Baluzianus), procedents de Ripoll segons anotava ja Léopolt Delisle (*Le Cabinet des mss. de la Bibliothèque Nationale I*, 364 s.), jo puch encara citarne tres més de la mateixa Biblioteca, que s'han de posar, en relació ab les requisicions den Marca, en l'Arxiu y la Biblioteca de Ripoll. Ben clar s'espressa sobre aquest punt important per l'història dels residus dels manuscrits de Ripoll, un dels erudits de més confiança, *Félix Torres Amat*, qui en les seves «*Memorias para ayudar á formar un Diccionario critico de los Escritores Catalanes*», Barcelona, 1836, plana 510, en l'article dedicat a Geróni Pujades, fà constar que tots los papers del benemèrit colecciónistà havien passat en poder de Marca, y acusa després severament a n'aquest d'haver près als arxius catalans un gran nombre de manuscrits magnífichs (multitud de preciosos còdices) y d'haverse'ls endut cap a França.

Per altre part pot alegarse que lo còdex ab los Capitulars dels dominadors franchs, que Marca y Baluze manlevaren a Ripoll per confrontar pera l'edició que tenien preparada: «*Capitularia regum Franco-rum*», París, 1677 (2 volums), fou tornat altra vegada com s'explica d'una manera minuciosa quelcom rara en lo capítol XLVII del prefaci de l'esmentada edició. Emperò ha de tenirse en compte que aquí's tractava d'un préstec facilitat per les autoritats, o si's vol, d'una dexa «oficial».

En tot cas s'haurà de regonèixer, que la primera nova dels manuscrits y documents de Ripoll que publicuen dos històriadors francesos, es dèu al cap de vall al zel coleccióista d'un investigador català, y axis se compren lo disgust dels erudits espanyols al veure qu'el nom d'En Pujades apareix sols ciat una vegada y encare en la forma: «Pujadesii inscritia notatur» en l'índex de la per tot arrèu coneiguda Marca Hispànica.

Dels bibliotecaris y arxivers del monastir hem de dir que si bé molts d'ells s'esforçaren noblement per donar a conèixer y valorar lo fons de Ripoll, no's trovaren en estat de publicar los resultats de llurs treballs. Y com siga que *Enrique Flórez*, lo benemèrit publicador de la *España Sagrada* (1747 ss.) y lo fundador de l'història científica de l'Iglesia d'Espanya, tampoch' visita Ripoll, permanesqueren allí completament ignorats los tresors de manuscrits que s'hi custodiaven, fins que *Jaime Villanueva*, en los anys 1806 y 1807 va tocar a Ripoll en la seva fecundissima ruta d'investigació per Catalunya. Les comunicacions (cartes) sobre'l s'estudis den Villanueva en la biblioteca del monastir, publicades en los volums VI y VIII del seu «Viaje literario á las iglesias de España», és de lo meller qu'poseïm sobre descripcions de manuscrits de Ripoll. Llàstima que l'excellent erudit descrigués sols 26 manuscrits dels 300 que va veure a la Biblioteca (1). D'aquests 26 sols n'existeixen avuy cinch (2), al menys és sols aquesta la petita part que's trova en lo còs principal de la vella col·lecció guardat actualment en l'Arxiu barcelonès de la Corona. Aquesta proporció numèrica per ella sola dona a conèixer la pèrdua que ha sofert la magnífica vella biblioteca del monastir; si a més d'açò es té en compte que Villanueva va descriure solament les peces més precioses, la pèrdua devé més grossa y de més importància; los còdices més escullits de la col·lecció, com lo Psalteri de plata y la rica compilació d'escriptures del segle VIII (comp. més avall), semblen perduts irreversiblement; més enllà comprobarèm de quina manera l'invèstigació procura omplir altres llaunes (*Fuero Juzgo* de l'any 1011 [Vill. 18], lo còdex de *Rangerius* [Vill. 15], los escrits del monjo *Oliva* [Vill. 19]) al menys en lo que concerneix als textes.

A les meritories indagacions den Villanueva segueixen les notícies biogràfiques y bibliogràfiques que *Félix Torres Amat* incloïa en les seves ja indicades Memorias. Aquest ha aprofitat cuidadosament per lo seu fi l'arxiu y la biblioteca de Ripoll, però precisament lo seu fi impossava circumscríures als autors catalans, de manera que la seva obra, com les notícies den Villanueva, tampoch' ens ofereix un cop

(1) La descripció continuada, *Viaje VIII*, 36-59 porta'l nombre 20; no obstant se citen dos còdices en els Nr. 5, 9, 19, y tres en el Nr. 3; a més d'aquests ve lo *Psalterium argenteum* del arxiu; v. mes avall.

(2) 3, 6, 11, 17, 18, 2.

BOLETÍN DE LA REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS DE BARCELONA

Tomo V

Bonitatem p̄ pralmis cum dicuntur.
Videtur laus etiam buna excep-
tum videtur ad dicere. Eccl Homo
qui non poterat dñm ad lucos tibi,
In quos biml. laus in unius cuncta
metuunt. tunc visus sum et tu
debunt. Quia bimmodo ad te
libet in iactatione possunt. hic
habent postmodum in. qui uero
dam uocis auctor prodest et equum.
Hic non habet et compunctionem.
Et non supplicio dicitur non sit
misericordum. In p̄ se quibus uocis
laus et alia dicuntur leguntur.
Quia quod suspicuntur non sit
qualia a sensib. p̄cepta felici uocis
minuunt. si in regno potest uolunt
quod implere nequaquam possunt.
Quia uocis hanc uocem ad p̄sonam
poterimus. poteris et uolu in con-
fessionem inuidibiliterum. Quia illi
lum auferunt non sit. quam nos
in lectione p̄sonae tollamus uocem
adsumsere. Ex p̄li et lib. Ber
sententiarum sc̄i regorum.

Expletus ab opere scribae nostro et libri:
primus exenti in causa fiducia dñi. subdit
xiiij. annos aetatis. Et decesserunt.
Obdebet q[uo]d non scribat. Non obtemperat
alio puerile xp[ist]mum nondigne[m] patimini
propter te[m]p[or]em obtemperare ut facias modicam
quandoque accusari et obtemperare m[od]estis in me.
R E B I L I O N O R T am.

d'ull sobre'l conjunt — deixant de banda lo que's refereix a la distribució ordenada segons los noms dels autors. — *Joan Corminas*, en lo seu «Suplemento» sortit a Burgos en 1849, ha intentat complementar les notícies den Torres Amat, però aquesta temptativa no ha tingut ècsit. Veritat és que dit «Suplemento» conté notícies sobre una serie considerable de còdices de Ripoll, mas la major part són completament duptoses y s'han d'utilisar sempre ab grani precaució. Així fa menció l'autor entre'ls Rivipullenses, pàg. 297, d'un «Sacramentale de Montelaud» (exacte Guilelmus de Monte Lauduno), y en la pàg. 311 en los «Tratados médicos» pàrta de tals com «de Cophoca, Jaros» en comptes de «Cophon» y «Alexander yatros» com es pot llegir clarament en lo còdex senyalat avuy ab lo Nr. 181. Si devant de tals proves un se sent impulsat a queixarse de la tan bescantada llengüera dels espanyols, es conté desseguida al examinar la Llista que fou publicada en el *Serapeum VIII* (1847), pàgs. 85-88 segons comunicacions fetes per carta, d'un estudiós alemany, per lo demés digne de lloança, *Gotthold Heine*. Per sorpresa nostra trovèm citat sots lo Nr. 4 d'aquest catàlech un tal Guilelmus de Mandoysto (en comptes de Mandaguto), sots lo Nr. 50 es diu «rogante discipato (sic) eius Gloancon» (en comptes de ad Glauconem discipulum) y d'acord estan Corminas y Heine al enunciar lo títol del Nr. 74: *Liber glossarum et tonologiarum* (exacte: *etymologiarum*).

Tota vegada que *Paul Ewald* en la seva relació de viatge (*Neues Arch. d. Ges. f. ä. d. Geschichtskunde*, VI, 1881, 386-388) sols descriu uns pochs manuscrits de Ripoll y aquets encara d'una manera molt sumària, y Gustau Loewe, lo company d'Ewald, ni sisquera tingué en compte l'arxiu barcelonès de la Corona en la seva ruta d'investigació, era d'esperar que *Isidoro Carini*, qui en 1882 resseguí per encàrrec oficial los arxius y biblioteques espanyoles, hauria omplert les lacunes que havèm deixat senyalades. No obstant un se trova enganyat en aquesta esperança; l'informe de Carini: «Gli Archivi e le Biblioteche di Spagna», Palermo, 1884, s., útil per lo coneixement de moltes col·leccions de manuscrits d'Espanya, ens deixa casi completament a les fosques precisament a Ripoll. Un romà parat al llegir (lloch cit., I, 49), que'l monastir, la primera acta de consagració del qual data del any 888, ha sigut el «rifugio delle lettere ne'secoli, VIII, IX e X» y forma un «monumento insigne dell'ordine bizantino». Les noves del tot incomplètes sobre'ls manuscrits, no són més que una repetició de les notícies ja de temps conegudes junt ab los seus errors (*liber tonologiarum*), en l'exemplar de la *Vita solitaria Petrareas* són descuidades les circumstancies de la formació de la copia, circumstancies importants per Carini y comunicades ja per Amat y Corminas, etc., etc.

Aquesta mirada retrospectiva no és pas ben falaguera, però és necessaria si s'ha d'aclarir lo fet de que molts bibliògrafs y històriadors de la literatura, y ab ells mestres de regòneguda escrupulositat, do-

nant per no existents los manuscrits de Ripoll custodiats al Arxiu de la Corona d'Aragó, posats diligentment a disposició dels estudiosos, y apoyantse en llurs investigacions en dates més antigues en part duptoses, arriuen fins a publicar copies los originals de les quals són fàcilment trovables a Barcelona. Així Léopold Delisle, en una nota sobre lo «Recueil intitulé De miraculis sancti Jacobi» (Le Cabinet Historique, XXIV, 1878, 1 ss.) publicà una carta del monjo de Ripoll A. de Monte, del any 1172 (o 1173) de la qual ens ocuparem, anotant sobre'ls originals (lloch cit., pàg. 2, nota 1): «Cette lettre, dont il y a deux copies dans le volume 372 de la collection Baluze (f°s 6 et 38), se trouvait au XVIIe siècle dans le ms. 38 de l'abbaye de Ripoll. Le ms. 38 était l'extrait même que l'auteur de la lettre avait pris en 1173 du recueil conservé à Saint Jacques de Compostelle.» Los sabis escorcolladòrs espanyols Fidel Fita y Aureliano Fernández-Guerra també s'han conformat ab aquestes proves sobre'ls originals; en la seva excelent publicació «Recuerdos de un viaje á Santiago de Galicia», Madrid, 1880, pàgina 42, trovèm: «La carta ó dedicatoria que el monje Arnaldo trazó y puso por cabeza de su trabajo literario, se guardaba original en la biblioteca de Ripoll, cuando Balucio tomó de aquell monasterio los documentos justificativos que tanto avaloran la Marca hispánica».

L'original de la carta se trova al començ del Rivipullensis, Nr. 99, que conté aquell extracte, en l'Arxiu de la Corona d'Aragó a Barcelona, y segons aquest original fou publicat lo text en los tresors de manuscrits (Bibliotheksnr. 391).

També és significativa una observació de A. Farinelli en los seus «Studie Sulla fortuna del Petrarca in Ispagna nel Quattrocento» (Giornale stor. della letter. ital., XLIV, 297-350): Estudiant sobre l'exemplar manuscrit, esmentat més amunt, de la Vita solitaria del Petrarca, fonamentat en les indicacions aportades per Corminas, anota (lloch cit., 303, nota 3): «dovrebbe trovarsi all'Arch. gener. de la Corona de Aragón proveniente da Ripoll. Io ne chiesi invano notizia á miei amici di Catalogna.» L'exemplar existeix, no certament sots lo nombre (106) citat per Corminas, sinó sots lo Nr. 104 dels Rivipullenses, del qual ja tindrèm ocasió d'ocuparnos.

Quant poden contribuir a la aclàració de qüestions literari-històriques les notes aparentment menys importants en los manuscrits de Ripoll, ens ho ensenya la adició posada al final del còdex 74: «... Baldasar. Gasbar. Melchior. Ad orandum dominum uenientes, tria munera secum tulerunt.» K. A. Martin Hartmann, Über d. altspan. Dreikönigsspiel, Bautzen, 1879, havia probat de demostrar que'ls tres noms coneguts no havien sigut divulgats sinó desde la seva Elevatio (1158) o Translatio (1164); però'l datar la adició de Ripoll de fins del segle X, tot lo més tard de principis del XI, contradiu aquesta opinió y ajuda la de Baist exposada en l'experta crítica d'aquella (Zs. f. rom. Phil., IV, 1880, 443 s.).

Fins aquí's tractava solament de falta de claretat en qüestions isolades; are esdevé greu lo desconeixement que regna en general per lo que toca al contingut dels Rivipullenses conservats encare, com també publicacions més extenses mancan de les llums que podria haverlos donat una catalogació passadora feta més abans. A primera línia se presenta la grandiosa Bibliografia Hispano-Latina clàssica(1), en la qual Marcelino Menéndez y Pelayo, lo primer historiador contemporani de la literatura espanyola, ha presentat datus abundantissims —no sols de bibliografia—per los filòlegs antichs y moderns, per los historiadors y per los paleògrafs. Devant de tan bell arreplech de material com lo que se'n hi ofereix, és doblement sensible quels manuscrits de Ripoll se notin aquí en part per la seva ausència, en part per ésser citats segons velles fonts inexactes. En lo article Boëthius, p. ex., Menéndez cita (pàg. 222, s.) un «Códice del tratado de Música, n. 103 de la biblioteca de Ripoll» atenentse, com Amador de los Ríos (*Historia crítica de la literatura Española*, II, 239) absolutament a Villanueva y sobre la relació de la poesia d'Oliva «de música» anotada igualment en lo còdex junt ab l'escrit de Boeci, exposa certes conjectures que sols poden apoyarse en un exàmen seriós del manuscrit que's creya perdut, segons sembla, però conservat avuy encare (sots el Nr. 42).

Registra després Menéndez y Pelayo dos noms del vell inventari dels manuscrits de Santa Maria de Ripoll (Villanueva, *Viaje literario*, VIII, 35) ço és: (163) «Quaterniones de Boeci, de Juvenal, de Atanasio» y (192) «Boecius» observant a propòsit: «Acaso sea el mismo que hoy existe en el archivo de la Corona de Aragón con este título: Boecii de consolatione philosophica, quam explicationem assumpsit manibus Johannis Terrat studentis die Martis 30 decembris 1478» (Corminas, *Suplemento á Torres Amat*, 316).

Així se comprèn clarament com les primeres informacions, deficientes o inexactes, sobre'ls Rivipullenses poden també fer càure en error al escorcollador circunspecte. Primer que tot convé separar la copia de Terrat dels datus del vell catàlech. La subscripció no ofereix, com pretén En Corminas, explicationem sinos expectionem. Terrat no és l'expositor sinó l'escribà del manuscrit (2) acabat en 1478, que naturalment no pot ésser comptat entre'l vell catàlech de la biblioteca del monastir, què data del segle XI. Lo «Boecius» d'aquest catàlech és, segons totes les probabilitats, lo còdex ab los versos d'Oliva, primerament citat per En Menéndez y que avuy encara's conserva sots lo Nr. 42: los «Quaterniones de Boecii» dels quals ens informa'l vell catàlech, es

(1) «Códices—ediciones—comentarios—traducciones—estudios críticos—imitaciones y reminiscencias». Surt desde 1902 a Madrid en la Biblioteca de la Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos com a suplement d'aquesta revista, y actualment està publicat fins a la llettra C.

(2) Ayuy Rivipullensis 81, per consegüent no de Sant Cugat, com exposa Menéndez, p. 228 segurament induxit a error per Corminas.

retrovan y ab més precisió encara en lo Rivipullensis Nr. 168 igualment conservat encara (1).

Com l'article Boëthius, també sufriràn ampliació y modificació los datos aportats per Menéndez y Pelayo en l'esmentada bibliografia sobre la sort de la axis anomenada Disticha Catonis a Espanya. Lo mateix valdrà per los bells estudis de Karl Pietsch dedicats a aquest objecte: «Preliminary notes on two old spanish versions of the Disticha Catonis», The Decennial Publications de la Universitat de Chicago, volúm VII, 1902. Es pot probar que sots los Rivipullenses (Nr. 106) no utilisada fins avuy, s'hi trova una copia de la Distica llatina feta molt antigament a Espanya; copia que sembla ser tan venerable per sa antigor com lo còdex de Azagra de la Biblioteca nacional de Madrid, tan alabat pér En Menéndez (2), (lloch cit., pág. 318). Dos copies de la Disticha fetes més tart, igualment desconegudes fins avuy, demostren l'interès constant que a través dels segles es mantenía a Ripoll per aquelles sentencies.

Lo coneixement exacte dels manuscrits d'aquesta biblioteca monacal també ofereix, en molts altres conceptes, un material digne de consideració als treballs publicats dintre y fòra d'Espanya sobre determinats dominis de la manifestació intelectual a l'Edat mitja. Es significatiu que Juan Facundo Riaño, en les seves «Critical and bibliographical notes on early spanish music», London, 1887, deixi completament sense considerar los manuscrits de Ripoll en part molt vells y provehits de neumes, y del ja esmentat poema d'Oliva sobre la música, que donarèm complet segons l'original, sols sab fer constar (lloch cit., p. 7): In the monastery of Ripoll there existed formerly a Latin poem on music, composed in the eleventh century by a monk named Oliva, which is supposed to have been a composition founded on Boëtius' book.

Si's tenen en compte'ls manuscrits de Ripoll de temps posterior conservats encara, és de dòbre sobre tot que W. Schulte, un dels més aventurejats coneixedors dels autors originals de dret de l'Edat mitja, no hagi tingut a disposició un catàleg de la secció de Ripoll referent a la materia per l'arrodoniment de la seva història dels orígens del dret canònic. També'l circumspecte estudi de Guillem Maria de Brocà y Joan Amell; Instituciones del derecho civil catalán (Barcelona I^a, 1886) pot ser completat en diferents punts per los textes referents a la materia continguts en los manuscrits de Ripoll, en lo que toca a l'indicació

(1) Aquest còdex del segle XI, ab lo títol modern «Tratado de matemáticas» posat al llom, esità fet malbé al principi y al acabament; los Quaterniones están mal relligats de la següent manera: I, II, III, XII, XI, X, IX, VIII, VII, IV; en los Quaternios XII y IV manca la nota marginal de referencia (xifra romana).

(2) L'autenticitat de Toletanus no és certament segura. Menéndez, lloch cit., opina que'l còdex és del s. XI, Ewald l'atribueix (Reise, 316) al X, Loewe (Hartel Loewe, B. P. L. H., 1, 281) al IX-X.—El Rivipullensis pertany al segle X.

de les fonts. Aquesta reflexió era la que demanava la cura més escrupulosa en la fatigosa descripció dels manuscrits de dret.

Devant l'exposat estat de nostres coneixements actuals de la col·lecció, l'arreplega de les resquícies conservades de la vella biblioteca monacal de Ripoll apareix senzillament com lo desenterrament casi total d'un tresor literari desconegut, y d'aquí sorgeix la dificultat del problema que, precisament sobre aquesta part de manuscrits, havia de resoldres per la *Bibliotheca patrum Hispaniensis*. Per altra part, fet lo catàleg de la millor manera possible, seduhia trèure la suma total dels manuscrits, lo que representan aquets monuments literaris dintre les corrents intel·lectuals d'un període de més de sis segles. Prescindint del valor que pugui tenir com a text-testimoni lo manuscrit isolat, ha sigut possible considerar los còdices d'aquell vell monestir com lo producte de diferents interessos literaris, científics y de passada també artístichs, y sots un estudi especial de lo que'ns diublen los monuments de la biblioteca ripollesa desde aquest punt de vista, ha sigut possible traçar una imatge autènticament exposada de la manifestació intel·lectual d'un centre de cultura de la categoria de Ripoll, desde la primaríia de la Reconquesta fins al acabament de l'Edat mitja.

Açò ho ha descuidat casi completament l'autor de l'única historia existent del monestir, Josep M.ª Pellicer y Pagés (*Santa María del Monasterio de Ripoll*, Mataró, 1886), tant, que'l lector en alguns paràgrafs del llibre, reb la impressió de que l'autor desconeix en absolut los manuscrits de Ripoll conservats a Barcelóna. Y no obstant es pot esperançar precisament aquí per la bona realisació de la tasca exposada, oferir per un monestir català lo que per un antich famós monestir castellà ha emprès y dut a terme ab tan profitosos resultats Marius Férotin en la seva «*Histoire de l'Abbaye de Silos*», París, 1897, especialment en los capítols *Histoire littéraire de Silos*, 249 segs. y «*Les manuscrits de Silos*», 257 y següents. A escullir precisament Ripoll per parió de Silos hi pot animar la circumstancia de què, no solament lo nombre de manuscrits conservats de Ripoll és considerablement més gròs que'ls de Silos (233 manuscrits del monestir català conservats, contra 98 del castellà), si què també són molt més variats en llurs matèries y revelen, per l'origen y notes accessòries una abundància de relacions intel·lectuals que mantingué Ripoll a través dels segles. Certament l'història de l'abadia de Silos de Férotin poseeix una base de la què sentim no disposar nosaltres per Ripoll: la col·lecció de documents silesos recollida cuidadosament y publicada d'una manera exemplar per l'autor: «*Recueil de Chartes de l'Abbaye de Silos*», París, 1897. Totes les parts de l'història són arguments que demostren lo profit gran ab que podien utilitzar-se los respectius documents de Silos també per l'aclariment de les tendències culturals del monestir. En fer una semblant útil aplicació per Ripoll, certament no cal pensarhi. Era l'agost de l'any 1835, durant la guerra civil; un escamot de gent, trepitjant la disciplina militar, assaltà'l mo-

nastir, va assassinar monjos y profanar altars y sepulcres, finalment va calar foc al magnífich edifici, destruïint ab ell, per sempre també, l'Arxiu que allavors tenia encare un tresordels documents originals més escullits (1). Prósper de Bofarull, en aquell temps director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona, presentint lo perill, havia recullit pochs anys abans en son dipòsit los documents del Arxiu de Santa Maria y sols los havia retornat de mala gana cedint a les repetides instances de llur propietari. Solament al fet de que En Bofarull no anava depressa a retornar los còdices y que al retornarlos ho feya de mica en mica, es degut a que quedés a lloch segur un residut tant considerable dels manuscrits de la biblioteca de Ripoll (2); desde llavors los Rivedellsens salvats són contats com a possessió del Arxiu de la Coronà. Entre les flames també desaparegueren, com desgraciadament hem d'admetre, los dos cartularis de l'Arxiu que pochs anys abans encara havia utilitat En Bofarull; puig desde aleshores no's resa paraula d'ells ni figuren tampoch en la col·lecció de semblants llibres de copies que aplegada de les resquies de la biblioteca monacal destruïda o delmada, fou reunida en l'Archivo histórico nacional (comp. la llista correspondiente en l'Anuario del Cuerpo facultativo de Archiveros, II, 21-23). Per consegüent devem renunciar fins a aquesta tan valiosa compensació per los documents originals perduts de Ripoll.

En aquestes circumstancies s'comprèn que adquireixen una importància especial los documents que, segons los originals o'ls llibres de copies, foren publicats abans del sinistre. A primer terme hi ha que posarhi la Marca Hispànica que en l'Apèndix, entre un nombre considerable de actes com ja havèm dit, ens ofereix també alguns documents de Ripoll, que és llàstima no estiguin publicats com deurién (3).

Més segures són les publicacions de documents fetes per Villanueva en los suplements als volums VI y VIII del seu Viaje literario; per cert que és bastant redunit lo nombre d'actes que hi trovem referent a Ripoll. També és migrat lo material insertat per En Pujades en la seva Crònica de Cataluña; Pellicer y Pagès, per lo que jo veig, en la seva història del monestir no fa casi res més que repetir lo que coneixèm, al menys per los temps antichs, y Prósper de Bofarull, en la seva excellent obra fonamental pera l'història de Catalunya «Los Condes de Barcelona

(1) Sobre aço Josep Maria Pellicer y Pagès: Santa María del Monasterio de Ripoll, pàgines 225 y següents.

(2) Comp. Manuel Milà y Fontanals: Noticia de la vida y escritos de D. Próspero de Bofarull y Mascaró, Barcelona, 1880, 45, Not. Fr. de Bofarull y Sans: Apuntes bibliogràficos, continguts en la col·lecció: Conferencias dadas en el Ateneo Barcelonés relatives à la Exposición Universal, Barcelona, 1890, en la pàg. 512, fà pujar a 129 lo nombre de còdices cremats en 1885.

(3) Les copies que tingué Baluze a sa disposició, no són sempre exactes, com ja constava Villanueva (Viaje, VIII, 99) y per aço s'han d'utilitzar amb precaució: a propòsit d'aço consti que l'article Rivedellense monasterium en l'Index és també incomplet, ja que deixa de presentar tota una sèrie de documents de l'Apèndix que's refereixen directament a Ripoll.

vindicados» (Barcelona 1836, 2, s.), si bé ha empleyat un conjunt prou ric d'actes de Ripoll, sols els n'ha proporcionat algunes de complertes, molt poques que fassin per lo nostre assumpte.

Es veritat que molta cosa important per aqueixa enquesta—documents, cartes, informacions—existeix en son original però més encare en copies. Primerament en los còdices de Ripoll mateix, sobre lo que donarà les probés corresponents lo catalèch; després en documents isolats de l'Arxiu de la Corona d'Aragó a Barcelona, a Vich en l'Arxiu episcopal y en lo Archivo histórico nacional de Madrid. En l'Arxiu de l'iglesia de Sant Pere de Ripoll també s'han de conservar avuy encare actes interessants (1), però no existeixen detalls més precisos sobre l'extensió y importància de les copies del monastir de Sant Pere; aquest monastir estava afiliat al molt més famós de Santa Maria. Però s'ha de senyalar la valua de les copies de Ripoll que's trovan en la gran «Collection Baluze» conservada avuy en la Biblioteca Nacional de París. Axis apareix en la Bibliotheca Baluziana publicada a París l'any 1719, Pars tertia, complectens codices manuscriptos diplomata et collecta V. Cl. Stephani Baluzii, p. 103: «Un portefeuille aux armes de feu M. l'Evêque d'Auxerre (es André Colbert, mort en 1704), où sont les copies des manuscrits de Ripoll». Baluze era bibliotecari de Colbert y no podia per lo tant tenir casi cap dupte sobre la procedencia de les copies contingudes en lo Portefeuille (2). Copies d'actes de Ripoll se troven, finalment, entre'ls papers de Villanueva, guardats en la Biblioteca de la Academia de la Historia y segurament també en la deixia literaria del mónjo y arxiver de Ripoll Roch Olzinellas (nat en 1784, mort en 1835). L'article dedicat a n'aquest diligent escorcollador per Antoni Elías de Molins en «Diccionario biográfico y bibliográfico de Escritores y Artistas catalanes del siglo XIX» (Barcelona, 1889, II, 255-262), ofereix un cop de vista precis sobre la seva profitosíssima activitat d'arxiver (3). Los treballs que deixà a la seva mort, se trouen part en l'Arxiu episcopal de Vich; (entre aquests: Catálogo de los códices de Ripoll y Notas de varios Archivos). Part són posseïts per la família Bofarull (Catálogo de las escrituras del Archivo de Ripoll), y un petit residuu'l conserva encare la seva família (Índice general de todos los códices de Ripoll y sus materias). Si's volen recol-leccionar los disiecta membra d'un Arxiu tant rich com lo de Ripoll s'ha d'arreplegar donchs lo material corresponent de tota una serie d'Arxius d'Espanya, y

(1) Ho sugereix En Pallecer y Pagès ab una observació que encapsala la seva petita col·lecció de documents de Ripoll: Hemos tenido á la vista copias autorizadas de los originales, los que se conservan en el Archivo de San Pedro (Santa María del Monasterio de Ripoll, 327).

(2) Ja parlaràm a son lloc del còdex de la Biblioteca Nacional de París, nr. 5192, olim Baluzianus, que conté una sèrie de documents preciosos trets de Ripoll y que clarament revela la seva procedència del monestir.

(3) Comp. també Prósper Bofarull: Los Condes de Barcelona vindicados, I. Introducción, p. 2 y p. 49 s.

començat ja abans del 888, època de la consagració solemne; efectivament, Villanueva (comp. Viaje VIII, 209 s.) va descubrir un document de l'any 880, segons lo qual lo sacerdot Ariulphus, ja llavors posseedor d'extensos bens en la vall de Baga, donava parts dels llochs Buturano, Certaniola, Cospe y Riotorto domui Sanctae Mariae Virginis in monasterio Rivipullense... et Dachino abbatii et monachis ibidem deo servientibus. L'història del monestir, comprobada per les escriptures, comença per consegüent al 880. Los primers començós de la població son foscos; totes les llistes dels abats de Ripoll (1) comencen per Daguin, y certament una d'elles ens informa que aquest a l'any 888 ja havia sigut 15 anys abat (2). Entre'ls objectes de dedicatoria destinats al culte, segons testimoni dels ja citats documents de consagració, Guifre y Winidilda donan calicem et patenam de auro, missalem, lectionarium, planetam et albam. Lo missal y lo leccionari apareixen, com és natural, entre'ls utensilis d'Iglesia; los llibres litúrgichs no abundaven ni de molt com en altres dotacions en aquesta per lo demés tant rica. Es significativa sobre aquest punt una declaració que apareix en l'Acta dedicationis Ecclesiae Sancti Petri Rivipullensis (Marca, App. L, col. 822). La consagració d'aquesta iglesia, que devia pertànyer al monestir, se celebrà dos anys més tard, çò és, en 890, y en aquesta erecció hi figuren, a més de Guifre y Winidilda, també ja l'abat Daguin y's seus monjos com a donadors: Tradimus ibi ego Daquinus cum fratres meos monachos libros *secundum possibilitatem nostram*, scilicet Eptaticum (3), homeliarium, missalem, ordinem. Altra vegada, donchs se tracta de llibres litúrgichs, lo nombre redubit dels quals era proporcionat a l'encara jove comunitat religiosa. Car de les humils paraules «secundum possibilitatem nostram», se pot deduir que l'Scriptorium del monestir no havia desplegat encara una gran activitat y també que la llibreria mateixa tampoch' contenía molts manuscrits. No's pot arribar a saber d'hont Pellicer y Pagès (Santa Maria de Ripoll, 39), trèu la notícia de que: «Los ilustres cónyuges (és a dir Guifre y sa muller) hicieron subir al respetable número de *cincuenta y ocho* los códices que ya entonces contaba el archivo, aumentándolos con un lectionario y un misal» (4). L'inventari fet a 30 de juliol de 979, després de la mort de l'abat Vindisclus, fà constar que havien existit en lo monestir «queledm més de 65 llibres», de manera que l'aug-

(1) La més ben criticament examinada, és encara la aduhida per Villanueva, lloc cit., 4 y ss. Després d'ell Pellicer y Pagès, lloc cit., 899 y ss. Enrich Claudi Girbal: Tossa (Girona, 1884), 29 y ss. Una llista encara inèdita (tretat del Rivipullensis, nr. 111) la donarà a conèixer lo catalàch.

(2) Pellicer y Pagès, lloc cit., 34, nota 2.

(3) L'Heptateuch servia al chor per los divins oficis, com comproba En Villanueva, per les consuetas de les esglésies d'aquell entorn.

(4) Per comparació recordis aquí que la mateixa antiga y poderosa església-catedral de Oviedo en aquell temps sols contava com a propis 41 còdices. (Handschriften schätze, nombre 814, pàg. 376 y ss.).

ment de la biblioteca durant un període casi de 100 anys sols hauria sigut d'uns 10 manuscrits, lo qual es fa difícil de creure (1).

Hi ha certament alguns manuscrits preciosos que a principis del segle XIX encara se conservaven y catalogaven en lo monastir, avuy casi completament perduts, no procedents del Scriptorium sinó com podem comprobar, donats a la Biblioteca ja en los primers temps. Aquest pertoca directament a aquells manuscrits, l'escriptura dels quals és d'època anterior a la fundació de Ripoll. En primer lloc cal citar aquí un magnífich Psalteri que descriu detalladament Villanueva (Viaje VIII, 34 seg.). Lo manuscrit era compost en pergamí de porpra, tot ab lletres de plata; les inicials y els epígrafs dels psalms eren d'or (2). A l'una banda hi havia'l text de la Vulgata, a l'altra la traducció del Hieronymus. La darrera fulla contenía l'inscripció: Karolus gratia Dei rex et imperator Franchorum. Villanueva deduix del caràcter de l'escriptura, que'l còdex és del temps de Carlesmany o tot lo més tard del de Carles lo Calvó; en tots dos casos pertany al segle IX. Lo que més lo sorprengué fou la excellent conservació de les lletres de plata y compara ab lo Psalteri de Ripoll un Evangeliarí que ell havia vist «en la Biblioteca nacional de Tolosa» (3), emperò les lletres de plata d'aquest havien perdut completament la seu brillantor.

De la descripció donada per Villanueva es deduix que'l còdex de que'ns hem d'ocupar és un d'aquells treballs de Chrysografia que s'empleaven especialment per la confecció d'exemplars lucosos dels llibres de la Biblia, la sèrie considerable dels quals conservada encara, començant per l'exemplar més antich dels evangelis, que fou de la biblioteca Hamiltoniana, avuy en possessió de un americà, fins als darrers productes d'aquest art original, ha sigut objecte de profunds estudis precisament en los temps més moderns (4). Segons veig, l'informació de Villanueva sobre l'esplèndit psalteri de Ripoll no s'ha tingut en compte en les investigacions respectives. Es digne de notarse primeirament la col·locació cara a cara de la Vulgata a una part y de la traducció del Hieronymus a l'altra. Villanueva indica segurament lo Psalterium gallicanum y la traducció dels psalms del hebreu com la llegim en la edició de la Biblia publicada per Sabatier y qu'ell podia haver vist (*Bibliorum sacrorum latinæ versiones antiquæ*, Vol. II, Remis, 1703), çò

(1) Per més detalls sobre aquest punt, vegis més avall al tractar del Scriptorium en temps de l'abat Arnolf (948-970).

(2) José María Eguren, *Memoria descriptiva de los códices notables en los archivos eclesiásticos de España*, Madrid, 1859, p. XXXIV, encara ens informa de «vistosas orlas con enlaces de oro y fantásticas serpientes» que rodejaven lo text per tots costats.

(3) L'Evangeliarí de Godessalc de Saint-Sernin de Tolosa, més tard en lo Louvre (Delisle, *Cabinet des manuscrits de la Bibliothèque Nationale*, I, 2), ara Bibl. Nat. Nouv. acq. lat. 1203; vegis Berger, *Histoire de la Vulgate pendant les premiers siècles du Moyen-âge*, París, 1893, pàgina 289.

(4) Alguns proves bibliogràfiques sobre'l particular, v. en los *Denkmäler der Schreibkunst des Mittelalters* publicats per Chroust. Entrega 11, al tractarse del Psalteri de Viena, taula 4.

és: Vulgata hodierna seu versio latina sec. LXX secundis curis emendata a S. Hieronymo.—Versio Latina S. Hieronymi ex Hebreao. Lo fet de trobar precisament a Espanya una desacostumada col·locació cara a carà d'abdos textes en lucsós manuserit, porta a diferents consideracions. Samuel Berger ha demostrat d'un modo convincent (1) l'alta importància que tenia a Espanya lo trelladar la Biblia durant los primers segles de l'Edat mitja y l'originalitat dels textes escampats per les seves terres. Per altra part sabèm que l'història de la Vulgata en temps dels carolingis no es altra cosa que l'història de la lluyta dels bons textes portats d'Inglaterra contra los textes espanyols, o, si's vol personificar, la lluyta d'Alcuin, deixeble d'Ekbert (2), contra lo visigot Théodulf, més tard bisbe d'Orleans. No's pot pensar un sol moment en juntar lo psalteri de Ripoll ab la producció literaria de Catalunya (3). La revisió crítica de la Biblia en temps de Carlesmany és obra d'Alcuin, que's pot donar per acabada l'any 800. En temps més moderns la paleografia y l'història de les arts en llurs investigacions s'han afermat cada vegada més a la idea de que l'origen d'aquelles obres mestres de Chrysografia s'ha de cercar en la escola Palatina de Aquisgràn. A n'aquelles obres pertanyen també a més de les esmentades y altres semblants lo psalteri que Carlesmany envià al papa Adrià I (Còdex 1861 de la Biblioteca de la Cort de Viena) y l'Evangeliori en la Tresoreria imperial de Viena. Axis donchs, nosaltres suposariem l'origen carolingi del Psalterium argenteum de Ripoll encara que no hagués existit la nota final que'ns proporciona Villanueva. No obstant, aquesta nota notable és complementada per una altra aclaració. Villanueva no fou l'últim que va estudiar lo preciós manuscrit. Prósper de Bofarull lo guardava en 1820 en l'Arxiu de la Corona de Barcelona, y Milà y Fontanals, en la biografia den Bofarull més amunt ja citada, en diu lo següent (p. 45, Not.): Perdiéronse entre ellos (és a dir los còdex de Ripoll) el inestimable Psalterium argenteum, único còdice en su clase en España (4) y que sin duda fué destruído... A la notícia que de este còdice dan Villanueva y

(1) Lloch cit., Chap. II, p. 8 ss.: Les bibles espagnoles.

(2) «...loin de faire de Théodulf un critique, nous verrons plutôt en lui, malgré tout son mérite, le défenseur de la tradition espagnole et l'adversaire inconscient de la pureté du texte biblique, défendue par Alcuin». Berger, De l'Histoire de la Vulgate en France, Leçon d'ouverture, París, Hachette, 1887, p. 7.

(3) Lo psalteri de plata y'l Misceiani del que parlarém més tard, s. VIII, los anomena Eguren «Dos monumentos paleográficos de grande importancia» y discorre, «recordaban todavía en los primeros años del presente siglo el famoso principio de las letras en las montañas de Cataluña» (Memoria, p. XXXIV). Però abdos manuserits eren exòtics per la Marca llavors trasbalsada per lluytes intestines.

(4) Certament s'han de fer memoria del que's conserva al Escorial, tot en lletres d'or anomenat Codex aureus evangeliorum, que sens dubte fou compost molt més tard en temps dels emperadors Conrad II y Enrich III; comp. la donació de manuserits que'n 1576 feu Felip II al Escorial, Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses, XXIII, codern VI, p. 5.

Eiguren (1), puede añadirse una notable particularidad que ignoran los que no la han oido de Bofarull. Limpiando éste la última página ennegrecida leyó en sus letras de plata: «Pipinus rex Francorum», que párēce no puede ser otro que el padre de Carlomagno. Aqueixa declaració s'ha d'entendre de manera que al final del còdex *a més* de l'inserció llegida per Villanueva s'hi trobava encara (puede añadirse) l'inserció referent a Pipin. Ab aquesta doble cita de noms, naturalment lo cas és diferent del de la axis anomenada primera Biblia de Carles lo Calvo (París, Bibl. Nat. F. L. 1, Berger, Histoire de la Vulgate, 215 s.) lo primer full de la qual ostenta en medallons les inscripcions Carolus rex Franco(rum) y David rex imp(erator). Tal vegada s'ha d'admètre que la ratlla referent a Pipin estava separada per un espai més gran de la ratlla donada a coneixer per Villanueva y que en la «página ennegrecida» havien sigut il-legibles algunes paraules d'unió com cuius pater, cuius genitor, o altres semblants. Per lo dèmés encara ns és possible enterarnos de detalls sobre l'investigació del manuscrit començada per Bofarull (2). De quina manera lo fruyt primorós de la caligrafia carolingia havia arrivat a ser possehit per Ripoll, sobre axò manquen noves precises (3). Villanueva fa constar solament què'l còdex ja apareix en l'inventari fet de la Biblioteca del monastir a 14 de març de 1047, hont figura ja un «Psalterium argenteum» que sens dupte és idèntich al nostre manuscrit. Ell mateix, en l'apèndix al volüm VIII del seu Viaje, en el Nr. IV, ha publicat un «Catalogus librorum qui sec. XII extabant in monasterio Rivipullen-si»; no obstant, com que en aquest catàlech no hi consta lo Psalterium argenteum, sè podría crèure que realment existia en la Biblioteca en 1047, però que no s'hi trobava més en lo segle XII. Ja en lo «Hands-

(1) Eguren no ha vist més lo manuscrit destruït en 1835 y segueix completament a Villanueva.

(2) Elias de Molins, en l'article citat més amunt, diu clarament que'n lo llegat d'Olzinya s'hi trova una «Carta del señor Bofarull sobre el Psalterio ó libro de Pepino», y fora interessant indagar hon anat a rarest aquesta carta: tal vegada està relacionada ab una descripció del psalteri, que Bofarull y Sans, net de Prósper de Bofarull, fà en sos Apuntes bibliogràficos (com. més amunt) treia d'un catàlech de l'any 1824 (tal vegada lo mateix que després del viatge d'Ewald 389 ja fou format en 1823): «Salterio entero con todas las letras de alquimia de plata y las iniciales de oro de un tamaño muy pequeño y la vitela ó pergamo sobre que está escrito es de color morado obscuro sin duda para mayor realce de la letra. Su tamaño no llega al de folio y está perfectamente conservado, menos en las primeras y últimas páginas que con dificultad pueden leerse por haberse ennegrecido la alquimia, según parece, por la humedad que alguna vez habrá padecido. En la última página se han podido leer con mucha dificultad las palabras: «Pipinus Imperator (sic) et Rex Franchorum» las que junto con la circunstancia de hallarse notado como existente ya en el monasterio de Ripoll en un inventario recibido el dia 14 de marzo del 1047 en presencia de Wilelmo conde de Besalú, y el lujo con que se escribió hace sospechar que fué regalado este precioso códice al monasterio por algún emperador de Francia, y siendo así no baja su edad del siglo VIII».

(3) Eguren, noch cit., XXXV, assegura certament d'una manera ben catàgrifica: «Lo cierto es que el conde fundador del monasterio de Ripoll ofreció este hermoso libro al tesoro de aquella iglesia en el tercio último del siglo IX», però no diu en que funda la seva opinió; la cert és en tot cas que'l Psalteri no és mencionat en la carta de dotació del monastir.

chriftenschätzten», p. 413, Not. 1, ab referencies a un catàlech completament semblant, publicat per Ewald (Reise, p. 389) y atribuhiit al segle XI, s'ha donat lloc a suposar que en Villanueva «sec. XII» sigui una errada d'impremta y que la apreciació de Ewald sigui la justa. Aquesta suposició arriba a certesa per una copia del corresponent catàlech feta per Fr. Benito Rivas (1) la que's conserva en la Biblioteca de la Real Academia de la Historia, en un còdex de col·leccions sots la signatura 12-27-4, E 122, y de la qual la Academia de Madrid, per intervenció de l'Acadèmia Imperial de Ciències, va posarne de la manera més amable, un exemplar exacte a la meva disposició. Aquesta copia procedeix, com manifestament declara Rivas d'un index del segle XI, y permet deduir, sense por d'equivocarse, que tant lo catàlech de Villanueva com los extrets de Ewald tots tenen lo mateix origen, çò és lo catàlech del segle XI qu'estava registrat en lo Rivipullensis, avuy perdut, antigament signat ab lo Nr. 40; Ewald doua sols notes sumaries del catàlech, mentres que Villanueva en deixa la part final y estampa alguns títols equivocats, tal vegada induhit a error per les copies de que se serví (2). An'aquests títols equivocats pertany també la anotació *Plutargus*. Trobar un Plutarch, encara que sigui en llatí, en una Biblioteca monacal espanyola del segle XI, és cosa que ha de sorprendre, si bé no's pot refusar de bones a primeres la possibilitat de que una tal traducció existís a Espanya en aquell temps. Ja sabem que Martinus Braccarensis (Dumiensis), del qual es trobava un escrit en la Biblioteca del monestir de Ripoll, portava textes grecs cap a Espanya y allí los feya traduir (3). Ab tot y axò lo «*Plutargus*» de Ripoll, s'ha de ratllar definitivament. En lo lloc en que Villanueva lo cita la copia de Madrid presenta «*Psalterium argenteū*» y salta a la vista desseguida que Villanueva llegí equivocadament una abreviatura, si a ma vé *Plt arg.* Si segons axò lo bell psalteri formava part de les antigues pesses inventariades de la Biblioteca de Ripoll, se pot conjecturar, tenint en compte la coneguda procedència dels treballs de Chrysográffia d'aquells temps, qu'el sumptuós còdex sigui present d'un dels dominadors franchs. Carles lo Calvo donà abundosament al monestir Fleury preciosos vassos sagrats cum evangelii textu subtili operis diversitatē fabricato (4),

(1) Era monjo del monestir de Montserrat y a fins del segle XVIII, ordenà l'arxiu de Ripoll. Sobre'l seu treball relatiu al assumpte, comp. Villanueva, Viaje, VIII, 4 seg. y ss.

(2) Per altra part Villanueva ofereix sens dubte datus autèntichs que manquen en la copia de Rivas. Sobre axò dona llum lo text del catàlech més avall publicat complert per primera vegada.

(3) Comp. la edició de la obra de Martin, de la que parlarém encare, titulada: *correctione rusticorum*, p. XII seg. y XXII seg., Jules Taillan, *Appendice sur les bibliothèques espagnoles du haut moyen-âge*, en les *Nouveaux mélanges d'archéologie*, III. Sér., Vol. 3, Paris, 1877, p. 231 seg.

(4) *Appendix Adclerii Floriacencis ad Adreualdum* (I, XLII), J. Bosch (Bosco) *Floriacensis vetus bibliotheca*, Lugduni, 1605, p. 76.

per consegüent un Evangeliori, l'execució rica y esmerada del qual se posa de relleu en dit testimoni, y'l que tal vegada pogué aparellarse ab aquell còdex sumptuós de Saint Sernin de Toulouse conservat encara, que de possessió de Carlesmany ya anar a parar an'aquest monastir, tal vegada per medi de Ludovicopio (1). Lo fet de que'l territori de Ripoll no pertanyía en aquell temps al imperi franch, no és de cap manera rahó que s'oposi a un tal donatiu. La Marca estava al menys formalment sots la sobiranía dels franchs, sos documents són datats segons los anys de regnat dels carolingis, era lo territori fronterís predilecte, y de la classe de consideracions de que fruia precisament Ripoll de part dels dominadors franchs ens informen los documents de que tractarèm després. Ja no passèm més enllà en nostres conjectures, puig lo psalteri no's trova esmentat en los documents abans de 1047 y no podèm cercar més indicis precisos del còdex mateix; fou cremat manifestament en 1835.

Encara és més de dòltre la pèrdua d'un manuscrit que Villanueva (lloc cit. VIII, 45-50) descriu. Era del segle VIII y estava escrit en cursiva wisigòtica. Formaven lo contingut principal: lo «Liber quaestioneum» y la «Dictio contra quinque haereses» de S. Agustí, un capítol titolat «Exordium de ortu vel obitu patrum» (2), la Expositio S. Hieronymi in Mathaeum, y finalment, lo Liber ICHDRI (sic, Isidorii Spalensis sedis episcopi de DINISSIMA NMIA (sic) legis evang. (3). A més d'aquests troços, quecòm extensos, també contenia lo còdex: Interrogationes de fide catholica, la Expositio fidei catholicae Sancti Ambrosi Mediolanensis episcopi (4) atribuïda a S. Atanasi, una petita col·lecció de cànons, y cap al final: Decretale editum ab urbe Roma de recipiendis sive non recipiendis auctoribus quod constitutum est (5),

(1) Sobre'lls donatius de manuserits que Lluís lo piadós feu a diferents monastirs, comp. Delisle, Le Cabinet, I, 4.

(2) Villanueva no fa cap observació sobre aquest títol, si bé'l seu Incipit: «Esaias prophetar interpretatur» manifesta clarament que no és lo coneugut escrit isidorí. De obitu, etc., ans bé és un fragment del prooemium d'Isidoro in libros veteris et novi test., que comença ab l'article Jesaias, M. 88, 166.

(3) Villanueva explica: Yo leo divinissima nomina legis evangelicae. Per la solució de la abreviatura tinguis en compte què en lo text de les Allegories d'Isidoro, hi ha: quedam notissima nomina legis. Per més especial digna de notarse (digna de tota consideración), té Villanueva, Hoch cit., 47, la forma del nom que apareix en la dedicatoria en aquest manuscrit: «Kmo. Domino ac referentissimo fratri UURUVIO (Vulgata: Orosio) Isidorus», diu que'l nom podia llegirse Wrusio, Wsurio o Wsusio y crèu que podria tal vegada aclarir la tan debatuda qüestió sobre a qui creu dedicades les Allegories—Jos. Pellicer crèu que es Orosio de Tarragona qui no era contemporani d'Isidoro—çò és fer possible la constatació de a qui eren endreçades, desconegut encara. No es axi; soles hi ha una variant fonètica. També el castellà cambia la ó latina escrita de diferentes maneres en u: preguntar, cubrir, culebra, comp., ademés la glosa urat: comedit (en el Vaticanus, 1471, s. VIII-IX, Migne, 81, 798). Per assimilació Urosius (Orusius) dona Ursinus.

(4) Comp. ab aquest text Arevalo, Isidoriana, M. 81, 828.

(5) En la carta del saví jesuita Andreas Burriel a R. de Castro sobre una nova edició de Isidoro, es trova (Rodríguez de Castro, Bibl. Esp., II, 305): Casi en todos los Códigos (dels

una Tabla de los años de las eras antiguas y vidas de los patriarcas, lo Tractatus de solemnitate Pascali editus a S. Hieronymo presbytero, un Cycle Pascalis, un tractat d'ortografia: Discretio litterarum (1), y ab ell De litteris iuris (Explicación alfabetica difusa de las siglas y cifras del derecho (2); a més: Incipit epistola atque tractatus Sancti Martini episcopi de idolorum cultura, directum ad Polemum episcopum (Martí de Braccara: De Correctione rusticorum) y al cap de vall encara epistles de S. Geróni, sermons y exorcismes (3). Es, donchs, una col·lecció variada sumament rica per la materia de valor inestimable, atesa l'alta antiguitat del manuserit y de colossal importància entre tots los còdices espanyols de principis de l'Edat Mitja coneguts fins avuy. D'aquí que les investigacions sobre sos orígens y formació adqureixen tanta importància, més que més haventse equivocat l'excellent Villanueva al tractar d'aclarir aquestes preguntes. De la Tabla de los años de las eras antiguas en transcriu un article textualment així:

Ab incarnatione autem domini Ihesu Christi usque in presentem primum Quintiliani principis annum, qui est Era LXXX. quarta, (falta la nota DCC) sunt anni DCC. XXX. VI y afirma que d'això se deduueix que tant aqueixa computació com lo text precedent, completament uniforme en la lletra, s'escriuen a l'any 736, y que llavors, uns 20 anys després de l'invasió dels serrahins, regnava un principe Quintilià «nombre tan semejante al Quintila ó Chintila de los Godos». «Però hont regnava, continua Villanueva, no es fàcil averiguarlo, ni'l còdex ofereix cap rastre de la seva procedència. Sols se pot dir que'l seu caràcter gótic cursiu és lo mateix que'l de les escriptures d'aquest país de fins del segle VIII, que he vist a la Seu d'Urgell. Per altra part

Concilis) se añade el Decretal De libris recipiendis de donde tomó Graciano el cap. Sancta Romana, y en todos ellos se atribuye a Hormisdas y no a Gelasio. La misma se halla en otro Código Góthico de diferentes tratados que tengo en mi poder. Comp. també, M. 81, 245, 774, 791, 84, 843 y ss.—Aqueixes dates, així com les notes sobre'l Riwspullenensis, un dels més antics documents que exposen les tan discutides (Pseudo-) Decretals, complementen lo material autèntich estudiat per Joh. Friedrich en lo tractat: Uher die Unächtigkeit der Dekretale de rec. et non rec. libris des Papstes Gelasius I., Sitzungsberichte der philos.-philol. u. hist. Kl. d. bayr. Akad. d. Wissensch., any 1888, I. 54 y segs.

(1) «Es un tratado de orthographia muy horrado», observa Villanueva; de moment s'acent pensar si's tracta de les Isid. Etym., I, 27 y I, 4, 3 (Litterarum duplex modus est, dividuntur enim principiter, etc.), però segons lo cataloch gen. (v. més avall) el Mettensis relacionat en quan al contingut, es refereix a un altre text.

(2) Veteres antem lenarii Etymologiarum Codices sub libri primi titulo XXII exhibent syllabum notarum Iuridicarum, quas, ut ibidem Isidorus ait, noviti Imperatores a Codicibus legum abolendas sauxerunt quia multos per has callidi ingenio ignorantes deciperunt. Sunt autem persimiles Valerii Probi compendii que vulgo circunferuntur. Bayer, en les notes a Nic. Antropio, Bibl. Hisp. Vetus, I, 334. Un d'aquests notarum laterculi segons lo canitol de notis iudicis seu iuridicis de les etimologies d'Isidoro, es trova també al Escorial b. I, 12, v. Hartel-Lowe BPLH. I, 29 seg. (Au augustinus, Aa augusta au aurelium ag agit a actin.)

(3) Fins aquí Villanueva: Lo cataloch fet per Benito Ribas registra, ademés, una sèrie de curtes composicions, com: Transitus S. Martini, expositio ventorum (Pseudo-) Augustinus Hypomnesticon liber, Epistula Fortunati ad Hildericum regem y d'altres.

BOLETÍN DE LA REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS DE BARCELONA

Tomo V

lo còdex és coneugadament escrit per un monjo, qui s'ocupava d'aquests treballs. Encare que no sabem res de l'existència del monestir de Ripoll en l'any 736, és cert que en aquest temps hi havia altres monestirs y no pochs en aqueixes faldes dels Pirineus, alguns dels quals s'incorporaren ab lo de Ripoll y d'ells pogué lo còdex haver passat aquí.... Los moros trigaren molt a poguer dominar aquestes muntanyes, en les quals, com en Asturias, pogueren refugiar-se alguns cristians *capitanjats* del príncep Quintilià o Quintilano».

La falsa anotació d'una xifra (C), pot ser també la mala comprensió de la paraula prínceps, és lo que ha fet equivocar a Villanueva. Prínceps aquí, com en molts antichs manuscrits castellans (1), té la mateixa força que rex, y Villanueva ha passat per alt la circumstància aquí decisiva de que'l còmput que ell exposa és manifestament la variant d'un suplement al final de la Vulgata del llibre quint de les etimologies d'Isidoro (2), que Arevalo posa en les notes (M. 82, 891:... omne tempus ab exordio mundi usque in praesentem annum decimum gloriosissimi principis, qui est Heraclius, etc. Lo príncep Quintilianus no és ningú més que'l rey dels goths Chintila, qui regnà a Toledo desde l'any 636 fins al 640. Per consegüent lo pracsens primus annus és el 636, no lo 736, y no pot parlar-se d'un capdill de cristians en les vescents pirenencs de la Marca (3). La primera escriptura de la taula dels anys ab la colocació oposada de les eres juliana y espanyola, data del primer any de regnat de Chintila «a mild monarch, pleased the priest» (Ulick Ralph Burke, A history of Spain, London, 1895, I, 83), y aquesta taula fou copiada molt més tart, com succehia tot sovint, precisament ab lo no més oportú «usque in praesentem primum annum». Villanueva afirma d'una manera categòrica que la lletra és del segle VIII, y observa clarament que és igual a la dels documents d'aquell temps que ell vegé en la catedral d'Urgell (4); per altra part lo preciós còdex contenía, com ell declara, composicions de diferents èpoques; solament axí podia Villanueva, sense contradir-se, trèure conseqüen-

(1) Axis en dos Escorialenses (P. I, 7; Q. II, 25), comp. Hartel-Loewe BPLH, I, 101 y 114, com també en documents, p. ex. en l'Acta de l'any 931 reproduïda per Merino, Escuela paleographica (Elceo de l'abat Stephanus) del convent de S. Juan de Tabladillo: Sub era DCCCOLXVII a Reynante Domino nostro Jhesu Christo et principe Adesonso in Legione (comp. cit. Férotin, Recueil, 5.)

(2) Comp. Escorialense b. I, 10; b. I, 11; Hartel-Loewe BPLH, I, 29.

(3) Meravella que Pellicer y Pagès, loch cit., 25 seg., recullint l'error de Villanueva presenta al rey dels goths, mort en 640, com a «experto jefe» sots la direcció del qual les familiias cristianas, a mitjans del segle VIII lluitaven contra's moros per los barrancs dels Pirineus.

(4) Parlant de les primeres escriptures per fer la llista completa dels bisbes d'Urgell (Viaje X, p. 31), repeteix que'n l'Arxiu d'Urgell s'hi troven los documents més antichs de Catalunya (esta iglesia de Urgel tiene la gloria de aventajarse a todas en la antigüedad de las escrituras que conserva), però lo estrany és que no'n citio ni no n'dongui a conéixer cap del segle VIII. Aqueixos eren també desconeguts de Marca; d'altra manera los hauria publicat segurament en lo seu Appendix.

cies d'un cànon pasqual que's trobava en lo *Cyclus Pascalis*, lo qual abarca los anys 773-883. En aquest cànon pasqual s'hi trobava lo següent còmput: *Anno DCCLXXVI bissexturn erit*, dies II, fr. quem *praetermittis diem VI. nonas Mar.*, et de die III. fr. computabis: adduntur ad lunae cursum IIII. Tolluntur in Dei nomine carnes V. nonas Mar., et *erit dies sanctus Pasce XVIII, Kls. Maias Lun. XVIII.* Abrahò deduix Villanueva del doble *erit* que aquest article s'escrigué tot lo més tard en 773, que és lo primer any indicat en la taula. Y com és ridicul fer un cànon pasqual de cent anys ja passats (1), l'apuntat article serveix de terminus ad quem per judicar de l'antiguitat d'aquella part del còdex; per les demés parts roman encara la pregunta.

Com l'hipòtesis de Villanueva sobre l'origen del manuscrit en un monestir dels Pirineus, se mostra sense fonament, ens veyèm precisats a fer conjectures sobre la procedència de la notable col·lecció. De la composició de les allegories d'Isidoro apenes se'n poden deduir conseqüències, tot lo més fora de notar que no està probada l'existència de vells exemplars d'aquest text en los monestirs de la Marca, ab tot y haverse propagat desseguida d'una manera ràpida los escrits d'Isidoro (2). Tampoch la copia de Martin «*De idolorum cultura*» ofereix cap indici sobre'l particular. En canvi, en altres conceptes aquesta antiga copia espanyola de l'escrit de Martin és digna dc tenirse en compte y de moment dona ocasió de retornar a l'edició especial cuydada y esplicada detalladament que C. P. Caspari feu del petit tractat (3); la exposició bibliogràfica dels còdices és la part més flaca de la introducció, per lo demés ben treballada (4).

Que l'autor no coneix lo còdex de Ripoll és cosa que no ha de sorprendre després de les esplicacions donades. De dos manuscrits que especialment ens interessen, d'un «*Codex Toletanus*» y d'un «*Codex Vaticanus*» no se'n diu res de més concret. El «*Codex Toletanus*» és, sens dupte, la primera part—avui sots la sig. 27, 24—de la col·lecció de copies en tres volums feta al segle XVI per Juan Bautista Pérez y conservada en la Biblioteca Capitular de Toledo, la que Ewald (Reise, 362 segs.) dona a conèixer, llàstima que sols ab les curtes paraules: «*Schriften von Turibius und Martinus Dumiensis ohne Provenienzangabe*» (5). Lo *Codex Vaticanus* és lo *Reginensis 1300* registrat per Montfaucon en la *Bibliotheca bibliothecarum*, I, 42, en la coneguda for-

(1) Aquesta rahò també és contra la possibilitat innegable de que aquí's tracti altra vegada d'una copia feta més tard.

(2) Les *Gesta abbatum Fontanelensem* declaren (Cap. XII) que'l monestir posseïa ja en temps de l'abat Wando († 756) les *Differentiae y Sententiae*, y l'abat Ansegirus donà en 825 una sèrie d'obres d'Isidoro a diferents convents.

(3) Martin von Bracaras Schrift *De correctione rusticorum, zum ersten Male vollständig und in verbessertem Text herausgegeben...* Christiania, 1883.

(4) V. Illoch cit. § 3, LIV y segs.... Codices und bisherige Ausgaben.

(5) Entre'ls papers deixats per Loewe, les notes referents als *Toletani* són bastant extenses, però no consideren la col·lecció de Pérez.

ma reduïda, y lo que, que jo sàpiga, fins avuy no ha sigut encara descrit minuciosament. A més d'aquests còdices existeixen encara tres copies que Caspari consigna com cal, un Bernensis (nr. 289) y dos Sangallenses (558 y 579) del segle IX, que'ns proven que la notable escriptura ja era llegida y cobejada en los primers temps de l'Edat Mitja. Lo Rivipullensis, la copia espanyola més antiga, s'és perduda, y solament (1) pot servir per la constitució del títol. Lo títol *De Correctione rusticorum*, lo tragué Flórez dels breviaris de Ebora y Braccara; en los Sangallenses lo tractat porta lo títol *Dicta Martini ad Polemium episcopum* y en lo Reginensis aproximantse en lo títol al Rivipullensis, s'anomena *De origine idolorum*. Es sensible que no tingüem detalls més concrets de la copia de Bautista Pérez de Toledo, y principalment que no sapiguem res de la seva procedència. L'original fou escrit segurament a Espanya y segons lo text tal vegada estava intimament relacionat, pot ser fins era idèntich a la copia inclosa en lo miscelàni de Ripoll. Ara, hont està lo seu origen, és à dir, ahont pogué ser adjuntada a les altres composicions precedents del còdex, és, avuy per avuy, una pregunta difícil de resoldre. Precisament lo fet de que'l volúm inclogui tants textes sobre materies assats heterogènies, sembla indicar que fou compost en un lloch hont encara's disposava de considerables fonts literaries. Llochs semblants eren pochs a Espanya en lo segón terç del segle VIII. Lo desequilibri intel·lectual en aquell temps no fou sols una conseqüència de l'invasió dels moros—les victories dels serrabins foren més bé una conseqüència de la decadència dels wesgoths en totes les branques de la manifestació intel·lectual. En aquells temps critichs, propiament sols Toledo pot ser anomenat l'únich Emporium intel·lectual d'Espanya, ciutat que disposava d'exemplars per fer còpies dels escrits d'Agustí, de Hieronymus, d'Isidoro, de Martín y de Fortunat, y tenia material per cànons dels concilis, diferentes qüestions dogmàtiques, Cronologia, Hagiografia, Homilètica, etc.; Toledo, la ciutat del Primat, lo lloch dels Concilis per excelència y la residència dels reys wesgoths, a la qual poden remetre's l'article referent al rey Chintila, pot ser també la copia de Martín de Bautista Pérez que's servia de molts còdices toletans, més encara, l'arreplega de textes essencialment dogmàtichs que reflexen les qüestions de fe d'aquell temps gelosament debatudes y revelen que és Toledo lo centre de totes les discussions (2). Lo fi didàctic que predominava en la compilació fa que po-

(1) Comp. cit. Gustav de Dzialowski, *Isidor und Ildefons als Literarhistoriker*, Münster in W., 1898 (*Kirchengesch. Studien* IV, II), p. 59.

(2) La *Epistula Fortunati episcopi ad Hildericum regem Francorum* (ed. M. A. Lucchi, I, 309), igualment continguda en el còdex, registrada no per Villanueva, però sí per Rivas, es trova també en un *Toletanus* de la Biblioteca Nacional de Madrid (sig. 14, 22) del segle X. Comp. Ewald, *Reise*, 318. Ripoll possechia, com manifesta l'antich catalàch, *enum Psalterium Toletanum* y *«Missalia Toletana V»*.

gués ser ben rebut precisament per una escola conventual floreixent y que hagués sigut de interès per Ripoll l'adquisició del còdex. Lo manuscrit miscelàni en ses matèries era un sustanciós llibre d'escola; que per axò servia ho indica també una d'aquelles apuntacions en llengua vulgar que sovint s'arrapen als manuscrits llatins de principis de l'Edat Mitja com jovençana verdor als murs antichs y venerables. En lo tractat que comença: *Incipit exordium de ortu vel obitu Patrum: Isaias propheta qui interpretatur, etc.*, en lo fòli 57, Villanueva hi trorà escrit al marge: «*Magister meus novol (novel?) q; (que) me miras novel*», y observa què la lletra és del segle X, o tot lo més de principis del XI; pot ser molt bé que s'hagués fet en lo Scriptorium o en l'escola de novicis de Ripoll. Tal vegada se puguin saber més particularitats sobre lo manuscrit, escorcollant a Paris, Madrid, Barcelona, Vich, etc., los papers què hi existeixen dels primers que treballaren a la Biblioteca, y als que ja havèm remès en les notes (1). Aquest escorcoll val la pena de que's fassi, car lo poch que sabem d'aquesta col·lecció ja prova que entre'ls còdices espanyols de primers de l'Edat Mitja lo nostre còdex era un dels més fecunds y un dels més notables per la singularitat dels textes, y en aquest concepte sols és comparable propiament ab ell l'*Ovetensis R. II*, 18 (2) del Escorial sobre'l qual ens han informat minuciosament (3) Ewald y Loewe en los *Exempla Scripturae Visigoticae (Erläuterungen zu Tafel IV-VII)*, com també Wilhelm de Hartel, segons les memories de Loewe (*Bibliotheca Patrum Latinorum Hispaniensis*, I, 130-136). Ab lo miscelàni de Ripoll

(1) En lo catàleg de Fr. Benito Rivas s'hi trova encara no publicada una descripció del manuscrit que completa les indicacions de Villanueva, principalment en la part final de la descripció.

(2) Aquest «*Ovetensis*» també procedeix de Toledo, segons un distingit paleògraf espanyol; comp. Ambrosio de Morales, *Viage* (ed. Madrid, 1765) 93 seg.

(3) Substancialment, en quan jo coneix los antichs, cap manuscrit espanyol està lligat ab lo perdut còdex de Ripoll. Lo *Regio-Vaticanus* 231, olim 1351, conté una exposició del Evangelí de S. Mateu y les allegories d'Isidoro, una *Expositio Symboli* (Arevalo, *Isidoriana*, IV, 99, M. 81, 827 seg.); el *Palatinus*, 277, s. VIII-IX; los prooemia d'Isidoro, *De ortu et obitu, Allegoriae*, y entre'ls dos de supputatione dierum, *computus ad pascha celebrandum* (*ibid*, IV, 102, M. 81, 862 segs.). En la segona part, al principi independent, del còdex nr. 109 de la Biblioteca de Avranches (s. XI, comp. Catalogue général des mss... des Dép. IV, 1872, p. 480 ss.) s'hi troven los prooemia d'Isidoro, *De ortu, et obitu, Allegoriae, De bissexto, De diebus observandis, Hieronymi epistulae*. Realment acostat ab lo *Rivipullensis* en diferents parts, sembla serho lo manuscrit 115, s. X (Cat. gén. V, 1879 p. 61 y segs.) procedent del antich convent de S. Arnulf de Metz ab los prooemia d'Isidoro, *De ortu et obitu, Allegoriae* (no consignat en lo catàleg), *Dogmata ecclesiastica* («*Credimus unum esse Deum*»), *Decretum Gelasii de recipiendauctoribus*, *Libri apocryphi qui non recipiuntur, De Arte grammatica, De Orthographia y los pseudo-augustinianis Hypomnesticon libri* (manifestament extrets, y tals eren continguts també en lo *Rivipullensis*, segons manifesta lo catàleg de Rivas). La congruència és evident y manifesta una certa tradició en lo treballar determinades *Isidoriana* com també altres tropes copiats ab aquests, y dona una espècie de perspectiva per establir un cànon de la propagació manuscrita. Molt ens manca encara per explicar tota la tradició concernent a n'aquest punt; la observació apuntada és sois una pedra insignificant per lo gran edifici.

s'ha perdut un dels més preciosos y venerables monuments literaris d'Espanya.

No ha tingut tant mala sort un altre manuscrit que havia estat conservat a Ripoll desde temps àntichs, una copia llatina del Fuero Juzgo, de la qual al menys se'n han salvat algunes fulles per mostra, sens dupte los monuments literaris més àntichs que conservem de la Biblioteca de Ripoll.

Aqueixes fulles, solament tres, representen avuy una especie de contracoberta del Rivipullensis 46, y en tal forma que constitueixen actualment los folis 1 (enganyat al revés), 86 y 87 del còdex (aquestos dos són los últims del manuscrit). En quan al contingut, les tres fulles també són importants perque donen a conèixer la prodigiosament rica colecció ripollesa de textes jurídichs (en llatí y en català) que ofereix abundant material d'investigació per l'història del dret y per la Filologia. La lletra visigòtica d'aquestes fulles, ab qualques elements cursius, s'usa en lo monastir a darrers del segle VIII; segurament és del segle IX y en lo seu caràcter general és assats semblant a les probes reproduïdes en los Exempla, Tab. X y XI per Ewald y Loewe, les qui aquests encara atribueixen al segle VIII. En tot cas és segur que'l còdex al qual pertanyien les fulles de referencia, no procedia del Scriptorium de Ripoll que no va començar a treballar fins a darrers del segle IX, sinó que fou adquirit per la biblioteca del monastir y axò ja en temps relativament anterior (1). Los fragments donen entre altres lo text del llibre V, tit. IV, § 16 del forum iudicium: «si servus sit de suo peculio emptus» y del llibre VIII, tit. IV, § 26: «si de campis vacantibus iter agentium animalia depelluntur». Aquests fragments no han estat aduhits, per lo text crítich en la edició acadèmica del Forum iudicium y, per lo que veig, tampoch en la més moderna feta per Zeumer (Mon. Germ. Leg. Sect. I, 1; 1902) (2). Ab motiu del nou escorcoll dels còdices de Ripoll començat l'any passat se feu una reproducció fotogràfica de dues planes que orienta sobre l'originalitat paleogràfica del vell manuscrit, axis com sobre la present comparació del text.

Més detinguda consideració mereix un altre àntich manuscrit dels residus de Ripoll, que sots lo Nr. 49 existeix encara avuy a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Primer que ningú Villanueva, Viaje VIII, 40-42, l'exposà ab lo títol: In nomine Domini incipit liber sententiarum Sancti

(1). A n'axò sembla referir-se lo catàlech de la biblioteca del segle XI, no certament la disposició que's veurà més enllà continguda en la copia de Benito Rivas. Es precís consignar aquí un dels pochs cassos en quell text del catàlech publicat per Villanueva és més complet que la copia de Rivas. Mentre que aquest presenta solament *un* manuscrit: «Lib. indices» entre els dos articles «Glosas VI» (99-104) y «Decada» (108-109), Villanueva registra precisament en lo mateix lloc: «Glosas VI: Liber Judicis III *duo vetustissima* (105-107). Es cosa fàcil identificar un dels dos «*vetusissima*» ab l'exemplar los fragments del qual són conservats encara.

(2). Heine va copiar lo text de les fulles per los Monumenta, v. Ewald, Reise en lo lloch cit., 357.

gell (1). De la mateixa manera sols ens ha arribat una notícia sobre l'enriquiment de la biblioteca en aquest temps: lo comte Sunyer de Barcelona y Riqnildis sa mulier donan al monastir en març de 925 «varios libros, alhajas y la hacienda de Vilamelich» (2). Dots certos de l'activitat del Scriptorium de Ripoll (3) són solament de mitjans del segle X y entre ells com lo més important l'epígraf que encapsala'l còdex de Eugippius avuy perdut: *In nomine sancte et individue Trinitatis incipit liber sancti Evippii èx Riopollensi monasterii excerptum sub potestate et dominio domini Arnulphi episcopi vel abbatis exaratum ab humillimos Christi servos ac si indignos Sendredus levita nccne et Suniarius presbiter* (4). L'abat de Ripoll Arnulf fou bisbe de Girona desde 954 fins a 970; en aquest temps s'escau donehs lo tréball d'abdós escriptors qui al final afirmen novament ésser del monastir de Ripoll: *Gratias agimus Deo nostro qui nos confortavit. Qui legat oret pro scriptores miserrimos servos sancte Marie Suniarius presbiter et monachus et Senderedus levita.* La singularitat del manuscrit que presenta un grup especial dels còdices de Eugippius, permet donar un curt suplement a l'introducció d'un dels volúms ja sortits del *Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum*. Knöll ha donat a conèixer en la séva edició (*Eugippii excerpta*, Vindobonae, 1885) la coneguda nota final de Redux treta del únic manuscrit en que s'ha conservat, un antich Sangermanensis y en lo Praef. XXIV not., observa: «*Eandem subscriptionem etiam in codice Euippii bibliothecae S. Mariae Rivipullensis (Ripoll?) in dioecesi Vicensi in Catalonia fuisse Petrus de Marca archiepiscopus Tolosanus testis est apud Labbeum Diss. hist. de script. eccl. I, 776.*» Pere de Marca va examinar manifestament lo Rivipullensis ab motiu dels estudis que ja esmentavem més amunt. No obstant l'epígraf final enter tret del mateix manuscrit fou publicat més tard per Villanueva, *Viaje VIII*, 38 s. Ens havem de plànyer de la pèrdua del manuscrit, probablement destruït en la crema del 1835, per la raho de que una comparació deltinguda dels còdices mateixos hauria pogut resoldre si abdós textes originals únichs, que posseím per la subscripció de Redux, són independents l'un del altre y procedeixen del mateix, çò és del manuscrit

(1) Anno MCCCCXXXV facta est secunda dedicatio monasterii Rivipullensis cuius tum Abbas erat Ennegó, etc. Marca Hispanica, col. 386. En la segona part d'aquest estudi en la edició alemana hi v'ha un facsimil del document d'una donació a Ripoll, en temps del abat Ennegó, feta per la comtesa Ava y sos fills; fac-símil près d'un trassumpto posterior gràficament també notable.

(2) Segons una escriptura del Arxiu de Ripoll (Arm. I del Comun, cajón 2º, legajo Monasterio fundación etc., núm. 880) presa per Prósper Bofarull, Los condes de Barcelona, I, 69.

(3) No s'ha de comptar entre aquests lo de Pellicer y Pugès (Santa María de Ripoll, p. 51): el Scriptorium se extendia en espacioso rectangle junto al ábside del temple, y sus ventanas recibian la luz mitigada, etc.; car no es más que una exemplificació d'una apreciació general de Eguren (Memoria descriptiva, p. LXXIV), que l'Scriptorium del monastir en aquell temps estava situat junt al ábsis. Cap document autèntich, ni un senzill plan de construcció ens donen a conèixer les particularitats de la situació del nou edifici construït per Ennegó.

(4) Villanueva, Illoch cit., VIII, p. 38.

italià — lo que jo tinc per probable — o si Sunyer y Sendred los copiaren del Sangermanensis (1). Lo Rivipullensis no pot haver servit de model per lo Sangermanensis perque aquest data del segle IX. Lo fet de que una mateixa nota final solament s'ha conservat en un manuscrit de Ripoll y de Saint-Germain s'ha de tenir en compte per l'història posterior de la biblioteca del monastir de Ripoll.

Una nota, no considerada per Villanueva, sobre un treball del Scriptorium de Ripoll, la primera precisada completament fins en la data, èns ha estat conservada per Mabillon, Annales O. S. B. III (1706), 537 (any 958). Parla aquí d'una Cláusula adscripta: *vetus codici bibliothecæ Aniciensis*, que és tal com segueix: *Anno incarnationis dominiceae DCCCCCLVIII indictione (I.) II. Kalend. Octobris hic codex nuncupatus Decretalia Pontificum Romanorum scriptus est sub (Johanne) papa HLothario rege, Borrello marchioni praecipiente Arnulfo praesuli summae sedis Gerundae et cuncta congregatio Riopollensis coenobii. Ego Johannes monachus atque diaconus transepsi, non meae voluntatis mendosae, sed lima rectitudinis emendatum atque distinctum.*

Tenim doncs, y això causa extranya, en la biblioteca de l'iglesia episcopal de Le Puy, una copia de la col·lecció de Decretals feta en 958 ab especial mirament per Johannes monjo de Ripoll durant lo càrrec pastoral del mateix abat y bisbe Arnulf. La sòrt del manuscrit resulta instructiva per les relacions literaries d'Espanya y França als primers temps de l'Edat mitja. Sabèm que Gotescalcus, bisbe de Le Puy emprengué en 951 una perègrinació a Santiago y per aquest motiu tingué ocasió de veure, en lo convent de San Martín de Abelda, famós per la preciositat de sos manuserits, un exemplar de la composició de Ildefons de *virginalitate beatae virginis*. Va demanarne una copia a Gómez, monjo del convent, y del bon resultat d'ella ens en entera lo mateix copista en un prefaci que s'ha conservat en algunes copies de l'indicada composició. Gómez explica que Gotescalcus magno comitatu fultus ad finem Galliciae pergebat concitus, dei misericordiam sanctique Jacobi apostoli suffragium humiliter imploraturus (2).

(1) Les variants que presenta'l R(ivipullensis) devant del S(angermanensis) en la nota final publicada per Villanueva poden ser canvis del publicidor, axí en les primeres ratlles: *scertorum S, scerpitorum R, Egippius S, evlpius R, et privatu Rednx S, Et prefatus Rednx R.* Però n'hi han d'altres que apenes s'hi poden atribuir a Villanueva, p. ex. Constantiopolis agustini S, Constantino PP. (çò és perpetuo) augusto R, pro aedificatione populi christiani S, pro edificatione aeclesiac et populi christiani R, testes sitis S, testans R. Una vegada R confirma una conjectura de Mabillon: per confessionem *meritaque beati Januarii S y Knöll, meritaque Mabillon y R; un'altra vegada una de Knöll Deo custodiendo *** uobisque seruantibus S, Deo vostidente nobisque seruantibus Knöll y R.* Finalment R presenta devant la variant de S y de tots los publicadors Dei gratia *faciente*, ordinatus una variant que s'ofereix facilment: *fauente*.

(2) Es doncs una romeria de Gotescalcus a Santiago feta ab gran acompañament y en l'any 951. En aquest sentit s'hauria de complementar la notícia referent a Gotescalcus en los suplements de Farinelli: *Más apuntes y divagaciones bibliográficas sobre viajes*, Madrid, 1908 (de la Revista de Archivos) pàg. 2 s.

libenter conscripsi libellum a beato Ildefonso Toletanae sedis episcopo, editum in quo continetur laudem (sic) uirginitatis Sanctae Mariae perpetuae uirginis. Aquesta transcripció se l'emportà Gotescalcus en janer de 951 en son retorn cap Aquitania. Léopold Délisle ha manifestat (*Le Cabinet des manuscrits de la Bibl. Nat.*, I, 514 y segs.), que aquesta copia que Gotescalcus portà a Le Puy és idèntica ab la segona part del còdex 2855 avuy custodiad en la Biblioteca Nacional de París. Aquest exemplar de la composició d'Ildefons és escrit en lletra visigòtica, la bellesa especial de la qual alaba Délisle; y la procedencia del còdex de Le Puy està constatada per la col·lecció Colbert; a n'aquestes circumstancies se n'hi junten d'altres que exclouhen tots los duptes per la identificació (Délisle, lloch cit., 515 seg.). Aquesta és preciosa en molts conceptes y és de dòldre que Ewald y Loewe en los seus *Exempla* no hi hagin posat cap mostra del còdex ben precisat en lloch y temps. Per cert lo manuscrit és una espècie de precursor del manuscrit espanyol de primers de l'Edat mitja més famós desde'l punt de vista caligràfich, del magnífich Albelensis o Virgilianus dels concilis, lo fruyt més esplendent d'aquella escola d'escribes que proporcionà valiosos recursos literaris per les seves obres al mateix rey Alfons X lo sabi (1). S'ha de tenir ara en compte que a la selecta còpia del excel·lent *Scriptorium* de Albelda n'hi fou agregada un'altra en Le Puy, que havia estat feta a l'escola de Ripoll en temps del abat Arnulf. No tenim datus del temps en que hi fòu inclosa. Es cert que existeix un catàlech dels Anicienses atribuibile al segle XI, publicat y explicat per Délisle (lloch cit., III, 443 y segs.), però es incomplet, y Délisle ja adverteix que en la llista hi manquen precisament la major part dels manuscrits teològichs y jurídichs. Pot ser que Gotescalcus prengué'l manuscrit desseguida d'ésser acabat, tota vegada que en 959 encara vivia, y igualment en aquell temps Arnulf era encara abat de Ripoll y bisbe de Girona.

Per lo cas esmentat s'ha de tenir compte especial d'aquesta darrera dignitat. Charles Rocher ha tractat una qüestió, que no podem aquí passar per alt, en un treball avalorat ab abundants documents: *Les rapports de l'église du Puy avec la ville de Girona en Espagne, Le Puy, 1878*. Per los extractes dels llibres copiats de la Catedral de Girona, facilitats per Fidel Fita, se comprova que existien estretes relacions entre la iglesia de Girona y la de Le Puy, per les quals «la comunitat cristiana representava lo prototipus convincent, l'antich diptychon, lo Simbol». La tradició deixa descobrir una especie de germanor fins al temps de Carlesmany; la comunicació seguida dels canonges d'abduïdes iglesies està atestada per los documents en lo segle XV, ab l'indicació de que la Hermandad existeix desde llarch temps. Tenim donchs aquí un període gran d'expansió favorable per lo

(1) *Comp. Handschriftenschatze Spaniens*, pàg. 50.

commercium litterarum; però devant del datos presents se pot molt ben creure en l'esportació del manuscrit encara en temps del govern d'Arnulf.

Aquest temps podèm calificarlo com una espècie de preparació de la època propria brillant del monastir. Arnulf mateix (elegit 948) al entrar abat de Ripoll ja hi trobà una gran herència. En l'any 938 Lluís IV, (Transmarinus) expedeix un Prescripte a favor del monastir de Ripoll (Marca Hisp., app. LXXIV, col. 849 y segs.) a petició d'un monjo del convent de S. Cugat, anomenat Godmarus; en aquest document se confirmen los drets propis de Ripoll, especialment los de propietat y veyèm que ja llavors lo monastir disposava no sols de la propietat extesa a l'entorn del domicili mateix, si que també disposava de terrenys en los comtats de Barcelona, Girona, Besalú, Urgell, Cerdanya, Conflent (Rosselló) y en lo terme de Berga. En lo mateix any lo Papa Lleó VII expedeix també una butlla (Marca Hisp., app. LXXV, col. 851, Jaffé² 3611), que podria anomenar-se senzillament un titulus gloriae per Ripoll y especialment per Arnulf, si fos tramesa sense objecció (1). Al contrari, incontestat en quant al contingut y a l'expedició (2) és lo Privilegi d'Agapit II, de l'any 951 (Jaffé² 3654) endreçat a Arnulf y als seus successors, que referma solemnement los furs de Ripoll, la llibertat d'elegir abat com també l'independència dels cenobites de la justicia seglar. No hi ha perill d'equivocar-se considerant aquest privilegi relacionat ab una circumstància que s'ha de tenir en compte en la present investigació, circumstància ja senyalada per Mabillon (AOSB. III, 514) y que les exposicions posteriors de la vida y influència d'Arnulf han passat per alt d'una manera estranya (axis Villanueva, Viaje XIII, 56-68; Ant. Merino, España Sagrada XLIII, 130 segs.; semblantment Pellicer y Pagès, p. 49 y segs.). Arnulf estigué a Roma en 951; això podèm (ab Mabillon) deduirlo ab seguretat de les paraules d'un privilegi d'Agapit (Jaffé² 3656) dirigit al mateix temps a «Soniarius Crassenis abbas» (Mon. S. Mariae, Carcassone): *Igitur quia per vestrum legatum, videlicet Arnulfum humilem abbatem postulatis a nobis quatenus monasterium supra dictum confirmaremus.*

Fins a quin punt la presència d'Arnulf a Roma contribuí per l'ex-

(1) *Filius noster Arnulfus venerabilis Abba in monasterio admodum reverendi vocabuli Ripollensis... s'hi llegeix... ubi beatissimi Benedicti domini nostri videtur ordo servari, cuius regularem traditionem auctoritate praedecessorum suorum tenere cum suis fratribus intibi militantibus videtur.* En les Regesta pontificum la Butlla no està compresa entre les espúries ni hi ha cap observació afegeida al corresponent extracte; però ja Villanueva havia manifestat (Viaje VI, 137; VIII, 6; ab més detalls, XIII, 51 y segs.) que ni Arnulf ni alguns dels bisbes esmentats en la Butlla teníeu encara tal dignitat en 938. Sense declarar directament lo document apòcrif Villanueva opina que fou realment extès en temps de Lleó VII, però que no fou despatxat definitivament sinó dotze anys més tard a lo menys, al empèndres reformes que s'havien fet necessàries (comp. més avall).

(2) Susciteu no obstant escrupolis certes particularitats de la ressençió del text (tret d'un dels cartularis de Ripoll, avuy perdut, publicat per Marca, Ap. Nr. LXXXIX, col. 867 s.), al no parlar d'aquelles faltes escandaloses que tant enllergeixen la còpia, M. 133, 907.

pedició de l'abans dita bullia per ell tan honorífica, és cosa de lo que no'ns hem d'ocupar aquí (1); però si que ve bé consignar que l'abat de Ripoll tingué ocasió a Italia de procurar per l'enriquiment de la col·lecció dc manuscrits del monestir. Recordis primerament lo ja citat còdex de Eugippius escrit *sub potestate et dominio domini Arnulphi episcopi vel abbatis*, lo qui probablement remonta a un original italià. D'aquest parer és també Villanueva, però quan diu (Viaje VIII, 38): «Parece que la copia se hizo de otro que había en la catedral de Nápoles», s'imagina la cosa massa senzilla. En les dues notes exposades més amunt la copia feta per Sunyer y per Sendred està designada per ducs vegades com a producte del Scriptorium de Ripoll; havèm, donchs, d'admetre que abdós copistes disposaven a Ripoll mateix d'un model fet segons l'exemplar de Redux, lo qui també pot valer per la copia Sangermanensis. La transcripció se verifica després del viatge d'Arnulf a Roma y tres anys més tard per lo menys, ja que se l'anomena *episcopus vel abbas y solament en 954 fou elegit bisbe de la diòcesis de Girona*.

A Nàpols ens remet també l'exemplar de la *Vita Nicolai de Johannes Diaconus servus S. Januarii*, que estava contingut en un còdex, avuy perdut, de la Biblioteca de Ripoll (Villanueva, VI, 36, nr. 57 del catàleg dc Rivas). Johannes Diaconus, qui treballava en la iglesia de S. Januari de Nàpols, escrigué a principis del segle X y pot molt ben ser que Arnulf, advertit de la vida del Sant, composta per aquell en fes trèure una copia ab motiu del seu viatge a Roma; certament que no és necessari identificar aquèsta ab l'esmentat Rivipullensis. Per la descripció den Villanueva y den Ribas sabèm que a més de la *Vita Nicolai* contenia, entre altres coses, les homilies de Beda, un fragment de la *Vita Caroli de Einhard*, *Lectiones a honra dels martres y dels sants y entremitj* (fol. 15, b.) la poesia que l'abat y bisbe Oliva († 1046) havia compost a llahor del monestir de Ripoll. Si la poesia s'escrigué al mateix temps que'l demés contingut del manuscrit, aquest no pot naturalment datar de temps anterior, com declara Villanueva — principi del segle XI. Però, per altra part, com succehia tot sovint, lo poemet pot haver estat anotat més tard en una fulla solta; y ab això s'avindria la opinió de Rivas, qui sens dupte coneixia la època de la composició dels llibres de Oliva que pòsa lo manuscrit del «segle X o XI». Signi com sigui, lo que podèm donar per cert és que en lo Scriptorium de Ripoll ja hi havien composicions isolades per la confecció de sem blants còdices miscelànies com los que havèm esmentat, preparades per formar grans coleccions (2), çò és cabalment aquells quaterniones ab

(1) Sobre'l temps en que fou espatxada, Villanueva declara, Viaje XIII, p. 52, que «no es del año 938, sino muy posterior» y determina lo període considerant los dignataris eclesiàstichs anomenats en la bullia; «La coexistencia de todos estos Prelados no se verifica sino desde 949 à 956». Precisament en aquest període s'escau lo viatge d'Arnulf a Roma.

(2) O també per la recomposició, com prova la nota de Arnulfus Scholasticus sobre lo seu

monografies de que parla clarament repetides vegades l'antich catàlech. Axó ns dona lloc a fer una observació general y d'importància per l'exacte coneixement de lo més o menys intensament que treballaren los abats en la col·lecció literaria. En aquest punt lo temps de Oliva (1002-1046) és també l'època esplendorosa en tota l'història milenaria de Santa Maria; però l'il·lustre abat fou encara un rich herèu per lo que respecta a la propietat literaria del monastir; axis ho diuen tots los testimonis sobre l'augment de la Biblioteca, aduhits fins ara, com també la senzilla consideració que l'abat Oliva y son homònim, lo Monjo—los dos escriptors del monastir més coneguts en los temps primers de l'Edat Mitja—aprenien, en los tresors literaris ja existents de l'abadia, lo que més tard havien de manifestar pràcticament. Per consegüent, han de haver obrat d'una manera profitosa per l'enriquiment de la Biblioteca del monastir, tant l'abat Arnulf com los seus successors Windiscle (970-999) y Seniofred (979-1008), suposició corroborada també per altres indicis. Pellicer y Pagès, en la pàg. 51 de la seva història del monastir ja tantes vegades citada, exposa que la Biblioteca de Ripoll contava 121 volums a principis del segle XI, després de la mort de l'abat Seniofrèd. No veyem aquesta noticia confirmada en lloc més; però té tota la probabilitat, y Ribas, que coneixia exactament les proporcions de l'augment de la col·lecció, també opina, en un apèndix al seu catàlech, que encara està per publicar, «es de creer que se añadiesen muchos más en tiempo del dicho Abad». Tenim, doncs, d'admetre un desenrotlllo sempre progressiu de la llibreria del monastir; si aquèsta, després de la mort d'Oliva, abarcava uns 240 volums, se deduix de lo exposat que ja abans del abadiat d'Oliva existia una part molt considerable de la col·lecció. Quin paper principal va tocar desempenyar a Arnulf en los primers temps del desenrotlllo de Ripoll, és cosa ja senyalada lo seu treball extens y escrupulós com abat y com a bisbe's deduix dels nombrosos detalls, que aquí omitim, de les biografies més amunt citades. Memoria especial mereixen sos enèrgichs esforços per la reconstrucció del monastir, que certament no pogué vèure acabada. Però l'acta extesa ab motiu de la tercera consagració de la iglesia, Acta dedicationis ecclesiae monasterii Rivipullensis A. 977 (Marca Hispànica, App. Nr. CXXIII, col. 917-919, tret d'un cartulari del Monastir de Ripoll) recorda expressament los treballs d'Arnulf, del venerandus Abbas, vir per cuncta laudandus; en l'esmentat poema l'abat Oliva anomena a Arnulf lo primer verdader fundador de l'iglesia de llavors:

Est hic et Arnulphus harum qui prima domorum
Moenia construxit primus fundamina (1) iecit
Sedis et egregiae praesul rectorque Jerundae

model: Allata est nuper in manibus meis quedam scedula premonstrans Beati Stephani... translationem, cod. Riv. 40, fol. 1v.; comp. més avall.

(1) Axis Villanueva, en la copia sencera de la poesia VI, 306 s., en lo citat VIII, 7 fundamento.

y la Brevis historia monasterii Rivipullensis a quodam monacho Rivipullensi scripta anno Christi MCXLVII («ex veteri codice Ms. monasterii Rivipullensis», publicada per Baluze App. Nr. CCCIV, col. 1295 y segs.) fa memoria no solament del nou edifici, si que també de la fermeza d'Arnulf per la estricta observancia de la regla monacal—car a axò s'han de reduhir les observacions quelcom mal enteses sobre l'introducció de la disciplina claustral per Arnulf (1), d'aquest autor, lo més antich de l'història del monestir y pot ser també lo més antich historiògraf de Catalunya.

Aquestes declaracions sobre l'abat Arnulf, mort en 970, «digne d'alabança en tots conceptes», havien de ferse per preparar la comprensió d'una missió científica important per l'història intel·lectual de Catalunya y, com esperem demostrar, especialment per la deguda apreciació de l'antiga Biblioteca de Ripoll, a la qual, en aytal sentit, sens dubte no s'atinarà; em refereixo al viatge d'estudis que Gerbert de Aurillac (Silvestre II) feu a Espanya en l'any 967.

Desde l'exposició sólida, segons acostumava, que feu Büdinger—hi ha més de mitja centuria—de l'estança de Gerbert a Espanya, basant-se en los originals (2), no havèm adelantat un sol pas en lo coneixement d'aquest període decisivament important per lo perfeccionament de Gerbert, encara que alguns han trobat múltiples aclaracions (3) a qüestions referents a la vida y estudis de Gerbert, part editant los seus escrits com Olleris (4), J. Havet (5), Nic. Bubnov (6), y part per les investigacions de Prantl (7), Karl Werner (8), Alfred Nagl (9), H. Weissenborn (10) y altres.

(1) Com aquesta història del monestir serà citada qüedades en lo curs d'aquest estudi, consignam ja ara que l'autor per la seva narració se serví dels documents de Ripoll, lo que no fa sospitar sa manera de treballar. Ell coneix los privilegis de Lleó VII y de Agapit II, y utilisa exacta y principalment la arca mateixa apuntada *Acta dedicationis*, de manera que a vegades los dos textes s'avenen mot per mot y poden esmenar-se respectivament comparantlos.

(2) Über Gerberts wissenschaftliche und politische Stellung, *Habilitationsschrift*, I. Abteilung (no se'n ha publicat més). Kassel, 1851.

(3) Fouqué-Delbosc no ha fet memoria del viatge de Gerbert a Espanya—en sos resultats certament los més importants per l'història de les ciències a l'Edat Mitjà—en la *Bibliographie de Voyages en Espagne et en Portugal*, *Révue Hispanique*, III, 1896, que obría una nova fructifera perspectiva a l'estudi de la història de la cultura espanyola. Aquesta omisió no passà desapercebuda a la circunspectió de Farinelli, qui, en sos respectius suplements: Apuntes sobre viatges, Oviedo 1899, p. 3, not. 2, apunta breument lo viatge de Gerbert, donant emperò com a fonts per aquest no l'informe de Rieher, sinó l'edició de les cartes feta per Havet.

(4) *Oeuvres de Gerbert*, Clermont-Ferrand et Paris, 1867.

(5) *Lettres de Gerbert* (983-997), publ. avec une introduction et des notes, par Julien Havet; Paris, 1899.

(6) *Gerberti; opera mathematica*. Berolini, 1899.

(7) *Geschichte der Logik im Abendlande*; II, 53 y segs.

(8) *Gerbert*. Wien, 1879.

(9) *Gerbert und die Rechenkunst des 10. Jahrhunderts*, volum CXIV (1888), d'aquests informes de sessions, pag. 861-922.

(10) *Gerbert*, Berlin, 1888.—*Zur Geschichte der Einführung der jetzigen Ziffern in Europa durch Gerbert*, Berlin, 1892.

Per això sembla que serà útil examinar lo més important de lo que'ns diuhen les fonts verídiques sobre la missió de Gerbert a Espanya:

Richer, monjo de S. Remigi de Rheims, exposa en lo llibre III de les seves histories (c. 43, s.) (1): «Gerbertus... Aquitanus genere in coenobio sancti confessoris Geroldi a puerō altus et grammatica edocetus est. In quo utpote adolescens cum adhuc intentus moraretur, Bo-rellum citerioris Hispaniae ducem orandi gratia ad idem coenobium contigit deuenisse. Qui a loci abbate humanissime exceptus post sermones quotlibet *an in artibus perfecti in Hispaniis habeantur sciiscitatur*. Quod cum *promptissime* assereret ei mox ab abbatे persuasum est ut suorum aliquem susciperet secumq[ue] in artibus docendum duceret. Dux itaque non abnuens potenti liberaliter fuit ac fratum consensu Gerbertum assumptum duxit atque Hattoni episcopo instruendu[m] commisit. Apud quem etiam in mathesi plurimum et efficaciter studuit Sed cum diuinitas Galliam iam caligantem magno lumine re-lucere uoluit predictis duei et episcopo mentem dedit ut Romam orat[i] p[ro]terent. Paratisque necessariis iter carpunt ac adolescentem commissum secum deducunt. Inde Urbem ingressi... papam adeunt... (cap. 44). Nec latuit papam adolescentis industria simulque et discendi uoluntas. Et quia musica et astronomia in Italia tunc penitus ignorabantur mox papa Ottoni regi Germaniae et Italiae per legatum indicauit illuc huiusmodi aduenisse iuuenem qui mathesim optime nosset suosque strenue docere ualeret».

No passa desapercebuda al atent lector la alta importància que la relació atribuïda a l'estada de Gerbert a Espanya, y la gran possibilitat de cursarhi estudis científichs és posada ben de relleu en oposició als païssos franchs y italians que'n tenien verdadera fretura. Lo comte Borrell II de Barcelona podia afirmar «*promptissime*» la pregunta feta per l'abat d'Aurillac d[eu] si a Espanya hi havia homens perfectament versats en les arts (*naturalment les liberals*). Després d'haver Gerbert cursat «molt y profitosament» estudis matemàticchs ab Hatto, bisbe de Vich, fa ab aquest y'l comte Borrell la séva aparició a Italia, hont «la música y l'astronomia; eran completament desconegudes» es celebrat com a jove qui domina les matemàtiques d'una manera perfecta y maravellosa y com a eminent preceptor d'aquesta asignatura.

La sospita de que Richer s'hagués fet culpable d'una exageració a favor del seu mestre, la desvancix l'importància real de Gerbert, del «Leibniz del segle X». Així nostre fiador pot també haver exposat exactament les condicions dels estudis dels esmentats païssos, y deliniat objectivament los medis y possibilitats per dedicarse a determinades branques del saber; puig això és també admès per l'investigació

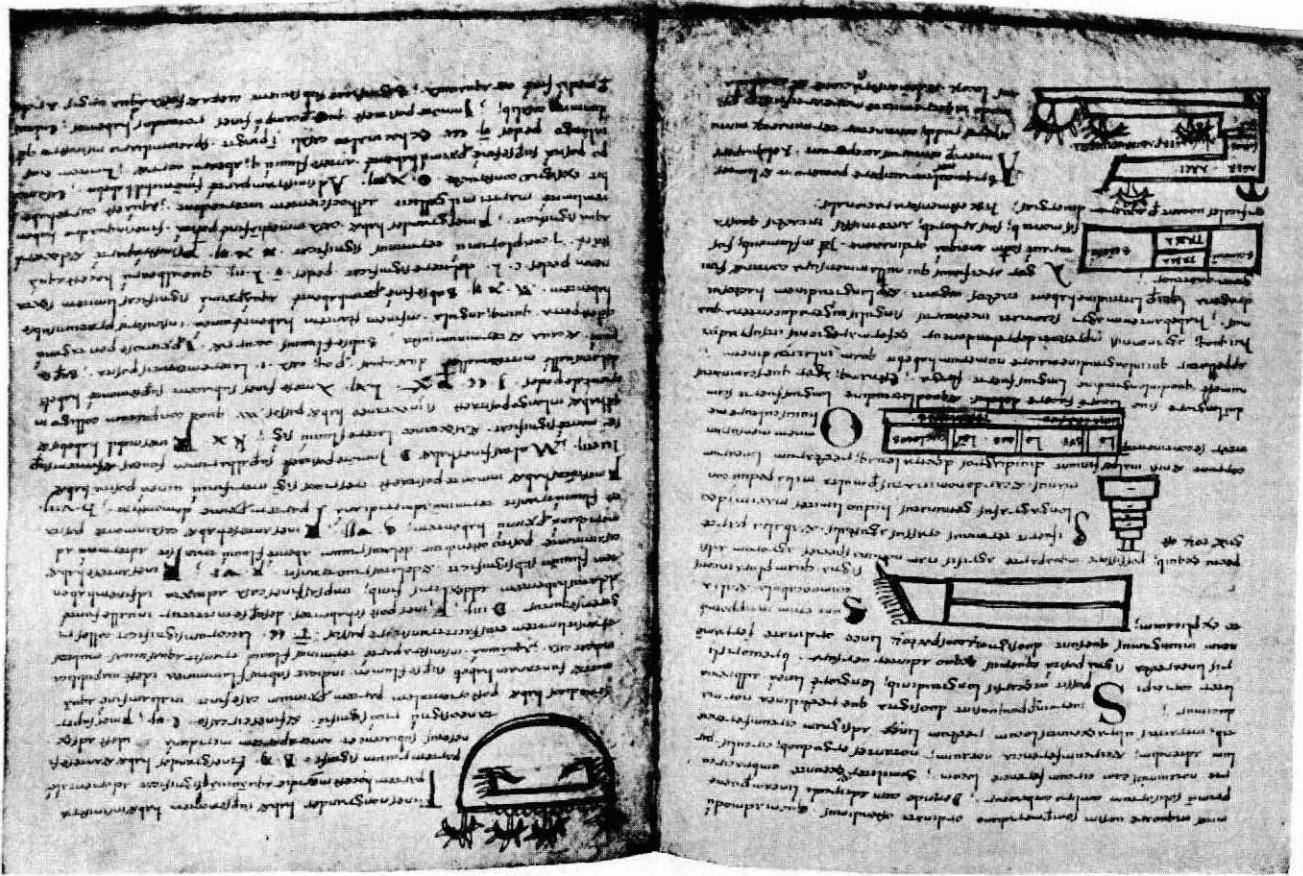
(1) Mon. Germ. Scrip. III (1838), 616 s. Comp. la reproducció comentada d'aquest passatge en la citada col·lecció de Bubnov, 376 s.

moderna. Es cosa certa que ab Hatto, bisbe de Vich, Gerbert hi trobà ocasió tan bona per perfeccionar-se en les matemàtiques com apenes era possible trobarla en lloc més en aquells temps. A l'obra de Hatto, d'aquest príncep de l'Iglesia, assassinat en 971 essent bisbe de Girona, Büdinger ha dedicat una descripció que manifesta'l zel y profit ab que Hatto sabia representar los interessos del seu càrrec y de la seva diòcesis, descripció a la que no tenim res per afegir ara. Büdinger, ab la penetració que li és natural, regonegué també'l punt essencial de la qüestió sobre'ls estudis de Gerbert ab Hatto y procurà averiguar, a més de l'influència política, també'l lloc de Hatto dintre la ciència, però justament aquí va rerebre un desengany. «Per desgracia no he trobat cap dato sobre'l perfeccionament y escrits eventuais d'aquest home molt important per la formació científica de Gerbert» (lloc cit., p. 19).

Si bé Büdinger se fondà especialment en los datos biogràfichs sobre'ls bisbes y abats de la Marca, publicats en la Marca Hispànica y la Espanya Sagrada y—en detriment seu y dels seus seguidors—no tingué en compte'ls complements corresponents en lo Viaje de Villanueva; y si també en los últims dezenys s'ha aplegat molta nova cosa referent al particular, havèm no obstant de sotscriure encara avuy aquella conseqüència negativa (1). La manca de notícies sobre la qüestió capdal, o sia hont trobà propiament Gerbert l'impuls científich, la sentí també Büdinger y anomena primerament, entre'ls homes qui podien haver donat un impuls semblant, a Bonifilius de Girona al qui va endreçada una lletra de Gerbert (Ep. 25) poch després de la mort de Otto II.

Lo receptor és nomenat clarament al devant de la lletra «bisbe de Girona» (Bonifilio episcopo Gerundensi), més no's pot comprobar en les llístes dels bisbes d'aquesta ciutat, publicades fins àre. Per això Büdinger es vegé precisat a admetre una interrupció, entre la mort del comte Miro, bisbe de Girona per los anys de 970 y lo bisbe Godmar III, qui en 987 apareix com a assessor del comte de Barcelona, y posar en aquest temps lo ministeri eclesiàstich de Bonifilius. Atenentse a la petició continguda en la lletra, de que Bonifilius volgués proporcionar al arquebisbe de Rheims l'obra de Joseph Hispanus (*Sapiens*) de multiplicatione et divisione numerorum, deduïx Büdinger que «Bonifilius no ha d'haver sigut estrany a les ciències». Karl Werner va encara més endavant (lloc cit., 38) y crèu que Bonifilius «era sens dupte un dels mestres de Gerbert». Estèm, doncs devant d'una qüestió, que pot ésser d'importància, y ens excita a resoldre, sobre'l perfeccionament de Gerbert en Espanya. Aquesta solució no l'han donada los qui se'n han ocupat posteriorment. Havet (lloc cit., 19) opina com Büdinger, que l'episcopat d'aquest príncep de l'Iglesia, «doit se placer entre celui de

(1) No se m'ha oblidat que Pérez Bayer, en Nicol. Antonio, Bibl. Hisp. vet. II, 379, coloca Hatto entre'ls matemàtichs; no obstant, això aparesqué en una notícia que es indigna de l'obra monumental, ja que's serveix completament de fonts duptoses.

R. BCCR.—Els manuscrits de Ripoll. Primera part, lámina III

Miron, mort avant 984, et celui de Godmar III, évêque en 985; ab ell s'hi junta també Bubnov (lloch, cit., 102, not. 15): «(Bonifilii) Episcopus ad a 984 est referendus: initio enim a. 984 Miro, decessor eius, mortuus esse uidetur» y observa que Colombier, mostrant una nova via, ha trobat en la Gallia Christiana (VI, 20) un tal «Alipertum Romanum qui et Bonifilius» (Colombier, Regestum de Gerbert, Études religieuses, IV, 306). Més resignat que tots jutja Weissenborn (Zur Gesch. d. Einf. d. jetz. Ziffern 78): «Probablement la tempestat de la guerra arrabassà al bisbe Bonifilius de Girona, a Joseph Sapiens y lo seu llibret».

Però la cosa no està tan malament; s'ha passat per alt un passatge tret del «Cartoral de Carles Manyo» anomenat llibre Copial de l'iglesia de Girona, explicat per Villanueva en sos suplements a les llistes anteriors de bisbes, Viaje XIII, 73 s., llibre que aclareix completament la qüestió de Bonifilius. Un document contingut en lo llibre copial testifica que'l sacerdot Giscafred en l'any 983 (o 984) posseïa una terra en lo lloc Vulpiliaco y disposava: post obitum meum remaneat ad iam dicta ecclesia (sic, la catedral de Girona) et Domno Mirone Episcopo quem vocant Bonofilio et successoribus suis. Villanueva repara sobre això: «Este apellido ó sobrenombre Bonofilio ni era patronímico ni de familia, y si la copia del cartoral no nos engaña, pudo ser un apodo ó dictado familiar con que fuese conocido desde niño» (1). Bonifilius y Miro són doncs una mateixa persona; la llista dels bisbes de Girona romà intacta malgrat los diferents noms esmentats del receptor de la lletra, puig aquest és un cognom, si's vol un mót, y això concorda perfectament ab l'istil de la lletra dirigida a un amic de confiança (2). La qüestió que's deduueix immediatament ó de lo dit atany are al bisbe Miro, al «mestre» de Gerbert (3). Los documents disponibles victorejan l'obra religiosa-política de Miro — també de Hatto — però no resen parau-la sobre llurs relacions ab la Literatura y la Ciencia. Miro posseïa llibres, com és natural suposar en un home de la seva posició, però en quina proporció estava respecte d'ells, ho manifesta prou clar lo seu testament que han publicat en primer terme Bofarull y Mascaró, Los Condes de Barcelona, I, 98, y segs., y recentment Francisco Monsalvatje y Fossas en *Les Noticias históricas, Besalú, su historia, etc.*, Olot, 1899,

(1) Los escrúpols de Villanueva (*si la copia no nos engaña*) son infondats, tota vegada que Bonifilius era un cognom que apareix molt sovint; comp. les actes publicades per Villanueva mateix, del any 986 y 987 (per consegüent del mateix temps): Enmejo que vocant Bonofilio (Viaje VIII, 271 y 282). Sobre Adalcid (llamada Bonifilia), filla del comte de Barcelona Sunyer, comp. Bofarull, Los condes, I, 131 s. Pellicer y Pagès, lloch cit., 66 y 105, anomena al bisbe senzillament «Miron Bonofilio», sense dir d'hont ha tret lo sobrenom.

(2) Lo propi val per «Lupitus» Barcinonensis.

(3) Serveys valiosos per la seva biografia's troben en Villanueva, Viaje XIII, 64-78. Miro, 970-984, bisbe de Girona era'l fill quart y'l més petit del comte de Barcelona del mateix nom, qui morí en 929. L'original del testament es trobava a l'arxiu de Ripoll; comp. Bofarull y Mascaró, lloch cit.

I, 238 y segs. La disposició testamentaria feta en l'any 979 determina primerament que Miro, qui era comte de Besalú, havia de ser enterrat a Ripoll; «In primis ad domum S. Marie cenobii situm in valle Riupul llo ubi corpus meum quiescat... donare faciatis... alodes meos» y al final constitueix una llarga sèrie de llegats: donare faciatis aurum meum... anulos, sigilos, cintorium... vasis, palleis, libris id est missale et ornamentum S. Michaelis et S. Gelasii... et quantum invenire potueritis de jeneris librorum totum ad S. Petrum et S. Primum (és S. Pere de Besalú). Així parla, no'l verdader bibliòfil, sinó'l bisbe comte per qui son més importants l'or, les joyes, los segells que'ls llibres (quantum de jeneris librorum, diu l'expressió molt característica). Quan Gerbert solicita adquirir un petit llibre, no's dirigeix al coleccióista interessat directament per lo assumente, sinó que's dirigeix al poderós príncep de l'Iglesia.

Per consegüent hem de descartar a Hatto o Miro, com se vulgui, d'entre'ls mestres espanyols de Gerbert; naturalment això no vol dir que'n les llibreries de les diòcesis d'aquests bisbes no hi pogués haver material corresponent y fins administració experta en condicions de donar l'arrenuada científica desitjada y palesament assegurada per Gerbert. En primer lloc bé s'acut pensar ab la biblioteca de l'iglesia catedral de Vich regentada per Hatto, justament lo mateix a qui l'abat d'Aurillac havia confiat la protecció de Gerbert. Desde llarg temps coneixèm exactament la colecció d'aqueixa biblioteca eclesiàstica; un inventari de la biblioteca de la catedral, fet (després de la mort del bisbe Wadamirus, 957) dèu anys abans de l'arrivada de Gerbert a Espanya, registra 53 volums; aquests contenien textes bíblics, escrits litúrgichs, sols una que altra cosa dels sants pares—l'Isidoro I que consta en l'inventari contenía pot ser lo liber sententiarum (comp. Villanueva, VI, 70)—però ni un sol text que, segons lo concepte de aquella època, bagués pogut servir per l'estudi de les arts. No és estrany. L'iglesia catedral estava consagrada al culte exterior, l'estudi, al contrari, incumbia als monjos dels monestirs que allí observaven més o menys escrupulosament les regles de l'ordre benedictina. Si abrahó mirèm en los catàlechs de semblants monestirs una imatge de la vida intel·lectual que'n ells palpitava, Ripoll ocupa'l primer lloc en tota la diòcesis de Hatto y supera, quan retrayèm per base de comparació lo tantes vegades citat Inventari d'Oliva, considerablement les altres fundacions eclesiàstiques, que aquí poden entrar en compte, p. ex. les llibreries dels convents de Montserrat, Sant Joan de les Abadeses, Sant Cugat del Vallès o de la catedral de Vich (comp. demunt), car aquesta no va cambiar la seva manera de ser després de la formació del primer inventari. Allí s'hi feu en lo curs dels segles molt material patrístich y encara més canonístich; fora d'això en els vells manuscrits, sols hi ha un Virgili y un Horaci, aquest últim perdut avny. La biblioteca no posseïa cap Boeci, ni cap Donat, ni sisque-

ra un petit Priscià; així es desprèn clarament de la llista publicada per Gotthold Heine en lo Serapenm, VIII (1847, p. 90 s.); també les descripcions que anys enrera jo vaig emprendre a Vich mateix y que per altra part donaren per resultat alguns suplements estimables, han ajudat a confirmar lo judici sobre la pobresa de la biblioteca per lo que respecta a textes d'estudi de l'art esmentada.

Altra cosa és per lo que toca a la biblioteca de Ripoll.

Lo catàlech de la biblioteca de Ripoll, compost unes dos generacions després de l'estada de Gerbert, prova documentalment l'exac-
titut de la resposta decididament afirmativa que'l comte Borrell donà a Aurillac al preguntàrseli si a Espanya hi havia possibilitat d'en-
sinistrar joves en l'estudi de les arts. En dit catàlech hi ha una dis-
tribució propria, que no existeix en cap altre catàlech de manuscrits de
Catalunya, la dels *Libri artium* ahont figuren quatre exemplars del
Donat, dos del Priscià, com també molts Priscianellos (cò és mánus-
crits del aixís anomenat *Priscianus minor*), poetes, tractats de Lògica
y entre altres també lo comentari del Macrobius al somníum Scipionis
de Cicerón; aquest, com és sapigut, contribueix també en parts isola-
des, a l'Àstronomia y a la Geografia, circumstancia a la que hem de
retornar encarc. Es això un cabal per l'ensenyança y estudi de les arts,
que no podèm trobar ni en aquell temps ni més tard en cap altra bibli-
oteca eclesiàstica o conventual d'Espanya. Fins a quin punt Gerbert po-
gué servir-se d'aquesta col·lecció per sos estudis, es deduueix fàcil-
ment sols donant una ullada a les obres aduhides per los seus propis. Ja
que primerament devia perfeccionar-se en les matemàtiques, podèm
començar ab son treball de Geometria. Ell mateix cita com a fonts
la arithmetica institucio de Boeci, lo comentari d'aquest a les catego-
ries d'Aristòtil y alguns escrits d'Agustí; a més sabem que per la coin-
posició del seu tractat, al costat d'altres originals usats ocasionalment,
aportà l'esplicació citada de Macrobi al Somníum Scipionis, les Etymo-
logies d'Isidoro y també un Corpus dels Gromatici veteres (1).

L'Aritmètica de Boeci no està registrada expressament en l'antich catàlech de Ripoll; mes lo «Boëthius» que segueix al Macrobius en los libri artium (Nr. 193) indica l'aritmètica un cop registrats los comentaris de lògica d'aquest autor; bé que's podrà identificar també ab l'obra de referència un segon exemplar inclòs en lo catàlech entre «Terentius» y «Musica» y senyalat solament com «Arithmetica» (Nr. 211). Respecte al comentari de Bocci a les categories, lo catàlech ens dona notes ben segures. Una vegada apareix entre'ls escrits lò-
gichs (Nr. 190), y altra cap al final com Commentum Boëthii super Augustinum uel Aristotelem (Nr. 238). Rivas vegé encara aquest manuscrit a principis del segle passat y'n dona'l titol complet: Boë-
thii et Aurelii Augustini editio super Cathegorias Aristotelis de verbo

(1) Pera més detalls v. les notes a la edició feta per Bubnov; lloch cit., p. 48 y segs.

ad verbum in latinum translatas. Per lo que toca als escrits d'Augustinus, dos còdices ab les obres d'aquest doctor de l'Iglesia—veritat es que sense especificar lo contingut—figuren al bell devant dels libri artium (Nr. 170-171; lo llibre sobre'l Computus, Nr. 172, sembla que's en un lloc que no li toca). Los Soliloquia que Gerbert retragué per la seva geometria, no consten en la copia del catàlech que se'm va facilitar. Però si's compara la nota del final de la llista «Beda cum sichomachia sive quinto ac Cattone» (Nr. 239) ab un sumari escrit al segle XII, devant del Rivopullensis 106 conservat encara: Liber de notitia artis metrica bede presbiteri. Item Soliloquiorum liber II. Sancti Augustini et catonis libri IIII. Et liber beati prosperi (1). Et Sedulii po&e liber, és fàcil referir l'antich sumari a aquest manuscrit del qual ens ocuparem a fondo; tot lo més tart data del segle X, cap altra descripció del vell catàlech l'indica y tant la presentació de l'obra de Beda junt ab la disticha Catonis com altres rahons què esmentarèm, justifiquen l'identificació.

Lò mateix manuscrit ofereix també una redacció del Corpus dels Gramatici veteres, que, com sabèm (comp. Bubnov, lloc cit., 439 s.), Gerbert utilisi igualment per compondre la geometria. Dels demés recursos de Gerbert, com ja s'ha dit, lo Macrobius (Nr. 192) apareix immediatament després dels escrits lògichs. Quel monestir posseïa les Etimologies d'Isidoro, fou de crèure desde un bon principi; efectivament, constan en lo catàlech (Nr. 60), Rivas vegé encara l'antich manuscrit y'l descrigué en lo Nr. 60 del seu catàlech.

De la comparació que havèm fet ja's desprèn una certa relació entre'ls originals utilitzats per Gerbert en la producció del seu treball sobre Geometria y'ls manuscrits que hi havia a Ripoll per aquests estudis, però lo paralelisme es manifesta més encara al considerar los textes de que se servia per les seves explicacions.

Richer, deixeble de Gerbert, és qui per segona vegada ens informa y ab confiança sobre aquest punt (lloc cit., Mon. Germ. Script. III, 617). Diu:

«Dialecticam ergo ordine librorum percurrent dilucidis sententiarum uerbis enodauit. In primis enim Porphyrii ysagogas id est introductiones secundum Victorini rhetoris translationem inde etiam eiusdem secundum Manlium (2) explanauit Cathegoriarum id est praedicamentorum librum Aristotelis consequenter enucleans; periermentias vero id est de interpretatione librum cuius laboris sit aptissime

(1) Aquest és juntat a're al manuscrit com a primer (més petit) quaternio, data del segle XII y no pot, per consegüent, estar registrat en lo catàlech del segle XI. Per lo contrari, la Psychomachia de Prudentius, igual que altres peces del manuscrit, s'han perdut (així la major part del llibret de Leporius y'l començament dels escrits gromàtics); pòt ser fou separada intencionadament y colocada apart com se feya llavors tot sovint (així en St. Bertin en tres exemplars, en St. Emmeram en nou).

(2) Boëthius.

monstrauit; inde etiam topica id est argumentorum sedes a Tullio de graeco in latinum translata et a Manlio consule sex commentariorum libris dilucidata suis auditoribus intimauit... Post quorum laborem cum ad rhetoriceam suos proueheret vellet... poetas... adhibuit... ac docuit Maronem et Statium Terentiumque poetas Iuuenalem quoque ac Persium Horatiumque satiricos Lucanum etiam historiographum».

Lo mateix ordo librorum clarament esmentat per Richer—una espècie de cànon que's justifica repetides vegades en les velles biblioteques alemanyes y franques (aixís en Toul), però no en altres punts de Espanya—es retrova en lo vell catàlech de la Biblioteca de Ripoll entre'ls libri artium (Nr. 188-191): *Isagoges* II, *Cathegorias*, *Perierguecias*. Los «Topica» que Richer posa a continuació van registrats (núm. 111) quelcom més en avant (darrera lo text de Methodius) en l'antich catàlech; tots los medis d'ensenyança de la Lògica enumerrats per Richer figuren donchs en los vells manuscrits de nostra biblioteca monastirial.

Lo exposat sobre'ls llibres de Gerbert en les lliçons de Lògica y llur seti en la Biblioteca de Ripoll, quasi pot servir també per los textes presos en l'ensenyança de la Retòrica. L'antich catàlech assenta un *Commentum Virgilii*; los versos de Statius són encara avuy en un vell manuscrit de Ripoll (Còd. 88); però lo Terentius es apuntat netament en lo catàlech, ademés un quaternio de Juvenal, a lo que se hauria d'observar que'ls scholis a Juvenal, especialment a les sàtires primera, segona y sexta, s'han conservat en un extens glosari manuscrit (en lo còd. 74, un dels sis exemplars de les «Glosas» del catàlech, nr. 99-104). Pot ser que'ls quaterniones de Persius se haguessin juntat als de Juvenal, atenentnos a la propagació escrita d'abdós textes; l'Horaci que manca en la copia del catàlech que tinch, podia molt ben ser en una de les biblioteques veïnes (1); però tal vegada no necessitèm anar tan lluny, puig lo nr. 215 de la copia Rivas del vell catàlech «Quiratui», que dc primer entuvi ofereix dificultats, serà senzillament, lo que creyèm, que la inscripció (segons Anianum) *ORATIU*, après Oratium, fou llegida equivocadament per Ribas per haver comprès malament lo guió entre la lletra inicial y la següent.

Si a la comparança de la relació de Richer que havèm presentada y del de fons Ripoll s'hi oposa la dificultat de que'l deixeble de Gerbert parla de les esplicacions que'l mestre donà durant llarch temps com Scholasticus de l'escola conventual de Rhcims, després de la seva estada a Espanya, cert que no's pot duptar de l'exactitud del fet com a tal. Empérò aquí parlèm dels estimuls que Ripoll pogué oferir a l'estudiant, y per altra part s'ha de considerar que Gerbert, en l'any 970, immediatament després de la seva sortida d'Espanya, sostingué una

(1) Aixís Vich posseïa un còdex d'Horaci, certament del segle XI, si es que Vich no dóna bé la data. Comp. la llista en los *Handschriftenkataloge*, nr. 553, pàg. 546.

crits que Pròsper de Bofarull retingué al Arxiu de la Corona en l'any 1835, salvantlos axis del incendi del monestir, hi ha lo ja esmentat còdice 106, un manuscrit en quart (avuy) de 140 fulles y escrit per diferents amanuenses (prescindint del correctors). Algunes parts, com per exemple lo fragment del llibret de Leporius, poden haver sigut encare escrites en lo segle IX. De cap manera'n equivoquèm si, considerant l'introducció successiva de la lletra carolingia a Espanya, admetèm que'l còdice era ja acabat d'escriure a mitjans del segle X, per conseqüent en temps del pastorat del abat Arnulf. Segons ja s'ha fet notar (p. 44), lo manuscrit està ja consignat en l'antich catàlech; com a possessió del monestir ho és aclarit per un inventari afegit al final, de tapits, llençols y roba blanca qu'havia sigut entregada a un germà ab lo nom d' Agila (1), desusat en aquells temps, pero ben wesgoth. En lo Breve de ipsos drapos quot (sic) recepit Agila apareixen tapitios XIII, després plumatiros, capitiales, bancalis, iñ refectorio mapas VI, entre altres semblants.

Lo contingut del manuscrit és completament desconegut; ni Villanueva ni Ewald en prengueren nota y sòls en fa una descripció B. Rivas en lo catàlech de manuscrits. Però quan Rivas (en lo Nr. 137 de la seva llista) caracterisa les diferentes parts del còdice de la següent manera: Rhetorica. Duo libri Soliloquiorum. Liber Catonis Philosophi. Liber Sedulii. Epistola Juli Caesaris. Innocentius et Paulus de Libris iuris per singula dominias (sic) fundorum et situs locorum. De generibus numerorum in ratiocinatione. Epistola Hieronými Presbyteri de Melchisedech, aquests datos, en certs punts, romanen un xic enrera, en punt a precisió devant del index que havèm esposat y'l que fou anotat ea lo còdice al segle XIIe (v. dalt p. 44); tal vegada l'escrípolós arxiver, per lo demés, s'ha fiat, en aquest punt, d'un sumari més antich, inexacte. Per altra part, com aquella colectànea és una de les més notables y en tot cas de les més riques en quant al contingut, entre'ls còdices de Ripoll que'n han estat conservats, sense usurpar la descripció del index general del manuscrit feta en la Bibliotheca patrum latinorum Hispaniensis II, caracterisarèm aquí al menys algunes de les parts més importants del còdice en la seva significació fonamentant ab elles les reproduccions fotogràfiques de algunes planes escullides a aquest fi (Làm. III). A la primera plana Fol. 26, verso del manuscrit, hi trovàm de mà del segle XIe sots l'epigraf

D[OMI]NICA IN I^o N[O]C[TURN]O AN[TIPHONA]S P[ER]
TOTO ANNO AN[TIPHONA]

(1) Lo rey dels wesgoths Agila dominà 549-555; comp. Zeumer, Neves Archiv f. ält. d. Gesch. XXVII (1902), 443. Sobre'l nom en tractà últimament Meyer-Lübke en aquests informes de sessions. Vol. CXLIX (1904), codern II, p. 7 y 89.

les antifones y'l psalms del officium de Dominica per annum, ab variants devant per devant de la Vulgata, sobre lo que no hem d'insistir aquí. Les ratlles van enterament proveïdes de neumes que pertanyen al pentàgrama aquità, segons la decisió proposada per *Guido Adler*. Entre'l Fol. 26 verso y'l 27 recto han cayut fulles de pergami (ben b6 2); lo Fol. 27 recto conté'l final del anomenat Libellus emendationis del prebère Léporius, del qual fins are se'n conexien dos manuscrits: un Herivallensis y un Leodiensis; lo final, conservat en lo còdice de Ripoll, presenta entre altres les conegeudes subscripcions, y per cert ab discordancies del text impreès (M. 31, 1230) dignes de tenirse en compte, que proven lo molt avencada que estava en Espanya la transformació de la llengua llatina escrita. Juntats immediatament ab aquest llibre segueixen los soliloquis d'Agustí, justament aquella copia esmentada (p. 44) al esbocetar los recursos originals de Gerbert.

Los fol. 50v y 51v ofereixen una part de la Disticha Catonis continua en lo còdice (Prol.—I, 34 Hauthal); un dels exemplars més antics de la apreciada colecció de sentencies que tant alta importancia havia de tenir en la escriptura de la llengua vulgar d'Espanya (com també fòra d'ellà en la literatura mitjieval (1)). La mostra triada manifesta un aproveitament complert del material de descripció; mans posteriors hi han posat scholis al marge, y entre les ratlles y també correccions que's noten distintament per ser la tinta més negra que la dels traçats de la primera mà en part esfumats. Aprofitant semblant se pot veure també en les següents mostres de textes fol. 75v, 76r). A ratlles, seguides, çò és sensè separació de vers (com tota la copia d'aquestes poesies), llegim l'acabament del Hymnus I de Sedulius (en l'edició de Huemer CSEL. Tom. X, 161 s., Vers 95-110) darrera les paraules Christetuis près del pentàmetre precedent com a primer distich: Hic homo qui deus est spes est antiqua priorum. Spes in fine piis hic homo qui deus est fins al final Cum sancto spiritu secula magna patri. Amen. Com acaba l'hymnus quedés buyda la plana en sa major part, s'aprofità l'espai disponible per dibuixarhi una especie de tauleta de les constelacions en 14X13, un rectàngol formant quadrats.

Es de lo més notable que conté'l manuscrit lo fragment, que comença al fol. 76r y continua fins al 86v, d'un dels textes, desconeeguts fins are, dels escrits sobre agrimensura. En lo sumari eurosament recullit d'originals manuscrits per los gromàtichs, que Bubnov exposa, lloch cit. 394 493, y lo que's presenta com a resultat del escorcoll de quasi totes les grans coleccions de manuscrits d'Europa, hi manca'l Rivipullensis, com també tota referència a un dels textes semblants que hi van continguts; examinarlo completament en ses fonts, roman naturalment reservat a un estudi especial, si bé'l resultat de la meva indagació sobre'l text d'aquestes fulles podria bastar per una orientació

(1) Comp. los estudis de Karl Pietsch citats dalt (p. 12).

general. La copia és avuy escapsada y's veu també clarament què d'entre'ls fol. 75^v y 76^r del residuu actual n'ha caygut una fulla; lo text comença soptat ab les paraules: populis pacis utilia prestitisse, imprès en l'edició: DIE SCHRIFTEN DER RÖMISCHEN FELDMESSER, publicats per Blume, Lachmann und Rudorff, Berlin 1848, tom. I, 393, l. 11 segs., y com a part d'un tractat que Lachmann anomena Desmonstratio artis geometricae. Al caracteritzar aquesta Demostratio axis dita, Blume fà present (lloch cit II, 66) «que'ls extractes d'Isidoro de Sevilla traheixen un compilador del segle VIIe, o d'un segle posterior, potser un contemporani de Gerbert, que com ell utilitzà també'l manuscrit de Bobbio», y indica després què'l primer manuscrit d'aquesta classe aduhit per ell, lo cod. Reg. Vaticanus 1023 del sigele X^e fins al XIe, a més de la Demonstratio conté també la copia d'una Lex Romana Visigotorum compendiada. En lo manuscrit de Ripoll, que sens dubte és més antich que'l Vaticanus, lo text concordant ab l'impressió citada es continuat més troç; solament la «EPISTOLA IULII CAESARIS», (comp. Blume, lloch cit. 65) ben coneuguda dels investigadors en lo camp dels treballs d'agrimensura, es posada de relléu per un epígraf especial.

Passant més enllà's cambia l'estat del assumpte per lo que'ls fol. 77^v y 78^r (Làm. III) presenten bones probes. Lo paragraf esquerra: «Omnem mensuram» etc., es trova en la citada edició dels Feldmesser I, 397, no aixis les frases precedents y següents; l'apartat que ve immediatament y que comença ab Ager arcifinius, manifesta més bé una clara connexió ab les Etimologies d'Isidoro XV, 13, 11: Arcifinius ager dictus est quia certis linearum mensuris non continetur.

Relacions pròximes ab la Demonstratio artis geometricae, les manifesten altra vegada alguns punts dels fol. 80^v y 81^r. Lo paragraf que comença ab les paraules Lege feliciter, se trova, sols ab petits cambis, en lo capitol «De controversiis» de la Demonstratio en la edició dels FELDMESSER I, 403: Lega feliciter—oportebit. Però mentre que en aquesta impresió s'hi junten immediatament los Nomina agrimensorum, lo manuscrit de Ripoll encare conté unes petites intercalacions separades per una nota final: EXPLICIT LIBER INNOCENTI ET PAULI DE LIBRIS IURIS PER SINGULA DOMINIA FUNDORUM ET SITUS LOCORUM. Que la subscripció anotada pogués escriurer's axí en lo còdex de Ripoll procedent del coneugut INNOCENTIUS V. P. (çò és: vir perfectissimus) atector de litteris et notis iuris exponendis (Feldmesser I, 310), manifesta quant desmillorat estava lo text. Com a cosa nova apareix en aquest manuscrit la entonada continuació d'aquella nota final: POST CAETERA EGO GISEMUNDUS DOCENTIBUS LOQUOR, però dèu ratilles més avall comença un nou segón llibre introduxit ab los Nomina agrimensorum (Cap. I, comp. dalt) y presentat en sos altres capítols (Cap. II: De orbem [axis!] omni [axis!] terre in quatuor partibus divisum etc.) Tinguis present

encàre que també aquell text, que acostumèm a juntar ab l'Innocentius Auctor de litteris iuris, lo més curiós de tota la literatura dels agrimensors, çò és les anomenades Casae litterarum, fóu escrit en forma sumíamet abreviada en les planes posteriors del manuscrit (1). La part del còdice que aquí havèm tractada's compón precisament de diferents extrets agrimensoris com manifesta'l mateix compilador, fol. 80v: Iubante domino hic conplexus sum ex multis librorum voluminibus in uno corpore libellos duos. Sia o no Gisemont l'autor d'aquest aplech, és lo cert que va ferse per un ff pràctic determinat, que s'ha d'indicar més tard.

A un assumpte completament diferent ens porta la darrera mostra que accompanyèm, tret del còdice 106 (fol. 89v y 90r). Lo fol. 89v està ocupat per una composició original; la plana que conté 37 hexàmetres apareix creuhada per tres ratiles de tal manera que la una cau perpendicular al bell mitg y les altres dues marxen diagonals; ab això's consegueix què de la lletra mitgera A se'n desprenguin sis línies que atravessen 18 lletres; aquestes línies transversals agafen en lo primer hexàmetre

SANTE PUEB CLARA QUI SIGNAS LUMINE OLIMPUM

les lletres primera, mitja y darrera; en l'hexàmetre del mitg

QUI SIGNIS IUBES IRE RATES TU SISTE RECAUTES

la lletra del mitg; y finalment en lo darrer

UNICUS IPSE PATRI NATUS QUI SPIRITUS UNUS

la primera, les tres del mitg y la darrera.

Les lletres tocades per les transversals, formen també altra vegada hexàmetre acróstich

SPIRITUS IGNIS AQUA VATES SUBSTANTIA CRISTUS

diagonal d'esquerra a dreta començant per dalt:

SPES DECUS IMPERIUM MALESTAS GLORIA VIRTUS

diagonal d'esquerra a dreta començant per baix:

VITA SALUS VERBUM PARADYSSUS PASSIO REGNUM

Aquesta joguina mètrica'ns prova una altra volta que la poesia dels temps carlovingis se dirigia més a la visualitat que al sentiment o al ohit y encara tindrèm ocasió de donar a conèixer, igualment dels manuscrits de Ripoll, un artefacte mètric si cab més enginyós; però a propòsit d'això hem de manifestar que semblants entreteniments provenen d'una base més seria.

(1) 86v com a últim paràgraf: Casa que per a nomen habuerit.

Les notes apuntades en la plana oposada, sobre'ls noms y la llur importància (ab los titols: *De generibus numerorum in raciocinacione—Genera numerorum in sensibus—De quadrifario dei opere*) son no més una petita mostra de les extenses collectàneas matemàtiques, mètriques y astronòmiques que conté aquesta part del manuserit (1); com a primer paràgraf apareix (fol. 86^v) l'apartat Tercia divisio totius numeri; si aquest està relacionat ab les *Sententiae* que contenia (2) el libellus de multiplicatione et divisionae numerorum de «Josephus Ispanus» (*Joséphus Sapiens*) (3) fet copiar per Gerbert, roman per resoldre.

Lo contingut del *Rivipullensis* avuy signat ab lo Nr. 106, no queda pas completament exposat ni de bon troç per aquestes indicacions que sòls se refereixen a algunes parts característiques. Al principi conté receptes medicinals, després la mètrica de Baeda, Boëthius de trinitate com també fidei christianaæ complexio y alguns altres fragments més que donarà a conèixer lo catàlech. Però'ls detalls aportats aquí basten per esbargar qualsevol dubte sobre la destinació de la colectànea. Lo manuserit era un llibre d'escola que havia de suministrar als «docentibus» com també als estudiants, manuals segurs de qüestions de fe y moral, Astronomia, Matemàtiques, Mètrica, instruccions de la medicina, etc., y ademés encare un text litúrgich solfejat. Los extractes dels agrimensores servien especialment per intercessos pràctichs. Disposant lo monastir de Ripoll de territoris vastíssims y veient crèixer més cada jorn los seus dominis, és clar que s'havia de trovar precisat a pensar ab l'agrimensura y sovint també ab la defensa dels límits de les seves propietats. Així's trova encare en la mateixa compilació (fol. 80^r del manuserit) una resonancia de la antiga Controversia sobre «locorum religiosorum modus restituendus», comp. *Schriften der römischen Feldmesser I*, 22 s. (Frontin).

No hi ha manca de poder ilustrar la composició del contingut, completament ignorat fins ara, del manuserit exposat comparantlo ab altres semblants manuscrits espanyols d'aquell temps. En les col·leccions espanyoles no existeix cap manuserit del segle X que pugui posar-se al costat de aquest text en quan't a varietat y riquesa proprias (4). La

(1) Les indicacions donades a la part inferior de la plana per designar los noms ab illetres, potser està en relació ab les anomenades «Cartas formatas» empleades en aquell temps; comp. Espanya Sagrada XXVIII, 109 y segs.; Villanueva, locit cit. VI, 166 s.; 282 segs.

(2) Gerberti Epistolae 17 y 25, les dues del any 981, comp. la edició de Havet, pàg. 14 s. y 19 s...

(3) Heinr. Suter, *Die Mathematiker und Astronomen der Araber und ihre Werke*, Leipzig 1908, pàg. 79, opina ab la corresponent reserva que's podrà prendre, per lo que respecta al temps, aquest Josephus Sapiens per «Júsuf b. Hárón el-Kindí, Abù 'Omar», notable poeta y erudit qui en 970 vivia en Oòrdoba. Jos. de Karabacek me comunica amablement que és possible que en lo nom Ispanus s'hi amagui lo gentilici comú Ispa(h)anus; devant de la gran llibertat de domicili dels savis alarbs, no sembla desacertada aytal opinió.

(4) M. Jaffé trovà en la biblioteca de Cav. Carlo Morbilo de Milà, un manuserit en per-

biblioteca de Ripoll podia, ab rahó, estar ergullosa d'aquest exemplar, potser la peça més preciosa de la llibreria d'estudis y fins és probable que servís de llibre de text a Gerbert com a molts altres.

Assegurar quins manuscrits, a més dels esmentats, hi havia en la biblioteca de Ripoll al darrer terç del segle X, és una cosa difícil, tota vegada que no'n posseím indicis certs y principalment manquen catàlegs de biblioteques d'aquell temps. Una part considerable dels còdices bíblics y litúrgics que presenta'l catàleg del segle XI, ja existien també en lo segle anterior. Fins és probable que algun que altre text profà sortís del Scriptorium de Ripoll, si bé no'n tenim notícies directes ni indirectes del temps dels successors d'Arnulf, qò és dels abats Windisclus (970-979) y Seniofredus (979-1008). Que Windisclus acabà la tercera construcció del monastir començada per Arnulf, ja s'ha dit més amunt; també s'ha fet present lo que toca a la formació de la biblioteca y del Scriptorium; l'inventari dels béns eclesiàstichs fet al 979 després de la mort d'aquest abat, per Miro, comte de Besalú y bisbe de Girona, conté solament y d'una manera molt sumaria'l dato: «libri numero LXV et eo amplius». Per lo temps del pastorat de Seniofredus fins manca també una tal vaga indicació. Encare és possible que alguns dels manuscrits del segle X, que s'han conservat, s'haguessin arreglat en lo Scriptorium de Ripoll o lo monastir los hagués adquirit durant la regència dels dos abats esmentats, així los luxosos manuscrits de Priscià (avuy Nr. 59), la molt extensa compilació de gloses que tant sovint se cita ab lo nom «Liber glossarum et tonoglossarum» (Nr. 74); y, finalment, lo còdice que conté'l comentari de Boeci a les categories de Aristòtil, lo «Liber de Magistro de Augustinus» y al acabament alguns versos de la «Thebaida de Statius» (Nr. 83). També eren famosos dos

gami del segle X (sobre lo que A. Goldmann em fa reparar amablement, és lo mens. Nr. 379 en l'Auktionskatalog der Sammlung Carlo Morbio, compost per Wilh. Meyer-Speier, Leipzig's List und Francke, 1889), que, del fol. 17r en avant, conté les Etimologies d'Isidoro, la Ar. del Donat, com també diferents glosaris; després fet d'altra mà la Disticha Catonis, una lletra de Hieronymus a Paulus, un registre de notes jurístiques y extractes de vides dels papes. De les 16 fulles lligades al devant, que originàriament no pertanyien al còdice, les 13 primeres contenen un fragment gromàtic y les tres darreres un de grammatical. Lo fragment d'agrimensura en les 13 primeres fulles se manifesta com a molt emparentat ab parts dels dos textes de les Casae litterarum, editats per Lachmann, comp. Th. Mommsen, Monatsberichte der kgl. preussischen Akademie der Wissenschaften, any 1861, Berlin 1862, 1014 ss. Quan Mommsen pregunta, «si les Casae realment han sortit de la tècnica gromàtica vivent encara, y solament desmillorades, o si pertanyen més aviat al periode de intima disolució completa dels gromàtics en una vida exterior y aparentment continuada de treball ab los llibres y escultures dels antics geòmetres pràctics», dóna la resposta en lo sentit de la primera alternativa lo Compendium de Ripoll, conseqüència manifesta de la necessitat pràctica d'un monastir ric en grans propietats, y l'autor del qual ab lo seu sermo agrestis se cuidava més del ager (loca religiosa) que de Priscià. Un s'adhereix incondicionalment a Mommsen quau anomena aquests fragments: «Documents d'un dels dominis més obscurs de la tradició de la antiga tècnica durant los primers temps de la edat mitjana, y quan creu que «lo que s'ha conservat d'aquests mereix guardarse per un exàmen esdevenidor».

«antics» còdices dels concilis de la biblioteca de Ripoll: Marca'ls havia estudiat; Burriel los havia dat a conèixer segons se desprèn de les corresponents noticies exposades per Rodríguez de Castro en la seva Biblioteca Española II, 304, 307 s. (1). Abdos valiosos còdices foren cremats en 1835 y sòls d'un d'ells s'ha conservat la copia acabada (avuy còdex Nr. 77), per «Antonius de Olmera et de Desprats, monachus et Bibliothecarius regii monasterii Rivipulli» a Ripoll mateix «décimo octavo cal. Febr. 1776». Olmera completa les notícies conegeudes en altre lloc: «exstant bini manuscripti membranacei quorum quisque es (sic) collectio antiquorum canonum Ecclesiasticorum, unus quidem molis maioris... Ex hoc ergo codice desumptum est presens hoc apographum»; si de Olmera no s'equivoça en la seva determinació: «codicem vero istum scriptum conicio saeculo XI ex compendiariis notis, quibus uti vi sum fuit», al menys s'ha de referir a un manuscrit dels primers temps d'Oliva (2). Per lo contrari, podem creure que la formació originaria d'un altre manuscrit, perdut per mala sorte, és ja del segle X; antigament portava'l Nr. 40 y ab aquest nombre'l catalogà Rivas com «Necrologium Monachorum et Benefactorum Monasterii Rivipullii Martirologium Sanctorum-Regula S. P. Benedicti.». Es lo mateix còdice del qual Villanueva publicà lo catàleg de manuscrits (no escrit fins al segle XI) y exposà també altres notícies apreciables (3). També és propietat antiga de Ripoll lo còdice actualment senyalat ab lo Nr. 52 que's guarda a Barcelona; anotacions de principis del segle XI testifiquen clarament aquesta procedència. Emperò'l contingut principal del còdice, lo «Carmen» de Johannes Diaconus, la «Vita Gregorii» del mateix y les «Homilies de Gregori in Ezechielem» junt ab la «Expositio super cantica canticorum», és més antic que aquestes anotacions y pertany decididament al segle X. Diguis lo mateix del manuscrit Nr. 46 que ja havèm apuntat al tractar de les fulles molt antigues del Fuero juzgo, que hi van unides al devant y al darrera. Lo còdice com a tal conté grammaticals, com Baeda, Donat y altres, escrits tots al segle X, per consegüent, abans del temps d'Oliva. Algunes parts d'aquest manuscrit miscelàni senyalen ja'l cercle essencialment aixamplat d'interès literari d'aquell actiu període intel·lectual y fecund que coincideix ab lotemps pastoral del abat Oliva y que requereix tota la nostra atenció.

Oliva, lo tercer fill del comte de Cerdanya y Besalú del mateix

(1) Algunos Códigos sólo contienen de los Concilios Españoles hasta el IV Toledano, como los que vió Marca en el Monasterio de Ripoll.

(2) La mateixa determinació d'antiquitat (s. XI) se trova també en la correspondiente descripció del català de 1823 que exposa Ewalt, Viatje 392. Villanueva, Viaje VIII, 55, posa'l manuscrit a la primeria del segle X.

(3) Per altra part, aquest còdice, ab lo qual hem perdut una font important per l'història del monestir, també ha estat utilitzat repetedes vegades, axis p. ex. per Prósper de Bofarull en Condos vindicados, tom. I, 37, 97, 106.

nom, bisnet den Guifre, fundador del monastir, no tenint encare 32 anys, entrà de monjo al monastir (1); en 1008 fou elegit abat de Ripoll; a la mort de Borrell, bisbe de Vich, fou fet bisbe d'aquesta iglesia y sigué també llarch temps abat de Cuxà en lo Rosselló. La llarga regència d'aquest abat, mort en 1046, és la més brillant de la història del monastir de Ripoll y constitueix un tema meritori per una monografia històrica, eclesiàstica y cultural, tant més quant lo pastorat d'Oliva apenas si ha sigut tractat fòra d'Espanya, y entre'ls historiadors alemanys sòls ho ha fet Gams, en la seva *Historia de la Iglesia d'Espanya* II, 2, 436 ss., y encare d'una manera insuficient (2).

Al present estudi incumbeix tan sòls consignar los aveniments més importants de la època oliviana, trets de les fonts en part anteriorment conegeudes, en part recentment descobertes. A aquestes pertanyen la ja esmentada *Historia brevis monasterii Rivipullensis* del any 1147 (3), després les *Gesta Comitum* que (en lo capítol X, *De tribus filiis Olibani Cabretae*) descriuen a Oliva com a membre famós y benemèrit de la família comtal, com també documents assats nombrosos, llàstima que aquests no s'hagin publicat fins avuy d'una manera ni completa ni satisfactoria, a lo que se ha d'observar que una part de les actes més importants d'Oliva no es a Espanya sinó a la Biblioteca Nacional de París.

Bafuze no ha precisat res sobre'l manuscrit de la Biblioteca Nacional de París F. lat. 2858 (olim Colbertinus 5222) que aqui'ns toca considerar primerament; ha estat descrit d'una manera incompleta en lo Catal. cod. ms. Bibl. Regiae III, 343 (1744) y ni les repetides vegades que ha estat usat modernament, ab motiu de les edicions de les cartes de Lopus, han arribat a un coneixement precís de son contingut gene-

(1) «Tot just comptava 32 anys», Pellicer y Pagés, *Santa María del Monasterio de Ripoll*, p. 62. Per lo que veig, l'autor pot haver tret dels documents del Arxiu de la catedral de Vich la data del naixement d'Oliva no comprobada per cap de les escriptures conegeades. En fixar lo naixement d'Oliva en 971 concordaria aproximadament lo necrologi de Vich que'l posa morint «in optima senectute» (*Espanha Sagrada XXVIII*, 181). Lo dato de Torres Amat, *Memorias*, p. 445: nació al fin del segle diez, és per lo mateix donat, massa vagament, perquè sabèm positivament quel pare d'Oliva (Cabreta) morí en 990.

(2) Aixis Gams exposa, Illoch cit. 437: Alguns diuen que (Oliva) regentà 38 abadies. Aquesta noticia té per base la interpretació rigurosa d'un passatge de les *Gesta Comitum Barcinonensium* (Marca Hispanica, col. 543): Oliba fuit monachus Rivipulli et Abbas, deinde Episcopus Vicensis; cui etiam fuit commissum regimen monasterii sancti Michaelis de Cuxano. Sedet etiam in episcopatu annis XXVIII et rexit coenobia (entenguis Ripoll y Cuxà) XXXVIII. Es ben clar que sòls pot parlar-se dels 38 anys d'abadiat de Oliva.

(3) Marca Hispanica App., Nr. CCCIV, col. 1295 segs. L'autor utilisa també per lo temps d'Oliva's documents del Arxiu del Monastir, principalment l'acte de la quarta dedicació de la iglesia, que fou extesa un cop acabada la magnifica reconstrucció del Monastir, executada per Oliva; coneix la butlla de Benet VIII fet per Ripoll y endreçada a Oliva, com també'l privilegi del any 1011 quel monastir obtingué del papa Sergius per les gestions d'Oliva y manifesta encare les relacions que Oliva sabia mantenir fòra de sa diòcesis.

ral (1). Lo volüm no reunit fins després de 1664, comprèn dos fragments completament diferents no sòls en quant al contingut, mas encara en punt al temps de l'formació, procedència y formes exterioris: fol. 1-63 del actual volüm en petit *quart*, contenen les «Epistolae Beati Lupi Abbatis Ferrariensis» s. IX-X y's trovavan en lo segle XVI en lo convent de benedictins de Ferrières (Loiret) fondat en 630, com ho pròva, entre altres, una notícia de procedència raspada en sa major part, fol. 1^r || nobii ||| ||| ||| ||| fera |||; fol. 64-71 (un quaternio) en *octau*, juntat ab ell en temps de Colbert (2), contenen primeirament Anicii manlili seuerini boecii uiri clarissimi ex consulatu ordinibus edici (sic) prima super categorias aristotelis a se uerbum e uerbo translatas de greco in latinum (Fragment) s. XI y dèl 68^v en enllà, escrit de la mateixa mà, la correspondència que'ns interessa aquí, y la que en un examen més detingut aparesqué molt més substancials de lo que no deixaven suposar les notícies donades fins avuy; la lletra en part feta de correguda, en part molt deslluhida dificulta molt la lectura; per aquesta rahó també André Duchesne, entre quals col·lectànies manuscrites conservades en la Biblioteca Nacional de París (3) (vol. 56, fol. 414-417) hi ha la copia d'una part d'aquesta correspondència, ha prescindit de tralladarne alguns fragments. Jo anote:

1. Fol. 66^v (no en Duchesne): Domino patri oлиe et almo pontifici beati mihi[aelis archangeli in] cenobio (es San Miguel de Cuxà) degentes in domino filii salutem... dum domino niteremur offerre preces pro anima apud nos defuncti fratris dolorem nimium nobis intulit subito deillarii cellalarii leuite et monachi deposicio. Tercio enim die dominice resurrecciois id est XII. K. mai tempore sancti sacrificii permisso dei reliquid uitam huius seculi; hunc ergo uestris uestrorumque commendamus orationibus... Es de notar la data del dia de la mort de Deilarius sense dir l'any, cosa que també manca a les copies següents; la mort ocorregué a XII kal. de maig., (20 d'abril) tercer dia després del diumenge de Pasqua; lo diumenge de Pasqua de 1025 s'esqueya al 18^d d'abril; cinc anys, doncs, després de la mort del comte Bernat al qui's refereix lo següent comunicat:

2. Fol. 66^v - 67^v (Duchesne fol. 414^r - 414^v) = Marca Hisp. App.

(1) G. Desdevise du Dezert en la seva edició: *Lettres de Servat Loup, Texte, Notes et Introduction*, París 1888, p. 6, tracta també la segona part del còdice 2858, però segueix completament les indicacions del antic Catalogus codicum a qual remet també en la nota; y repeteix («5 une lettre d'un moine anonyme à un autre moine nommé Jean. 6. Une autre lettre du même été. 11. Une lettre anonyme à un philosophe inconnu, désigné par l'initiale R.» entre altres) totes les faltes d'aquell catàleg del any 1744. Per aquesta rahó, en la edició més moderna de les cartes de Lupus, Mon. Germ., Epist. IV, I, p. 5, not. 5, no podia consignar-se: Desdevise p. 5-6, ubi *accuratis* de altera consulta codicis parte agitur. Comp. també A. Levillain, *Bibl. de l'Ecole des Chartes* LXII, 1891, 455 not. 2.

(2) Levillain observa (loch cit.) justament: il est certain que ce cahier n'a rien à voir avec le ms de Ferrières.

(3) Comp. *Bibliothèque Nationale. Catalogue des manuscrits des collections Duchesne et Bréquigny* par René Poupardin, París, 1895.

BOLETÍN DE LA REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS DE BARCELONA
Tomo V

ms. Diciturio numeri pars etimpa
ris secundum Pythagoram.
Vla autem secundum pythagorica discipli-
nā taliter, pars numeris ē quae sub exē-
diuisione potest in maxima pars utimq.
diuidi maxima spatio pars utimq. quan-
titate secundum duorum generū contra-
rias passiones. Hoc autem exemplar. ut si qui
libet datum pars numerus diuidatur maior
quidē quantū addiusionis spatio nō inue-
met quā dīgrediat medietas. quantitatē
vero nulla minor sit. quā unigenita facia
partio. Vnde pars numerus quē unū diui-
dat in illi. atq. aliorū nullā erit alia
diuisio que maiorer partes efficiat. Por-
tū nulla erit alia diuisio quatuorū nume-
rū minore diuidat quantitatē. Individuū
parter diuisione nihil minus ē. Cū enī totū
q̄s fuerit vīna diuisione partis spati qdē
sum. minus. sed numerus diuisions
auget. Qdā autē dictū ē secundum duorum generū
contrarias passiones huiusmodi ē; Prædo
cum enī quantitatē in infinitas plures
partes accrescere. Spatio vero id ē mag-
nitudines in infinitissimas minores par-
tates. atq. ideo hic contrari evenerit. In eamq.
pars diuisio strato ē maxima pars utimq.
ma quantitatē. Impar vero numerus est.

sqdā quod necesse est. ut secundum diuisions. hē. et videlicet
q̄s. que hinc in numeris. prædictis. sicut. sicut.

CLXXXVII, col. 1024: Dilectissimis patribus et fratribus... (circular dels monjos de Ripoll y Cuxá, sobre la mort del comte Bernat de Besalú). En lo Colbertinus, après les últimes paraules del escribà (Deus pacis et karitatis sit semper cum omnibus uobis), segueix un Electuarium ad catairon (sic) et ad omnes interiores dolores (quatre ratlles, també copiades per Duchesne), després (manca en la Marca Hisp.):

Iam sine fine dei ualeas plebs inclita sumi (sic)
 Immemor haud nostri plebs ueneranda dei
 Accipe funereum mesto de pectore luctum
 Si tua cum propriis probra lauentur aquis
 Atque iterum salue felix et perpetue uiue,

3. Fol. 67v - 68r (Duchesne fol. 415r) = Marca App. CLXXXIX col. 1026: Gaucilino sancte prime sedis bituricensis archiepiscopi O. (1) sancte ausonensis ecclesie presul... Després del final del text exposat per Marca (...perenniter iungat Deus) segueix en lo Colbertinus (no en la Marca Hisp., mes si copiat per Duchesne, però qui anota equivocadament «versus Gauzilini» al marge de Colbertinus no sabent veure que's tractava d'una poesia acròstica a Gauzlin):

Germine conspicuus pulcro decorando clientes
 Aureus etherea prefulges consul in astra
 Vita tui donec diano (2) stat corpore uigil
 Cuius in esperie facundo concita cursu
 Institit interior fines doctrina benigne
 Luxque suo claro meum cor tersit amictu
 Inde means ut sol exaussit nubila cuncta
 Nunc decus eximium nostri uenerandeque (3) presul
 Excipe quod nostre potis est tibi dicere carte.

4. Fol. 68r (Duchesne fol. 414v s.) = Marca App. CLXXXVIII, col. 1025 s.: Omnipotentis dei clementia. Gauzlin a Oliva. Al final del text publicat per Marca, segueix:

Omnia possideant uestram moderamina mentem
 Luceat et magni pectore consilii
 Ipse deus sit ubique tibi protectio tuta
 Blanda salus egrum iam refouens animum.
 Ampla manus domini forti uirtute gubernet
 Et regni pulcro uos locet in solio.

Després altra vegada un electuarium (ad suspiriosos), 11 ratlles (no en Duchesne), llavors

5. Fol. 68r (Duchesne fol. 416v): Piissimo Patri oliue conciola alme

(1) Qd és Oliva.

(2) Així (per sano).

(3) Lo manuscrit té uenerandique.

genitricis marie (çò és, la comunitat dels monjos de Ripoll) notifica la mort de Remundus diaconus.

6. Fol. 68v (no en Duchesne): Venerabili atque honorabili domini fratri Johanni il. monachus. Una carta de gracies: tue pietatis dono effectus sum diues... Siquidem karissime domine inmensas tibi refero grates pro tantis impensis et beneficiis. L'home a qui và endreçada aquesta lletra y la següent és ben idèntic ab Johannes de Fleury, qui en lo Nr. 9 se dirigeix a Oliva.

7. Fol. 68v (Duchesne 416v): Venerabili patri domino Joanni monacho suus illius famulus ponceus monachus. Escrit important per lo coneixement de la relació en la deixa de manuscrits (per lo que respecta als manuscrits de Salomon); v. mes avall, poch abans d'acabar aquesta primera part.

8. Fol. 68v (Duchesne 415v): Domino et uenerabili Santio regi iberico Oliua sancte presul ausonensis accelesie. La lletra, desconeuguda fins ara, d'Oliva al rey Sanxo lo Gros, suplicantli contribuir a la obra de la iglesia de Ripoll; estampada més avall (p. 63) en la Regesta Oliviana.

9. Fol. 69r (Duchesne 415v): [Reverendissi] mo et si dicere audeam amantissimo domino(1) abbati ollie frater Joannes humilis monachus... (Comprobació en la Regesta Oliviana any 1022). Es fàcil l'identificar aquest Johanes monachus Floriacensis ab lo Johannes anomenat en les cartes precedents. Acabados les darreres paraules de la lletra... non parua dona dominus Gaucilinus abbas aut nobis aut uestris legatis sicut petii libens. tribuet, segueix en lo Colbertinus un hymne a Oliva, fins ara desconegut, compost en distichs, cum figura cpanalepsis» (comp. Sedulius, Hymnus I.) çò és en los aixís anomenats uersus «echoici» o «serpentini»:

Laudibus egregiis ueneraris climate cuncto
 Tolleris haud modicis laudibus egregiis
 Edocet omnimodis sermo tuus omnia queque (2)
 Lingua tui corda edocet omnimodis
 Presul amate Deo radiaris solis ad instar
 Iustus es a iusto Presul amate deo
 Abba pater meritis Nec non consistis et idem
 Diccris apte deo Abba pater meritis
 Nomine fersque tuo Per magnum omen ollie
 Quod pacem portat Nomine fersque tuo
 Angelus in facie semper dinosceris esse
 Pares cum luce Angeli in facie
 Cenices ergo uale sacer inclite sancte beate
 Es quoniam felix cencies ergo uale
 Christus ab arce poli tribuat sedes paradisi
 Vitam concedat Christus ab arce poli.

(1) Duchesne interpola devant de domino la paraula «meo» no continguda en l'original

(2) Omnia queque = quaecumque.

10. Fol. 69^r (Duchesne 416^r): Oliua sancte ausonensis Ecclesie presul... universo cetui cenobio dei genitricis commanenti = Marca Hisp. App. CXC, col. 1026 s. Comp. més avall, pàgs. 62 y 67. Los passatges posats en punts per Baluze, estan confosos de tal manera que's fà impossible'l poguerlos llegir.

11. Fol. 69^v (Duchesne 416^v): Universis abbatibus christique fidelibus quoquo locorum habitantibus floriacensis conciola defecta et patre uiduata, participa la mort del seu abat Abbo.

12. Fol. 69^v s. (no en Duchesne): Tocius philosophie nitore decorato domno A. (1) egregio philosopho peripsima (?) et despectus eius cliens il. aeterne brauium remunerationis. Quanta unice dilectionis deuotione mens mea uestre uenerationi substernitur explere (sic) uerbis nequeo. Elemosina enim uestre karitatis non tantum prodest accipientibus nucas scientie liberalis set iterum danti uobis quantum spes premii solatium sit laboris. Denique celsitudinem uestre largitatis corde tenus exposco ut pietatem (fol. 70^r) quam circa me actenus exhibuistis in docendo inrefragabiliter in finem usque pretendatis quatinus prémium perhenne percipere mereamini a christo deo. Sciatis autem uolo quia hec est proprii cordis affectio ut deus uestros acumulando conseruet amicos et deiciendo ocios conterat inimicos. Interea polleat sanitas et longe fiat omnis aduersitas.

Fidum me uestri famulum per secula seito Milies ut naletis (sic) dominus concedat Jhf.

Dico libenter amen nostrum sic finio carmen. La part restant de 70^r y 71^v completament blanca; en lo 71^r probationes pennae.

Los fragments esbocetats aquí en son contingut y compresos en lo darrer quaternio independent del còdice 2858 darrera'l text de Boëthius, presenten, com se pot veure, una correspondencia digna de tenirse en compte també literariament entre Ripoll y Fleury (Saint-Benoit-sur-Loire), desde'l primer terç del segle XI començant per la mort de Abbo de Fleury († 1004); també's descobreix un cert paralelisme entre Gauzlin de Fleury y'l comte Oliva de Ripoll. L'origen de la colecció determinada per l'ús de la casa, pot ser per lo de la escola, hem de buscarlo a Ripoll; (2) troços com lo 1, 5, 8 y – donat que la meva suposició respecte a Scholasticus Arnallus sigui justa – també lo 12 eren d'escassa importancia per Fleury. En l'origen de Ripoll creu també Alexandre Vidier, qui està preparant una publicació dels troços

(1) Cat. cod. ms. Bibl. Reg. III, 34 «ad R philosophum». R és segur que és mal llegit, A es indubtablement lo just y ab ella se indica a Arnallus scholasticus de Ripoll al qui podria haverse dirigit Johannes de Fleury? com mestre en aquell temps (pietatem... in docendo .. pretendatis; comp. també accipientibus nucas scientiae liberalis).

(2) Un gran nombre de cartes semblants junt ab les contestes se guardava en l'Arxiu de Ripoll, comp. Villanueva VI, 187. Es possible que Arnallus regent de la escola del monastir fos l'autor de la compilació.

que's refereixen a Gauzlin (1). Finalment s'hauria de comparar ab lo text de Boëthius contingut en les tres primeres fulles del quaternio, la descripció que'n fa la llista escrita per Rivas en lo Nr. 126: *Boetii et Aur. Augustini editio super Cathegorias Aristotelis de verbo ad verbum in latinum translatas*; més exacte encare ho precisa'l titol senyalat en lo catàlech dcls còdices de Ripoll adquirit per Baluze (París, Nat Bibl., Baluze 372) fol. 14v Nr. 90: *Anicii Manlii Seuerini Boecii clarissimi ex consulim ordinibus editio prima super cathegorias Aristotelis a Se uero Bu (sic) e verbo translatus de greco in Latinum*. Se veu que'l copista del text de Boeci y l'autor del catàlech adquirit per Baluze s'han valgut d'una mateixa mostra. De totes maneres queda provat que'ls documents de més valúa conegeuts fins ara, per lo coneixement de la historia intelectual dels temps d'Oliva són conservats a París y no a Barcelona (2).

La evaluació més circumstanciada del treball d'Oliva com a bisbe y com abat fins avuy encare no és deguda sino a Enrique Florez, dels papers del qual se publicà l'*Episcopologi* de Vich y en ell la biografia d'Oliva en la *España Sagrada* XXVIII (1774!), 121-140; principalment aquí es hon s'ha utilitat juiciosament lo material publicat per Marca, no d'una manera completa, per lo que sembla, lo valiós *Episcopologi* manuscrit de Joan Luis de Moncada degà de la Iglesia de Vich († 1653) (3). Alguns suplements los donaren Villanueva (*Viaje VI*, 181 ss. y *VIII*, 8 ss., acompañants també de documents) y darrerament Pellicer y Pagés (4).

(1) De bona gana aprofito aquí l'oportunitat per regreçiar coralment a aquest diligent oficial de la Biblioteca nacional los molts serveys que amablement m'ha fet, entre altres al ajude a comprovar la copia de Duchesne.

(2) Igualment conté'l manuscrit de la Biblioteca Nacional de París F. lat. 7476 (Cat. IV, 364) un valiós monument literari de la època d'Oliva, com única font de la tradició (v. pàg. 67) l'exàmen verificat del còdice F. lat. 5132 (Cat. IV, 42), que per cert comprèn la majort part documents de Ripoll de fins del segle XII, y principis del XIII, ha demostrat que encare altres troços compresos en la colectànea reflexen el temps d'Oliva, u més de les *Gesta comitum Barcinonensium*. Per sorpresu meya, en el tomo 107 de la col·lecció Baluze, vaig trovar una serie molt numerosa de copies de documents desconegudes fins ara, que's refereixen directament a Ripoll; omplen més de cent fulles del manuscrit (fol. 180-284) y abarcen'l temps des de la fundació del monastir fins a 1440 (Bulla d'Eugenij IV a Ripoll, d'aquest any), de manera que compensem, sino d'una manera completa al menys sempre estimable, la pèrduda tan sensible dels antics cartorials y referimen al mateix temps la justesa de l'apreciació exposuda p. 15 al dir lo poch que havien estat escorcollides les colectànies de Baluze. A més d'axó los volúms 108 y 109 contenen encare un preciós material a propòsit. Anotém finalment una adquisició, que ha fet no hi há molt temps la biblioteca nacional, del Ms. F. Esp. 520: Jaime Villanueva, *Memorias cronológicas de los condes de Urgel*, Manuscrito autògraf; en aquesta obra encare inèdita del excellent investigador també s'hi ventilen diferents qüestions relatives al temps de florenxa de Ripoll.

(3) Respecte d'ell y l'*Episcopologi* tan alabat també per Caresmar, comp. Torres Amat, lloch cit. 426 s., Villanueva, *Viaje VI*, 2 s., Esp. Sagr. XLIII, p. XIX (Handschriftenstätte, p. 407). Quan Florez parla del «Dean» («dice el Dean», p. 132) s'entén Moncada.

(4) Torres Amat, *Memorias* 445 ss. s. v. Oliva y Vicente de la Fuente, *Historia eclesiástica de España III*² (1873) 308 ss. repeteixen sóls lo sapigut per lo que toca a la presentació de fonts autèntiques; es estrany, tots los biògrafs passen per alt l'encomi entusiasta que dedica a Oliva al fi de la seva relació l'autor de la *Gesta vel obitus domini Petri ducis Venetiae*

Malgrat l'incertitud que regna sobre qüestions isolades y textes documentals, disposèm ja d'un material assats rich y considerable per la Regesta Oliviana, que sens dupte haurà de comprovar y complementar la futura biografia científica del abat més notable de Ripoll.

Ab la mateixa reserva exposo a continuació algunes de les dates a propòsit:

971. (?) Naixement. (Pellicer y Pagés 62).
983. (?) Assistència a la consagració del monastir de Sant Llorens de Bagà. (Pellicer y Pagés 79).
990. Mort del pare d'Oliva, Oliva Cabreta, comte de Besalú y de Cerdanya. (Marca Hispanica 414).
1000. Testimoni en l'acta d'una donació del comte Bernat de Besalú al convent de Cuxà. (Marca Hispanica 418. Document tret del cartorial del convent, editat ibid. App. CXLVII, col. 954 s.)
1002. Entrada en lo monastir de Ripoll. (Chronicon Rivipullense de la biblioteca del Carme descalç de Barcelona, comp. Villanueva VIII, 8; Pellicer y Pagés 62; Chronicon alterum Rivipullense, del perdut còd. ol. 37, Villanueva V, 244).
1008. Elecció per abat de Ripoll. (Villanueva VIII, 8).
1009. Ardmannus y la seva muller Ilia vènen un alou adquirit per Oliva abat de Ripoll. (Segons lo cartoral de l'iglesia d'Urgell, Marca Hispanica 421).—Participació en la consagració de l'iglesia Sant Martí de Canigó. (Marca Hispanica 421 y 972, Pellicer y Pagés 79).
1011. Oliva, abat de Ripoll y de Cuxà, reb del papa Sergius IV. la confirmació de la possessió y dels privilegis d'abdós monastirs. (Marca Hispanica 423); App. CLXIV s., col. 978 ss.; per Ripoll Pellicer y Pagés 384 ss. traduhit aquí en la part essencial, d'una copia feta en 1711 per l'archiver de Ripoll Mariano Peraller, avuy conservada en l'arxiu de Sant Pere de Ripoll; Jaffé² 3974). —Lo comte Guifre y sa esposa Wisla ofereixen al monastir de Ripoll un alou en la ciutat Ventolano (comtat de Cerdanya). Facta carta donatione VI. kal. Mart. Anno XV Regnante Roberto Rege (Extracte del document en lo ms. de la bibl. Nac. de Pàris, col·lecció Baluze, 119, fol. 40r).
1012. (?) Eodem anno aut circiter Oliba abbas Rivipullensis invisit ligna Apostolorum Petri et Pauli et a Benedicto VIII. Papa pri-

atque Dalmatiæ, encomi publicat per Mabillon AOSB. sace. V, 878-888; sorprén principalment aquesta llacuna en los suplements de Villanueva, qui indica clarament lo culte estableert per Oliva a honra de Petrus Urseolus (Viaje VI, 185). Per altra part a Edelstand du Méril qui descriu minuciosament lo Parisinus 5182 en la seva edició: Poésies populaires latines du moyen-âge, Paris 1847, p. 302 ss. li ha quedat desconeguda la citada impresió de les Gesta Petri com també la edició de Baluze de les «Gesta comitum» de les quals n'hi ha un text en lo mateix manuscrit y del qual ens en ocuparem més tard.

vilegium obtinuit ut in monasterio Rivipullensi cantetur alleluya et hymnus angelicus in festivitate hypapanti sive in festo purificationis beatae Mariae etc. (Marca Hispanica 424; Copia de la butlla del arxiu de Ripoll ibid. App. CLXX, col. 994 s. traduit Pellicer y Pagés 392 s. La butlla original caj. 1, leg. 4 del arxiu y'l passatje corresponent de la è consueta del monastir trac-tats per Villanueva VIII, 52 s.)

1018. Elecció per bisbe de Vich; deixa l'iglesia de Torelló al cavaller Gambaldus, a petició de la comtesa de Barcelona Ermesindà. (E. S. XXVIII, 123).
1019. Oliva, abat de Ripoll y son germà Bernat, comte de Besalú, decideixen com a jutges en una qüestió entre Ermesinda comtesa de Barcelona y Ueh, comte d'Empuries. (Marca Hispanica 430 y App. CLXXXI, col. 1013 ss.; E. S., lloch cit.) Oliva vén algunes propietats ab la aquiescència del comte Guifre de Cerdanya, del bisbe de Narbona y altres. (Marca Hispanica, col. 431).
1020. Permuta d'un alou del monastir de Cuxá ab possessions de la vescomtesa Altrudes. (Del cartoral del monastir de Cuxá, Marca Hispanica App. CXCII, col 1031).—Ab motiu de la mort de Bernat Comte de Besalú, germà d'Oliva, en les aiges del Ròdano: la encíclica esmentada més amunt (exposada per Villanueva VI, 302 ss. segons un document del arxiu de Ripoll, comp. Marca Hispanica 431); *Correspondencia entre Oliva y Gauzin* (fonts exposades dalt p. 57 not.); viatje d'Oliva a Manresa ab la comtesa Ermesinda a fi de restaurarbi la iglesia de Santa Maria destruïda per los moros («ut legitur in veteri membrana» Marca Hispanica 387; E. S. XXVIII, 124).
1022. Assistència a la consagració de la iglesia de Sant Pere de Roda (Marca Hispanica App. CXCIV, col. 1034), de la de Santa Maria de la Piña (Pellicer y Pagés 79) y de la de Sant Pau en la vall de Conflent (Villanueva VI, 181 s. y 289 segons los documents de Sant Pere de Camprodón); lletra del monjo Johannes de Fleury a Oliva sobre la crema d'alguns heretjos per ordre del Rey Robert. Comp. dalt p. 58 (E. S. XXVIII, 124 not.).
- Circa 1023: *Olivae epistola ad monachos Rivipullenses* («ex còd. 5222 bibl. Colbertinae» [v. dalt p. 59]; Marca Hispanica App. CXC, col. 1026 s., E. S. XXVIII 275 s.)—Recuperació de la abadia de Santa Cecilia de Montserrat per lo monastir de Ripoll (Marca Hispanica 433; E. S. XXVIII, 125. Fonts autèntiques [copies]: «qualiter recuperant Dominus Oliya Episcopus et Abbas Rivipullensis Sanctac Cecilia [sic] Montiis Serrati, confirmació del comte Berenguer, «Facta carta donationis VI nonis Junii anno XXVII Regnante Rodberto Rege [1023]. [Signum] Berengarius gracia Dei comes qui hanc danationem feci et testes firmare rogaui, Paris Nat. Bibl. Coll. Baluze 107, fol. 189-190.—Restitu-

tio Abbatiae Sanctae Caeciliae de Monte Serrato, igualment la confirmació de Berenguer, ibid. fol. 287v s.); *Carta de Oliva à Sancho rey de Navarra* sobre una qüestió d'honor (E. S. XXVIII, 277 ss.); Restauració dels castells de Tous y Montbuy (E. S. XXVIII, 126 segons Moncada).

Probablement després de 1023, alguns anys abans de 1032: *Carta de Oliva à Sancho rey de Navarra*, suplicantli contribuir a l'edifici de la iglesia del monastir de Santa Maria (comp. dalt p. 58). Lo text fins ara inèdit és com segueix:

Domino et uenerabili Santio regi iberico Oliua sancte presul auso-nensis aecclesie cum omni subiecto sibi grege alme riupullensis marie presentis et future uite gaudia.

Tantam nos erga te amantissime domine scias habere karitatem ut si tue uisum erat pietati nil obedire nobis preciperes quot (sic) deuotis ut serui non obediemus animis. Sed quia tua nil exigit a novis pietas putamus in aliquid nos existere tibi culpabiles. Suplicamus ergo caris-sime Domine nobis ut seruis mandare unde tibi impendere possimus seruicia quia mandare si placet secundum quod est nobis posse obe-dientes in hoc denote tue erimus iussioni. Etenim nos pro te tuorum-que fidelium semper instantes oracioni sumus. Ob quam rem obsecra-mus ut nostre acceptabiliores sint omnipotenti orationes inmaculatum te custodire ab omni malo et uisitare pupillos et orphanos in tribula-tione positos ac liberare captiuos quia hoc est munda et inmaculata religio apud Deum et patrem. Precamur etiam domine aliquid imper-tiri famulis tuis ad agendum ceptum opus dei genitricis marie ecclesie quo illius ope fultus impenetrabilis consistere ualeas aduersus inimici-iacula et ab omni securus culpa uultum sui filii placatum in die tre-mendi examinis conspicere. Sanitatem denique uesfram et alacritatem nobis si placet mandate quia non secus nostri quam reminiscimur ues-tri. Gratia nobis semper in Xpo ihu.

1024. Assistencia a la consagració de la iglesia de Sant Martí de Oga-sa. (Pellicer y Pagés 79).
1027. Sentencia arbitral entre Guifre, comte de Cerdanya (germà d'Oliva), y Stephanus Isarni, respecte d'un alou. Marca Hispanica App. CCI, col. 1042 segons un document del arxiu de Cuxá. Circa 1027. Participació en lo concili de Vich. (Diago, Historia de los viéctoriosíssimos antiguos Condes de Barcelona, Barcelona, 1603, Lib. II, cap. 32, p. 94; segons ell Marca Hispanica 434, E. S. 127).
1027. (?) Participació en lo concili de Narbona. (E. S. lloch cit.)
1027. Constitució d'un culte solemne a honra de Petrus Urseolus, an-tic dux de Venecia, † 997 a Sant Miquel de Cuxá. (Villanueva VI, 185; Gams II, 2, 436) comp. dalt p. 60, not. 4.
1029. Participació en lo concili de Vich. (E. S. lloch cit.)
1030. Recuperació de les possessions de la iglesia de Vich, situades

- entre'ls castells de Tous y la Rocheta, usurpades per Bernardus Sendredi. (E. S. 128, segons Moncada).
- 1030-1031. (?) Conciliació de la disputa respecte les esglésies, en lo domini del castell de Gurb, (Ibid., segons un document del arxiu de la catedral de Vich. Comp. després: *Scriptura cessionis quatuorundam ecclesiarum factae Bernardo Sendredi ab Oliva episcopo Ausonensi circa annum Domini MXXXI*, Villanueva VI, 290 y ademés ibid. 184).
1031. Intervenció en la disputa sobre la possessió del castell de Selp o Speut. Ibid., lo document respectiu segons l'original de la catedral de Vich, publicat per Villanueva VI, 299 s.); lo mateix en la donació de les parroquials de Navata feta a la catedral de Girona per lo seu bisbe Pere. (E. S. 129, segons Moncada).
1032. Quarta dedicació de la església (reconstruïda completament per Oliva) de Santa Maria de Ripoll. (*Acta de la dedicació solemne Marca Hispanica App. CCVIII*, col. 1050 s., Extrat en la *Brevi historia mon.* Riv., v. dalt p. 55; not. 3; E. S. 129; Villanueva VIII, 9; Pellicer y Pagés 64-74).—*Sermo in dedicatione ecclesiae S. Marie Rivipullensis a. D.=MXXXII* («Ex. còd. MS. saec. XI in bibl. eiusdem coenobii sub n. 57». Villanueva VIII, 210 ss., comp. ibid p. 26).—*Carmen Olivae in laudem monasterii Rivipullensis* editum post annum MXXXII. (Del mateix còd. Riv. avuy perdut olim 57 editat per Villanueva VI, 306 ss.; comp. ibid. 191).
1033. Participació en la assamblea de dignitaris eclesiàstichs y seglars tinguda a Vich per la promulgació d'una treva; «la gran autoridad del Obispo (Oliva) movería a que se tuviese allí la Junta». (E. S. 129, segons lo document Nr. 2131 del arxiu de la iglesia d'Ager); *Epistula Olivae de constitutis ab eo in synodo super pace et tregua Domini observanda* data post annum MXXXIII. (Del avuy perdut còd. Riv. olim 40 publicat per Villanueva VI, 308 s.; comp. ibid. 192 s.)
- Després de 1033. *Olivae ad posteros suique successores abbates admonitio*. (Del mateix manuserit publicat per Villanueva VI, 310; comp. ibid. 193).
1034. Intervenció en la legació dirigida a D. Ramón Borrell comte de Barcelona, a favor de la església de Vich. (E. S. 130, sens indicació de les fonts).
1035. Participació en la assamblea de bisbes de Cuxà per confirmar aquest convent en la possessió de la església de Santa Maria Entreambasaguas (Tremesagues). (Marca Hispanica 438, Mabillon AOSB. IV, 404; E. S. 130).
1038. Consagració de la catedral de Vich (reconstruïda completament per Oliva): *Sede Ausonense de Sant Pere y Sant Pau* (E. S. 130 s. y acta de consagració 282 ss.; més autèntich segons l'original del arxiu de la catedral de Vich, publicat per Villanueva VI,

- 294 ss.; comp. Gams II, 2, 436); Constitució de les possessories del castell de Calaf (Moncada, segons dos documents del arxiu episcopal de Vich, comp. E. S. 131 s.); Participació en la consagració de la catedral de Girona («antistes illustrissimus regali que stirpe satus ac etiam Deo dilectus et populo summisque uirtutum meritis aequiparandus Oliva iure pro debito Ausonensis Episcopus», Marca Hispànica App. CCXVIII, col. 1066).
- Circa 1038. Garsias monjo de Cuxà, informa minuciosament a Oliva de la historia y possessió de reliquies del seu convent. (M. H. 441 App. CCXXII, col. 1072 ss., comp. més avall p. 68).
1039. Després de la mort del cavaller Bernardus Rovira, Oliva intervé com a marmesor testamentari en la entrega del alou Buadella de Manresa, llegat a la catedral de Vich. (Moncada segons un document [del arxiu de la catedral de Vich?] comp. E. S. 132).
1041. Consagració de la iglesia parroquial de Santa Eulalia de Rivotmanitabili. (Moncada segons un document d'aquesta parroquia, E. S. 132).
- 1043: Participació en lo (convocat a instància d'Oliva) concili de Narbona (Martène-Durand, Thesaurus novus IV, col. 83 s.; E. S. 133); Participació en la consagració de la iglesia de Sant Miquel de la Roqueta (Villanueva VI, 301, segons un document del arxiu de la catedral de Vich, comp. ibid. 186; Pellicer y Pagés 79).
1045. Participació en la consagració de la iglesia de Sant Miquel de Fluvia. (Marca Hispànica App. CCXXVIII, col. 1087 s.; E. S. 133; Gams II, 2, 436; Pellicer y Pagés 79).
1046. Mort (Necrol. Vicense, E. S. 134; Chron. alterum Rivipullense Vill. V, 245 [1047!] Enencylica littera monasteriorum S. Mariae Rivipullensis et S. Michaelis Coxanensis super obitum D. Olivae episcopi Ausonensis et utriusque monasterii abbatis anno XLVI. (segons un document del arxiu de Ripoll publicat per Villanueva VI, 302 ss.; comp. ibid. 187, ademés les contestes de la clerecia de Vich y del monastir de Carroffum, [Charroux] Villanueva, ibid.; comp. cit. Gams II, 2, 347; Pellicer y Pagés 62); Acta de la elecció del seu successor Pere, en l'arxiu del monestir de Ripoll (Villanueva VI, 190):

La exposició de la tasca d'Oliva com abat de Santa Maria haurà de descobrir en primer terme un fet no considerat fins ara. Lo monestir de Ripoll des de la seva fundació estava destinat a fer de sepultura als comtes de Barcelona, a ésser lo Saint-Denis de la Marea, com més tard Poblet ho fou de les despulles dels reys aragoneses (1) y com desde Carles V l'Escorial devingué'l panteón dels sobirans d'Espanya.

(1) Funerals dels Reys d'Aragó a Poblet. Transcrit y publicat per Manuel Bofarull y Sartorio. Barcelona, 1886 (Ceremonial detallat).

Los comtes de Barcelona dotaren abündosament los llochs hón havien de reposar ses mortals despulls, com ho proven les escriptures testamentaries que llegim en la Marca Hispànica y en los Condes vindicados de Bofarull; també l'autor andònim, qui en 1147 escrigué la historia del monastir, ho indica d'una manera expressa y fins tindrèm ocasió de senyalar quina influencia tingué en la producció literaria aquesta part de la destinació del monastir de Ripoll. Lo comte Oliva, l'abat de Ripoll, vegé, en lo monastir confiat a la seva direcció, lo sepulcre del fundador del santuari, lo seu avantpassat Guifre y enterrà allí mateix a son germà Guifre, mort prematurament († 1020); interessos no solament eclesiàstichs, si que també directament de família, havien d'estimular a Oliva a cuidar gelosament lo lloch de repòs dels individus de la seva família. A estos mòvils obéhi la seva resolució extremadament sorprendent: fer derrocar completament lo monastir que tot just comptava una generació y construit ja per tercera vega- da, y fer executar la quarta obra del santuari, que havia de superar en art y en magnificència a tots los coneiguts fins llavors en la Marca. Axis és, y podem admetre que degut a això s'estimulà la reconstrucció del convent de Cuxà y la edificació de la iglesia catedral de Vich, que remonten igualment a Oliva. Per altra part la apreciació imparcial de lo que féu per son monastir l'abat més famós de Santa Maria, entroncat ab la familia regnant, no pot passar per alt les relacions que'n resultaven ab la dinastía, com tampoch lo fet de que Oliva, desde 1018-1046, o siga 28 anys, fóu cap de la diòcesis de Vich y més temps encaire (quasi desde 1011) abat de Cuxà. Aquesta conjunció de potestats fóu en bé del lloch, al qual estava més afecte (1). L'aixamplar-se considerablement lo centre d'acció d'aquest abat de Ripoll qui interve- nia com a hoste honorable en numeroses dedicacions d'iglesies, qui prenia part activa al concorde a concilis en la Marca y en França, qui mantenía relacions ab la Santa Seu de Roma com també ab notables convents a Fransa, y, no en darrer terme, ab Sanxo'l Gros de Navarra, llavors lo rey més poderós de la península, tingué per conseqüència, lo que així s'ha de remarcar especialment, una dilatació del horitzó intelec- tual per tots los qui estaven en relació ab Ripoll. Desde aquest punt de vista s'ha d'avaluar també la activitat d'Oliva com a escriptor; poch important en quan a la seva extensió y contingut, ens manifesta no obs- tant, la esfera del poderiu del autor, senyala la direcció segons la qual pogué desenrotillarse lo treball literari més profunde en lo monastir per les vies per ell esbroçades y per aquesta raó constitueix un síntoma per les corrents que podem comprobar realment seguint los indicis donats.

La major part dels escrits conservats d'Oliva, son pastorals en les que, com a cap de la seva diòcesis, dona disposicions y preceptes y

(1) «Hunc locum speciali dilexit amore». Gesta comitum Barcinonensium, Marca Hispà- nica, col. 543.

menaça ab castig als infractors. Es digna de notar-se la lletra sobre la treva de Deu, puig ademés d'aquesta, conté disposicions contra'ls moneders falsos y'ls qui enganyen ab mal pès o calitat de moneda, hi aplica també un Officium pro defunctis, com fós cosa característica de la tasca d'Oliva la cura per conservar lo recort dels qui passaren — al llegirho un pensa en lo culte als avantpassats del heretge d'una dinastia; la exhortació al seu successor també reflexa lo mateix interès. Una altra lletra pastoral va dirigida contra'ls malfactors qui havien robat los alous y «Cartas» (1) del monestir. La parla d'Oliva, en comparança ab altres mostres d'estil d'aquell temps, ha estat alabada per lo correcta y aquesta alabanza es justificada (2). Que Oliva en la seva joventut havia fet estudis seriosos se pot regonèixer per los seus escrits y està testificat ademés expressament per un passatje no considerat fins ara (3). En les epistles d'Oliva l'estudiós experimenta una simpàtica emoció devant la frescor espontània de molts passatges y fins també la expressió primitiva del sentiment natural com no's trova gayre sovint en aquell temps y del qual en dona proba principalment la lletra endreçada per allà l'any 1023 als monjos de Ripoll (4) (v. dalt planes 59 y 62).

D'Oliva com a predicador se'n ha ocupat (5) Enrique Flórez, Esp. S. XXVIII, 135 s. a propòsit del Sermo Olivae episcopi in Natali S. Narcissi publicat per ell, p. 265 ss., junt ab la llegenda de la Conversio Beatae Afrae apud Provinciam Ariciensem Civitate Augusta (6). Apart de la prosa essencialment pastoral hi ha la lletra d'Oliva al rey Sanxo, donada a conèixer per Esp. S. 277 ss. En aquesta lletra Oliva decideix d'una manera digna y ènergica, sobre una qüestió d'honor que se li ha presentat, ab la qual van involucrats importants interessos polítics, fonamentat en arguments que treu de la Escriptura dels Pares y dels Cànons. Possehim finalment d'Oliva, lo ja moltes vegades esmentat Carmen in laudem monasterii Rivipullensis (7); en los 16 primers hexàmetres leonins s'hi enclouen 15 distichs, los pentà-

(1) Entre aquestes «Cartas» s'hi han d'entendre primerament les cartes de possessió. La cura per aquesta mena de documents obereix no tan sols a interessos històrics sinó als pràctics.

(2) Comp. Vicente de la Fuente, Historia eclesiástica de España III² (1873) 309.

(3) El monjo Garsias de Guxàs dirigeix a Oliva en el Sermon citat dalt p. 65 y posa de relleu «Omnipotens Deus... vos... primum uidelicet uernantis actatis disciplinis, praeexcercitaminiibus (un recort de Priscia) et multa sollicitudine in processu temporis laborare compulit.

(4) Cignos et gauiancum delicias Domini quam maxime custodite et quicquid illis aduersi acciderit aut boni contigerit continuo litteris praeonate ut aut prosperie collaetemur aut aduersis afficiamur. Euge autem quoniam est nobis et grus quae iam didicit aera saltibus percolare asinus et porcis oculos erueré uideturque iam capite rubescere pennis nigrescere et uoce clarescere: cuius tantis prosperitatibus nos conuenit congaudere (Marca Hispanica, col. 1026, s.)

(5) Comp. cit. Gams, 438.

(6) Al final diu: «Datum per manus Arnallii huins operis ministri.

(7) Publicat complet per Villanueva VI, 306, ss.

metres dels quals presenten igualment rimes internes. L'autor vol manifestament exterioritzar la seva destresa en una poesia, en la que predominen epitafis versificats a alguns abats de Ripoll y a alguns membres de la familia comtal soterrats en lo monastir; però en lo fons se reduueix a glorificació seva. A més del vers: *Septimus ipse sequor qui nunc sum carminis auctor, legim la següent significativa lloança propria:*

Presul Oliva sacram struxit hic funditus aulam
Hanc quoque perpuleris ornauit maxime donis
Semper ad alta tulit quam gaudens ipse dicauit.

Lo propòsit de conservar los interessos eclesiàstichs, com l'espiritu d'innovació joyosa y impulsiva son l'ànima dels escrits d'Oliva, com també de la seva activitat personal. La importància literaria del poderós príncep de la Iglesia està, donchs, no tant en lo que ell mateix escrigué com en lo que suscità en lo cercle dels seus. Com a un exemple característich se pot senyalar l'esmentat Sermo del monjo Garsias de Cuxà; la redacció corresponsent fòu sens dubte promoguda per Oliva, qui podia haber desitjat un esboç de l'història del monastir y una numeració de les quàntioses reliquies que s'hi custodiaven. Aquest desitj lo satisfà el monjo Garsias ab la seva relació que, si bé escrita en istil entonat, demostra un coneixement assats precis de la historia del monastir (1), principalment una gran familiaritat ab les *Vitae Sanctorum*, sobre tot ab les d'aquells quals reliquies se veneraven a Cuxà. Axis la informació desitjada per Oliva devé un tractat llarg que supera en extensió tots los escrits d'Oliva matcix que'ns han estat conservats. De una manera semblant l'abat de Ripoll ha impulsat encare altres produccions literaries.

Això passa ab lo monjo *Oliva* ocasionalment confós ab l'Abat, dels treballs del qual n'estèm enterats bastant detalladament, encare que avuy estigui perdut lo manuscrit que comprenia les més de les seves obretes, conservat antigüament sots lo Nr. 37 en la biblioteca del monastir. Villanueva qu'il vegé encare, lo descriu (*Viaje VIII*, 55 ss.): de fins del segle XI, o de la primeria del XII, escrit per consegüent unes dues generacions després de la mort d'Oliva, contenía al començ un breu *Martyrologium* y després la següent obreta: *Incipiunt epistolae de paschali cyclo Dionysiali*, ab Oliva sanctae Virginis Mariae Rivipollensis monacho editae. Villanueva publica en los suplements del volum (220 s.) lo pròlech versificat a aquestes *Epistolae* (sòls a aquestes). Per lo demés no havèm perdut lo text de les epistles com a tal, puig que lo conservàm en lo còdice F. lat. 7476 (comp. dalt, p. 60, not. 2) de la Biblioteca Nacional de París, manifes-

(1) Aquí també se manifesta estudi de documents: *Nonnulla ergo quae sunt inter cartulas descripta inueni* (Marca Hisp., col. 1079).

tament procedent de Ripoll; al contrari s'han perdut certes taules computístiques que Villanueva no copià del manuscrit de Ripoll primeralement esmentat, excusantse d'aquesta omissió ab les paraules: «son tablas de cómputo difíciles de entender y más de copiar (1). Lo Chronicon Rivipullense comprès en lo mateix manuserit, és en Villanueva qui ens lo ha salvat (Viago V, 241-249): als datos de la historia romana y de la historia antigua eclesiástica s'hi juntén analis de la provincia y del monastir com també altres que tenen importància segons lo punt de vista d'un monjo de Santa Maria. La participació d'Oliva en aquestes anotacions és possible, si bé no pot demostrar-se. No obstant, Villanueva suposa una semblant contribució, y ab rahó segons apar, en lo tractat de ponderibus et mensuris (text igualment perdut) contingut en lo miscelani. Lo monjo Oliva és anomenat clarament com autor en la part següent del manuscrit: Incipiunt regulae abaci ab Oliva virginis Mariae Rippolensis monacho editae. Oliva s'ha de registrar com a nom sobrevingut de nou a la llista alfabetica assats nombrosa d'Abacistes que Bubnov ordenà, (lloch cit. XC ss: (Abbo-Wazo); realment també coneixeríem sols lo nom del autor y lo títol de la composició si Benito Rivas no hagués tingut la pensada, al descriure'l manuscrit (Nr. 37 del seu catàleg) de copiar los primers versos (hexàmetres leonins) de qual fidelitat naturalment ell se fa responsable:

«Claret in exiguis sapientia uerbis (2)
Hisque ualere suum deprenditur esse profundum
Cernitur hac tabula numeri consistere summa
Legibus inque suis monstratur computus omnis,
Illi quisque caret mathesim iam querere cesseret.
Dividit hec numerum lectis in partibus omnem (3)
Atque modo uario perducit multiplicando
Hec sua sepe legat qui discere dogmata temptat
Que sensu teneat summo studioque frequentat
Ne uentus tollat quod menti tradere artat» (4).

a això segueix (segons Rivas) l'epigraf DE MULTIPLICATIONE VEL DIVISIONE ABACI NUMERVS, però no sabem res més y ni encare podèm conjecturar de quina manera Oliva desenrotillava les seves regulae; les dues lletres contingudes igualment en lo manuscrit perdut y publicades per Villanueva, lloch cit. VIII, 222 ss.: Epistola Olivae monachi ad dominum Olivam episcopum de feria diei nativitatis Christi y Epistola Olivae monachi ad Dalmatium monachum de feria diei nativi-

(1) Les taules computístiques en lo Parisinus segueixen també al text de les epistles; ara si són idèntiques ab les esmentades per Villanueva, no pot determinar-se, puig que'l ms. de Ripoll, Nr. 37, és perdut.

(2) En lo 2. hemistíqu manca una paraula, lo que no observa Rivas.

(3) Cap riuia interna, s'ha de llegir omnium;

(4) Aptat.

tatis Christi, permeten solament donar una ullada en lo treball computístich de nostre monjo y en una direcció totalment especial (Cómputo).

Una sort molt curiosa regia lo coneixement del Breviarium de música de Oliva (aquest és lo títol escollit per lo mateix autor). Després que Villanueva (Viage VI, 57 s.) hagué donat noticia d'aquest escrit y hagué fet conèixer alguns versos de les poesietes sobre la música incloses en lo Breviarium, romaní com si s'hagués fós — al menys axis en parlen, entre altres, Amadór de los Ríos, Riaño y Menéndez y Pelayo, com si no hagués existit més. Mas lo còdice que conté'l Breviarium està ben conservat encare en lo Arxiu de la Corona a Barcelona (avuy Ripoll Nr. 42). S'ha fet una reproducció fotogràfica (fol. 5r del manuscrit) de la plana hón hi ha escrita la tant sovint citada poesia sobre la música, de la qual se pot inferir que en la poesia s'hi juntén aclaracions de caràcter teòrich y pràctich. A continuació donàm, completa per primera vegada, la transcripció dels versos tinent en compte'ls nombrosos senyals de distinció empleats:

Maiores tropos · ueteres dixere quaterhos:
 Omnibus ac proprios · istis posuere minores.
 Tertius at quartum · fert primus iure secundum;
 Sextum nam quintus · octauum septimus ambit;
 Maior in ascensu · cordas sibi uendicat octo;
 Finali a propria · et quinis descendit ab ipsa;
 Sicque minor quinis · constat superis et in imis;
 Quatuor in cordis · post mesen continuatis · —
 Troporum finis · cunctorum cernitur omnis;
 Post mesen quinta · primus finitur in ipsa;
 Qualiter est tropis · cantus quoque subditus omnis. —
 Principio metaque sui · denotat gloria patri;
 Fine quidem cantus · monstratur perpetu tropus.
 Ut pateat cantus · constet si legibus aptus. —
 Simphonias recte diatesseron et diaconte. —
 Melis intensas · attendes necone remissas;
 Jam nunc PETRE tibi · placeant uersus monocordi.
 Quos proce multimoda · monachus tibi fecit OLIVA.
 Hic Petre mente pia · frater te poscit OLIVA. —
 Emendas recte · quod uideris esse necesse.

Lo Petrus anomenat dues vegades en les darreres ratlles (se podría pensar en lo successor del comte Oliva en la dignitat abacial de Ripoll, comp. Villanueva VIII, 9) és ben idèntich al endreçat al qui's dirigeix lo proemí del Breviarium (lo text del qual és interromput en lo manuscrit per una Vita Philippi, fol. 4v, adiconada posteriorment). Aquest important Prooemium per lo coneixement del treball científich a Ripoll, indica quel endreçat havia prenat diferentes vegades a Oliva d'introduirlo en la ciencia musical, donat que per això s'haguessin de adquirir los corresponents originals manuscrits. Certament que's cercà per tals obres en los convents veïns, més en và; ab tot lo endreçat repe-

tex la seva sollicitut a la que vol correspondre ara lo monjo Oliva (1). Com en les poesies Petrus és estimulat a corregir lo que trovi defec-
tuós, llegim aquí també una observació semblant; y, si aquèsta no és
feta d'una manera convencional, podem suposar també en la persona
del endreçat un fervent interès científich.

Més interessant encara's presenta en una «Prosopopeia» un Tri-
folium, de religiosos aplicats que treballaren viribus unitis sots la pro-
tecció del abat de Ripoll, Oliva, la qual sembla també igualment per-
tànyer al Breviarium; ja fòu publicada per Villanueva, lloch cit. però
incompleta ja que hi manquen les molt significatives notes marginals
que tant hermosament se refereixen al treball comú dels tres monjos
anomenats. Los versos son com segueixen:

PROSOPOPEIA.

Sede sedens diua · comes · abbas praesul · Oliua ·	Tri
P Rimans cum studio · quid musicet eufona clio ·	OLIVA
VI Me fore delegit · Arnaldus iussa peregit ·	ni
P Qui iussus peragit · quiequid laudabile sentit	ARNALDV
Gualterus uero · de fonte regressus hibero ·	tas
Formis signauit · numeris signata probauit ·	GVALTER ⁹

Com en la lletra de feria dici nativitatis Christi, lo monjo Oliva's dirigeix aquí també al seu superior homònim, al abat; aquest és anomenat també praesul, per consegüent bisbe, per lo que la composició dels versos se limita temporalment; han d'ésser fets entre l'any 1018 y 1046. Per lo demés los escrits del cercle d'Oliva no presenten lo Gualterus anomenat en lo vers 5, qui venia de Fons Hiberus (2), y lo que dibuixà les figures y les notes musicals; l'Arnaldus esmentat en la ratlla 3, recorda al escribà de la lletra que'l bisbe Oliva dirigi al rey Sanxo de Navarra (comp. dalt p 67, not. 6), lo qui en la subscripció apareix també com ajudant en la composició de memories; ab tot cal anar ab prevenció en identificació semblant, puig que en aquell temps cap nom sembla haver estat tant freqüent com Arnaldus o Arnallus.

Un se sent emperò temptat d'identificar aquell Arnallus, qui és anomenat distingidament... dilecti praeceptoris vel in toto vestri familia-
ris Arnalli refugium duco... en la relació citada del monjo Garsias de

(1) Cum multimode curiositatis instantissima studia feruentissimum tui animum discen-
dique cupidum ad qnodque scibile sollicitarent artemque musicam precipue quia iam de ce-
teris aliqua noueras... desiderares a nobis tandem... quod te eam... doceremus si librorum co-
pia' suppeteret obtinuisti. Cum autem nec libros quos ab amico tuo quodam sperabas... inue-
nisses... cum iam nuncios per vicina cenobia petendorum librorum causa delegasses
mensurandi monoeordii regularis rationem... poposcisti (acaba) Quocirca frater amantis-
sime CHRISTO MENTE PIA MONACHUS SUBJECTUS OLIUA hoc breuiarium susci-
pias... debita ratione defendas.

(2) Fontibre en Reinosa (comp. Madoz XIII, 405) al naixement del Ebre.

Cuxà al bisbe Oliva, ab aquell Arnallus Scholasticus qui s'anomena ell mateix autor en una *Translatio Sancti Stephani ab Ihierosolymis Constantinopolim*. Lo breu escrit és conservat encara avuy (en lo còdice 40) y en la introducció que segueix al epígraf solemne: *Arnallus scholasticus universis in Christo lectoribus, presenta orientacions sobre l'origen de la composició y dona una idea sobre la manera com se treballavan a l'edat mitja los textes hagiogràfichs.* Al regent de la escola del monestir de Ripoll li vingué a mans una fulla que tractava de la *Translatio de S. Stephanus*, la que's manifestà defectuosa en l'estil després d'un detingut examen. Un confrare, anomenat Segoinus, insigne per sa noble descendencia, prega a Arnallus de corretgirho y aquest se determina a la seva feyna (1). Si identificà aquest Arnallus ab lo llavors cap de la escola de Ripoll, lo venerable promotor del treball pot ser idèntich ab aquell Segoinus, la mort del qual s'esmenta com ocorreguda de poch ensa en la encíclica més amunt citada dels religiosos de Ripoll del any 1020 (comp. dalt p. 62).

Al període floreixent d'Oliva perteneix també'l monjo Guifre qui a la primeria del segle XI encapsalà'l còdice de les homilies de Gregori (avuy Nr. 52) procedent del segle anterior, ab una mena de lletra expeditoria que darrera les paraules introductoryes: *Cunctis qui hunc librum lecturi sunt Guifredus sancte dei genitricis marie monachus, recomana'l llibre y exhorta a la seva reflexió* (2). Immediatament segueix, també escrita per Guifre, la ja citada lletra pastoral del bisbe Oliva referent als farts d'albús y cartes de propietat del monestir.

Lo cercle d'escriptors aplegats al entorn del bisbe Oliva, dels quals coneixèm principalment lo Monjo Oliva, Garsias, Petrus; Arnallus Scholasticus, Gualterus y Guifredus y als quals també podrien molt bé havense associat un o altre dels notaris qui figuren en los documents y enlestien actes, tenien, prescindint del cap principal de la diòcesis (3), un punt d'afermament comú: la escola del monestir de Ripoll.

Un testimoni, segons sembla no considerat fins ara, referent a aquesta escola ha estat senyalat per Mabillon en los seus *Analys* (IV, 233, en l'any 1013), per cert sens indicar les fonts d'hón lo treu; és la informació en los *Miracula S. Benedicti* IV, 7 (p. 183 de la edició de Certain).

Per illustrar l'esplendor del convent de Fleury sots lo pastorat del

(1) Riv. 40, fol. 1v: *Allata est nuper in manibus meis quedam scedula premoustrans Beati Stephani... translationem... quam diligenter inspectam repperi nec elocationis ordine compitam nec eleganti verborum compositione politam... Interpellatus sun autem a quodam fratre venerabili stemmate nobilitatis perornato segino nomine ut huins structure seriem pro posse corrigerem.*

(2) Villanueva VIII, 50, prengué equivocadament a Guifre per l'escribà de tot lo còdice. Segurament la seva lletra fóu escrita més tard, lo que també regoneix Ewald (Hoch eit. 387).

(3) «Vitae ac morum probitate cunctis carus, eruditione filiorum et gracie maximus Oliba» diu lo monjo Garsias (*Marca Hispanica*, col. 1079).

abat Gauzlin, se conta que homes de distingit llinatge acudien de tot arreu per retirarshi, renunciant a les dignitats terrenals; que entre aquests també hi havia espanyols ho prova la relació ab l'exemple de dos germans qui procedien de Barcelona: l'un d'ells, Johannes sacris imbutus litteris en lo monastir de Ripoll desde jove, havia estat abat de Santa Cecilia, situada «in cuiusdam montis vertice» (1); per ell y per son germà los de Fleury s'enteraren de la miraculosa imatge de la Verge en Santa Maria (2).

L'anada a Fleury de Johannes, com abat passat, és un nou testimoni de que la escola del monastir de Ripoll ja servia de formació en lo darrer terç del segle X; la tirada dels dos barcelonins cap al cor de França és una de les moltes senyals del augment de les relacions del monastir, que's feya intensivament important sobre tot en temps del abat Òliva.

Certament aquesta potent evolució ja estava preparada.

Lo manuscrit de Ripoll Nr. 46 segurament del segle X, conté un Priscià y, a més de curts extractes gramaticals en lo fol. 11 y fulles següents, un tractat que compost a la mateixa època com lo sumari, mereix atenció per molts conceptes. Darrera la endreça: Karissimo fratri Aimenio (sic) Usuardus conlevita et monachus, llegim entre altres coses... munus tibi paululum ac diu permanens bonum statuere putaui... uidelicet omnium terminaciones declinacionum uerborumque utilissimas coniugaciones que grecce ysagoge latine uero artis grammaticae dici possunt introductiones. Huius igitur operis ex diuersis auctoribus collector et in unum extiti congestor... in quo fratris Ragenbolli nobis dilecti amici solum adminiculum sensi. Usuardus y Aimonius son los noms coneguts de dos monjos del convent Saint Germain-des-Prés; lo primer fou lo compilador del gran Martyrologium, lo segón l'autor de la Translatio dels martires Georgius y Natalia de la «series» dels quals s'havia enterat per los monjos Usuardus y Odilarius (Migne 115, 940). Lo nom Ragenoldus (sic) se trova també, segons veig, en l'antich Necrologium del convent Saint-Germain en lo dia V. Non. Mai (3).

(1) Ab això no's pot entendre sinó Santa Cecilia de Montserrat. Villanueva anota (VII, 158) clarament: Santa Cecilia que antes era el principal (monasterio) y la única abadía independiente de toda esta montaña. No sabem res de les condicions jeràrquiques de la abadía en lo segle XI y Villanueva tampoc s'ha declarat sobre l'abat Johannes, puig que li romaniens desconegudes tant les notícies de Mabillon com les fonts d'hón foren tretes.

(2) Mabillon qui segueix la relació dels Miracula, escriu loc. cit.: Cum Gauzlinus Floriacensi monasterio et simul bituricensi ecclesiae praeesset, multi nobiles undequaque ad sancti Benedicti coenobium abdicatis saeculi honoribus se receperunt. Non minori studio Hispanici eo se contulere, in his et duo germani, profecti ab urbe Barcinone, quorum unus Iohannes nomine in Rivipolensi beatae Mariae monasterio a pueritia sacris imbutus litteris abbatiam sanctae Caeciliae in cuiusdam montis vertice sitam obtinebat: alter, vocabulo Bernardus, florentis militiae affectus deliciis spretisque nuptialibus vinculis Floriaci habendum sanctae religionis induit. Huius relatu didicere Floriacenses extare in illis partibus monasterium sancto Benedicto nuncupatum, in quo miracula fieri conseruerant.

(3) Jacques Bouillart, Histoire de l'Abbaye royale de Saint-Germain-des-Prés, Paris 1724, p. CXIII. Comp. també Recueil des Historiens de la France, Obituaires de la Province de

Si aquesta identificació és justa llavors coneixem també com a gramàtic al autor del célebre *Martyrologium* a qui toca representar un paper actiu en la Edat Mitjana, ja que's cumpreix efectivament en les planes següents del còdice la promesa feta en la esmentada introducció. Ab aquesta disquisició grammatical hi va inclòs un passa-temps mètrich que és de lo més grotesch que presenta la poesia d'aquell temps realment feconda en produccions curioses: un rectangle compost d'hexàmetres, semblant al descrit més amunt (p. 51), però sorprenent per son artifici encara més gran. L'esquelet d'aquests hexàmetres lo forman les lletres de dos Versus recurrentes:

METRASUITCERTASIVISATRECTIUSARTEM

al que forçant molt se pot trovar encara un sentit, y'l fosch a tot serho:

UTCITIUSREPSITNEUENTISPERSUITICTU

Lo primer vers forma la primera y la darrera ratlla, lo segon és al mitj (Vers 17) y sobre això observis que a la lletra mitjera U dels dos versos li precedeixen y li segueixen 16 lletres. Així, les lletres de les 33 ratlles estan ordenades de tal manera que les que cauen en el curs de les dues diagonals, unides formen lo vers METRA SUIT etc. Però encara no n'hi havia prou ab això; lo mateix vers lo llegim ademés tan acròstich com telestítich y'l segon (UTCITIUS etcètera) mesostítich. Ab això sembla haverse arribat al summum del artifici mètrich construït a costes del gust y del sentit comú (1).

Lo fet de retrovarse encara cuidadosament copiat lo mateix entreteniment en un segon manuscrit de la biblioteca de Ripoll d'aquell temps, çò és en lo còd. 74, fol. 14, demostra quina satisfacció donaven en aquell temps los versos calculats per la vista y principalment les ratlles seguint una direcció inversa (2). Si somrièm devant d'aquests entreteniments dels monjos de Ripoll, no podem oblidar que tenim devant, com fòra d'això tan sovint, diformitats especials que revelen lo culte de la mètrica y la predilecció per les poesies en general. No manquen proves per corroborar la justesa d'aquesta conseqüència; a aquí pertanyen los tractats de mètrica que conservam encara avuy en los antichs manuscrits de Ripoll y que eren encara més nombrosos, les copies de obres de poetes clàssichs y post-clàssichs y los treballs mètrichs de

Sens. Vol. I. Diocèses de Sens et de Paris. Deuxième Partie, París 1902 (p. p. Aug. Molinier) p. 1020 sots los *Nomina monachorum* dc monasterio Sancti Germani (811-847); Ragemboldus.

(1) La exposició de tot l'embull en la Bibl. Patr. lat. Hisp. II, haurà d'imitar lo procedir de Paul de Winterfelds qui, en la edició d'una obra en vers de Eugenius Vulgarius semblant a aquesta però encara no tant artificiosa, observa (Mon. Germ. PLMA. IV, 1, 437): *Transcripsi omnisbus coniecturis abtinens cum certi quicquam in his metricis ineptiis constitui posse paene desperne.*

(2) Per lo demés també és avuy encara, axí en modern espanyol: Dáhale arroz à la zorra el abad. En alemany: Reliefpfeiler (pilar de relleu); Ein Negez mit Gazelle zagt im Regen nie (Un negre ab una gacela no tem res en la pluja). Tcheque: Kohyla má malý bok (la euga té una montura petita).

temes històrichs y científichs; aquesta predilecció produí bons fruyts en la conservació de rares poesies posteriors, que sense això serien perdudes; precisament se pot notar aquí què la poesia llatina més antiga que celebra les gestes del Cid en versos sàfichs-adònichs, s'ha conservat únicament per un manuscrit de Ripoll (1), (avuy a París, F: lat. 5132, Cat. IV, 42). Com aquest cant, si bé d'origen culte, preludia la poesia èpica espanyola més antiga, aixís la inscripció al final del còdice 74: Tres magi adsunt · Baldasar · Gasbar · Melchior · Ad orandum dominum uenientes · tria numera · secum tulerunt (comp. dalt p. 10), fa recordar los Reyes Magos, l'assaig dramàtic més antic que coneix la literatura espanyola.

La recepció en un manuscrit ripollès del segle X, del tractat grammatical compost per Usuardus, és un d'aquells pochs exemples de temps anterior a Oliva de que productes literaris no espanyols de data més recent se troven escrits en còdices de Ripoll. Durant la època de Oliva, les coses cambien per complért. Lo Còdice exquisit ab les capitulars dels dominadors franchs (comp. dalt, p. 7), a les quals precedeix la Promissio Odonis regis (Mon. Germ. Leg. I, 554) y segueixen la epistola de Ansegisus a Lluís y les lletres de Hinkmar (còdice 40); la copia de Hukbald de harmonica institutione (còdice 42, igualment conservat encare), un fragment de la Vita Caroli de Einhart, junt ab la Disticha de Gerward in Caroli et Einhardi laudem (2), (còdice olim 57, Villanueva, VIII, 36 s.), una copia de la Explanatio Paschasii et Gisleberti super lamentationes Ieremiae (en lo mateix manuscrit, Villanueva, ibid.); dos exemplars del Liber Officiorum Amalarii episcopi ad Carolum regem (catalech de Rivas, Nr. 76 y 162)—tot en manuscrits del temps d'Oliva—manifesten clarament la nova ampliació de la esfera dels interessos literaris en profit del enriquiment de la biblioteca. Aquest se verifica per lo fet de entrar en estreta relació ab notables convents de benedictins de França, com Fleury y Saint-Germain. Analitzar en ses arrels tot lo que's refereix a aquestes relacions, avuy per avuy no és encare possible; la correspondencia de Oliva y la informació sobre los dos espanyols en Fleury donen certes orientacions; però més clares les dona lo fet de trovarse registrat en un manuscrit conservat al present (còd. 151), lo Statut Odilonis abbatis Cluniacensis de Defunctis (Marrriere et Quercetanus, Bibl. Cluniacensis, 338). Per aquí se veu a les clares l'augment de la influència francesa de que prou se planyien so-

(1) Du Méril, qui primer publicà la poesia del manuscrit (*Poésies populaires latines du moyen âge 308 ss.*), no estava ben segur de la procedència; més aquesta queda fora de dubte per lo gran nombre d'actas de Ripoll que hi ha en lo còdice y per altres indicis. Comp. també Milà y Fontanals, *De la poesia heròico-popular castellana* (Barcelona 1874), p. 227. Baist, *Zeitschr. f. rom. Phil.* V, 1881, 64 ss.; Menéndez y Pelayo, *Antología de poetas líricos Cast.* XI, 1903, p. 308 ss.

(2) Mon. Germ. PLMA. II, 126.

vint y amargament los espanyols (1), també en lo que respecta als ritus (2).

Noresmenys hi han indicis per les relacions literaries de Ripoll a Itàlia. Comencen ab la accepció — directa o indirecta — del text napolità de Eugippius (comp. dalt, p. 32), y's contintén ab aquella còpia de la Vita Sancti Nicolai de Johannes Diaconus, que's reporta igualment a Nàpols, y que's trova en lo mateix manuscrit en lo qual s'estampà també'l Carmen, a honra de Ripoll, del bisbe Oliva. Si la llarga permanència del dux de Venecia Petrus Urseolus en lo convent de Cuxà, del qual era abat Oliva, sigué feonda literariament, és cosa que no sabèm; Oliva establi un culte a honor del hoste foraster, poch després de la seva mort (998) — (comp. dalt, p. 60, not. 4). S'ha de considerar també que si bé'l viatge d'Oliva a Roma no és testificat més que per un testimoni únic y encare no de bona confiança, puig «l'adiens nos» de la Butlla del papa Benedict VIII (Marca Hispànica, Appendix CLXX, col. 994), dona lloch a diverses interpretacions — és segura la anada a Roma del seu pare Oliva Cabreta, de la qual en J. Pijoà ha donat recentment alguns datus (3). Es una cosa sabuda que semblants viatges a Roma s'aprofitaven per obtenir de la Santa Seu valioses confirmacions de propietat y les adquisicions literaries podrien també ab això haversé fet paralelament — com sembla probarho per lo temps d'Oliva la copia, fins avuy desconeguda, del tractat de Brachiarius de fide, que's trova en un dels Rivipullenses (còdice 151, fol. 147 ss.) Fins ara los publicadors havien adubit un sol manuscrit: lo molt antich Ambrosianus (pot ser del segle VIII), del qual sabèm que havia estat en altre temps en lo convent de Bobbio. Es de creure què'l nostre monastir n'adquirí una copia per la seva biblioteca, a conseqüència de les relacions esmentades. Cosa semblant pot suposar-se també per lo que toca a la còpia dels treballs de Rangerius de Luca (4), que antigament era a Ripoll, l'únic manuscrit (s. XII) d'aquestes poesies, de les quals, per sort, Villanueva en prengué una còpia sencera, haventse ns conservat axí, per més que'l còdice fou destruit en la crema del 1835; la composició es certament del període posterior a Oliva, com se desprèn del temps en que visqué l'autor.

Tota vegada que a les transcripcions enumerades d'obres no espanyoles que cauen positivament en temps d'Oliva, s'hi junten, encare, copies d'un gran nombre de textes tradicionalment heredita-

(1) Les direccions principals d'aquesta influència estan apuntades en la meva Spanischen Literaturgeschichte (Goesschen), I, 88, 96.

(2) En lo mateix manuscrit (naturalment de temps posterior), també hi ha registrades dues Butllas d'Urbà II, a Huch de Cluny (Jaffé² 5349 y 5682).

(3) Precisament en un lloc que no podia esperar-se, qd és, en lo diari català *La Veu de Catalunya*, Barcelona, 26 de febrer de 1904.

(4) Villanueva, Viage VIII, 53, s. Ewald, Reise, 336 ss., 391. Sancti Anselmi Lucensis episcopi vita a Rangerio successore suo. scripta. Opus iniris publici factum a Vincentio de La Fuente, Matriti, 1870.

ris, ha de sorprendre que manquin en absolut dades precises sobre'l temps y les circumstàncies de les que's feren en el Scriptorium de Ripoll en temps d'Oliva. Que una gran eura imperava, en general, en la biblioteca del monastir ho prova no sòls una noticia, que se'n ha conservat, dirigida contra lo furt d'un manuscrit, noticia que's trova per tot (1), si que també ho proven, y d'una manera especial, la vida literaria activa que en aquell temps bategava a Ripoll, la cerca de textes en los convents veïns (axí la d'un tractat de música, compars dalt) (2), ho demostra més que tot l'augment de la biblioteca per lo que tenim dades estadístichs (comp. p. 18, s., 53 y 79, not. 2). Es cert que lo Scriptorium de Ripoll mantingué la seva tradició en temps d'Oliva — com a mostra dels treballs dels escribes d'aquella època han estat escullits dos fragments característichs ço es: los UERSVS IN NATALE APOSTOLORUM PETRI ET PAULI provehits de neumes, trets del Rivip. 40 (fol. 63 v.) y (Làm. IV), una plana d'un exemplar de Boëthius de Arithmetica (I, 4, M. 63, 1083 s.) en el Rivip. 168 (foli 5 v.), ab notes marginals en escriptura visigòtica cursiva (3). Un sol y únic manuscrit del temps d'Oliva y adquirit per Ripoll, presenta data fixa (4). Villanueva vegé (comp. Iloch cit., VIII, 51 s.) en la biblioteca

(1) Catàleg de Rivas Nr. 61. Manuscrit de Hieronymus in Psalmos del temps de Oliva:
Tu domine mi frater qui hunc libellum accipis, sensatim caue et animaduerte et lente terge
et leniter folia reuelue longe ad litteras digitos pone nec litteram ledas ortor namque te
karissime et nimium contestor per ipsum ad cuius iudicium omnes resurrecti eximus de
Cenobio Sancte Marie qui est in Riopullo noli abstrahere eum sed quam cito potueris re-
uertere ibi facias.

(2) Significativa és també sobre això la carta, ja esmentada (p. 55), fins ara inèdita, del monjo Poncius al monjo Johannes (de Fleury?), qui es del tenor següent: Venerabili patri domino Johanni monacho suis illius famulus poncius monachus perpetuum pacis et sanitatis manus. Obsecro benignissime domine ut quaterniones quae uobis transmisi quantocius transcribas et remittatis quia Salomon ualde indignatus est contra fratrem sumum pro his et ipse impróperat mihi amarissimis verbis. Set tamen si cepistis eos transcribere cito transcribit et tunc deum remittite. Non enim inueniuntur in nostris regionibus alio in loco a Patria usque huc. Set et psalterium quod misi si uidetur ut transcribatis transcribite si non semper remittite; propter hoc igitur quod iussistis ut nuncium uobis transmitterem ecce optutibus uestris presens adest. Si uestre prudentie placeat aut possiblitas subpetit per hunc mihi dirigite et de cetero quidquid nobis placet uelut fidissimo seruo mihi mandate. Dominum etiam Olibanum patrem meum mea vice obsecrate ut beneficium et karitatem quem mihi presenti semper solitus est conferre etiam absenti non neglegat impendere. Ut et hi qui eum non norerant cognoscant quam benignus erga me et ceteros meos similes consuevit existere. In de(o) frater ualeas karissime semper et nostri miserearis iugiter memor.

(3) Son una espècie d'explicació parafràstica d'algunes frases del text; axí, p. ex., al marge esquerra, mitj: Magnitudinum proportio est ut puta medium tertium quadrans vel his similia | Numerorum proportio est uelud duplum triplum quadruplum vel his similia — Paleogràficament son també importants les notes marginals, perquè, fetes tot lo més aviat al segle XI, y ab tot relacionades ab les prothes del Ovetensis, s. VIII, reproduïdes per Ewald y Loewe en los Exempla, tab. V, manifesten la llarga duració d'aquest caràcter de lletra per Catalunya, com ho manifesten per Castella's exemples Tab. XXXIV de les ratlles publicades del Tolet. 14, 23, a. 1970.

(4) Posteriorment observo, al examinar lo catàleg dels Rivipullenses, fet per Etienne Baluze al any 1619 (París, Bibl. Nat. Coll. Baluze; Nr. 372), quel Nr. 41 d'aquesta llista (Josephus y Orosius, comp. Nr. 81 del antic catàleg publicat més avall), conténia la data fol. 40 r. del ms.: Fuit scriptus praedictus liber 4 kalendarum Septembrium Era 1049. Anno Domini 1011, indictione 9; per consegüent, durant lo pastorat del abat Oliva.

del monastir de Ripoll, un manuscrit del Forum iudicium, explicat en lo epígraf com a copia feta per Homo bonus levita en Barcelona, l'any 15 del regnat de Robert, rey dels franchs; çò és, al any 1011 (1). Si a Ripoll li vingué de fòra un manual tan important com lo Forum iudicium, y no's compongué en son propri Scriptorium, diria certament contra d'ell; mes ab tot, no apar que sia axí. En la biblioteca del Escorial y sots la signatura Z. II, 2, s'hi custodia una copia del Forum iudicium, coneguda com a «Còdice de Cardona», de la qual han tractat Hartel-Loewe BPLH. I, 132 s. Ewald, Reise, 282 s., y també Ewald y Loewe en les aclaracions a la taula XXXIX de sos Exempla. Aquest manuscrit, que'l bisbe de Vich, Cardona, donà en 1585 a Felip II per la biblioteca del Escorial, té quasi textualment lo mateix epígraf; entre les petites variants, hi ha en lo Escorialensis anno XVI en compte de anno XV. Axò'n prova que Homo bonus levita, en lo terme de dos anys, enllestí dues còpies del Forum iudicium, de les quals una estava destinada a la biblioteca episcopal de Vich, y l'altra a Ripoll. De manera que no nos equivocarèm al pensar en certa activitat industrial dedicada a la transcripció de textes jurídichs, y és probable que la administració eclesiàstica preferís provehirse'n dels que s'hi dedicaven per ofici que no ferlos arreglar en son propri Scriptorium.

La manca de notícies precises sobre la adquisició o composta de manuscrits per lo monestir de Ripoll en temps del pastorat del abat Oliva, està compensada fins a cert punt per l'antich catàleg de manuscrits del monestir, aduhit tan sovint en la present investigació. Abans d'exposarlo segons la copia més completa fins avuy inèdita, pot ser serà bo resumir breument los datos que sobre d'ell s'han presentat fins ara (comp. entre altres dalt, p. 21 y 29, not. 1).

Lo Rivi pullensis perdut avuy, olim 40, és la font comú de totes les còpies y edicions del catàleg publicades fins ara; d'ell va copiar en primer lloc Benito Rivas la llista (Biblioteca de la Academia de la Historia, Madrid, Est. 27, Gr.—4.º E. N. 122). Independent de la copia de Rivas és la que prengué y publicà Villanueva, Viage VIII, 216 s.; mas aquesta no es completa, lo que primerament regonegué Ewald, Viatge, 389, qui també (a exemple de Rivas), cregué en l'origen olivià del inventari. Llàstima que Ewald donà sòls breus extractes de la copia de Rivas, que reproduí Becker, Catalogi antiqui, Nr. 49, p. 134. La llista presentada per Pellicer y Pagès, p. 106, repeix, ab poques modificacions, les notícies de Villanueva; los «Hand-

(1) In nomine Domini incipit liber iudicium popularis: quorum merita iudicialis sententia premitt. Scriptum videlicet in Barcinonae civitate u. iussione Bonus homo levita, qui et iudice: a rogatu de Sinderedo diacono filium quadam (sic) Fructuoso Camilla ad discernendas causas iudiciorum inter potentem et pauperem noxiom et innoxium iustum et iniustum veridicum et fallacem rectum et erroneum raptorum et sua bene utenti. Cuius libri explicatio die kalendas Septembreas (sic) anno XV regnante Roberto rege francorum in Francia.

schriftenschätze» apleguen en lo Nr. 391, p. 412 s., lo material conegut en aquell temps (1).

Ofereix dificultats lo fet de que'l catàlech s'escrigué deprésssa y ab moltes abreuiatures, que tant Rivas com Villanueva han malentès repetides vegades: axis Villanueva llegí Plutargus en lloch de Psalterium argenteum (comp. dalt, p. 22) y copia Ims en comptes de resoldre Imnos; Rivas transcrigué Iners per Lectionarios (les altres equivocacions les fan observar les notes de la meva edició). En aquestes circumstancies hi ha cert motiu per fer conjectures, no obstant m'atench, en quant és possible, a la copia més complerta de Rivas, fins en la numeració que segueix als articles constituhits per ell (2), emperò afegéixo les variants de la copia de Villanueva, qui llegí millor certes rúbriques, transcrigué més complertament y considerà ab més es-crúpol la serie de les anotacions.

Hic est brevis Librorum Sancte Marie *

(1—3) Bibliotecas III.	(6—7) Cartularia II.
(4—5) Moralia II.	(8—9) Estiqualia II.

(1) Han fet observacions a punts isolats del antich catàlech, M. Manitius, *Philologisches aus alten Bibliothekskatalogen* (fins 1800), Frankfurt a. M., 1892 (*Erzählgungsheft zum Rhein. Museum*, N. F., vol. 47), com també J. H. Albànès, *La Chronique de Saint-Victor de Marseille. Mélanges d'Archéologie et d'Histoire*, VI, 1886, 227 ss.

(2) Que's titols de les obres que Rivas presenta separats, no sempre signifiquen volums independents, se veu desseguida (comp. Nr. 198 ss.) la descripció antiga també presenta alguns titols alegats, que Rivas separa (com 223 y 224). Per aquest motiu, per no haverse considerat com a volums independents los «Quaterniones» y també alguns altres números, com encare per haverse separat los còdices enviats a Montserrat, pot haver donat lo compte, «volumina 192».

* L'epígraf no contenía cap aditament sobre'l temps de la formació del catàlech; ab tot Rivas assegura que la inscripció data del segle XI, y afageix al final de la seva copia: «Este Catalogo presumo se formó en tiempo del Abad Oliva». Després fa memoria (com també Villanueva VIII, 35) d'un inventari format ab posterioritat a la mort d'Oliva (Villanueva: á 14 de marzo del año 1047) en lo qui constava'l «Psalterium argenteum» (comp. Nr. 117 del catàlech) y treya la suma: et sunt libri numero centum XC duo. Si és justa la identificació del colecccionista y donador de manuscrits Salomon, (comp. not. als Nr. 218-228), aquella data adquiereix un nou afermament.

- (1—3) Aquestes biblies antigues totes tres perdudes. Rivas encare presenta en lo Nr. 54 del seu catàlech: *Biblia Sacra, continens Genesim, Exodum, Leviticum, Numerum (sic); Deuteronomium, Libros Josue, Judicum cum Praefactionibus D. Hieronymi .. es un libro en folio de letra excelente y según su carácter del siglo XI.*
- (4—5) Perduts. Rivas vegé també s'als dos exemplars de les sentencies de Gregori (Nr. 49 y 52, los dos s. XI) y un còdice del *Liber Pastoralis* (Nr. 182, s. X), cap manuscrit de les *Moralia*.
- (6—7) Fins los trassumptes perduts, comp. dalt p. 14. Sobre les còpies del segle XVII, assats extenses, contingudes en la col·lecció Baluze de la Biblioteca Nacional de Paris v. p. 60, not. 2.
- (8—9) Breviaris o Homilies, comp. en lo *Salzburger Katalog Becker* 115, 130: due omelias biennales et estivales. Perdudes. En la copia del catàlech de Villanueva segueixen ara los nombres 30-53.

(10—22) Antiphonaria XIII.	(62) Liber omeliarum super Jezechielem:
(23—24) Prosarios II.	(63—64) Alii homiliarum II super matheum.
(25—27) Prophetarum III.	(65) Super lucham. Super iohannem.
(28—29) Epistolas Pauli II.	(66) Claudium.
(30—33) Passionaria IIII.	(67—68) Liber bede cum euangelii II.
(34—35) Collationes II.	(69) Aimonis I.
(36—37) Vitas patrum II.	(70—71) Istoria ecclesiastica II.
(38—40) Textus euang. III.	(72) Tripartita.
(41—51) Missales XI.	(73) Canticum graduum.
(52—55) Lectionaria IIII.	
(56—57) Dialogorum II.	
(58—59) Exameron II.	
(60) Ethimologiarum.	
(61) Liber de Trinitate.	

- (10—22) Perduta, un esquema sencer, en lo cod. 106, fol. 26v.
 (23—24) Perduta. (25—27) Idem. (28—29) Idem. (30—33) Idem
 (34—35) Cassian. Igualment perduts. (36—37) Perduts.
 (38—40) Villanueva descriu: Viage VIII, 43 un «codice de los IV evangelios con las iniciales iluminadas sin distinció de capítulos, escrito en el siglo XI», tal vegada un dels enumerats aquí; lo manuscrit dels evangelis que immediatament descriu Villanueva y que també contenia lo «liber sacramentorum editus a S. Gelasio papa romano emendatus a beato Gregorio» no's pot presentar aquí ja que fóu escrit en 1048 (segons Rivas Nr. 155).
 (41—51) Perduts. (En lo catàlech dels Rivipullenses fet per Etienne Baluze en l'any 1649, París, Bibliothèque Nationale, Coll. Baluze Nr. 372, se trova en lo Nr. 132 folio 21v del manuscrit, la curta descripció: «Liber qui est missale uetus»).
 (52—55) Idem (Rivas copia: Iners: Villanueva ho resolgué bé).
 (56—57) Idem. Comp. la observació a 4-5.
 (58—59) Lo Hexaemeron de Ambrosius no'l trovo registrat ni en lo catàlech antic ni en lo nou.
 (60) Isidorus. Perdit. Rivas descriu en lo Nr. 60 del seu catàlech un manuscrit (s. XI) que contenia les: «Ethimologia et significaciones diversarum rerum» y altres curts fragments. Senyals de la utilitat de les Et en lo cod. 106, v pag. 52: Tertia divisio totius numeri, III, 8; De quadrifario dei opere, comp Is. Et. ed Otto, p. 637.
 (61) No's pot comprovar (Augustinus o Hilarius).
 (62) Avuy Nr. 52 ab lo pròlech del monjo Guifred, v. dalt p. 72.
 (63—64) Villanueva copia: XL Homelie II: super Mathenm-super Lucam-super Johannem; mes en la copia-feta per Rivas y que prenem aquí per base, 63-64 son clarament separats del 65. S'haurien de comparar del catàlech de St. Gallen Becker 22, 146, entre les Augustiniana: questionum in evangellum mathei et lucc et iohanni libri III in vol. I.
 (65) Comp. 63-64.
 (66) Tal vegada la interpretació de les cartes dels corinthis com en Bobbio (Becker, 32, 255) de Claudius Taurinensis (deixable del bisbe Fèlix de Urgell), o algun altre dels seus comentaris de la Biblia.
 (67—68) En lo Nr. 57 de Rivas se descriu un manuscrit: «Expositiones Evangeliorum per Bedam», ab altres fragments (al dessota'l Carmen del bisbe Oliva, comp dalt. p. 67). Villanueva VIII, 36. En lo mateix manuscrit també la Vita S. Nicolai tractada en la p. 36.
 (69) Manifestament Aimonis (Haimo) Floriacensis Historiae Francorum libri IV, una copia adquirida poch després d'esser escrita (per mijà del commercium litterarum entre Fleury y Ripoll, v. dalt p. 58). Perduda.
 (70—71) Perduts. (Eusebius).
 (72) Perduda. (La Historia ecclesiastica vocata tripartita de Aurelius Cassiodorus).
 (73) Idem. (Ps. 119 ss., text o comentari).

(74—75) Prosperum II.	(82) Bede de temporibus.
(76) Porfirium grecum.	(83) Confessiones.
(77) Collectarum I.	(84—85) Pastoralia II.
(78) Liber Sancti benedicti.	(86—88) Summum bonum III.
(79) Liber de natura boni.	(89—91) Martirologia III.
(80) Gerachia.	(92) Ortographia.
(81) Iosephum.	(93) Capitularem K.
	(94—98) Canones V.

- (74—75) Idem. Villanueva: *Prosperum I. Comp. Manitius, Philologisches aus alten Bibliothekskatalogen*, Frankfurt a. M. 1892, p. 118
- (76) Villanueva: *Prophecatum grecum V.* la nota al Nr. 80 del catàlech; comp. per lo demés dalt p. 41.
- (77) Comp. *Homelliarum collectarum I in Bobbio*, Becker 32, 650; comp. també Becker 36, 90.
- (78) Es ben bé'l manuscrit explicat per Rivas en lo Nr. 37, per Villanueva VIII, 55 ss, en lo que a més de la regla de S. Benet hi havia's breus escrits del monjo Oliva, comp. p. 68.
- (79) Perdat. *Augustinus*.
- (80) Lo manuscrit avuy perdut, descrit per Rivas, Nr. 33, per Villanueva VIII, 44, que ademés de «Hierarchia S. Dionysii Areopagitae» contenia també una vita S. Marcellis, Fulgenti ep. de fide ad Petrum diaconum, lo «Liber Porfirii» y les *Categoriae Aristotelis* ab Augustino translatae.
- 81) Perdat. *Josephus Flavius*, la breu indicació donada a dalt també és en los vells catàlechs, v. Becker 94, 31 y 95, 79. Aquesta determinació és confermada per la descripció continguda en lo catàlech dels Rivipullenses format per Baluze en 1649 (Paris, Bibl. Nat. Coll. Baluze 372) en lo Nr. 41 (fol. 7 v. del manuscrit); in folio magno pondere maximo Liber incipiens: «Quoniam bellum quod cum Populo Romano gessere Judaei omnium maximum quae nostra aetas uidit quaque auditu percepimus, etc. Manca una declaració del autor, mas de la descripció deduix positivament que's registra un exemplar de *Josephus Flavius de bello Judaico*. La copia procedeix del temps del abat Oliva (1011), comp. dalt p. 77, not. 4.
- (82) I. H. Albanès, «La Chronique de Saint-Victor de Marseille, Mélanges d'Archéologie et d'Histoire. VI (1886) 287 ss. volia identificar aquest manuscrit al lo Vatic. Reg. 123, car creya que'l catàlech datava del segle XII següint l'exposició inexacta den Villanueva. Però lo Reginensis és una copia entestida sols *després* de la formació del present catàlech, per la qual sens dubte s'usaren les fonts de Ripoll. Més detalls sobre'l particular y sobre les relacions de Ripoll ab St. Victor en la segona part d'aquest estudi.
- (83) No's pot comprobar. Per lo que veig, aquesta obra d'*Augustinus* no va registrada tampoc en los vells catàlechs espanyolets.
- (84—85) Rivas Nr. 182: «Pastoralis Gregorii P. P. en pergaminho del siglo X».
- (86—88) Isidorus. Tots los exemplars perduts. Posteriorment trovo en lo catàlech dels Rivipullenses format per Baluze (comp. la not. al 41-51) fol. 21v. del manuscrit la següent aclaració: 127 (sense expressar lo format) *Liber de summo bono Beati Isidori*. Item confessio seu oratio Beati Ildefonsi Toletanae sedis Archiepiscopi. Item liber eiusdem de virginitate Sanctae Marie contra haereticos et Judaeos.
- (89—91) Un d'aquests exemplars idèntich ab lo cod. 40 de la llista Rivas, que al principi contenia un «Necrologium Monachorum et Benefactorum Monasterii Rivipulli». Sobre les altres pesses del manuscrit comp. p. 21 y 78.
- (92) Cassiodor.
- (93) Lo manuscrit conservat encara avuy, Nr. 40 comp. p. 75. Rivas y Ewald, Reise 389, supleixen b6 K; Kapoli
- (94—98) Sobre's manuscrits de Ripoll dels *canones conciliorum* y la copia moderna d'un exemplar conservada encara, v. dalt p. 54.

(99—104) Glossas VI.	(151—157) Orationes VII.
(105—107) Lib. iudices III duo uetustissima.	
(108—109) Decada II.	(158) Doctrina Christiana.
(110) Metodium.	(159) Gesta iulii.
(111) Topica.	(160—161) Amelarii II.
(112) Sententiarum pa-
ruum.	(162) Espositum regule.
(113—116) Medicinalia IIII.	(163) Sententiarum Gre-
gorii.
(117—140) Psalterium argen-
teum alias XXI et
unum toletanum et
alterum triplicum.	(164) Registrum Augus-
tini.
(141—150) Ymrs X.	(165) Euipium.
	(166—167) Epacticum II.
	(168) Regum.

- (99—104) Un hermos exemplar conservat encara en lo cod. 74, comp. p. 45 y 54.
- (105—107) III. duo uetustissima; manca en Rivas. Un exemplar n'era la copia de Homo bonus del any 1011, comp. p. 78; com a residuu d'un dels uetustissima, havèm pres p. 29 les contra-cobertes del cod. 46.
- (108—109) II. manca en Rivas. Pot ser les Decadas Psalmorum, p. ex. en Saint-Riquier (Becker 11, 24), mas aquestes haureien figurat en lo Nr. 117-140; per axò més aviat les Décades sancti Augustini super psalmos com en St. Gallen (Becker, 22, 159s.)
- (110) Independent no's pot comprobar. Metodii Paterensis de errore hominum, en lo cod. 106, fol. 117.
- (111) Boëthius. Comp. dalt p. 43.
- (112) Pot ser extractes de Tajo, cod. 48, v. p. 29. Comp. Nr. 163 del catàlech.
- (113—116) Perduts. Copies més recents d'escrits sobre medicina en lo cod. 181, v. p. 9.
- (117—140) Irremissiblement perduts. Rivas encara vegé (Nr. 117 del seu catàlech) un Liber Psalmorum iuxta editionem LXX interpretatum a suneto Hieronymo editum s. X—XI. Per lo psalteri d'argent v. p. 19.
- (141—150) Així Rivas ab la observació: «entiendo Jeremias»; s'hauria de pensar, donchs en dèu exemplars de les Lamentaciones per l'ús del Chor (durant la quaresma); però Villanneva llegí Ims X. que Aug. Engelbrecht, sens dubte interpreta bé com Imnos (Imnarlos).
- (151—157) Darrera aquest article y'l 197, Rivas deixà dues ratilles de punts, per no poguer llegir les dues inscripcions següents: és possible que aquí o darrera'l 197 hi anés consignat lo còdex, avuy perdut ab lo liber Prognosticorum futuri saeculi de Julianus Toletanus, que Villanueva, Viage VIII, 51, atribueix al segle XI, y Rivas (Nr. 158) al X o al XI.
- (158) Augustinus. Perdit.
- (159) Perdit. C Julius Caesar, comp. lo catàlech dels llibres de Le Becq: Gesta Cae-
saris, in alio gesta Caesaris et Orosii, Becker 86, 100 s. Comp. també Manitius,
Philologisches aus altem Bibliothekskatalogen, p. 24.
- (160—161) Rivas registra en lo Nr. 76 y 162: Liber officiorum Amalarici episcopi ad Carolum
regem; abdós exemplars perduts.
- (162) Naturalment S. Benedicti. No conservat.
- (163) Perdit. Rivas, Nr. 49: Liber Sententiarum Gregorii papae urbis Romae. «Letra
muy hermosa del siglo XI.» Comp. Ewald, Reise 390.
- (164) Perdit.
- (165) Lo còdice de Eugippius de que s'ha parlat minuciosament més amunt, p. 32.
- (166—167) Perduts. Tal vegada Isidoro, comp. Rivas Nr. 36: Isidorus super Pentateucum et
super lib. Regum etc. s. X—XI. Comp. també Becker 8, 26.
- (168) Comp. la nota al nombre anterior.

- (169) Genera officiorum.
 (170—171) Augustin. II.

- (172) Alius liber de computo.

Libri artium

- (173—176) Donatos IIII.
 (177—178) Priscianos II.
 (179—180) Priscianellos II.
 (181—182) Virgil. II.
 (183—185) Sedul. III.
 (186—187) Constructiones II una cum Aratore.
 (188—189) Ysagoges II.
 (190) Cathegorias.
 (191) Peri ermenias.
 (192) Macrobius.
 (193) Boetius.
 (194) Commentum Virgili.

- (195—196) Breuiarios lectio num II.
 (197) Lègem romanum.

 (198) Quaterniones de boetii et alius de iuuuenal
 (199) Quaterniones albof.
 (200) Alter de XII signis.
 (201) Alius de Athanasio.
 (202—206) Missales toletanos V.
 (207) Liber de horis.
 (208—209) Quaterniones de computo II.

- (160) Perdut. Isidorus.
 (170—171) Rivas registra en lo Nr. 35: Sermones D. Augustini s. X—XI. S'hauria de recordar també'l Miscelani tractat seriosament p. 23, que conté en primer terme quaestiones Augustini; després lo catalech dels Rivipullenses ureglat per Baluze (comp. not. al Nr. 41—51) descriu en lo Nr. 113 (fol. 21 del manuscrit) lo següent ms.: «in fol. Liber Beati Augustini. Continet capitula 84 de caritate, de patientia, de dilectione, de humilitate, de indulgentia, de compunctione, de oratione, de relinquendo saeculo etc. Post medium ait: Incipit liber Sancti Augustini Antistitis Hippomensis de conflictu viitorum et de machina virtutum. Post tractatum hunc: Incipit liber de quatuor virtutibus cardinalibus; finalment fol. 22v.: 147 (altra vegada sense indicació del format) «Liber Sancti Augustini Episcopi vetustissimus et a blattis semiconuestus.»
 (172) Villanueva qui presenta un altre ordre de les inscripcions (comp. p. 79) posa aquest nombre darrera'l 208—209 del present catalech hón és manifestament lo Hoch que li toca.
 (173—176) Perduts. Rivas Nr. 41: Grammatica Donati, sense més explicacions. Sobre'l libri artium comp. dalt p. 43.
 (177—178) Un Priscià magnific conservat encara avuy en lo cod. 59. Per aquest nombre y's següents del libri artium comp. dalt p. 18.
 (188—189) Comp. Manitius, loc. cit. 128. (186—187) Comp. ibid. 144. (192) Comp. ibid. 108.
 (193) Comp. ibid. 135 y p. 43 d'aquest estudi.
 (195—196) Perduts.
 (197) Evidentment un exemplar de la Lex Romana Visigothorum, notoriament editada d'una manera exemplar per Gust Haenel y del qual se'n ha conservat en Espanya sòls una antiga copia (en la biblioteca de la catedral de León).
 (198) Quaterniones de Boetii idèntich ab lo codice 168, comp. dalt p. 12. Manitius loc. cit. 135. Per Juvenal en Ripoll, comp. dalt p. 45.
 (199) Així Rivas y Ewald; Becker tal vegada just: albors.
 (200) D'aquí tal vegada la inscripció en lo cod. 108, fol. 75v.
 (201) No's pot comprobar.
 (202—206) Tots perduts. Comp. p. 27, not. 2.
 (207) Rivas y Villanueva; heris. Segur lo còdice 225, encara conservat avuy, comp. dalt p. 46.
 (208—209) Rivas 162: Liber computorum (devant la copia de Amalaricus) s. X—XI. Perdut.

(210)	Terentius.		A
(211)	Arithmetica.	(214)	Auianum.
(212)	Musica.	(215)	Quiratui.
(213)	Liber ciceronis de Amicitia.	(216)	Liber dialectice.
		(217)	Commentum partium

Hos libros dedit salomon pro ermengardo filio suo

(218)	Vita Sancti Gregorii.		nulo cum declina-
(219)	Prosperum.	(225)	tionibus.
(220)	Duos Canones.	(226)	Eiusdem in XII vir-
(221)	Sententias Ysidori, cum eius cronica.		gilii uersibus.
(222)	Donatum I eum Ser- uiolo.	(227)	Et maiorem Priscia-
(223)	Priscianulo iuniore ac Remigio uel commentum par- tium maiorum sive medio titulo.		nun de Construc-
(224)	Item alium Prisia-	(228)	tionibus.
			Et Centimetrum de uirgilio sive iuue-
			nale.
			Et boetium de con-
			solatione sive de
			trinitate.

- (210) Perdit. Comp. p. 45. Aquesta inscripció y'ls noms següents no consten en la edició del catalàch de Villanueva, y'ls publicàm aqüí per primera vegada segons la copia arreglada per Benito Rivas.
- (211) Perdit, comp. per lo demés Nr. 198 d'aquest catalàch y p. 43 d'aquest estudi.
- (212) Perdit (Boëthius). En lo catalàch dels Rivipullenses, format per Baluze (comp. not. al 41-51) hi trovo registrat sots Nr 101 (fol. 15r. del manuscrit); «in fol. Liber inscriptis. Musica Boecii simul cum Rhetorica Ciceronis.»
- (213) Perdit. (214) Perdit.
- (215) Així clarament en la copia de Rivas; jo llegeixo Oratium, comp. dalt p. 45; aquesta accepció és confirmada indirectament per lo catalàch dels Rivipullenses fet per Baluze (comp. not. al Nr. 41-51), puig que allí s'estifica la existència, no documentada en lloc, d'un còdice ripollès de Horaci; sots lo Nr. 189 (fol. 26v del manuscrit) llegim: Quinti Horatii Flacci Venusini Poëtae lyrici poëmata omnia. Maeccenas atavis editæ regibus O et præsidium et dulce decus meum etc. totus ipsius textus sine hypomnematis.
- (216) Perdit. (217) Perdit (Priscià).
- (218-228) Lo donador d'aquests còdices és idèntich ab aquell Salomon que s'anomena com a remitent de manuscrits (a fi de copiarlos) en la carta de Poncius endreçada a Johannes, comp. dalt p. 77 not. 2.
- (218) En lo cod. 52 conservat encara, la Vita Gregorii de Johannes Diaconus precedeix les Hymnifiles de Gregori in Ezechiensem.
- (219) Perdit. (220) Comp. Nr. 94-98 d'aquest catalàch.
- (221) Perdit. (222) Perdit (comp. Nr. 173-176 d'aquest catalàch).
- (223) En la copia feta per Rivas separat clarament de Nr. 222 per lo punt, més pertanyent a ell sintàcticament. Ja que s'usa repetides vegades copulativament en aquesta part del catalàch, buscava en *medio titulo* lo títol corromput d'un escrit gramatical, mas en va; així conserva la rahó una idea exposada per Ph. Aug. Becker de canviar *sive* en *sine* y veure en la clàusula explicativa una indicació de la manca d'un títol mitjer.
- (224) Perdit. (225) Perdit. (226) Comp. Nr. 177-178 del catalàch.
- (227) Perdit. Rivas llegeix Centimentitum. (228) Perdit.

In Montessorate

(229)	Missale I.	(232)	Ymnos.
(230)	Sermonarium I.	(233)	Antifonarium I.
(231)	Rabbanum.		
(234)	Porphirium.	(239)	Beda cum sichomachia siue Quint. (!) ac Cattone.
(235)	Et Augustini.	(240)	Centonem in euangelio.
(236—237)	Duo commenta Porphirii	(241)	Sedulum.
(238)	Commentum boetii super Augustinum uel Aristotelem.	(242)	Ac oratore.
		(243)	Et iudicium.

Petrus pro Johanne dedit

(244)	S Amelarii.	(246)	Et altercationem Athanasii et Arrii.
(245)	Augustinum de doctrina christiana.		

Encare que, com ja s'ha fet notar (comp. dalt p. 79; not. 2), als noms que acòmpanyen al precedent catàlech no sempre'ls hi corresponguen volúmens independents, no obstant la seva publicació feta per primera vegada segons la còpia més completa, permet un bon cop d'ull de la feconditat de la biblioteca del monestir de Ripoll sots lo pastorat d'Oliva; cap biblioteca espanyola d'aquell temps pot posarse al costat de la de Ripoll—exceptuant tal vegada la biblioteca de la iglesia catedral de Toledo sobre l'estat de la qual en la primera meytat

-
- (229) Referent a aquests manuscrits tramesos a Montserrat, absolutament perduts, recordis que Oliva guanyà altra vegada per Ripoll lo convent de Santa Cecilia de Montserrat en 1023; comp. dalt p. 62.
- (232) Rivas: Ymi. (234—237) Comp. dalt p. 43 y 45.
- (233) Comp. dalt p. 43. (239) Comp. dalt p. 43 y 48. (240) Perdit.
- (241) Comp. dalt p. 49. Independent no pot comprobarse.
- (242) Arator. Comp. Manitius loc. cit. p. 144. Rivas registra sots lo Nr. 254 del seu catàlech: Magister Johannes de Ecclesiae sacramentis. Liber Aratoris subdiaconi en verso exametro en pergaminio, su letra del siglo XI.
- (243) Un Forum iudicum (comp. Nr. 105—107 d'aquest catàlech), si Rivas va copiar bé; mas lo llibre de dret no quadra gens ab los textes precedents, per lo que Wilh. Weinberger parlantne llegeix Iunencum.
- (244) Comp. Nr. 160—161 d'aquest catàlech.
- (245) Perdit.
- (246) Vigilius Thapsensis. Perdit. Una copia posterior en lo còdice procedent de Ripoll, de la Biblioteca Nacional de Paris F. lat. 5182 fol. 26 ss.; comp. Cat. cod. ms. Bibl. regiae IV, 42 y E. du Méril, Poésies populaires latines du moyenâge. París 1847, p. 303.

del segle XI, no tenim proves documentals; fòra d'Espanya en aquella època, sòls petites biblioteques conventuals y encare sòls les més famoses com p. ex. Bobbio, St. Gallen, Lorsch, Reichenau, superaven en nombre de manuscrits a la llibreria de Ripoll. Lo catàlech de Ripoll és també notable per çò que, si se seguint en la formació la preponderància numèrica dels catàlechs d'altres biblioteques y presentant primerament 'ls textes bíblichs y litúrgichs, després los profans y les adquisicions posteriors, ofereix encare la particularitat que'ls textes d'estudi profans (*libri artium*) donaven a la biblioteca; lo catàlech també'n manifesta, com cap altre testimoni, la pèrdua colossal que ha sofert la rica col·lecció a través dels segles. Los manuserits bíblichs y litúrgichs son quasi completament perduts, degut a son constant servei y al arreconament devant luxoses produccions impresaes; alguns còdices patrístichs y alguns auxiliars de estudis científichs ès tot lo que s'ha conservat fins avuy dia de la esplèndida riquesa d'altre temps. Així lo catàlech, ab altres fonts aduïides més amunt, ès lo millor mijà per regonèixer la base sobre la qual pogué anar-se desenrotllant la vida literaria en lo monestir fins a l'acabament de la edat mitja; exposar-ho valentnos dels còdices més importants conservats dels temps posteriors, és l'objecte de la segona part del present estudi.

Ab l'adjutori de la Academia Imperial de Ciencies y mercès a la ajuda especial dispensada per lo difunt vispresident de la Academia *Wilhelm de Hartel*, per lo secretari de la secció filosòfico-històrica *Josef de Karabacek* y per lo membre corresponent d'aquestes investigacions *August Engelbrecht*, ha estat possible complementar en la Biblioteca Nacional de París lo material ja anteriorment aplegat estudiant una col·lecció rica principalment en fonts d'aclaració per nostre objecte; part dels suplements s'ha utilitzat ja açí abans d'acabarse la estampació, altres resultats dels escorcolls fets a París que obren perspectives desitjades sobre la posterior activitat literaria del monestir s'exposaràn en la segona part del tractat.

Per més rica y feconda que's presenti la esfera intelectual de Ripoll també en los segles posteriors, depenja no obstant essencialment, com s'ha manifestat, de la base ferma que Oliva sapigué sentar durant lo periode àlgid del monestir; en son temps Ripoll devingué lo que P. Piferrer, un dels més erudits coneixedors de Catalunya, exposa del monestir (*Recuerdos y Bellezas de España II*, 270 s.): «Panteón de los condes de Barcelona, sepulcro de los de Besalú, precioso archivo de la historia de los siglos medios, monumento arquitectónico donde estaba vivamente reflejado el pensamiento de toda una época.»

Làmines

(S'han reproduït solament les senyalades ab los nombres 2, 3, 7 y 12, reproduccions respectivament marcades ab los nombres I, II, III y IV.)

1. Cod. 46, 253 × 322 mm, Contra-cobertes, Fragments d'un Forum iudicium s. VIII (?)—IX. Comp. p. 29.
2. Cod. 49, 246 × 324 mm. Fol. 137^r Taio, Sententiarum libri V, acabament; Fol. 137^v De trinitate diuinitatis quaestionibus s. X (911). Comp. p. 30.
- 3—9. Cod. 106, 225 × 265 mm, s. X.
 - (4). Fol. 26^v: Dominica in primo nocturno . . . Antiphona inscrita posteriorment), Fol. 27^r: Libellus emendationis del prebere Leporius, acabament; epígraf del primer llibre dels Soliloquia de Augustinus, comp. p. 49.
 - (5). Fol. 50^v, 51^r: Disticha Catonis, Prol.—I, 34, comp. p. 49.
 - (6). Fol. 75^v: Sedulius Hymnus I, 95—110, al dessota una tabula signorum, comp. p. 49. Fol. 76^r fragments de un text del Corpus dels gromàtichs, comp. p. 50.
 - (7. 8). Fol. 77^v, 78^r, 80^v, 81^v: Fragments del mateix text, comp. p. 50.
 - (9). Fol. 89^v: 37 hexàmetres ab un vers acròstich y dos de diagonals, comp. p. 51. Fol. 90^r: De generibus numerorum entre altres (en part extr. de les Etym. de Isidoro), comp. p. 52.
10. Cod. 42, 257 × 347 mm, s. XI. Fol. 4^v (inscrit posteriorment): Vita Sancti Philippi. Fol. 5^r: Oliva monachus, Carmen de Musica. Comp. ps. 11 y 70.
11. Cod. 40, 300 × 360 mm, s. XI. Fol. 63^v: Versus in natale apostolorum Petri et Pauli. Comp. p. 77.
12. Cod. 168, 138 × 203 mm, s. XI. Fol. 5^v: Boethius de Arithmetica I, 4. Comp. ps. 11 y 77.

II (*)

«Nobile cenobium, quod ob reuerentiam totius religionis et scientie olim caput et specimen uniuersesse esse meruit Esperie» fou anomenat en 1070 Santa Maria de Ripoll, per Bernat II, comte de Besalú, en una lletra endreçada a Bernat de Ruthenis, abat de Sant Victor de Marsella (2), referintse expressament al periode àgid del monaстир durant lo ministeri pastoral del abat Oliva (1008-1046), y'ls estimuls poderosos donats per Oliva obraven en lo temps immediat també en lo domini de la creació literaria (3). En primera línia lo monjo Oliva (4) apareix com a portador de la gran tradició; ho manifester primerament les seves Epistulae de paschali cyclo Dionysiali, compostes poch després en la mort del abat Oliva. Primer que ningú Baluze donà coneixement de la Marca hispanica, de la composició breu, però digna de consideració, que havia trovat en un «Colbertinus» dubtant encare de si n'era l'autor lo abat o lo monjo Oliva; mas apuntant la data precisa: habemus librum editum anno MXLVII (5); Villanueva qui vegé les epistulae en un manuscrit guardat encare a Ripoll (P. I. 68), en dona (Vijue VIII, 220), una mostra (lo pròlech en vers) y sense citar lo passatge en la Marca observa referent al temps de son origen (loc. cit. 56): «Baluzio la supone escrita el año 1047». La aclaració en les Memorias de Torres Amat, p. 447: «Hállase esta obra escrita en Baluzio, lib. IV,

(*) La primera part, publicada en lo volum LCV d'aquests informes de sessions, se cita en lo curs d'aquest estudi ab la sigla P. I.

(1) Utilizada aquí segons la edició en la Collection de doc. inéd. sur l'histoire de France. Première Serie.—Histoire politique. Collection des Cartulaires de France. Tom. XIII, IX: Cartulaire de l'Abbaye de Saint-Victor de Marseille, p. p. Guérard avec collaboration de MM. Marion et Delisle, París 1857, tom. IX, Nr. 817, p. 166.

(2) En 1050, un convent de la diòcesis de Vich promet al de Sant Martí de Canigó, recordarse del bisbe Oliva, cuius studiis sapientiae dum praesens superfuit apud nos, inter rectores ecclesiae sui ordinis nemo extitit secundus; una reminiscència posterior n'és lo Elogium de Oliva en les «Gesta Petri Ducis Venetiae atque Dalmatiae» (Petrus Urseolus), Mabillon, ASOB saec. V, 888.

(3) P. I. 68. La noticia bibliogràfica sobre lo monjo Oliva en les Memorias para ayudar a formar un Diccionario de los escritores catalanes, de Torres Amat, 447 s., conté grans faltes y inexactituds.

(4) Marca Hispánica col. 446: «In codice 5242 bibliothecae Colbertinae habemus librum de cyclo paschali editum anno MXLVII ab Oliva monacho sanctae virginis Mariæ Rivipollensis.. Videndum au haec lucubratio referenda sit ad Olivam Episcopum Ausonensem, qui monachus quoque Rivipollensis.» Lo exacte de la cosa ho suposà ja Enrique Florez, España Sagrada XXVIII (1774, 139. En les notes a la Bibliotheca vetus de Nicolaus Antonio II, 5, Bayer no vol saber res de un monjo Oliva com autor de la obra: «quo de opere frustra Baluzius atquè ex eo Cl. Florezius T. XXVIII, p. 139; n. 89, subdubitant, num illius Olivae Rivipollensis item Monachi sit; cum nullum cognominem Scriptorem norint Bibliographi.»

BOLETÍN DE LA REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS DE BARCELONA

Tomo V

R. Beer.—Els manuscrits de Ripoll. *Primera part, Idmina V*

añadiendo: *editum anno MXLVII*, és completament errònea: la veritat és més bé lo següent:

Lo Miscelàni, ric en orientacions baix molts conceptes per la història intelectual del monastir (P. I. 68 y més avall p. 90) utilitzat per Villanueva (segons ell s. XI-XII; en lo catàlech de B. Rivas sots lo Nr. 37: «letra medio Romana medio Gótica del siglo XI») és per desgracia definitivament perdut, com m'ho comproba un testimoni documental; en lo catàlech format per Pròsper de Bofarull (1) la signatura (Est. 1, Caj. 2, Nr. 19) apareix acompañada del signe 0 que significa «cremat». Per lo contrari, lo manuserit de les epistulae utilitat per Baluze, està conservat avuy encare. Lo Colbertinus 6242 anomenat per ell loc. cit., és idèntich al còdex de la Biblioteca Nacional de París F. lat. 7476 (Catalogus Cod. M. S. Bibl. Regiae, Paris 1774, vol. IV, 364, allí també senyalat com a Colbertinus), que jo he examinat detingudament; és ben bé encare del segle XII (no s. XIII com diu lo Catalogus) y l'escrit ompla un quaternio just. La ja esmentada indicació de

(1) Aprofitàm aquesta ocasió per recordar que, ademés de les còpies del inventari més antich dels manuscrits (estat Olivià) ja adhibides per la primera part del estudi y del catàlech format per Benito Rivas, disposo encare al present de dos extensos catàlechs més en còpies bones, co és la llista arreglada per Etienne de Baluze y les descripcions dels manuscrits redactades per Pròsper de Bofarull aprofitant les notícies exposades per Roque Olzinellas. Lo material de catalogisació usat aquí és, donchs, lo següent:

1. «Brevis librorum Sanctae Mariae.» L'inventari arreglat després de la mort del abat Oliva († 1046), exposat P. I. 79, en base de la còpia de Benito Rivas fins altavors inèdita, y designat en lo successiu ab la sigla *Kat. Ant.*

2. «Summaria descriptio librorum manuscriptorum in bibliotheca monasterii Riphollen-sis, die 28 Augusti 1849.» Paris, Bibliothèque Nationale, Collection Baluze 372. Comp. P. I. 80. Utilitzada segons una còpia extreta cuidadosamente per lo senyor Amédée Boinet, bibliotecari de la Bibliothèque Sainte-Geneviève, per encàrrec de la Comissió Patrística de la Academia imperial de Ciencies. Aquest catàlech s'adueixa ara per primera vegada en la historia y descripció dels manuscrits de Ripoll y en endavant va citat ab la sigla *Cat. Bal.*

3. «Catálogo de los Códices MSS. que hoy día existen en la Biblioteca del Real Monasterio de Ripoll en el Principado de Cataluña», format per allí lo any 1800 per Benito Rivas (alguns extractes en lo viatje de Ewald, *Neues Archiv. VI* [1881], 389 ss.) y utilitzat en una còpia posada amablement a disposició de la Academia imperial de Viena per la Real Academia de la Historia, de Madrid; comp. P. I. 22, 48, 54.—Sigla *Cat. Rv.*

4. «Catálogo de los códices manuscritos que en virtud de la Real orden de 20 de Noviembre de 1822 ha remitido a este Archivo General de la Corona de Aragón mi subdelegado don Pedro Martín de Olzinellas... pertenecientes al suprimido monasterio de Monjes Benedictinos de Ripoll y que he colocado según el orden de estancias, cajones y números que tenían en aquel monasterio... (al final:) Barcelona y Octubre 1.º de 1823. Pròsper de Bofarull.»—Aquest inventari era conegut desde molt temps (comp. Ewald, loc. cit. 491), però no va ésser permès utilitzarlo en l'any 1905; una còpia completa y escrupulosa la dech a la amabilitat especial del senyor Joseph Pijoán, Barcelona. Lo catàlech és també important per la historia dels residus de Ripoll, perquè Bofarull després del incendi y en lo mateix any 1835, senyalà expressament aquells manuscrits que ell havia retornat a Ripoll desde l'Arxiu de la Corona y's que allí foren cremats. Sigla *Cat. Bof.*

Finalment s'ha aprofitat també del nou material manuscrit.

5. El tomo 107 de la *Collection Baluze*, que la Administració de la Biblioteca Nacional de París deixa a Viena per mediació de la Direcció de la biblioteca real y imperial. Lo volum conté numeroses transcripcions de valiosos documents de Ripoll (P. I. 60, not. 2), mes també extractes y còpies dels antichas còdices de Ripoll, sobre'l s que retornaré repetides vegades. Sigla *Bal. 107.*

Baluze: *Habemus librum de cyclo paschali editum anno XLVII ab Oliva monacho, pot ser que doni ocasió a males interpretacions formalment considerada, realment és justa.* Una suposició, com creu Villanueva, no existeix; en lo capitol 3 del llibret (*De presenti cicli huius anno*) fol. 3^r del ms. trovèm: *Si uis nosse quotus sit annus cicli huius uide annos domini qui sunt in presenti LXVIII^m.* Una sèrie d'indicis fan creure que aquesta copia és també d'origen ripollès—en tot cas és comprobat qu'el treball fou compost un any després de la mort d'Oliva, per lo monjo del mateix nom. Però la activitat de aquest monjo Oliva s'estén encara més enllà d'aquesta data. En lo manuscrit ja analitzat P. I: 68, ara perdut, Villanueva hi trovà també una *Epistula Olivae monachi ad Dalmacium monachum de feria diei nativitatis Christi*, lo text de la qual publicà (*Viage VIII*, 225 s.); en ell llegim: *qua ratione de annis Domini, qui sunt modo LX^a V^e, volunt unum auferre annum, y d'això inferim que lo monjo Oliva, literariament encare obrava en 1065, unes dues dècades després de la mort de son ilustre valedor, l'abat (1).* Es també possible que sigui d'aquest període la redacció d'altres treballs compostos per lo monjo Oliva, la del tractat de *ponderibus et mensuris* com també de les *regulæ abaci*; d'una manera precisa ho justifica un treball computístich de qual cap dels biografis d'Oliva ni ningú, que jo sàpiga, n'ha donat compte fins ara. En lo Cat. Bof., al bell començament de la descripció del còdice Est. 2, Caj. 3, Nr. 6, hi trovo lo següent sumari:

Tabulae computi ecclesiastici editae ab Oliba monacho Rivipuillensi año 1061 (2). Tenim, doncs, aquí noticia d'un treball de cronología eclesiàstica, que's publicà un lustrum abans de la lletra a Dalmatius, lo darrer escrit datat del monjo Oliva. Sobre la redacció del text, és de notar una circumstància que no's desprèn de les descripcions del manuscrit corresponent en lo Cat. Riv. y en lo Cat. Bof., mas que és registrada escrupolosament en lo Cat. Bal. (3): Igual que en lo perdut miscelani que contenía la major part de les obres del monjo Oliva (comp. dalt p. 89), en aquest còdice miscelani igualment destruit hi havia també anotacions analístiques juntades ab lo treball-computus d'Oliva, l'origen de les quals s'ha de cercar sens dubte en lo

(1) Vivint completament o ab preferència a Ripoll; en 1063 feu l'inventari de la enfermeria del monestir, comp. Villanueva VIII, 10.

(2) La copia que tinch al davant porta la data 1161; mas això és sens dubte una error del escribà com se segueix del temps de vida del autor; fins en la descripció meteixa al datar un altre troç, segueix la indicació: Escrito en el mismo siglo XI. En el Cat. Riv. no s'anomena a Oliva com autor, emperò (en lo Nr. 162) lo contingut d'aquest (igualment cremat com se dedueix del senyal 0 anotat en lo Cat. Bof.) manuscrit és exposat més clarament: *Liber Computorum. Liber Officiorum Amalarii Episcopi ad Regem Carolum. Romanus Ordo in Hebdomada maiori cum gestis Synodalibus variorum conciliorum. Tractatus Prisciani Grammatici.* En pergamin de fol. major, su letrà es del segle XI.

(3) Aquí, doncs, lo més antic dels catàlegs detallats dona més orientació que les llistes fetes posteriorment per aientatjats investigadors.

Scriptorium del monastir de Ripoll. Lo Cat. Bal. en la corresponent descripció (Nr. 112) després de la nota general del sumari: *Liber Computi et tractatus Prisciani de nomine et verbo*, presenta lo següent:

Januarius, Augustus et December III nonis habent XVIII post idus etc.
Postea sic: de sermone Beati Seuerini episcopi etc. Postea: Era millesima CXXXV^a ciuitas Hierusalēm redditā et Christianis. Et modo est millesima CC^aXVII. Anno millesimo C^oXLVIII capta est Tortosa ab inclito R. Barchinonensi Comite et rege Aragonis Feria V. post natale III Kal. Junuarii Barchinonensi. Postea tractat de ciclo tabulis uisu dignis.

Com als treballs computístichs del monjo Oliva s'hi juntaven analis que havien d'ésser d'importància per la literatura en prosa de Ripoll, així se'n ha conservat també del període de la seva influència, la reminiscència de un elogium versificat de la dinastia, al qui seguiren altres creacions semblants de que havem de parlar encara.

D'aquest temps (mitjans del segle XI) és la única y sola composició d'una elegia conservada en un manuserit de Ripoll, a la memòria del comte de Barcelona Ramon Borrell, mort en 1017. Baluze publicà la poesia en la Marca Hispànica, col. 427 s., emperò no divulgà (per bones rahons) la seva font («In veteri codice M. S. reperi»). Mas la tragué sens dubte del Miscelani 5941 (olim Baluzianus) guardat avuy en la Biblioteca Nacional de París. En lo Catalogus Cod. M. S. Bibl. Reg. 1V, 179, lo corresponent troç, lo més vell del manuserit, està posat equivocadament en lo segle XII, y la composició és designada com *Epicedium in funere Raimundi Comitis Tolosani*; d'aquí que la cosa resulti completament embrollada.

Lo fet de començar Baluze en la seva copia impresa la estrofa 10 ab C, la 21 ab S, la 22 ab H, demostra haver ignorat la intenció que tingué l'autor de formar un cant alfabetich, prenentli axí lo que constitubia probablement lo seu ergull; ademés, Baluze llegí malament alguns passatges. Lo meteix cès tenim en la copia de Bofarull, Condès vindicados I, 217 ss., publicada exacta segons lá de Baluze y repetida per Amador de los Ríos, Historia crítica de la literatura Esp. II, 335; encara anteriorment a Amador, Du Méril (segurament lo primer, puig no's diu res sobre'l particular en l'Archiv. f. ä. d. Geschichtskunde VIII, 355) indicà breument en les Poesies inédites du moyen-âge, París, 1854, 277 not., que l'*Epicedium* era alfabetich (vers asclépiades et réunis en quatrains). Dümmler en donà primerament una copia correcta (Neues Archiv. III, 1878, 407 ss.), però com tenia l' *Carmen* per inèdit, tampoch observà res respecte la procedència demostrable del manuserit de Ripoll (1); manifestament va escapàrseli la significa-

(1) No's fa memòria de la poesia important com a testimoni històrich en lo treball quo considera també les antigues fonts de Ripoll: Historiografía de Catalunya, de J. Massó Torrents, Revue Hispanique XV (1906), 486 ss.

ció decisiva de la indicació feta en la estrofa 13. Motiva la reproducció de la poesia que donàm a continuació, basada en una nova revisió del manuscrit, lo fet d'adaptarse bé a la serie dels coneguts Elogia versificats de Ripoll, dedicats als difunts (1), y de facilitar lo trànsit del panegyricus a la poésia matisada de èpica.

- 1 Ad carmen populi flebile cuncti Aures nunc animo ferte benigno,
 Quod pangit meritis (2) niuere laudes Raimundi proceris, patris et almi.
 2 Bellis terra potens, ubere gaudens Qno nunc esperie (3) vulnere languens,
 Cui turris patrie est (4) lapsa repente Raimundus procer, hunc morte premente.
 3 Clari progenies pulcra borelli Raimundus teneris cepit ab annis
 Dux insigne patris ius moderandum, Xpisti precipuus munere factus.
 4 Dum celsus procerum culmine staret Cernicemque patris (5) flecteret orbis,
 Extolli timuit dulcis amator et rector populi (6) ceu pater omnis.
 5 Effusit fidei luce fidelis Princeps egregius semper in orbe,
 Iustus iudicio, famine nerus, Hostis falsiloquis hic erat acer.
 6 Fultus presidio numinis alti, Decens castra sibi fortia XPI
 Stratiat barbariem fanaque triuit Cultureque dei tempia dicavit.
 7 Gestis preposuit encta potenter, Sic pulsis tenebris orbe (7) prophani
 Struxit XPIcolis (8) castra subitus, Barchinona potens, te renouauit
 8 Hic per iusticie limina ecclens Prehebat (9) populis iussa salutis,
 Ut nivendo pie regna subirent Celestis patrie post sine fine.
 9 Illi cura fuit maxima regni Scissuras placido stringere pacto,
 Discordesque sibi nectere mentes Primo nequitie fraude repulsa.
 10 Karus (10) hic populis extinti orbis, Qui famma (11) meriti trans tulit astra
 Et celso micuit nomine terris, Ut sol in radiis orbe refusis.
 11 Lux ingens patrie, gloria terre, O raimunde, tuis quam pius olim
 Dominus more patria cuncte (12) fusti. Qui scalam emeras tristibus omne (13).
 12 Miro nos, inopes, fouis amore, Vestri tutor erat dulcis et altor;
 Nam quod sena manus sontis ademit Vobis restituit (14) iure peregit.
 13 Nam sacra dei tempia beaut Donis eximis et decorauit
 Et clerum patri fouis honeste; O borelle (15), magis inclite presul.
 14 O que XPIcolis (16) urbs sat olimphi Terragona piis clara stetisti,
 Te prisco statui ferre parabat, Ille (17) ornare tuam presule plebem.
 15 Pro, quantis fieras clarus in actu (18), O raimunde, tuis lux patriaque,
 Ni te sena tuis mors rapuisset, At flatus petiti regna quietis.
 16 Quam post regifico ductus honore Quoram certu pio pignora papa
 Bernardi comitis pacem (19) tulisset, Inuidit properans mors remeanti.
 17 Reuera patrie tam decus ingens Ut migrasse ferunt, fluxit ad immas
 Plebs omnis lacrimas, undique nultus (20). Multus fit (21) patrium cernere funus.

(1) J. F. de Masdeu, *Història Crítica de Espanya* XIII, 197, opina no sens rahó que és la única «poesia tolerable» que s'ha conservat en Espanya d'aquell temps.

(2) meritas Engelbrecht. (3) esperia e (yo és: est) Engelbrecht.

(4) Dümmler et. (5) patri Engelbrecht.

(6) «populus corregit in populi» ms., observa justament Dümmler.

(7) ore Dümmler. (8) Cap ratlla sobre XPI.

(9) Credebat Baluze. (10) Curus Baluze.

(11) Lo manuscrit té clarament famma.

(12) anche Dümmler.

(13) Axis en lo manuscrit y en totes les edicions (també en Dümmler). Engelbrecht es mena d'un modo excellent: qui solamen eras tristibus omne.

(14) restitui Engelbrecht.

(15) Borellus, bisbe (praesul) de Vic 1010 — 1017, l'antecessor del bisbe Oliva al meteix temps abat de Ripoll, lo què aquí s'ha de tenir en compte.

(16) Cap ratlla sobre XPI. (17) hic Engelbrecht. (18) actis Engelbrecht.

(19) pace just Dümmler. (20) Bal. suposa luctus, Engelbrecht nulgus.

(21) Bal. equivocat sit.

18. Se dant precipites ulnere cordis, Pars scindunt facies — fble nisu —
Dant luctus uaria mitia plebis Et clamore truci sidera pulsant.
19. Te, r̄icmunde procer, quam cito, pulcher, Nobis mors rapuit seu misellis!
Quis tam dulcis erat rector in orbe Extans, qui dominus eui pater adsit?
20. Ve tellus tenebris mersa doloris, Te liquit patrie glorie fulgens!
Barchinona, tibi quis dolor hesit, Qui defuncta patris membra putrescant!
21. Xero mane (1) plu plange patronum Barchinona potens urbsque gerunda
Usque ausona simul urgella tellus Hinc quadrata fiant clima mundi.
22. Ymmum (2) forte deo dulciter alno; Qui pro patre dedit pigius in aruis.
Huic parete, uiri, corde fideli Iussis usque pie subdite (3) matris.
23. Zelo nunc fidei poscite cuncti: Lucis summe (4) pater, cede quietem
Raimundo proprie protis amore, Que tecum deus et flammis (5) regnat, amen.

A més dels testimonis de que havèm tractat, posseím varies altres notes que indiquen que la escola monastirial de Ripoll permanesquè fidel a les seves tradicions en lo temps immediat consecutiu del període esplendorós d'Oliva (6). Es de plànyer que sols tinguem coneixement indirecte (per los catàlechs anteriors a la crema) de importants monuments que s'hi refereixen; axis de un bell Evangeliori descrit de la manera més detallada per Benito Rivas (7); es datat d'una manera pre-

(1) Seromane Bal. (2) Hymnum Bal.

(3) Axis'l manuscrit y les edicions; son les religioses subjectes a la superiora, uiri los monjos. (4) Bal. corretgi summe. (5) flamminas en lo manuscrit.

(6) Per lo cap de la escola monastirial de Ripoll en la època oliviana, per l'erudit Aruallus scholasticus, del qui havèm parlat T. I. 71, sembla també haverse trovat en temps posterior un representant corresponent, tal vegada un successor al qual se refereix lo trassumpte d'una acta fins ara desconeguda, que's trova en Bal. 107, fol. 277^r s. Lo document: Anno X Regni Henrici Regis, de conseqüent extès, 1041, qo és, cinc anys abans de la mort del abat Oliva, és digna d'ateneló estilisticament y per la història cultural; ademés és important per ésser una de les poques actes privades conservades d'aquell temps; per això l'exposam extractat aquí.

Després d'un preàmbul sobre ls designis de Deu al crear a Eva de Adam, diu:

Idecir ego Raymundus cognomento Bernardi his mortalium legibus honesta copulatio ne productus et amore suscipienda Dominoque seruenda prolis inductus hunc titulum do- tis seu donationis tibi dilectissimae sponsae meea Ermesendi nomine habituram (sic) perpe- tim trado. Cunctam quoque decimam partem rerum mearum... tibi concedo, denique juxta leges Gotorum honestas antiquitus institutas haec omnia animo tecum gratanti per compleo et eo dilectionis uinculo quandiu nui fuerimus tecum permanere desidero. Quo beatus Paulus Apostolus et doctor gentium iubet uxores diligendas esse semper in Domino. *Facta est haec scriptura in coenobio Beatae Mariae virginis Riipollentis Anno X Regni Henrici Regis tertio nonarum Januariarum die scripta manu Remundi ad vicem Arnalli Scolastici praefati Coenobii notarii. Sigillum praedicti Remundi qui hanc donationem dotis fecit et testes firmare roga- uit. Sigillum Gerberti Sigillum Eboli (Bliduarii, Bernardi, Adalberti).*

(7) «Liber Evangeliorum cum praefationibus sancti Hieronymi presbyteri ad papam Damasum. Es un còdice en pergamino en 4.º mayor con varios adornos y figures de los cuatro evangelistas de pintura basta. Contiene tambièn la genealogia de Christo Señor nuestro desde Adan hasta Joseph, hijo de Jacob, esposo de María, y las obritas siguientes: Rubricae et orationes ad Cathecumenes fuciendo. Varias orationes ad contemplacionem missae. Liber sacramentorum editus a S. Gelasio papa emendatus a beato Gregorio. Missae totius anni et quae dicenda sunt in festivitatibus sanctorum. Lectiones exceptae de veteri nōvoque testamento ad missas per totum annum.—Su letra es muy hermosa y tal vez de mano de algún monje del mismo Ripoll, pues se escribió en 1048, porque al fin de la Genealogia dice: Finit V. etas. Incipit VI. nulla generatione nel temporum serie certa, sed totius seculi termino finienda cuius iam transacti sunt IXLVIII. Porro ab initio mundi usque in presens tempus quo hic liber scriptus est sunt anni VCCCLVIII. Presumo que este precioso Còdice se envió al señor Campomanes.» (Nr. 155).

Manifestament és lo mateix manuscrit que descriu notablement y ab molta més brevetat

cisa, fou acabat un any després de la mort del abat Oliva y pot ser la composició fou recomanada per ell mateix. Per primera vegada ens topàm ab una producció del Scriptorium de Ripoll, que ostenta riques guarnicions ornamentals y figures; les inicials eren iluminades y a cada un dels quatre Evangelis hi havia la imatge del corresponent Evangelista. Fàcilment se comprèn que també trovà un ressò en lo Scriptorium del monestir lo magnífich ornat figural que portava lo soberch edifici de la iglesia construit per Oliva y l'que, malgrat la destrucció vandàlica, desperta avuy encare la nostra admiració; recordis solament les escultures dels dotze apòstols que degueren ésser executades a base de croquis y de projectes. Tota vegada que'l manuscrit d'imatges fou destruit en la crema del any 1835, sols podèm fer conjectures sobre l'art de representació dels Evangelistes; mas no manca pas del tot material de comparança per la iluminació catalana de manuscrits d'aquell temps. H. Denifle y E. Chatelain en la publicació del «Inventarium codicium manuscriptorum capituli Dertusensis», *Revue des Bibliothèques VI* (1896), 1 ss., tingueren la bona idea de fer conèixer, mijançant reproduccions passablement executades, una miniatura de plana sencera y les cobertes guarnides d'ornaments y figures d'un dels manuscrits més anticxs, encare de la meitat del segle XII, de la Biblioteca Capitular de Tortosa (1), que contenía *Orationes pro missis* (Còdice 11). La continuació de la influència bisantina és inegable; les representacions estan encare fondament adherides al estil arcàich de la pintura miniaturista y's pot creure que Rivas y Villanueva s'haurien dolgut també aqüí de la «pintura basta» y «dibujo incorrectísimo». Ja que la iglesia de Tortosa deu la fundació y dotació al comte Ramon Berenguer IV, al protector de Ripoll, és possible que la escola d'escriptura y pintura de Ripoll, llavors la més famosa de tot Catalunya, exerceix influència en la composició del missal de Tortosa, de la mateixa manera que, p. ex., en la escriptura de certs analis provincials en un Dertusiensis, de que havèm de tractar encare.

Propris manuscrits d'imatges de Ripoll que siguin del segle XI, no'n conservàm cap. No obstant, en lo manuscrit Nr. 151, procedent si fa o no fa de mitjans d'aquest segle, guardat encare avuy en Ripoll y'l qual conté *Baeda de locis sanctis*, *Augustinus de Magistro*, *Joannes Chrysostomus de reparatione lapsi*, *Augustinus de Fide*, *Bachiarius de Fide* (aquest segons una copia adquirida de Italia, comp. P. I. 76 (2); en lo

Villanueva, *Viaje VIII*, 43: «Códice de los IV evangelios con las iniciales iluminadas sin distinción de capítulos, escrito en el siglo XI. Preceden según costumbre las tablas de las concordancias, y á cada evangelio la imagen de su autor da dibujo incorrectísimo.

(1) Situada entre Barcelona y Valencia, conquistada en 1018 per Ramon Berenguer IV.

(2) Sobre altres troços del mateix manuscrit, entre ells lo «Vaticinium Sibyllae», Ewald loc. cit. 388. Aquest Vaticinium és idèntich a les profecies que's troven en lo cod. Escorialensis & I, 3 s. XI (1047); Ewald observa, loc. cit. 219), que aquest fragment se trova també en lo pantheon de Gottfried de Viterbo, però que «no pót ser près d'aquest a jutjar per la anti-

fol. 154^r s'hi trova una imatge de la Verge ab l'Infant (làmina 1), la que mereix atenció, no tant per la tècnica com per la forma característica del subjecte. Per més clarament que penetri la influència bisantina natural en aquell temps, se nota ab tot desseguida la concepció independent del assumpte característica d'Espanya, lo plegat del ropatge disponsantse no encayent recte, sino horizontalment, lo coll cobert conforme als hàbits de les monges, les faccions desviantse completament del convencionalisme y tingudes més bé per individualment expressives, tant, que P. Adrien Munier, qui examinà la imatge, és del parer que serví de model una religiosa, pot ser una abadesa; per concedir aquesta possibilitat basta sòls recordar que'l vehí convent de Sant Joan de Ripoll (Sant Joan de les Abadeses) hostatjà religioses fins al 1017. La aquí fàcil comparança ab la imatge de Maria (a la dreta del Crucificat) en la coberta del aduhit missal de Tortosa, reproduïda per Denifle y Chatelain, suministra més mijans per la valuació històrica del art de la efigie de Ripoll (1). L'estudi històrich del art haurà també de parar atenció en un escrupolós dibuix del locus «caene» domini del meteix rivipullensis 151 (fol. 4, en lo tractat de Baeda de locis sanctis, més primorós que, p. ex., en lo Vindob. 580, fol. 12^v), y igualment en les rares inicials que com a motius ofereixen testes de persones y animals, armadures, etc. A propòsit d'això recordis també que'l Cod. 199, ab lo liber Scintillarum atribuit a Baeda y'l de Augustin (Baeda) De conflictu vitiorum et virtutum, de fins del segle XI, aclarat per un document com vella possessió de Ripoll, presenta també interessantes inicials antigues.(2).

D'aquell temps no's coneixen altres manuscrits illustrats de procedència ripollesa; mas lo scriptorium del monastir continua produint valiosos còdices, com, p. ex. un Evangeliori acabat en 1094, que Bofarull alaba en lo seu catalèch sots la signatura Est. 1, Caj. 1, Nr. 10, com «Código preciosísimo y curioso» (3). Lo meteix catalèch, sots la signatura Est. 1, Caj. 1, Nr. 13 y ab lo senyal 0, de consegüent «cremat» dona també la descripció d'un manuscrit, del que tractarèm més

guitat del manuscrit». Això és conforme, puig son, las desde llarg temps conegudes profecies, les impreses entre les obres de Baeda (M. 90, 1181).

(1) Comp. aquí Jos. Gudiol y Cunill, Notions de Arqueologia sagrada catalana, Vich, 1902, p. 320, ss.: Representacions de la Verge Maria. Llàstima que siguin insuficients les figures presentades en la p. 295.

(2) Un ornament tot especial d'inicials se trova en lo còdice Nr. 129, encare del segle XII, de la biblioteca capítular de Tortosa, que trellada la «Summa codicis». Una mostra en «Lo codiz» publicada per Herm. Fitting y Herm. Spachter I (1906), làmina 1.

(3) La seva descripció d'aquest ms., igualment perdut, és: Los santos cuatro evangelios con las prefacciones de San Gerónimo y los diez cánones de Eusevio Cesariense siguiendo a Ammonio Alejandrino con tablas de correspondencia para saber los lugares en que concuerdan los evangelistas según se hallan en el Griego: Código preciosísimo y curioso en folio menor escrito sobre pergamino el año 1094. Empieza y acaba con algunas hojas, también de pergamino, de letra menos antigua con varias oraciones de la Iglesia propias de Semana Santa.

detingudament, que conté «Epístolas morales» del Papa Gregori, el Gran y després un «Catálogo de los sumos Pontífices desde San Pedro hasta Urbano II, en 1098»; Bofarull afegeix: de cuyo siglo, sin duda, es este código, aunque sigue de letra menos antigua el catálogo hasta Clemente IV con un erònicón; aquí, donchs, se'n senyala igualment lo segle XI, com temps de la formació del manuscrit; per rahons que s'aclarirán més tard, tot just si roman dubte sobre la procedència ripollesa del tant debatut manuscrit.

Fòra dels fragments que acabàm d'esmentar, en part perduts, no s'ha descobert fins ara cap manuscrit atribuible al període de que aquí ens ocupàm, çò es al segle següent, a la mort del abat Oliva. Lo mateix pot dirse dels còdices conservats encara, detingudament examinats, ja precisament en atenció sobre'l particular, com també dels manuscrits en gran part cremats, y que van descrits ab indicació de data en los catàlechs formats anteriorment al 1835. Fòra equivocat, per aquest fet solament, deduir una minva d'activitat en lo Scriptorium de Ripoll o un endarreriment en general de la manifestació intel·lectual de la comunitat del monestir; ja s'ha manifestat que, sens lo vell catàlech que fa veure la riquesa de la biblioteca al acabament del període olivià, posseírem una idea absolutament incompleta de la biblioteca del monestir. Pero malgrat tot, respecte al esmentat període, podem deduir, efectivament, una considerable disminució de treball científich a Ripoll; fet que, en aquest cas, està estretament lligat ab la disolució de la disciplina conventual y lo comportament indigno dels abats. Un segle de decadència innegable segueix al esplendor del temps d'Oliva, devingut tal a conseqüència de la intensiva activitat intel·lectual y del poderfu considerable desplegat per rahó del augment de proprietat. La butlla del Papa Alexandre II, dirigida al monestir (publicada per Baluze segons un document del arxiu del monestir de Ripoll, Marca Hispànica, CCLIV, col. 1122 s.) ja en l'any 1063, de conseqüent, 17 anys després de la mort del abat Oliva, fa veure, d'una manera evident, les circumstancies predominants en lo monestir; conté una severa admonició als monjos de permanèixer fidelis als vots fets de reprimir, per medi dels abats, lo malversament dels béns del monestir, y principalment no consentir la simonia en les eleccions d'abat (1). La vigorosa paraula del Papa tingué certament, per conseqüència, la destitució d'un tal Adalbert, qui, contra l'abat Guillerm Bernat, s'havia apoderat de la dignitat abacial, valentse de la violència y de la simonia. Però lo requeriment general contingut

(1) Monemus ut professionis sanctae propositum... pro viribus semper custodiat nec ab illo in neutram partem ullo modo desistatis... — Qui predia... dono Abbatum non satis dignae praesidentum seu rapina vel invasione... possidere videantur... illa nequaquam retineant... — Praecipimus ut nullus amodo et deinceps vestri coenobii regimen per simoniacam haeresim obtineat nec qualicunque ingenio ante vel post acceptum honorum per pecunias locum Abbatis arripiat.

en la butlla, romaní sens resultat; les circumstàncies dins la comunitat religiosa continuaren empitjorant més cada dia, de tal manera que, al repetirse l'espectacle sis anys més tard y adquirir Miró la abadia de Ripoll mitjançant negociació, Bernat II, comte de Besalú, se vegé obligat a posar terme al vergonyós procedir y a colocar, en 1070, lo monastir de Ripoll sots la jurisdicció de St. Victor de Marsella, auxiliat per los bisbes de Vich y de Girona. A la agosada opinió den Pellicer y Pagès, l'historiògraf del monastir més modern, de que aquesta disposició incissiva en la vida conventual se verificà sols per tranquilitzar als monjos, «no para una reforma que no necesitaban, ni para restaurar la disciplina monástica que no había decaido», se hi oposen incontestables testimonis documentals. En la lletra citada al començ d'aquest estudi s'explica, ab sincerritat sens reserva, que desde la mort del abat Oliva, Ripoll s'havia convertit en un focus de simonia y deshonrós mercat de dignitats. Lo disposar la afiliació de Ripoll a St. Victor se verificà a fi de que la vida religiosa y l'esforç científich se despleguessin en l'esdevenidor com havien fet en los temps passats (1). Més clarament encare s'expressa l'acta de donació del comte (Cartulaire de St. Victor, N. 819), extesa al 28 de desembre de 1070; Ripoll es directament anomenat un lloc que a causa de la simonia dels seus abats, paene absque religione et sine regula sancti Benedicti manebat (2). Testimonis del braç eclesiàstich y seglar confirmen, donchs, unànimement la decadència de la vida monacal a Ripoll, y lo declararse en un d'aquests testimonis lo desitj de què no sòls la religió, si que també la «Scientia» pugui recobrar l'esplendor d'altre temps, respon a la pregunta perquè decaygné tan considerablement la manifestació intelectual en oposició al actiu desenrotillo de la producció literaria y científica durant lo període d'Oliva. Desde l'any 1065 en que lo monjo Oliva compongué la seva curta lletra endreçada a Dalmatius,

(1) (Lo comte Bernat a Bernat de Ruthenis, abat de St. Victor)... nouerit vestri pia sollicitudo locum Dei genetricis Marie Riuipollentis cenobii, qui a tempore domni Oliue pontificis a simoniachis male possessus turpibus succubuerat questibus... me ab omni eretice prauitatis contagio emundasse illumque pseudoabbatem Mirónem, qui post interdictum sedis apostolice eiusdem regnum conatus est simoniache optinere, domni Guifredi archiepiscopi necnon Berengarii Gerundensis episcopi ac Guilelmi Ausonensis presulis adiutorio cum suis satellitibus uniuersis a loco... expulisse. Quo depulso cum quererem qualiter... ab illo sancto loco omnem hereticum ambitum de cetero precauere possem, id mihi... suggestum est, ut vestre dominationi (lo text impres té: donation) uestrisq[ue] institutis filium subicere non refugerem... Hoc nobile cenobium, quod ob reverentiam totius religionis et scientie olim caput et specimen uniuerse esse meruit Esperie... per nos in statum pristinum capimus reparari (loc. cit., p. 165 s.).

(2) ... donator sum omnipotenti Deo et sancte Marie sanctoque Victori martyri de Massilia ac Bernardo, abbatii ipsius monasterii... dono eis monasterium sancte Marie de Riuopullo... sub eo tenore, ut ipse Bernardus et successores eius eligant semper et mittant ibi abbates qui servicium Dei in eodem monasterio faciant et regulam sancti Benedicti ibi teneant et tenere faciant, et obedientes sint semper in omnibus abbates et omnis congregatio ipsius monasterii Massiliensi abbati... Et hoc totum ideo est factum, quia locus ille propter synomiacos abbates pene absque religiene et sine regula sancti Benedicti manebat (loc. cit. 171 s.; comp. també ibid. 208 y 239).

se passa quasi bé un segle fins que tornàm a topar ab un producte literari datat de la abadía (la anomenada «*brevis historia*»), y més encare fins a reaparéixer lo nom d'un religiós de Ripoll ocupat en la composició de llibres. Axí, donchs, podèm ben creure per l'esmentat període, que a la manca de notícies sobre produccions del Scriptorium de Ripoll, en lo camp no litúrgich hi correspon també la manca efectiva de semblants obres.

La capititis diminutio jeràrquica que afectà a Ripoll a causa de la seva subordinació a St. Víctor no podia emperò anorrear d'una vega da la força d'aquest lloch intelectual capdevanter de Catalunya, o ferir considerablement la integritat de les reliquies històriques y dels tressors del arxiu y dels manuscrits que hi existien coleccións. Per altra part es de creure sens escrúpol que per part seva la abadía de St. Víctor, atenent a la colecció y valuació d'auxiliars literaris, no podia perdre de vista los arxivals y còdices que possebia'l monastir català recentment afiliat; efectivament, en los arxius des Bouches du Rhône de Marsella, trovàm una sèrie de documents la procedencia ripollesa dels quals es garantida, y que, segurament, han arribat al lloch actual hón se custodien, per la mediació de St. Victor (1).

Cerquis per un monument que ilustraria les relacions intelectuals entre's dos vells monestirs en lo camp propriament literari, y's trovarà certament, no a Marsella, tampoch a Barcelona, sinó a Roma. Lo Vaticanus Reginensis Nr. 123, escrit en sa part principal en l'any 1055 y la procedencia del qual de St. Victor de Marsella es segura, fóu donat a conèixer més en detall, primerament per Ludwig Bethmann en l'*Archiv f. ält. d. Gesch.* XII (1874), 268. Segons Bethmann lo volüm conté «*De ratione temporum*», una obra gran de Baeda y Isidoro, *Chrònica de Baeda*, Cicles que abarquen los anys 532—1063, ab observacions analístiques en part de mà posterior (s. XII), tornen després 28 cicles, 1064—1595, de mans posteriors, també ab inscripcions analístiques, los anomenats *Annales Massilienses* (2).

(1) Comp. *Mélanges d'Archéologie et d'Histoire*, VI (1886), 454 ss.

(2) Sobre aquest manuscrit P. Franz Ehrle me comunica amablement lo següent:

«Per lo que respects al contingut total del volüm, l'omplia una obra ab quatre llibres.

Lib. 1us, de sole; f. 1—74, ab 73 capitols. Liber 2us, de luna; f. 74—110, ab 47 capitols (f. 11—125^v los 27 cicles ab los anals; f. 126^r, 128^v epila. domini Olive). Liber 3us, de natura rerum, f. 127—151, ab 163 capitols. Liber 4us, de astronomia, f. 152—219, ab 122 capitols, f. 220—223 calendari de janer fins agost inclusiu.

A cada llibre li precedeix l'índex dels capitols (fs. 74, 127, 152) y a cada capitol hi ha indicat l'autor del qual es pres.

De molts la major part es de Baeda, bastants de Isidoro, altres d'Augustin, Hieronymus, Dionysius, Anatolius, Victorinus, Proterius, Hyginus, Plinius, Macrobius, Ambrosius, Fulgentius.

Al primer llibre li falten los 13 primers capitols.

Al. Vidier, qui pensa publicar una relació minuciosa del mateix manuscrit, en lo *Bulletin de la Société des Antiquaires de France*, me comunica encare més particularitats del variat sumari del manuscrit: (després d'un nou paragraf «*Epistola Bedae unde supra*») *Chronologie sommaire de Justinien à Charles le Chauve mentionnant des phénomènes naturels*

Aquests Anals han estat publicats repetides vegades, y darrerament per Pertz en los Monumenta Germaniae, Scr. XXIII (1874), 1 ss., segons una copia revisada per Hermann Pabst. Especialment en consideració als Annales Massilienses, I. H. Albanès ha tractat sobre lo manuscrit en tres extenses memories: «La chronique de Saint-Victor de Marseille», Mélanges d'Archéologie et d'Histoire, VI (1886), 64 ss., 287 ss., 454 (1). Lo primer resultat a considerar, fruyt del nou exàmen del manuscrit, es la prova, es veritat incoherent, presentada per Albanès sobre un cert paralelisme en la composició del Reginensis Nr. 123 y del Rivipullensis descrit per Villanueva, Viage VIII, 55 ss., çò es aquell miscelani que ja havèm aduhit tantes vegades y'l que conté la major part dels breus treballs del monjo Oliva. Podèm assegurar desde ara que tant lo Reginensis 123 com també'l perdut Rivipullensis representen originals per les taules computistiques d'Oliva y per les notes analístiques que s'hi juntent. Per un appendix que Albanès accompanya al darrer tractat, venim en coneixement de qu'el Reginensis conté les dues lletres del monjo Oliva al abat (bisbe) Oliva y a Dalmatius; les mateixes lletres precisament estaven en l'avuy perdut Rivipullensis. Altra conformitat manifesten, finalment, los dos manuscrits, com podèm comprobar exactament per haver publicat Villanueva en lo volüm V del seu Viage, 241-249, les corresponents inscripcions del Rivipullensis. Un nombre considerable d'aquestes són idèntiques en los dos textes-testimonis; axis, p. ex.: 1097 Osca ciuitas capta est — 1118 Cesaraugusta capta est a rége Aragonense — 1147 Almeria capta est — 1148 Tortosa capta est; — lo meteix passa també en

qu'on retrouve dans les annales d'origine sénonaise, mentionnant aussi l'obit de deux archevêques de Sens du 9e siècle. En outre, le ms. contient une carte du monde où la Gallia n'est représentée que par une seule ville: «Senones». — Ab això romanen comprobades relacions molt antigues de Ripoll ab Sens.

(1) La critica feta per Albanès sobre la edició dels Anals en los Monumenta Germaniae, dóna motiu de prendre part també en aquest concepte en les seves declaracions, majorment quan en la segona edició de la Bibliotheca historica de Potthast I, 95, s'assegura també l'origen barceloní de la primera part dels Annales Mass., y d'aquí com del Resumé d'aquells suplements: «discorre animadamente la exposició de Pertz hon se abocan faltes de tota classe», se pot inferir fàcilment a quina part se decanta avuy la Vulgata de la critica històrica. (Comp. també Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen I², 1904, pág. 329). Es cert que Albanès, a més de petites equivocacions (així l'abat y bisbe Oliva deu-haver viscut «jusqu'aux environs de 1050», p. 297), se féu també colpable de greus errors: la primera part del Vat. Reg. 123 se identifica falsament ab Baeda de temporibus (per més que ja Bethmann havia mostrat lo bon camí, Archiv. XII, 268) y aquesta error no's rectifica fins al final en lo suplement; d'aquí que siguin de poca importància les conseqüencies relacionades ab aquesta identificació, prescindint de la data errònia del antic catàlech de Ripoll. Per altra part s'ha de concedir al animós francés, que féu ell qui primer atribuí determinadament à Ripoll la part més anterior de la Crònica, y ab perspicacia relacionà les respectives anotacions ab la influència del monjo Oliva, per més que'ls treballs d'aquest li fossin coneguts sols en part, y ignorés completament les notes històriques del monestir, la copia dels Annales Anianenses, lo cartulari (en la Coll. Baluze), y los respectius capitols de la «Historia brevis monast. Rivipullensis» y de les Gesta comitum, etc. Dels Annales «Barcinonenses» com a base dels Ann. Mass. no se'n pot parlar més ara; lo meteix respecte als Annales en los Monumenta. Script. XIX, 501.

altres notes més extenses, que excedeixen a l'espai d'aquelles breus notes analístiques. Però aquesta conformitat no arriba pas tan enllà com vol fer creure Albanès, per rahó de les coincidencies avençades, ans bé s'ha de remarcar un fet, no considerat per ell, y es que en lo Reg. 123 hi han anotacions que *manquen* en lo Rivipullensis (1) (çò es en la edició de Villanueva que, sens dubte, es completa), y, al contrari, que no foren escrites en lo Reg. un gran nombre que'n contenia lo Rivipullensis testimoni de Villanueva, y principalment tals que, afectant a l'antiga historia de Santa Maria, no eren de gens importància per Sant Victor (2). D'això's deduïx que no's pot admetre, sens més ni més, la opinió d'Albanès, sentada exclusivament en atenció a les notes concordants (p. 293): Il existe une Chronique de Ripoll, qui va jusqu'à la fin du XIIe siècle... C'est donc là qu'il faut chercher l'origine de celle-ci (çò es dc la Chronique de Saint-Victor).

Respecte a la procedència de les anotacions analístiques contingudes en los dos manuscrits, cal observar primerament, que ja Enrique Flórez, en lo 28 volum de la España Sagrada, 345 ss., sortit en 1774, publicà «Excerpta ex chronicis S. Victoris Massiliensis» (segons la edició de Labbe en la Nova Bibl. MSS. 339) y en la inscripció del any MCXV: Monasterium S. Johannis redditur Clericis, ab la seva explicació «De Abbatissis nuncupatum in Dioecesi Ausonensi» senyalà a S. Joan de Ripoll (Sant Joan de les Abadeses) donant axí localment la indicació decisiva; manifestà també, ab tota rahó, en lo mateix volum de la España Sagrada; p. 51, que St. Victor de Márscella estava tant interessat com Santa Maria de Ripoll en lo bon ordre dels assumptes de Sant Joan de Ripoll. Tot això romangué desconegut tant al senyor Albanès com a Pertz, ab motiu de la publicació de la crònica en los Monumenta Germaniae. Quan referintse a les citades inscripcions dels anys 1097, 1118, 1147 y 1148, Albanès sosté (p. 292) que aquestes notes no pogueren ésser escrites a Marsella ni a Barcelona, sinó solament a Santa Maria, car «Ripoll se trouvait au centre de tous ces événements», se confonen los fets històrichs ab son registrement, y, si's vol, lo *cuartel general* major ab l'arxiu. Fins la polémica del crudit francès contra la apreciació de Pertz, de que la primera part dels anomenats Annales Massilienses son propriament Annales Barcinonenses, incita, encare que realment justificada, a fer algunes observacions. Los Anals barcelonesos no son pas una pura creació de la fantasia, com suposa Albanès («l'ouvrage n'a jamais existé qu'en imagination»). Qui vol cercar, trova en lo volum citat de la Esp. Sagr. (331 ss.) dues Chronicæ Barcinonensis, exposades pér Flórez la una segons D'Achery

(1) Així també al començament les notes als anys 568, 571, 661.

(2) Axi: 882 His diebus erut Daginus abbas Riuipullensis. 888 Prima dedicatio nostri coenobii sub Dagino abbate. 912 obitus Wifredi comitis bonae memoriae, cuius pater quiescit in cenobio S. Mariæ Riuipull.

y l'altra segons Baluze; no es donchs de refusar *a priori*, de cap manera, que una tal colecció de Anals s'hagués pogut escriure a Barcelona, en lo segle XI, majorment quan algunes anotacions d'un Chronicon Barcinonense concorden ab les notes corresponents dels sovint esmentats Annales «Massilienses». L'assumpte, donchs, no es pas tan senzill com això, y per les rahons aportades per Albanès no romà, ni de molt, aclarit d'una manera tan incontestable com ell creu. La qüestió de procedència pot decidir-se convincentment a favor de Ripoll, si ns trovàm en estat de comprobar que les inscripcions no sòls estàn lligades directa o indirectament ab los interessos del monastir de Ripoll, sinó que també representen una anella d'una cadena de treballs històrichs y especialment històrich-nacionals y provincials, que sòls poden comprobarse a Ripoll y en aquell temps en cap altre centre literari dels que aquí s'consideren. Ara bé, aquest es efectivament lo cas. Recordis lo carmen històrich, retrospectiu del bisbe Oliva al monastir, les anotacions històriques per ell promogudes y la gran cura que's tenia per lo tresor de documents del monastir. Ja en la primera meytat del segle XII, lo monastir posseïa no sols un simple registre d'actas, si que també un arxiu ben ordenat, servint al us oficial («Archiva publica» diu la expressió), y sòls a base d'una escrupolosa colecció d'actas y d'un registre conscienciós d'eveniments notables, podien enllestitse treballs com lo de la Promemoria del any 1147 conegut ab lo nom (no prou exacte) de Brevis historia monasterii Rivipullensis, les diferentes composicions de les Gesta comitum o la Vita Petri Urseoli. Com un argument significatiu per la continuació d'aquests estudis y que aquí precisament s'ha de tenir en compte, havèm d'esmentar lo fet de que los anals editats per Villanuevà, Viage V, 236 ss., sots lo nom «Cronicon Dertusense II», d'un manuscrit de la iglesia de Tortosa, se basen, igual que'l Annales Massilienses, en fonts de Ripoll (y certament de Sant Joan, com reconegué exactament Villanueva); aquí també apareix la nota: Era MCLIII, anno MCXV monasterium S. Johannis redditum est canoniciis regularibus.

Es important, en segon lloc, ponderar també per Albanès al menys parcialment, la semblança que hi ha en certes parts, en los cicles, anals y lletres del monjo Oliva, entre'l perduto manuserit ripollès descrit per Villanueva y'l Reginensis 123. Si s'apleguen les rahons aquí presentades, és efectivament fonamentada per la coincidència dels fets esmentats, la proposició (p. 297) sentada per Albanès: «si le moine Oliva n'a pas fait lui-même le beau livre où est notre-chronique (ço es lo Reginensis 123) il l'a du moins fait faire et en a surveillé l'exécution».

Tractar minuciosament de la qüestió de procedència és motivat per la importància de les conclusions que se'n han de treure. Lo Reginensis 123 probablement fou escrit en lo Scriptorium de Ripoll (1055), segurament fou compilat ab los materials aportats d'allí. Així, donchs, for-

ma un nou monument literari del temps del monjo Oliva, la tasca fructífera del qual havèm estudiat detingudament. Los extractes de Baeda y d'Isidoro, continguts en lo Reginensis, estan ara precisats segons lo temps de sa composició y procedencia y desde aquest punt de vista mereixen especial consideració. La forma de la inscripció de les notes històriques en l'actual Reginensis 123 dóna un exemple de que la taula pasqual de Baeda — continuada aquí per lo monjo Oliva — s'utilitzava com a esquema per les anotacions analístiques d'aveniments memorables y era'l punt de partida per los fastes, per la crònica y també per lo martirologi com ho podèm realment seguir pas per pas en la historia del monastir de Ripoll. Lo essencial d'aquestes inscripcions se considera com Annales Rivipullenses, al contrari s'han de enclooure les opinions sobre la procedencia de Barcelona o de Marsella. Entre altres escassíssims centres mitgevals de cultura de Espanya, a Ripoll li pertany lo mereximent d'haver tramès notes històriques de valor indiscutible. La nova edició pròxima dels Anals en consideració sobre'l particular, haurà d'aduhir com a comprobants no sòls lo Reginensis, si que també lo Rivipullensis, com a text-testimoni, conegut per medi de Villanueva. Lo material d'aclaració, migrat en la edició més moderna (Albanès 316 ss.), podrà enriquirse considerablement y fins arrodonirse d'una manera definitiva, si's tenen en compte, no sòls los recursos que ja havèm donat a conèixer, si que també los altres treballs y auxiliars històrichs, dels que anèm a tractar.

Una paraula encare sobre la continuació dels Annales Rivipullenses a St. Víctor de Marsella: l'estudi presentat per Albanès, sobre'l que no podèm aquí entrar en més detalls, crèu probable que les inscripcions se executaren a Ripoll fins a 1168, que les notes alegides des de l'any 1185 en enlla ja foren escrites a Marsella, que de consegüent aquell cambi local concorda ab lo temps, ja que Ripoll devingué altra vegada independent y St. Víctor perdé la soberania demunt lo monestir català. Aquí veyèm, donchs, també, com la continuació de la activitat conventual en una branca de les bones lletres, se junta a les circumstancies jeràrquiques. Aquest exemple de transmissió intelectual entre Ripoll y St. Víctor (com també entre Ripoll y Tortosa, vegis dalt, p. 100), té bé prou importància de si meteix per ésser tingut en compte. Quan Albanès al bell començ del seu estudi's plany de la extrême pauvreté de la Provença en cròniques mitgevals y observa a propòsit: La chronique de Saint-Victor de Marseille fait seule exception à ce silence universel, es veu desseguida que aquí la excepció confirma la regla. No és obra original la feta a Marsella; may l'haurien composta si Ripoll no hagués proporcionat los principals elements per la mateixa. Com ja s'ha manifestat, haurèm de procurar veure si'l lloc intelectual capdevanter de Catalunya apareix també dispensador en altres conceptes, enfront de la Provença.

La nova apreciació, a continuació justificada, d'un produpte lite-

rari de la escola de Ripoll desde molt temps conegut, ha de manifestar que també aquest en certa manera està relacionat ab la proporció de dependencia en que estava lo monastir respecte de St. Victor. Baluze publicà en la Marca Hispànica, col. 1295 ss., un tractat certament curt, però notable en molts conceptes, «Ex veteri codice M. S. monasterii Rivipullensis» sots lo títol: *Brevis historia monasterii Rivipullensis a quadam monacho Rivipullensi scripta anno Christi MCXLVII.* La data és certa, puig al final diu: «usque ad praesentem dominicae incarnationis annum qui est millesimus centessimus quadragesimus septimus», mas lo títol l'escullí arbitrariament Baluze. Veritat és que en l'escrit hi apareixen citats y evaluats alguns datos importants de la historia del monastir, com també de la política, y desde'l seu punt de vista Pròsper de Bofarull (1) tenia rahó de designar al autor en sos Condes vindicados com a «primer historiador de Cataluña». Però si s'examina l'escrit quecad més detingudament, se nota desseguida que'ls datos de l'història contemporània y del monastir no son més que una capa transparent per l'ampla declaració dels furs del monastir, llegitimat de les seves possessions, privilegis y llibertats. Fins l'assegurança donada al bell començ per l'autor de que al exposar la donació den Guifre ell s'aferma en lo document que existeix en l'Arxiu públich del monastir (*faciens dotem eidem ecclesiae in die consecrationis eius quae in archiis publicis eiusdem coenobii continetur*), serveix essencialment per donar força documental al fí senyalat que ab tota claretat apareix particularment en la pintura de la època resplendent d'Oliva, en la aducció dels privilegis dels prínceps y dels papes y en lo recalcar diferents vegades la llibertat y la independència del antich monastir afiançades d'una manera incondicional. Lo que donchs lo monjo en un passatge de la seva exposició designa com a summa d'aquella prova: (cap. VI) *Haec est igitur collectionis summa de dignitatibus et libertatibus Rivipullensis coenobii*, se recomana com a més just que'l títol corrent fins ara, per denotar un escrit qui exposa no sòls una breu història, sinó més bé una apologia, y's pot dir un llibre de polèmica a favor dels drets documentats de Ripoll (2).

(1) Segons ell també Pellicer y Pagés 119, sempre en lo meteix concepte del fí purament històrich del escrit.

(2) Com de costumbre Baluze no designa més detalladament lo manuscrit d'hón tragué lo text notable. En la inspecció detinguda de Bal. 107, yaig trovar, fol. 301 ss., la còpia de Baluze; de la corroboració genuinament notarial que precedeix, com de la indicació de que lo text se trobava en lo cartulari (*instrumenta antiqua pro dicto monasterio facientia*), se deduix també la confirmació exterior de que la «*Historia brevis*», com la anomenà Baluze, tenia importància documental; comp. la circumlocució exposada loc. cit.:

«Hoc est translatum bene et fideliter sumptum in Villa Rivipulli uicesima quarta die mensis Julii anno a nativitate Domini millesimo quingentesimo quinto decimo auctoritate et decreto magnifici Petri Joannis Ferran utriusque iuris licentiatii Indicis ordinarii Curiae saecularis de Rivipullo inferius manu sua propria subscriptis in hijs interuenientibus a quadam alio translato auctentico pergamente instrumento in archivio magno Monasterii Beatae Mariae de Rivipullo recondito existenti cuius quidem instrumenti siue translati auctentici te-

Que la redacció d'una proclamació tan presumptuosa s'efectui precisament en lo temps de la subjecció del monastir al poderiu d'una abadía extrangera, és cosa que no sorprèn, ans bé és quasi natural, donat lo conegut esperit d'independència tant dels castellans com dels catalans; ja del temps del pastorat de Ripoll que exercí l'abat marsellès Elías (1120-1124), Villanueva ens informa (viage VIII, 13), «que los ánimos andaban turbados con el gobierno extranjero». Es significatiu que en lo llibret escrit es 1147 no's fassí la més petita menció d'una mida tant important per la vida del monastir, de la subordinació a St. Victor; d'aquest silenci s'en desprèn una altra prova de que, en l'escript per lo demés també fet ab parcialitat, no havèm de cercarhi cap historia propriament dita. Ara sorgeix la pregunta, de si a la disposició general de foragitar lo jou de Marsella hi contribuhiren encare relacions exterioris particulars que animaren especialment a empindre una acció en aquest sentit. La pregunta pot contestar-se afirmativament. Axís com un príncep, Bernat II, comte de Besalú, decretà la subjecció, secundat per los prelats disposadors, axí un altre sobirà més adicte al monastir, un protector verdader, podia molt bé fer avenciar l'alçament de la dominació: un axís va aparèixer per lo monastir en la persona den Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona.

La lluminosa figura heròica d'aquest príncep qui com qualsevol de sos avantpassats ab art estratègica consumada com també ab valentia personal consegui victòries colossals lluytant contra l'enemic irreconciliable y en pro de la independència nacional, va trobar glorificació entusiasta en lo monastir de Ripoll; se celebraven les victòries conseguides per ell, la prosperitat creixent del poble durant la seva sobrania y devant de tot — per rahons ben determinades — se ponderaven les esplendents qualitats que caracteritzaven la personalitat del comte. Ja en 1141, de consegüent 21 anys abans de la seva mort, havia heretat al monastir ab una rica olrena, segons resa un document publicat per Baluze en la Marca Hispànica App. No. CCCXCIX, coll. 1287 ss.

nor talis est. Hoc est translatum bene et fideliter sumptum in Villa Riuipulli duodecima
mensia Februarii anno u nativitate Domini Millésimo quadrigentesimo uicesimo tertio auctoritate et decreto uenerabilis et discreti Domini Petri de Campo Dei, Iudicis ordinarii Curiae Riuipulli inferius subscriptis auctoritatem suam indicariam praestantis a quadam
instrumento continanto et scripto in quodam libro antiquo pergameno existenti in Monasterio Beatae Mariae de Riuipullo in quo sunt continua et scripta instrumenta antiqua pro
dicto monasterio facientes et eidem sonantia. Cuius quidem instrumenti tenor talis est. Pri-
mus Coenobii Sanctae Mariae Riuipullensis fundator etc.

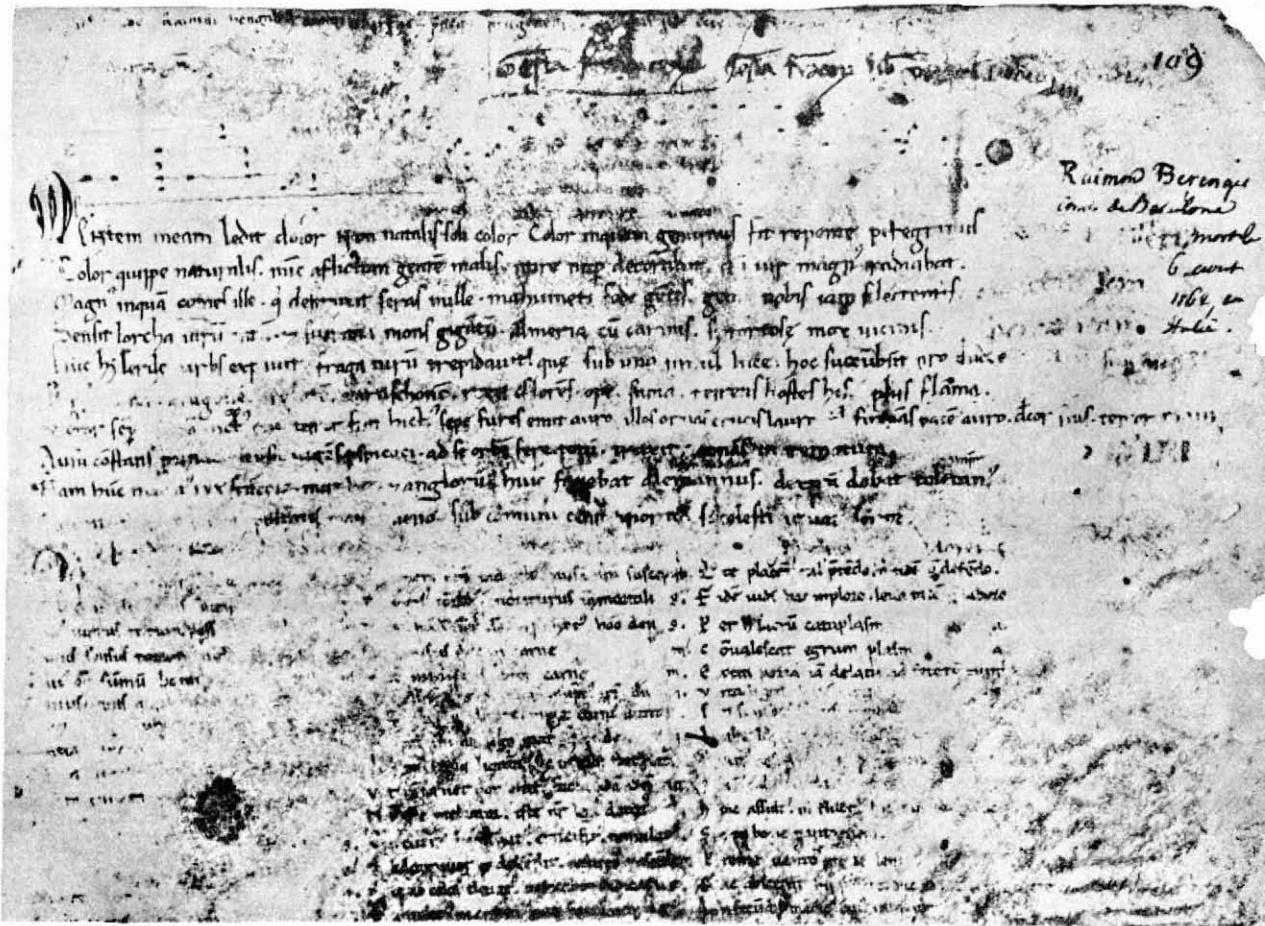
La còpia arriba fins al final del fol. 303v.

Fol. 304^r dalt: Confirmació de Petrus de Campo Dei, Iudex ordinarius Curiae Riuipulli.
Segueix: Signum mei Bernardi de Vineas... notarii publici y'l de Jacobus de Ginabrosa.

Després: Signum mei Narcissi... de Molis presbiteri notariique publici Riuipullensis
auctoritate Venerabilis Conventus Monasterii eiusdem qui huiusmodi translatum a suo ori-
ginali fideliter sumptum... correctum et comprobatum... scribi feci et clausi XIII mensis Fe-
bruarii Anno a nativitate Domini MCCCCXXIII. Finalment la confirmació de Petrus Joannes
Ferran.

BOLETÍN DE LA REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS DE BARCELONA

Tomo V

R. Beer.—Els manuscrits de Ripoll. Primera part, lámina VI

«Ex archivo monasterii Rivipullensis» sots l'epígraf no del tot conforme: Praeceptum Raymundi Comitis Barcinonensis de sepeliendo corpore suo in monasterio Rivipullensi. Certament al principi del document diu: dono Domino Deo et beatae Mariae coenobii Rivipullensis et monachis eiusdem... animam meam et corpus ad sepeliendum, però lo document devé verdadera acta de donació, per çò que'l comte cedeix a perpetuitat al monastir de Ripoll, una proprietat que té en lo comtat de Besalú, en la ciutat de Mulnar, ab totes les seves rendes; de la minuciosa descripció de la entrega's deduheix que's tracta d'un extens domini ab abundosos rendiments. Se comprèn fàcilment y's comprova ademés per aquest testimoni, que'l comte del lloc hón devien reposar un dia les seves mortals despulles, seguis conservanthy son valiment. Axis s'explica també que'l autor de la summa libertatum (Brevis Historia) de que havèm tractat no fa gayre, y'l qui escrigué (1147) durant lo regnat den Ramon Berenguer IV, pogués concebre la esperança, donat l'ardiment nacional del príncep, de conseguir ab la seva ajuda deslliurar al monastir de Ripoll del jou que l'aclaparava. Lo monjo de Ripoll va enganyarse en aquesta esperança sòls en lo sentit de que degueren transcorre encare alguns anys després de la mort del comte fins que'l monastir logrà recobrar la seva independència.

La gran confiança que'l monastir depositava en son egregi protector y la veneració constant que li demostra fins més enllà de la tomba va expressarre de moltes y notables maneres, primerament en un llarch epitafi que, escrit en pergamí, fou colocolat al sepulcre del príncep. Aquest epitafi era conegut per la copia de la Espanya Sagrada XLIII (1819), 466 ss. (Epitafium... anno 1803 dum eius ossa transferri in Ecclesiam est curatum in tumba inventum pergamena charta exaratum) y la de P. de Botarull, Condes vindicados II, 201 ss., com també per la defectuosa traducció espanyola exposada per Pellicer y Pagés, Santa María del Monasterio de Ripoll, p. 125 ss. Jo vaig trovar una còpia del text original llatí entre'ls nombrosos papers que acompanya Bal. 107 (fol. 461 ss.) Allí's llegeix primerament una «Oratio» per lo difunt, y després segueix la indicació: Et in suo sepulcro est se quens epitaphium scriptum in pergameno, quod est huiusmodi: Epitaphium serenissimi ac uictoriosissimi Domini Raymundi Berengarii Comitis Barcinonae, Regis Aragonum et Ducis Prouinciae: després de breus paraules proemials, diu: ... Dei uirtute protectus Almeriam, Tortosam, Ciuranam et usque ad quadraginta oppida circa Iberum am nem pugnando cum Saracenis potenter abstulit. Illerdam et Fragam uno die simul cepit... in obitu claruit miraculis. D'aquesta mostra's dedueix que no tenim devant un epitafi en lo sentit usual de la paraula, sinó més bò un Encomium entusiasta (1). Una extensa apreciació

(1) Al final, no continguda en les còpies impreses, hi ha en Bal. 107 la data: Perpiñani

històrica de la tasca den Ramon Berenguer IV, la trovàm en les tant citades y igualment d'origen ripollès «Gesta Comitum» en lo capítol XVII: «De nobili Raimundo Berengarii Comite Barchinonae qui in Ecclesia Rivipulli in sepulcro argenteo tumulatur (Marca Hispànica, col. 546 ss.) Lo capítol comença ab una pintura afectiva detinguda del caràcter rellevant del hèroe, com també de les seves esplendents qualitats físiques (1); conté després una exposició dels seus triomfs ab indicació precisa dels datos (fet que junt ab altres rahons me fa inclinar a creure que la redacció d'aquesta part se féu poch després de la mort del comte), y acaba ab un plany fúnebre que en inspiració retòrica tot-just si és superat (2) per alguna altra producció semblant d'aquell temps fecund en prosa epideíctica.

Les composicions de que acabàm de parlar en llabor den Ramon Berenguer IV, son uns bons mijans per ajudar a explicar una poesia fins ara desconeguda en son contingut essencial y la que's trova actualment conservada en lo manuserit F. 1. 5132 de la Biblioteca Nacional de París. Edéléstand Du Méril féu una descripció minuciosa d'aquest rich Miscelani en les seves Poésies populaires latines du moyen âge, París 1847, p. 302 ss., y jo vaig procurar cotejar les seves indicacions. La procedencia de Ripoll, tinguda ja com a provable per Du Méril y altres, és inconcusamant certa. Al present jo puch sòls comprovar qu'el manuserit era encare a Ripoll en temps de Baluze, puix que les copies que ell trágue del còdice porten aquesta nota indicatoria; Mabillon qui publicà ASOSB saec. V, 878 ss. la Géstra Petri (Urseoli) Ducas Venetiae, sens dubte segons una copia presa del mateix manuserit, observa també clarament qu'el text deriva «Ex ms. codice Rivipullensi». La translació a París del preciós manuserit està manifestament relacionada ab la missió de Pierre de Marca del qui Baluze era secretari (comp. P. I, p. 7). Mas lo còdice no solament és vingut de Ripoll, si que també fón escrit allí, y, com veurèm, compilat en la

anno Domini millesimo centesimo nonagesimo quarto, y després los versos ja publicats en los Cond. vind. II, 200 (l. H.):

Dux ego de matre, Rex coniuge, Marchio patre,
Marte, fame fregi Mauros dum tempore degi
Et sine iactura tenui Domino sua iura.

(1) *Hic mira probitate, scientia, ingenio ac consilio pollens toto orbe famosissimus elanuit. Fuit nempe naturaliter magnanimus, audax, probus, faciliis et subtilis, in proposito constans et prouidus, gestu et habitu approbandi viribus praepollens, statura arduus ac procerus, manus promptus, corpore validus, membris aptus, dispositione compositus, colore pulcherimus, sic quod nihil, ut ferebatur communiter, defuit ei boni; immo sapientior ac abundantior omnibus suis temporibus extitit.*

(2) *Obit in Domino, suo reliquens inctum populo, periculum patriae, hostibus gaudium, lamentum pauperibus, religiosis suspirium. In eius nempe obito exiuit latro, præsumpsit praedo, latnit pauper, continevit cleris, luit incola, saenit hostis, fugit victoria, crevit fuga, gladius in domesticos offeratur et patria exterminio præparatur...Corpus itaque iam dicti nobilissimi Principis ad suam est patriam reportatum et in Rivipullensi monasterio quod ipse plurimum dilexerat, honorifice est sepultum.*

segona meitat del segle XII, del material que ordinariament y fixa s'hi possehia. Aquest fet important en molts conceptes se pot manifestar ab tota seguretat. Lo còdice miscelani presenta escrits que sabèm se executaven en Ripoll, com una redacció, de que s'ha de tractar encara, de les *Gesta comitum Barcinonensium*, també copies recents de còdices que existien antigament a Ripoll, com la *Altercatio fidei catholicae inter Arrium presbiterum et Athanasium episcopum Probo iudice residente de Vigilius Thapsensis* (P. I., 85, Nr. 246 del vell catàlech); finalment, un gran nombre de documents, la anotació dels quals fóra inexplicable en un altre manuscrit que no fos de Ripoll, perquè està intimament y directa relacionat ab la vida del monastir. En lo foli 109r s'hi trova, com observa Du Méril, loc. cit. 306, *un poème sur la mort d'un grand capitaine dont on ne peut plus lire que le commencement*; lo començ llegit y publicat per ell, segons l'adob que féu del text, es:

- 1 *Mentem meam laedit dolor,
nam natalis soli color,*
- 2 *Color, inquam, genuinus
fit repente peregrinus.*
- 3 *Color quippe naturalis
nunc afflictam gentein malis*
- 4 *Mire nuper decorabat,
dum uir magnus radiabat.*
- 5 *Magnus, inquam, comes ille,
qui destruxit seras mille*
- 6 *Mahumeti caede (1) gentis
genu nobis iam flectentis.*
- 7 *Sensit Lorchæ (2) uirum tantum,*

Lo residuu de la poesia en lo manuscrit està efectivament molt difluent y en part molt confós; ab tot, ab una mica de paciencia's pot desxifrar la part més grossa de la poesia, fins sense necessitat de reaccions. D'aquesta lectura's deduheix, que havia quedat oculta fins ara precisament la part més important, çò és aquella que'ns allíçona sobre la personalitat del «Grand capitaine». Tothom qui estiguí un poch versat en la historia de Catalunya, regoneix a primera ullaada al examinar la part del text novament llegida, quel celebrat no pot ser altre que en Ramon Berenguer IV, lo potent protector de Ripoll († 6 d'Agost 1162); per lo demés — com un se'n pot convèncer per la reproducció (3) del text notable presentada en la làmina 2.ª — dalt de tot al

(1) Així Du Méril; lo manuscrit presenta justament «fede» (= fide).

(2) Du Méril observa conforme: Lorchæ en Catalogne, que Pline appellait Ilorcum Hist. nat. III, 1.

(3) Manifesta també que la inscripció no és del segle XIII, com s'havia cregut en general fins ara, sinó que és de la segona meitat del segle XII; per consegüent se féu poch després de la mort del comte; parlarèm encara d'aquesta circumstància al comprovar més tard la ma-

màrg, hi ha escrit ab lletra molt petita, però encara llegible: In laude Raimdi bengarij comitis barch. et principis aragonensis et comitis provincie (1).

Si's comparen més detingudament les fonts històriques de que havèm parlat abans, se nota que'l poeta s'atengué a la tradició representada per elles, si és que no's vèu també que ell aplegà (2) arbitrariament los datus respectius per rahó de la construcció artística de la seva poesia — aquest fí esforçat, en part és conseguit. Per lo demés hi està conservada la fidelitat històrica, en conjunt d'una manera tant rigurosa que per les aclaracions me remeto al capítol de les *Gesta-comitum* (G. C., Cap. XVII, Marca Hisp., col. 547 s.), aduhit més amunt, com també al citat *Epitaphium*. Respecte a la reproducció del original, tinguis en compte que la transcripció és fidelment diplomàtica y que s'fou compost en ratlles llargues en oposició a Du Méril, cosa que ja havia sigut proposada per Wilhelm Meyer (Speyer) en una comunicació epistolar, ab tot y no tenir devant l'original.

7 et siurana mons gigantum.
Almeria cum carinis. sed tortose mox uicinis.
Hunc hylerde urbs expauit. fraga uirum trepidauit.
10 que sub una simul luce. hoc succumbunt nostro duce.
Barchinonam. taragonem. arelatem. taraschonem.
rexit. florens. ope. fama. terrens hostes his plus flamm
Uictor semper numquam uictus cuius terror fuit hictu
sepe fures emit auro illos ornans crucis lauro
15 Ausu constans pertinaci sensu uigens perspicaci.
ad se orbem fere totum. traxit tonans in remotum.

nera de compilar lo manuscrit. Sobre les notes musicals posades al principi del cant, Guido Adler me comunica amablement: «La determinació del temps y la procedencia son conforme: son neumas aquitans a quatre línies (respectivament tres) ab clau F a la primera línia y yesolreut C a la tercera.»

- (1) La nota moderna al marge dreta procedeix de Paulin Paris.

(2) W. Meyer, qui examinà lo text novament llegit, distingeix en la construcció: 1-5: Preàmbul, 6-13: Fets d'armes, 13, fins al final: Característiques general.

7 Anno Christi MCLII non dicam munitissimum castrum Siaranam, sed montana fortissima et alia plurima castra circa litus Iberi annis cepit, G. C. Dei virtute protectus Almariann, Tortosam, Siaranam... pugnando cum Saracenis potenter abstulit. *Epit.*

8 Ad capiendam Almeriam Ildefonsum Toletanum Imperatorem ac classem Jauensium incitauit... et usque ad captam ac spoliatam urbem... perstitit, G. C. Tortosam cum Jannensisibus obsidens... et ad ultimum urbem capiens anno Christi MCXLVIII sedem ibi episcopalim instituit. *G. C.*

9 Sequenti autem anno Christi MCXLIX urbem Ilerdam... obsedit; et uno eodemque die ipsius anni, VII. scilicet Kal. Nouembri eandem Ilerdam ac Fragam cepit. *G. C.* Ilerdam ac Fragam uno die simul cepit. *Epit.*

11 Urbem Arelatensem contra se tumentem usque ad turrium multarum destructionem compressit penitus et vastauit. *G. C.*

14 Després del 14 al marge: at firmans pacem avro. Decor suis. terror mauro, Aug. Engelbrecht interpreta aquesta variant en sentit de que «el comte no sòls era un hèroe de la guerra, si que també en la pau ajudava a sos fecls subjectes ab diners y ab institucions y mides que'n costaven».

Nam hunc magnus rex francorum, mirabatur et anglorum
Huic fauebat alemannus, dextram dabat toletanus.

Pa... (?) ... plena (?) probitatis,, uena

20 Sub communi cessit morte, sed celesti uiuat sorte.

Per lo tant, havèm ara d'afegir també un Hymnus en vers als ja coneguts elogis en prosa tributats a Ramon Berenguer IV; qui recordi lo que havèm tractat més amunt dels estudis històrichs a Ripoll y compari les notes aclaratories posades a la part principal del hymnus, no dubtarà que és a Ripoll hon s'ha de cercar la patria de la poesia. Un camí recte a seguir conduheix, de les inscripcions analístiques juntes als cicles, a les cròniques, a la Summa dignitatum (Història brevis), a les respectives relacions de les Gesta Comitum y finalment al Hymnus. Lo poderós comte, qui en vida era un protector del monastir, havia trovat en ell la seva sepultura; los monjos de Ripoll tenen un interès anàlech de celebrarlo (1), com més tard los de Poblet lo tingueren per Jaume I d'Aragó o a Castella los monjos de Cardeña per lo Campeador y's de Silos Santo Domingo (2).

Es igualment extraordinaria la abundor de homenatges tributats al comte Berenguer IV de Ripoll, abundor que sobrepassa considerablement a lo que s'havia dispensat per la glorificació del abat Oliva. Aquest fet liiga també ab la circumstancia de que —al menys per ara— no poguem consignar cap producció semblant al hymnus a Berenguer, cap que tingui arrels tan fondes en la continuada tradició de la activitat literaria del monastir.

Notable com és de si meteix l'himne ara ja conegit, ve a propòsit per avenirar lo judici d'una poesia essencialment diferent en lo fons y en la forma, però quelcom entroncada per certes circumstancies; és lo Carmen latinum del Cid: Du Méril loc. cit. 308-314 abans que ningú publicà com a monument literari de primera línia, tot lo que diuen del heroe nacional espanyol la historia, la llegenda y la poesia y ben tost va ésser objecte d'acalorades controvèrsies. Nosaltres no podèm deixarles de banda per rahó de que la poesia llatina del Cid se trova en lo *meteix* manuscrit ara de París, antigament de Ripoll, del qual s'ha exposat l'himne de Berenguer (3).

18. Sobre alemannus: : f. impr. (imperator) uidelicet; sobre toletanus: impr.

18 Raimundo Berengarii suo nepoti neptem Imperatoris Alamanniae matrimonialiter copulauit ducatumque Prouinciae nepoti eidem ab eodem imperatore perpetuo adquisiuit. G. C.

18 (Toletanus): v. dalt. not. a Almeriu.

(1) Es significatiu lo passatge en l'epitaf: In obitu etiam suo claruit miraculis... per totum iter dum Corpus eius ad Monasterium Rupipullense afferretur... ibique sepe et sepissime evidenteribus crebris claruit miraculus.

(2) Una investigació especial podrà comprobar que una bona part de les fonts corresponents se trova en la Biblioteca Nacional de París.

(3) Un apògraf de la poesia del Cid, sortit segurament del manuscrit en qüestió, se trova en Bal. 107, fol. 520^r (ab l'epígraf: Ex codice MS. monasterii Rupipullensis, posat al prin-

G. Baist en lo tractat: Die Heimat des lateinischen Hymnus auf den Cid, Zeitschr. f. rom. Phil. V (1881), 64 ss., féu una crítica ingeniosa dels diferents y oposats arguments dels estudiosos qui accepten un origen català per lo carmen del Cid (Du Méril a manera de conjectura, ab forma decidida en Milà De la poesia heròico-popular castellana, 1874, p. 226 s.) y dels altres qui creuen en un molt pròxim origen castellà (Amador de los Ríos, al qual en lo temps modern s'ha adherit també Menéndez y Pelayo, Antología de poetas líricos XI (1903), 308 s. Les rahons que feren valdre, principalment Milà en pro y Amador en contra del origen català, poden cotejarse en aquell lloc. «Per més inclinat que un pugui sentirse a preferir una opinió del erudit català a la d'Amador», crèu Baist, es precis no obstant examinar la poesia novament y d'una manera imparcial. Per ell la estrofa 5 és determinant:

Eia lactando populi catervae
Campi doctoris hoc carmen audite.
Magis qui eius freti estis ope
Cuncti venite.

Segons Baist, això sols pot haver sortit d'un castellà (1).

Llegeixis altra vegada, sens prejudicis, la poesia, mas regoneixent lo que significava, lo que volia significar lo poble (Catervae populi) y un no podrà menys de convèncer's que la patria íntima, la més íntima de la poesia, no fóu ni Castella, ni Catalunya, sinó la cambra d'estudi; aquesta és internacional, així interprovincial si és que volèm concretarnos a una idea més corrent. Hauríem de capgirar tot lo que sabèm d'una poesia popular que's dirigeix directament a les masses si volguessim admetre que la poesia és altra cosa que una producció escolar —es pot concedir composta per un Scholasticus hábil y expert.

Així comprès, s'explica'l rebuscament de forma artística, l'ornament erudit de la poesia, s'expliquen diferents passatges mal entesos, com p. ex. les Noua bella Roderici què segueixen immediatament a les «acta paganorum dum iam vilescant vetustate multa» per les qui l'autor escolàsticament oposa desde'l seu punt de vista los temps antichs y los moderns; la direcció de la lluxta a Lleyda, que donà peu a creure que la poesia s'havia compost tal volta per la «població de Lleyda»

cipi y escrit de mà den Baluze); aquesta única copia antiga s'ha de considerar a causa de certes correccions, axis al bell començ diu en compte de ella gestorum exacte Bella gestorum, per les que son refutades les conjectures de Du Méril («Probablement una contraction d'En Illa») y Amador de los Ríos, Hist. crítica de la lit. Esp. II, 342 («Ela»).

(1) «Aqueells qui posen la seva confiança en lo Cid, no poden ser sinó contemporanis o paisans seus. Los catalans no's fiaren del Cid sinó que s'hi bateren. L'hymnus donchs és escrit encare en vida del Cid per als castellans y entre castellans, per consegüent també per un castellà.»

(Du Méril), se comprén també si's fullejen los analis, cròniques y de més notes històriques y si's trova que aquesta ciutat precisament era un dels objectes de lluyta més vichement combatuts (1).

Lo recort d'aquesta ciutat com també de «Marchio, comes Barchinonae, cui tributa dant Madianitae» fóu efectivament per Milà motiu d'atribuir lo carmen a Catalunya; lo fet extrínsic de que's trovi en un manuscrit de Ripoll y sòls en aquèst, no sols l'esmentà per incidència sinó que'l posà al cap de la seva argumentació: «debe creerse compuesta (la poesia) en Cataluña, ya en razón del manuscrito en que se halla, cuyos documentos pertenecen todos á cosas de este país», fins va senyalar bé les rahons perquè precisament a Ripoll s'anotà la poesia (2). Ramon Berenguer III era casat ab una filla del Cid «de quienes nació María, mujer del conde de Besalú, que era el mayor potentado de las cercanías de Ripoll, á cuyo monasterio pertenecía el MS. del Cantor latino» (3). Tant cert és, lo que pondera Baist, que'l catalans lluytaren ab lo Cid, com ergullós un se sentia per altra part de la unió d'una de les seves filles ab la familia regnant del comtes de Barcelona, ergull que fins arriva a resonar distintament al final del antich poema castellà del Cid; tinguis també en compte que de les «Catervae populi» en son separats per un «magis» y convidats especialment a ohir aquells «qui eius (Campi-doctoris) freti ope». Als indicis extrínsecos presentats s'hi afegeix naturalment encare la circumstancia, que no podien conèixer ni Milà ni Baist, qd es, que la poesia del Cid està en lo meteix còdice prop del himne a Berenguer IV, fill del qui fóu Berenguer III, casat ab Dolça, la filla del Cid; també podria indicarse que les lloances poètiques als difunts havien devingut tradicionals en Ripoll y que, com veurèm encare, la producció literaria del monastir portava tendència a nova volada en lo darrer terç del segle XII.

Ab tot, jo m'atenc en la persuació de que'l cantar llatí pot també haver estat compost en Castella y importat a Ripoll, majorment concient com coneixèm les relacions de Ramon Berenguer IV ab Alfonso VI. (Imperator Toletanus); fins estich en condició d'indicar lo cas concret, que un text important més extens fóu transcrit en gran part per un monjo de Ripoll en la regió més occidental d'Espanya y que aquesta copia fou incorporada a la biblioteca, fet del quals estàm enterrats ab tota la precisió que pugui desitjarse.

S'entén en primer lloc la lletra que Arnaldus de Monte, monjo de Ripoll, en l'any 1173 ab motiu d'una peregrinació a Santiago de Com-

(1) Clarament s'expressen sobre'l particular les Gesta Comitum en la Vita de Berenguer (Col. 547 de la Marca Hisp.): Sequenti anno Christi MCXLIX urbem Ilerdam nostrae genti infestissimam et diu exoptatam obsedit.

(2) De la poesia heròico-popular castellana, 227 s.

(3) Aquí Milà se fonamenta en los datos de Bofarull, Condes vindicados II, 159, trets de fonts originals; Bernat, darrer comte de Besalú, havia donat a la seva muller la néta del Cid, «todos sus honores y condados de Besalú, Ripoll, Vallespir, Funullá y Perapertusa, en caso de morir sin hijos ex dotata contuge filia prolis Marias Ruderici.»

postela, dirigi desde allí al abat de Ripoll Raimundus de Berga y al gran prior del monasterio «B.» (probablemente Bernat de Peramola, sucesor de Raimundus de Berga, 1206-1212 [?]). Aquest escrit va ser publicat primerament per L. Delisle «Le Cabinet historique XXIV» (1878), 1 ss.; Note sur le Recueil intitulé De miraculis sancti Jacobi, segons dues copies que's troben en Bal. 107. En los Recuerdos de un viaje á Santiago de Galicia por el P. Fidel Fita y don Aureliano Fernández-Guerra, Madrid, 1880, 42 ss., aparece poch después una traducción española d'aquest text donat a conocer por Delisle ab encertades aclaraciones que posen de relieve la importancia del escrit per lo coneixement de la escriptura mitgeval. En realidad, lo monjo ripollés A. de Monte ejecutó un trabajo lloable copiando tres libros; ciò es, los 2., 3. y 4. enteramente, los otros (1 y 5) en parte, del anomenat «Codex Calixtinus» conservado ayer encare a Santiago de Compostela, especialmente en consideración a los intereses del monasterio (lo que ell expressamente pondera). Per goig meu consegui, algunos años ha, poder trobar en lo Rivipullensis 99, guardado en l'Arxiu de la Corona en Barcelona, no sólo el original de la letra editada por Delisle, segons les copies arregladas per Baluze, si que també'l trelladat compost per Arnaldus de Monte.

La troballa fou sorprendente; ningú, ni tampoco lo qui hagués examinat minuciosamente los catálogos existentes de la colección, habría podido presumir que en la parte de Ripoll se había podido encontrar extractos tan extensos directamente del original compostelano. Villanueva, qui per lo demás perseguía diligentemente las preciosidades literarias, dejó el código sentido considerar; Ewald se equivocó totalmente en su descripción (Reise 388) «membr. s. XII: Carta de Calixt II. sobre Santiago y Turpin. Copiado, 1173, por un monje de Ripoll que fué en peregrinación a Santiago», no podía de ninguna manera haber tenido el manuscrito a la mano y haberse fijado en las indicaciones similares del Cat. Bof.; hasta lo Cat. Bal. sólo presenta sotras la Nr. 38: Liber inscriptus; Incipit epistola beati Calixti pape... Tractat de Santo Jacobo apostolo... mas por la completa exposición de la letra demacrada ha motivado el tratado de Delisle y así el desenrollo de la cuestión. Los datos más modernos respectivamente al texto compostelano redactado por Arnaldus de Monte, ofrecidos por Delisle (loc. cit. p. 1, nota.) (1) y A. Farinelli en los Apuntes sobre viajes y viajeros por España, Oviedo, 1899, p. 7 (Revista Crítica de Historia 1898 (2), no entran en el contenido de la compilación; Gustau Loe-

(1) «Suivant M. le Clerc (Hist. litt. XXI, 282) le Guide de Pèlerins ne pourrait guère se placer avant la fin du XIIe siècle. La lettre qui va être publiée prouve qu'il existait déjà en 1173».

(2) «Hacia 1140 escribióse el Liber Jacobi, guía práctica para los peregrinos que iban en romería a Santiago. El libro 5.º (así, en cuanto al objeto es justo, pero no corresponde al título), que contiene el Itinerarium ha sido publicado por el P. Fita: Le Codex de Saint-Jacques-de-Compostelle, París 1882».

we tampoch precisa prou l'assumpto al descriure un exemplar manuscrit del text en lo desconeixement perdonable del material de comparació no publicat encare en 1878 (1); Potthast, Biblioteca històrica II², 1384, fins arriba a dir que Fita ha publicat «Livre 4» y que aquesta edició la féu sortir la Academia Real de la Historia, de Madrid, com a «Suplement al tom. XX de Flórez, España Sagrada» (2). En oposició a aquestes indicacions havèm d'establir primerament que Arnaldus de Monte caracteritzà conformé al seu contingut lo llibre que trovà (reperi volumen ibidem, quinque libros continens) en la seva lletra (publicada novament per mí en los Handschriftenhätze Spaniens, 418 ss.), lo que Fita assegura clarament en los Recuerdos 49, basat en l'examen del original compostelà que utilitzava; aquest contenía originariament en lo primer llibre «Scripta sanctorum patrum ad laudem Jacobi apostoli»; en lo segón, «Apostoli miracula»; en lo tercer, «Translatio apostoli»; en lo quart, «Qualiter Karolus Magnus domuerit et subiugauerit iugo Christi Hispanias»; y en lo quint, «De diuersis ritibus, de itineribus, etc.» També parla Fita en son detingut ànalisis del original, loc. cit. 50, del quart libro que contiene las gestas de Carlo Magno y de Roldán, y finalment, loc. cit. 57 del últim libro, once capítulos de inestimable valor històrico y geogràfico. Elarch temps va costarmé abans no pogué resoldre la contradicció de que Fita, en oberta oposició a lo exposat per Arnaldus de Monte, designa com a *libre quart*, precisament lo darrer, çò és, lo llibre cinquè de la seva edició particular ja citada, tant menys quan lo mateix Fita publicà la part que conté les gestes de Carles sots lo títol: *Libro IV del còdice Calixtino* y que segons les meves notes se pot veure clarament en lo Rivipullensis 99, çò és, donchs, en lo còdice escrit per Arnaldus de Monte, al fol. 55^v: *Incipit codex IIII sancti iacobi de expedimento et conuersione yspanie et gallecie editus a beato turpino archiepiscopo, despŕs fol. 80 finit codex quartus... Incipit liber Vtus y aqui quasi tot lo text que ábarca 11 capitols d'aquest llibre; al mitj del capítol 10. Arnaldus trencá ab les paraules: peregrinis sancti Jacobi in hospitali (p. 61 de la edició de Fita).*

La descripció minuciosa del manuscrit que donà Fidel Fita en los Mónumentos antiguos de la Iglesia Compostelana (3) publicats juntament ab Antonio López Ferreiro, dóna la clau de la incògnita, y ab ella s'explica la font dels errors disseminats desde ja fa anys respecte

(1) «Ein Werk des Calixtus über Jacobus. Bibliotheca Patrum latinorum Hispaniensis I, 479 (comp. també p. 115, not 1).

(2) Això és completament inexacte; lo títol de la edició és: Le Codex de Saint-Jacques-de-Compostelle (Liber de miraculis S. Jacobi) *Livre IV*. Publié par la première fois en entier par le P. Fita, avec le concours de Julien Vinson, Paris 1882.

(3) Madrid 1882. A París (Bibl. Nac.) vaig examinar un exemplar de la publicació ja agotada.

al fons actual, y especialment respecte a la repartició dels llibres del original compostelà. Lo llibre quart de la compilació fou arrengat del manuscrit, y'l quint, tingut falsament per quart (comp. loc. cit. O. 77 s.) Fita és de parer que la mutilació se reporta als escrúpols que Ambrosio Morales tenia sobre'l contingut del llibre IV (1).

La valor de la copia directa del Compostelanus, especialment del llibre IV, novament aquí comprovada, augmenta donchs per lo fet de que precisament aquesta part es la que manca en lo còdice primitiu (2), mentres que està conservada d'una manera perfecta en lo Rivicullen-sis; tota vegada que aquest còdice, ab son caràcter viu y delicat, pot presentar-se directament com a mostra de la caligrafia de Ripoll d'aquell temps y està datat exacte (1173) (3), en reproduhirem dues planes (fol. 35^v, 36^r)-(Làmina 3), per facilitar la comparació ab los especimens del còdice compostelà publicats per Fita (4), que segurament redunden en ventatja per lo apògraf de Ripoll. També es important la circumstancia de que aixis obtenim datos precisos per saber quan la llegenda de Carles fou coneguda en Catalunya per primera vegada en un centre literari y per reconduhir a un principi, que s'ha de comprovar decididament, lo punt de sosteniment, la continuació y tota classe d'us del argument. La divulgació del texte contingut en lo Còdice Compostelanus, (lo anomenat Calixtinus) es coneguda (5); a Espanya trovàrem també encare algunes copies posteriors, lo model immediat de les quals certament no pot comprovarse d'un modo tant precís (6) com lo de les de Ripoll; consignarem també la traducció gallega, la mateixa de la qual Fita va exposar lo llibre IV (7).

(1) La seguretat de Fita de que aquest llibre 4. fou destruït (comp. les not. segs.) contradíu la declaració de Guido María Dreves. *Hymnodia Iberica II* (*Analecta Hymnica medii acvi XVII*), p. 5: «Manuscrit en pergami actualment separat en dues parts, ja que en son temps lo llibre quart fou tallat per «indigne» y relligat apart per insigació del célebre Ambrosio de Morales.

(2) Fita observa en les paraules introductories a la seva edició del «Libro IV del Còdice Calixtinus», Traducción Gallega, im Boletín de la R. Academia de la Historia VI (1885) S. 253: La fuen e latini de que dinanó ha sido tristemente cegada y bárbaramente destruïda en el còdice arquétipo del segle XII.

(3) Fita, Recuerdos 49: «1173, ó un año antes» y recorda en la nota: Según el cómputo Pisano el año 1173 de la Encarnación comenzaba en 25 de marzo de 1172.

(4) En la edició demunt citada: Le codex de Saint-Jacques, a la p. 16 (comp. també Recuerdos 47 s.).

(5) Comp. lo prefaci a la edició: *Tarpini Historia Caroli Magni et Rotholandii* per Ferd. Castets (*Publications de la Société pour l'étude des langues romanes VII*, Montpellier 1880) ab especial consideració dels Montispeusani; los Parisini soón tractats per Julien Vinson. *Les Basques du XIIè siècle. Revue de linguistique et de philologie comparée XIV* (1881), 123 ss., los mss., del British Museum per Ward, *Catalogue of Romances I* (1883), 544 ss. La literatura respechiva ha estat aplegada últimamente per Ph. Aug. Becker, *Grundiss der afr. Literatur*, Heidelberg, 1937, p. 46 s.

(6) Còdice 2: L. I. de la Biblioteca del Palau de Madrid, s. XIII-XIV, descrit per Hartel-Loewe BPLH-I, 479; un altre en la Biblioteca Nacional de Madrid, Lef. P. 120; una copia recent feta per Fray Juan de Azcon en 1638; comp. Fita, Recuerdos 50.

(7) Lo text d'aquest llibre comença (*Cod. de la Biblioteca Nac. de Madrid, T. 25:*) Ata aquí vos contamos da trasladagon è mirages de Santiago è des aquí eude ante vos contare-

Una semblança innegable ab la copia que acabàm de tractar y que'l monjo de Ripoll Arnaldus de Monte prengué del original compostelà, presenta un altre manuscrit de Ripoll, cod. 193, igualment no estudiad fins ara, que a més de moltes coses (1) conté «*Psalmodie laudes*» y un tractat sobre «*cognomina*» y «*advocationes*» de la Verge a les que segueixen miracles de la Verge de Montserrat; per aquest motiu lo còdice s'atribueix objectivament a la colecció que havèm tractada, ja que'l célebre convent de la Montanya, segons havem vist (I, 62), pertanyia al monastir de Ripoll. L'acabament lo forma un breu tractat de *Sacramentis* encapsalat ab les següents paraules: «*Dilectissimo fratri. G. magalonensi episcopo B signensis episcopus salutem. Cum Rome quondam in insula in domo episcopo portuensi simile (sic) essemus... cepisti mirari tu, cepi mirari et ego... quod aliqua illis (qd es rebus ueteris testamenti) similia adhuc in ecclesia fieri uiderimus... Petisti igitur a me ut sicut illa exponeram ista exponere temptarem». Sots los bisbes de Maguelona (Montpellier) y Sigüenza s'hi entenen aquí s'clament Gualterus (Gautier de Lille, no idèntich ab l'autor dels Alexandreis) y Bernat; lo primer fóu bisbe desde 1104, morí segons Gams, Ser., ep. 579, en l'any 1128, segons los datos de la *Histoire littéraire de la France*, XI (1841), p. 82, en l'any 1129; Bernat bisbe de Sigüenza regí 1128-1143. (Gams 74), de manera que la redacció del seu tractat de *Sacramentis* que envia a Gautier vivint encare, ha de caure en l'any 1128 o 1129. La accepció en un manuscrit de Ripoll del tractat desconegut fins avui, axí com també la copia de Arnaldus de Monte demunt tractada, manifesten quant y quánt s'havia aixamplat lo cercle dels interessos literaris del monastir. Bernat era francès, monjo de Cluny y en lo regnat d'Alfons VI de Castella, al restablirse lo bisbat de Sigüenza fóu erudit allí per prélat. Com escriptor no es pas coneugut fins al present; per més que de les paraules introductories exposades s'infereix, que ja abans deuria haverse ocupat en la exposició del Antich Testament. Gautier ja s'havia manifestat de temps com a escriptor; d'ell coneixem, a més d'altres treballs, comentaris als psalms. (*Histoire littéraire loc. cit.*), que podríen haver format lo punt de partida per los assaigs exegètics del posterior bisbe*

mos como Caliros librou Espanha do poderio dos mouros, segon conta Don Turpim arq'tbispo de Reenes.

(1) Cat. Riv. Nr. 83, conté la següent (antiga) descripció: *De tempore satisfactionis ansit imponenda morituris. Theodorus Cantuariensis Archiepiscopus in Penitentia suo. Glossa virginis Marie; ad laudem et honorem eius sacra nomina. Quedam miracula per intercessionem Virginis Marie. Expositio evangeliorum. Missus est Gabriel Angelus; et intravit Jesus in quoddam Castellum. Tractatus de diversitate illa que agitur in Officio Misse. Expositio de eclesiarum dedicationibus et de ecclesis sacramentis. Expositio aliquorum Evangeliorum et Psalmorum. Sermones varii. Quedam miracula per intercessionem V. Marie de Monteserrato.* Semblant es la exposició en lo Cat. Bof. Sign. Est. 2.º Cof. 3.º núm. 25 sois que consigna una breu y significativa anotació: *Al principio hay la cronología de los reyes de Francia. Cap de les llistes conegeudes té nota presa de Bernat, l'autor del tractat de Sacramentis.*

Bernat. En un antich episcopologi de Sigüenza (1) (la única font per la vita de Bernat, de què disposo) s'hi troba la indicació de que Gualterius bisbe de Sigüenza va ésser elegit bisbe de Santiago, y així fóra idèntich al Bernardus de Angino que presenta Gams p. 26.

Si aquest dato que ara no's pot comprovar (2) és exacte, tenim que's dedubeixen encare més relacions entre'l Rivi pullensis 123 y la copia del Còdice Sancti Jacobi feta per Arnaldus, ademés de la semblaça dels caracters de l'escriptura que ja havém constatat; en tot cas lo cert es que Ripoll en lo camp literari tenia tendència a un treball regenerador, intensiu, en lo temps en que s'efectuava la composició dels dos manuscrits demunt tractats (darrer terç del segle XII).

Aquesta volada fóu útil à la copia y demés adquisició dels textes patrístichs, litúrgichs y hagiogràfichs que aquí toca primerament considerar; d'aquell període son dos manuscrits compostos de mans diferents, mas desde llarch temps juntats en un *volum*—avuy còdice 217—, l'un dels quals contéls tres llibres de les *Sententiae* de Isidoro y l'altre'l treball d'Ildefonsus Toledanus De Virginitate Sanctae Mariae. Quelcòm posterior (s. XII-XIII) es la composició del còdice guardat avuy sots lo Nr. 206, y'l qui darrera *Sermones de diébus festivis* y Walafridus Strabo, *De exordiis et incrementis rerum ecclesiasticarum* (Fabricius III, 601) encloou la lletra d'Agustín ad Macedonium (Epistola 153); del mateix temps aproximadament procedeixen los còdices 130 ab «*Flores evangeliorum*» y 170 «*Sermones de festivitatibus*». Pertanyen encare al segle XII: cod. 110 «*Expositiones evangeliorum*», còd. 117 «*De officiis ecclesiasticis*» com també còd. 214, un bell exemplar (illustrat) del treball *De scripturis patrum ad perfectam contemplativam vitam* (çò es la «*Theoria*» y ab la dedicatoria a la emperatriu Agnès, víuda d'Erich III, Mabillon, *Analecta I*, 120) de Joannes (abbas). (3) La làmina que accompanyèm d'una plana (Làmina 4) fa possible per una part un judici del caràcter perfeccionat de la lletra com també de la il·lustració continguda en aquest exemplar en la qual mereix principal atenció un detall, la *Proskynesis* evidentment presa dels tipos bizantins, per diverses etapes intermediaries.

Alguns preciosos manuscrits que'ls antichs catalèchs atribueixen al mateix període, son perduts; així un *Isidorus in Pentateuchum*, libros

(1) Diego Sánchez Portocarrero, Nuevo Catálogo de los obispos de la Santa Iglesia de Sigüenza, Madrid, 1646, p. 14 ss. exposa: Don Bernardo, *Frances de nacion, natural de Agen ó Anguino, Monge Oluniacense y uno de aquellos señalados y virtuosos varones que para instruir las Iglesias nuevas de España passaron de Francia con el Arzobispo Primado de Toledo, Don Bernardo; en el Reynado de Don Alonso VI. Fue Capítol de Toledo y Capellán del Emperador Don Alonso VII, y el primero que después de tanto silencio se llamó obispo de Sigüenza. La primera vez que le ballo con este título es año 1122.... no falta apoyo para lo que dice (el Epitaphio) de la promoción ó elección de D. Bernardo para silla de Santiago.*

(2) Gams qui escrigué a Compostela cercant datos més precisos per constituir les llistes dels bisbes, rebé la contesta de que: *archivis ibi paene destructa esse.*

(3) Ewald determina (Reise p. 388) la època saec. 12-13.

Regum, Paralipomenon, Isaiam et Jeremiam (Villanueva, viage VIII, 45), y dos exemplars de les Sententiae de Tajo (Villanueva loc. cit. 42). No obstant s'ha conservat un quaternio escrit en la segona meytat del segle XII en lo qual, a la «Præfatio in libro Prosperi» (In epigranmata S. Prosperi ex sententiis S. Augustini), segueix una part dels epigrames mateixos, copia de la que ja's feu esment P. I. 44 ab ocasió d'consignar la notable composició del còdice 106. Al contingut principal del còdice, qu'cs molt mes antich, hi fóu juntat devant aquell petit quaternio, y axò encara dintre'l segle XII, puig d'aquest temps data la exposició posada evidentment per lo bibliotecari al començ de la colectània:

Liber de noticia artis metrice bede presbiteri Item Soliloquiorum
lib. II. Sancti Augustini et catonis libri IIII. Et liber Beati prosperi
Et Sedulii poete liber.

Tinguis ara en compte que també altres antichs Rivipullenses conteuen semblants notes escrites per lo bibliotecari, axí cod. 40 ab les Capitulars (P. I. 75):

Translatio sancti Stephani Ecclesiasticus ordo ad Karolum Epistule
Hincmari ad Karolum.

Després en còd. 204 s. XIII:

Quadripartita Alani et ante claudianus eiusdem et liber magistri
ungenis de anima.

També en lo còdice 52 ab les homilies de Gregori (comp. T. I. 72):

Vita gregoriana XXII Omelie super principia ihezechiel et finem
De'lx generibus lapidum preciosorum qui colores que uirtutes
que reperiantur.

a lo que s'hauria d'observar que la nota darrerament esmentada es també notable per lo fet de que avuy manca'l llibre de les pedres esmentat al final, de lo que's deduheix que alguns còdices intactes encara en los segles XII y XIII, foren malmesos en lo curs del temps (axí també 106).

Finalment, ja que parlàm dels antichs índices dels miscelànies de Ripoll, sigui consignada encara la nota posada devant lo còdice 41 en lo segle XIII:

Iste liber est de penis Infernalibus et barlaami et vita beati bre-
dani et de vita et de Miraculis sancti patris francisci et debet manere
in armario claustrí inferiori et debes legere in refectorio Vitam sancti
francisci.

Aquestes inscripcions semblen manifestar que desde lo s. XII en lo monastir se feya un registre escrupulós de materies, principalment en lo referent als antichs que comprenien diferents textes, registre que,

prescindint també de la nota últimament esmentada, se refereix al us escrupolós dels tresors dels llibres adquirits y a son inventari, mentre que seguint una altra direcció's pot inferir d'aquestes breus anotacions per quants diferents textes exegètics y hagiogràfics es començava a crear interès a Ripoll després de recobrar la independència del monestir. Aquesta observació pot servir de preliminar a lo que hem de dir respecte d'un manuscrit guardat en altre temps a Ripoll y del que com cap altre—sense excluir-lo lo còdice-colectània ab les Gesta comitum y la poesia llatina del Cid—la investigació s'en ha ocupat de la manera més intensa; ens referim al manuscrit compost igualment en lo segle XII, que després d'una col·lecció de les lletres del papa Gregori'l Gran, ademés de breus textes nombrosos contenia los escrits del bisbe Rangerius de Luca y per açò s'anomena senzillament lo Còdice-Rangerius de Ripoll.

En la introducció a la edició feta per Ernst Sackur: Rangerii episc. Lucensis Liber de anulo et baculo (Mon. Germ., Libelli de lite, II, 505 ss.), s'hi troven los estudis referents al nostre manuscrit, desde les primeres notícies de Villanueva sobre'ls textes de Rangerius (Viaje VIII, 53 s.) y'ls esforços de la direcció com dels col·laboradors dels Monumenta per descobrir lo texte desaparegut desde 1835 — aquesta fou designada per Pertz (Archiv VIII, 3), una de les dues tasques principals del viatge a Espanya emprès per Hermann Knust — fins a la edició de la poesia de Rangerius per Lafuente y aplegats escrupulosament en los Monumenta; llevat d'alguns suplements extrets de catàlegs manuscrits; podèm, donchs, estalviarnos de precisar més palessament, cosa ja feta, lo lloch que'l fecund Miscelani ocupava dintre la tradició literaria de Ripoll.

Aquí també encare havèm de partir de la descripció del còdice suministrada per Prósper de Bofarull en la seva llista del any 1823, que tantes vegades havèm aduhida. Per més que, en substàncie, ja la va comunicar Ewald, Reise, p. 337 s., acompañó la exposició completa (1) segons la copia que m'en tramejà lo senyor Pijoà, tot conservanthi les particularitats ortogràfiques, etc.

Epistolas morales de Sn Geronimo Magno. Catalogo de los Sumos Pontifices desde Sn Pedro hasta Urbano II en 1098. de cuyo siglo sin duda es este codigo aunque sigue de letra menos antigua el catalogo hasta Clemente IV con un cronicón. Poema de Rogerio (sic) Obispo de Luca que contiene mas de siete mil disticos en elogio de Sn Anselmo y Sn Gregorio VII y el Emperador Enrique y los opusculos de *anulo et baculo* del mismo Rogerio todo en verso. Siguen otras poesias sobre la historia de Sn Jose, otras contra el estado monastico,

(1) A la copia impresa d'Ewald hi manca'l signe 0 que en Bofarull es al devant, qd es a confirmació de que'l manuscrit fou cremat, efectivament, en 1835. Ewald abarca la frase final en les paraules membr. saec. XI, sense alegir un sic a la xifra.

ctras sobre el martirio de Sⁿ Sixto y Sⁿ Lorénzo otras sobre la vida de Sta María Egipciaca, otras sobre el martirio de Sⁿ Mauricio, otras sobre la confesión del penitente; sigue segun parece el juramento del Rey Enrrique y unos versos del monge Felipe sobre las sibilas de facil lectura, pero de difícil inteligencia y concluye con otros titulados *de tribus particulis Dominici corporis*. Este codice estaba antigüamente en Ripoll numerado 115 y así lo cita el eruditó Don Jaime Villanueva en sus viages literarios. Sus caracteres no bajan del siglo 11. Sobre pergamino. (Est. I, Caj. 1, Nr. 13)

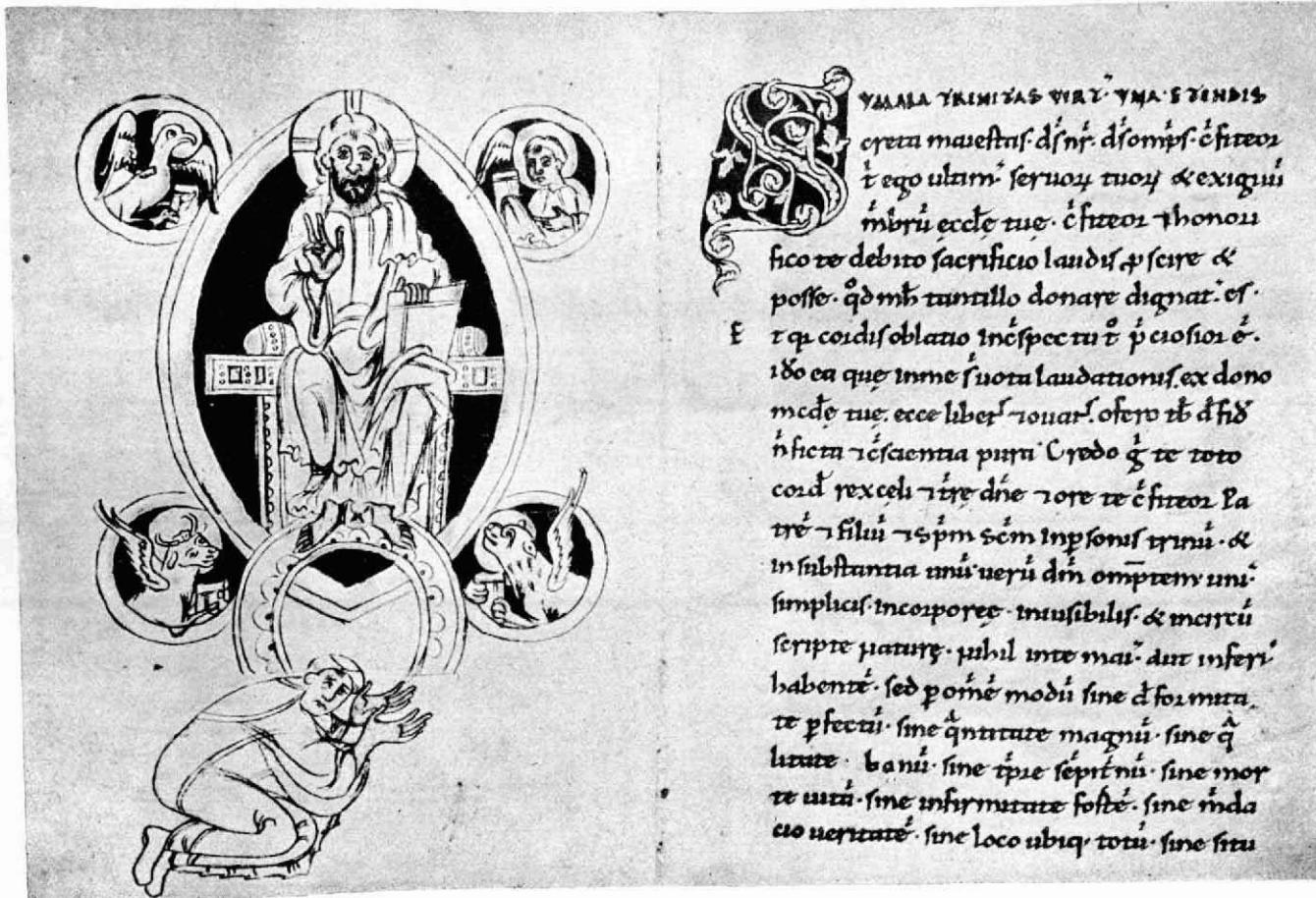
La pregunta important per la història de la vida intelectual de Ripoll, de si s'ha de cercar en aquest monastir l'origen de la copia de tots los textes aquí presentats, semblen afirmarla ab silenci les descripcions de tots los investigadors qui encare veieren l'antich còdice (Rivas (1), Villanueva, P. de Bofarull, de la mateixa manera, com manifestarèm, que un altre testimoni encare molt més antich), puig que en lloc se troven indicacions de procedència forastera. Lafuente surt decididament en pro del origen espanyol del manuscrit; però, quan entre les particularitats orogràfiques que haurien de provar aquesta procedència, cita formes com estus, equor, sepe, contempnere, forcea, entre moltes altres, se comprendrà la objecció suscitada per Morel-Fatio al tractar d'aquesta edició (*Revue historique*, IV, 1879, tome 9, 183): Quoi qu'en disc M. la Fuente rien ne prouve que le ms. de Ripoll ait été écrit par un scribe espagnol: les singularités orthographiques qu'il signale sont communes à tous les pays de l'Occident au moyen-âge. Abans se podrien reclamar com a característiques espanyoles les formes també aplegades per Lafuente: hostendere, habire, hastrā, honus, bordo, car aquesta grafia (sols una tal), la omisió o afegidura facultativa de h se trova sovint, precisament en mss. espanyols; recordam lo Palimpsest Legionense de la Lex Romana Wisigotorum en fac-simil complet, lo Toletanus XV, 8, de les Etymologiae de Isidoro (Ewald-Loewe, *Exempla*, Tab. X-XII), especialment lo index als manuscrits wisigòtics de Eugenius Toletanus en los Monumenta Germaniae, Auct. ant. XIV, 445 s. Mas lo poch que sobre aquest punt podèm alegar del còdice de Rangerius no té prou força per servir de prova. Axis, donchs, Sackur s'inclina també a creure que'l manuscrit guardat antigament a Ripoll signi d'origen italià (loc. cit., 507): «Quod eo ipso ad veritatem proxime accedere videtur; formae quoque hispanicæ perrarae sunt, quae scribis illis duobus apographi nostri (çò es Villanueva y Herrero) attribui possunt ut profieries (Vita Anselmi, v. 3559, de anulo et baculo 913 (2) brebiabitur (V. Ans. v. 3554)). Es tan atinat considerar les formes presentades com particularitats de la manera d'escriure espanyola—fóra cosa fácil presentar nombrosos com-

(1) La seva descripció es exposada per Ewald, *Reise*, 337.

(2) Así, no 9101.

probants d'axò — com poch justificat apareix l'atribuirles a Villanueva. Ell mateix examinà detingudament tota la copia, y ell, qui havia copiat diplomàticament y fidel a centenars de textes llatins, hauria estat l'últim que s'hauria permès semblants concessions nacionals en un manuscrit arreglat per la impremta. Lo que Sackur imputa a Villanueva son hispanismes que certament ja's trobaven en l'antich còdice de Ripoll. Ab tot, jo no podrà atribuir a aquest fet més importància que a altres rahons que's desprenen immediatament de la essència de la rica activitat literaria del monestir. No coneix ni un sol manuscrit ripollès del segle XIIe, ni sisquera de la la meytat del XIIIe, que hagués estat transportat d'Italia. S ha de tenir en compte aquest detall, precisament perquè en los manuscrits relativament antichs, d'indubtable procedència ripollesa, ja s'hi troben treballs, los arquetipos dels quals foren decididament escrits en Italia. Ja ho havèm ab intenció consignat més detingudament en P. I, 76. Argument incontrovertible n'es l'accepció allí exposada del text napolità dels Excerpta de Eugippius. Si trovàm cosa semblant a Ripoll, podrèm també dir que la present importació d'Italia «ad veritatem proxime accedere»; no obstant, sabèm positivament (com. P. I, 32), que aquella redacció, específicament italiana, s'ó copiada en Ripoll per Sunarius presbyter y Senderedus levita sots lo pastorat del abat de Ripoll Arnulf (948-970). Relació anàloga hi ha ab la vita sancti Nicolai de Johannes Diaconus y l'escrit de Bachiarius de Fide que's troben en dos miscelanis indiscutiblement originaris de Ripoll (P. I, 76); formen parella ab aquests los nombrosos escrits no espanyols del temps dels carolingis, que s'han conservat igualment en manuscrits d'indubtable origen ripollès (P. I, 75). Quicls textes adquirits de fóra no sols eren senzillament acullits, si que també recompostos en lo Scriptorium de Ripoll, ho demostra d'una manera ben palesa la redacció de la Translatio beati Stephani que emprengué'l mestre d'escola de Ripoll (Scholasticus) Arnaldus, a instància del monjo Seguinus (loc. cit., 72). La transcripció dels textes portats de fóra, efectuada per los monjos de Ripoll y en manuscrits ripollesos, continua també en lo segle XIIe, com ho acrediten los dos exemples no fa gayre presentats, la copia del còdice Calixtinus feta per Arnaldus de Monte y la agregació del tractat de Sacramentis de Bernat, bisbe de Sigüenza (en un miscelani); exemples igualment instructius poden aduirse, com se manifestarà, de manuscrits de temps posterior.

Si s'examinen les proves aquí aduïdes, tretes de Rivipullenses autèntichs, no s'origrà'l més petit dubte sobre l'origen del tan debatut còdice de Rangerius; però si que's podràn consignar conjectures fonamentades sobre la manera de compondre'l Miscelani. Les lletres del papa Gregori lo Gran, com sos altres escrits, eren segurament coneguts en Espanya desde temps molt remot; sens dubte pertany encara al segle X^e lo grupo C + P que Ewald (Neues Archiv III, 470) anota

R. Beer.—Els manuscrits de Ripoll. Primera part, lámima VII

al Rivipullensis, puig la iglesia de Colonia, per exemple, possehia ja en lo segle VIIIe un manuscrit d'aquesta classe y un exemplar del mateix text, que de Saint-Victor passà a la Biblioteca Nacional de París, ara la primera part del còd. F. lat. 14500. Llāstima que les fonts de que disposàm fins ara ens deixen a les fosques al perseguir criteris més precisos sobre'l text del perdut manuscrit de Ripoll (1); encare voldria consignar aquí una idea avassalladora que se'm ocorre, y que està intimament lligada ab les relacions de Ripoll ab Saint-Victor, que havèm exposat més amunt. Sabèm positivament que alguns manuscrits de la abadía Saint-Victor-París, conservats actualment en la Bibl. Nac. de París, son procedents de Saint-Victor-Marseille, com 14293 y 14301 (Delisle, Le Cabinet des mss. de la Bibl. Nat., II, 413). Donchs bé, la primera part citada del actual Parisinus 14500, que conté la mateixa classe de les lletres de Gregori, com lo perdut Rivipullensis, no pot de cap manera haver estat escrita a Saint-Victor-París, per la rahó de que es del segle X^e, y aquesta abadía no fóu fundada fins prop de 1113. Axí es fàcil pensar en la procedència del manuscrit de Sain-Victor-Marseille. Ja havèm vist d'hon treyen allí importants textes patrístichs; es molt possible que al segle XIIe s'arreglés a Ripoll lo Miscelani en questió (ab les lletres de Gregori de la classe C + P) y's cedís a Saint-Victor lo model per la una part (çò es,

(1) Los esmentats estudis d'Ewald a la edició del Registre de Gregori I, en lo Neues Archiv, vol. III, 433-625, formen un treball preparatori excelent per la exposició metòdica, no intentada encare fins avuy, de la propagació manuscrita de les lletres de Gregori baix lo punt de vista territorial y internacional. Axí com la investigació literari-històrica no explica productes isolats de la literatura solament per ellis en si, axí tampoch se podrà jutjar d'un monument mitj-eval de l'importància de les *Lletres de Gregori*, per la sola presentació d'un text crítich, per més que sigui curosament expurgat. Manca encare investigar les vies de la propagació que en certa manera y en relació territorial deixa entendre l'éco que la col·lecció de lletres despertava en certs dominis; axí per Espanya una exposició que partint dels catalèachs d'escriptors de Isidorus y Ildefonsus y considerant detingudament les col·leccions dels concilis hauria de conduir la memòria de les lletres de Gregori fins a la Colectánea de Sáenz de Aguirre per una part y fins als estudis crítichs de les lletres per l'altra (com en lo còdice Q. 24 de la Biblioteca Nacional de Madrid, comp. Gallardo, Ensayo de una Biblioteca, II, Apèndice 68 y Ewald, Reise, 311). Aquest buyt jo s'ha fet sentir. En lo compendi dels «besseren Handschriften» de les lletres de Gregori de Potihast, 1^a, 539, lo «Escorialensis, d. I 1 s. XI», es adubit com a l'únic còdice espanyol; però aquest no conté ni de molt la col·lecció sencera ni una gran part de la mateixa, sinó sols una dotzena de lletres, adscrites al contingut principal (de les Hispana). En segon lloc, Mon. Germ. Ep. II, pàg. XXV, respecte del sumari del Escor. A. I, 6, se senyalen encare les migrades indicacions del Archiv VIII, 809, en compte de la minuciosa descripció d'Ewald, Neues Archiv, VI, 225. No està pas deslliñada encare là sort del manuscrit, punt de nostra partida. Ewald, Archiv, III, 471, diu: «Codex S. Mariae de Ripoll Catalanniensis (sic)... sembla que fóu portat a Barcelona y allí se perdi en un incendi»; ibid. VI, 336, manifesta ab exactitud que'l manuscrit quedà destruit en la crema del monestir de Ripoll; però, p. 389, hon se tracta del trànsport dels manuscrits de Ripoll a Barcelona, ens deixa altre cop en dubte sobre'l verdader estat del assumpte; axis un no té d'estranyar-se de la suposició continguda en lo proemii de la edició en los Monuments (p. XV); cod. S. Mariae de Ripoll Catalaniensis... qui, ut videtur, Barcelonam translatius incendio periti, mentre que nosaltres hem vist que precisament fón el cas contrari. Semblants errors, en si de poc importància, donen falses orientacions als qui's dediquen a estudiar la primera utilització dels perduts manuscrits.

per la primera part del Parisinus 14500 ab lo meteix text de les lletres de Gregori). Aquestes consideracions me mogueren a fer un darrer examen del manuscrit de París; l'habitus del manuscrit, la lletra del text y del epigraf (1), decideixen més aviat per Espanya (Catalunya), que no per França, y d'aquest parer son los senyors Omont y Dórez, qui ab mi examinaren lo còdice. Contral pensar de quel còd. Par. F. lat. 14500 procedeix de Ripoll, hi ha'l fet, sols aparent, de que semblant text no figura d'una manera expressa en l'antich catalàch de Ripoll. Mas, prescindint de quel catalàch ostenta llacunes, pot ser valdría la pena de fixarse que en aquest antich catalàch, immediatament després de tres exemplars de la Biblia, com també de dues copies de les Moralia de Gregori y devant de les materies litúrgiques, s'hi troben consignats «Cartularia II»; no solament es possible, si que encare provable, que aquests dos cartularis contenien també lletres del papa. L'antich cartulari de la catedral de Barcelona, per exemple, ostenta la següent rúbrica (Bal. 107 s., 116^r): *Incipit liber cartarum Sedis Barcinonae. Primo continens privilegia Regum Francorum. Secundario privilegia Barchinonensium Comitum et Princepum. Tertio privilegia Romanorum Pontificum et decreta. Quarto commissiones.* Ripoll apenes si necessitava portar del estranger lo model per la copia de les lletres y encare menys les fonts per compondre la llista dels papes que segueix en lo manuscrit («Catálogo de los Sumos Pontífices desde Sn. Pedro hasta Urbano II, en 1098», segons Bofarull), y axò per la rahó de quel monestir disposava, desde llarg temps, d'una gran quanitat de fonts històriques a propòsit, podent dipositar en l'arxiu, ab ergull y com a cosa propria, los originals d'un nombre considerable de butlles papals. Es de tenir en compte la aclaració de Bofarull de que la continuació del index dels papes fins a Climent IV, axí com una crònica «de letra menos antigua», fóu feta de mà posterior, y lo meteix val naturalment respecte les obres del bisbe Rangerius de Luca, qui no morí fins a 1112; se concebeix molt bé que aquests fragments, axí com los hagiogràfics y històrichs de naturalesa assats heterogènia, fossin asegit de mica en mica, y justament axí com ho podem observar avuy en la colectànea, que encare devem tractar, de la Biblioteca Nacional de París, F. lat. 5132, l'origen ripollès de la qual es indubtable.

L'establir quel còdice de Rangerius fóu escrit a Ripoll y guardat precisament allí desde'l segle XII, no té solament importància teorètica. Si Sackur tingués rahó al creure en la importació italiana del manuscrit, tindriem senyalat un altre camp completament diferent de Ripoll per lo que toca als estudis posteriors sobre la custodia del preciós

(1) Al principi: *Incipit Liber epistolarum SC[riptorium] Gregorii Pape, alternant en lletres vermelles y verdes. Per l'origen del manuscrit hi ha una nota d'importancia registrada al marge esquerra del fol 21^v (en la lletra LXXII): hoc de alia est epistola quia deerant epistolae in eo libro contra quem iste scriptus est a LXXII usque ad LXXVIII quoniam folium unum furtim secatum inde est (Mon. Germ. Ep. II, 47, Not. 1. 26).*

téxt-testimoni en temps anterior a Villanueva; recordinse los nombrerosos esforços continuats durant llargs anys per descobrir mal fossin no més que copies del còdice cremat en 1835, y adquiereix interès doble cada indicació que pugui ferse d'hón estigué lo manuscrit abans del segle XVIII. Per aquest motiu reclama nostra atenció una nova donada per Morel-Fatio en la seva relació (p. 119) ja esmentada (loc. cit. p. 183, not. 2): des érudits français du XVIIe siècle connaissaient ce ms., comme j'aurai bientôt l'occasion de le montrer dans un mémoire que je prépare sur la bibliothèque du célèbre monastère catalan. Sackur conegué aquesta observació, però no tingué més en compte la orientació donada, y respecte a la promesa del erudit francès de publicar aviat (després de 1879) un estudi sobre la Biblioteca del famós monestir català, va contentarse observant: «quod nescio num aliquo loco fecerit». Per mala fortuna Morel-Fatio no complí la seva paraula, y per això sols podem recorre a conjectures sobre là pregunta, quins eren los erudits francesos del segle XVII, que ell tenia devant y hón utilitzaren aquests lo manuscrit. Mas per lo que veig en lo material respectiu, no puch pensar sinó que Morel Fatio no's refereix a altra cosa que al catàlech format per Etienne Baluze, del qual ja havèm tret una serie de datos valiosos per lo present estudi. Efectivament, aquest catàlech en lo Nr. 32 conté la següent exposició, no aduhida fins ara, del còdice de Rangerius:

Liber Sancti Gregori ad instar epistolarum moralium. Post sexaginta folia circa medium continet nomina Summorum Pontificum a divo Petro usque ad Clementem quartum. Et postea sunt carmina hexa Royca sic incipientia: Omibus in toto dominum metuentibus orbe Rangerius Christi servus et ecclesiae etc. Durant usque ad finem libri. Et in ultimo folio reperitur titulus huiusmodi: P. P. P. dolo captus a rege Henrico timoreque perterritus non observanda iurat privilegio que confirmat. Incipit ita: Rex scripto refutavit omnem investituram omnium ecclesiarum in manu domini Papae in conspectu cleri et populi in die coronacionis sua etc. In fine dicit Dominus Papa P. non inquietabit dominum regem Henricum neque eius regnum de investitura episcopatum et abbatiarum et de iniuria sibi illata et suis in persona sua et bonis neque aliquid malum reddet etc.

La valor d'aquesta exposició, ab la present coneguda, de la única que la darrera fulla del vell manuscrit considera quelcom detingudament, consisteix en que ara estàm en condició de conèixer la nota en ella continguda sobre Paschalis II y Enrich V. (1111) y de refutar ab això la suposició que Ewald (N. A. VI, 338) atribuïa a aquest text, de que's tractava del jurament prestat a Canossa per Enrich IV, en 28 de Janer de 1077. La descripció compresa en lo catàlech format per Baluze manifesta que'l manuscrit fóu coneget en ses parts més importants (Rangerius) per un dels més actius escorcolladors d'originals que França podia presentar en lo segle XVII, y es possible que Baluze se'n fes

treure copies, com de tants altres còdices de Ripoll; certament aclarirà l'assumpte la començada investigació sistemàtica de les colectànies de Baluze extraordinariament riques, en la actualitat custodiades en la Biblioteca Nacional de París. També es possible que en lo curs dels segles XVII y XVIII, anteriorment donchs a Villanueva, los arxivers de Ripoll o altres estudiosos prenguessin nota del còdice, y axí podèm esperar encare orientacions més precises sobre'l manuscrit, tretes dels papers corresponents, que ja senyalem hon se troben P. I. pág. 15, com també dels extractes de Diego de Monfar y de Ramon Vila (com més avall p. 127) pot ser conservats encare.

Per gran importància que pugui tenir com a text-testimonio lo manuscrit de que acabàm de parlar, en valor per lo coneixement dels extensos interessos literaris de Ripoll encare l'aventatja un altre miscelani —ja anotat p. 106 al donar a conèixer l'hymnus de Berenguer— que per cert avuy ja no pertany a la part ripollesa guardada en l'Arxiu de la Corona en Barcelona, sinó que existeix com F. lat. 5132 en la Biblioteca Nacional de París. A Edéstand du Méril li cab lo mèrit d'haver donat a conèixer per primera vegada, textes importants continguts en aquest manuscrit (com lo Carmen Campi doctoris) en les seves Poésies populaires latines du moyen âge, Paris, 1847, 302 ss.; mas la seva descripció del sumari, si bé presentant un avenç molt considerable en comparació del index de lo vell Catalogus codicium Bibliothecae regiae, IV, 42, no podia proposarse cap dictamen definitiu, malgrat la seva extensió, sobre la verdadera importància de la trentena de pesses diferents compreses en lo còdice. En la següent exposició del manuscrit del monestir ens havèm de cenyir també als suplements més interessants per lo nostre estudi.

Primerament, en relació ab lo observat poch abans, es de notar quel' Parisinus F. lat. 5132, la procedència ripollesa del qual se pot comprovar molt bé per senyals interiors y exteriors y'l qui fòu compilat també positivament en lo Scriptorium meteix de Ripoll; conté troços isolats lo model dels quals fòu portat segurament de fòra; p. ex. la Historia Hierosotymitana de Raymund de Aguilars, la què avuy (accidental) comença'l miscelani, com també la Epistula de Friderico I, que (posterior) fòu inscrita al foli 80^v — 80 bis^v. Lo propri podrà creures noresmenys del troç que forma'l contingut principal del manuscrit (5): Altercatio fidei catholice inter Arrium presbiterum et Athanasium episcopum Probo iudice residente; mas, com prova lo catàlech que havèm publicat dels llibres del temps d'Oliva (P. I. 85, Nr. 246), aquest escrit (Vigilius Thapsensis) ja era proprietat antiga de Ripoll y en lo Parisinus hi tenim la copia més recent d'un Rivipullensis tal vegada molt antich.

La part del còdice, en la que ja ns parla lo genius loci, es un fragment descuriat qui ompla poques fulles (23-25), de mà posterior y ab l'epígraf: Incipit gesta vel ortus illustrium comitum Barchinonensium.

Du Méril desconegué evidentment la publicació baluziana de les *Gesta comitum en la Marca Hispànica* y axí no li fou possible comparar aquest fragment manuscrit ab l'imprès, ni tenir la base per coneixer la formació de tot lo manuscrit Par. F. lat. 5132; altrament hauria sens dubte sofert una modificació'l seu Resumé: «quoique écrit par plusieurs mains, toutes les pièces semblent de la première moitié du XIIIe siècle». Ab l'ajuda del text imprès, lo text contingut en aquest Parisinus facilita una idea exacta de la compilació successiva de la valiosa obra històrica.

De primera mà, similar a la que escrigué l'hymnus de Berenguer, se llegeix a la fulla 23v després del títol anotat posteriorment (comp. dalt) (1): *Antiquorum nobis relatione compertum est quod milles quidam fuerit nomine Guifredus etc.*

Aquesta mà continua la relació en lo 24^r y acaba en aquesta plana:

Cuius (Ramon Berenguer III, † 1131) tanta probitas fuit ut filiam suam hildéfonso imperatoris toletano in matrimonio copularet de qua nobilissima et copiosa ac imperialis proles manauit. Ciuitatem quoque maioricas (sic) cum classe pisanorum obsedit, uastauit et cepit; plures etiam conflictus cum sarracenis nictor exercuit plurima et munitissima opida illis abstulit tributa denique ab eorum principibus ualencie tortose et hilerde exegit et accepit (Marca Hisp. col. 564 mitj.).

Al final de la plana (24^r) encara una breu anotació posterior sobre Ramon Berenguer IV, semblant al principi del cap. XVII de les «Gesta» (Marca Hisp. col. 546 final).

Exinde ad capiendam almeriam Idefonsum toletanum imperatorem ac Januensium classem incitauit... (Ramon Berenguer IV, Marca col. 547 principi.)

y arriba fins al capdevall de la plana:

successit filius eius Ermengaudus (Ermengol comte d'Urgell, † 1183, Marca col. 548 principi) qui neptem predicti Raimundi berengarii comitis barchinonensis et principis aragonensis in matrimonium assumpsit qui et nostris adhuc temporibus inclitus et famosissimus (aqui d'un altra mà:) uixit.

Ab aquesta plana-verso acaba'l quaternio VII.

Al fol. 25^r, a la cara devantera d'una fulla sola que hi ha juntada, escriu la tercera mà, arribant si fa no fa fins al últim quart de la plana:

Non post multum tempus prefatus Raimundus berengarii qui ducatum prouincie ab imperatore perpetuo adquisierat gratia et ueneratione auunculi sui Raimundi barchinonensis comitis ad uisi-

(1) Aquí com allí s'usa encara è afeblida en e en les anotacions posteriors de les «Gesta».

tandum et consulendum consobrinum suum Ildefonsum regem aragonensem barchinonam peruenit et ipsum Ildefonsum consobrinum suum educauit...

Després aproximadament en la meytat de la plana:

Et quia omnes reges yspanie discordes inter se tunc temporis erant et quidam eorum dilectionis fedus cum sarracenis habebant predictus Ildefonsus qui prouidus in omnibus bonis erat in animo suo limina beati iacobobi visitare proposuit et omnes alias reges conuicinós eius inuicem conuocare ut dilectionis fedus inter eos mitteret contra agarenos expugnandos (Marca col. 551).

Segueix lo seu sepeli a Poblet, indicacions sobre'ls seus successors y darrerament:

Ecce de uita et actibus Ildefonsi regis aragonensis filii quondam Raimundi berengarri bonie memorie incliti Barchinouensis comitis hue usque scripta sufficient.

La cuarta mà, començant en l'últim quart del fol. 25^r:

Cui successit petrus filius eius qui uiriliter regni habenas suscipiens non longe post mortem patris cum suis exercitibus ildefonsum regem castellanum contra regem maurorum secutus est et milites ipsius in manu ualida castrum de madrid liberauerat

arriba fins al fol. 25^v mitg:

Al contrari, es ja anotat de mà marcadament més recent lo darrer paragraf sobre Jaume I lo Conqueridor, la seva destresa y la seva familia, acabant ab la relació sobre la descendencia de la reyna «Yoles» (Violant de Hungria, la segona muller del rey) en lo fol. 25^v:

Similiter ex eadem regina IIII habuit filias, yoles que fuit uxor alfonsi regis castelle et mater ferrandi qui fuit a patre in regno hereditatus. Alteram filiam constanciam nomine habuit uxorem hemanuel frater predicti alfonsi regis castel. Aliam filiam s. (1) helisabet que fuit uxor Philipi regis francie IIII s. (1) dñia M^a virgo decesit (= Marca Hisp. col. 556).

D'aquesta constatació se'n dedueixen varies conseqüencies. La anotació en lo fol. 24^v, de la última plana del quaternion VII del manuscrit primitiu, fou escrita encare en vida del comte Ermengol d'Urgell, mort en l'any 1183, com s'expressa clarament en lo text; aquí tenim, donchs, la confirmació de la suposició ja sentada (p. 106) de que la formació del manuscrit cau en lo segle XII y no en lo XIII, com s'havia cregut fins ara. Lo fol. 25 es una fulla afegida posteriorment ab continuacions complementaries de la Gesta, que ja no's presenten extèriormen —prescindint de senyals clarament estilístichs—

(1). scilicet.

com obra armònica d'història, de manera que no pot sostenir-se la creença vulgar des de Baluze de que un «Monachus Rivipullensis» sigui l'autor de les Gesta (1).

Lo text publicat per Baluze condueix la exposició històrica fins al any 1296, y un no deixa de veure que lo que designàm com a Gesta comitum, tampoch acaba sinó que's treca en l'exemplar utilitzat per Baluze. Efectivament, en un meritori aplech: Fragments inèdits des Gesta comitum Barcinonensium et Regum Aragoniae, Revue Hispanique IX, 1902, 472 ss., L. Barrau-Dihigo manifestà, ab la exposició del acabament fins llavors desconegut, que les Gesta foren continuades fins al any 1299. En lo Par. lat. 5132 hi tenim un primer projecte que fòu complementat, reformat y fins traduhit en vulgar diferents vega-des — prova del interès que a travers dels segles conservava'l text, la valor del qual ab rahó pondera Barrau-Dihigo (2).

Ademés del Par. F. lat. 5941 saec. XV, del qual Baluze publicà'l seu text, y del Par. lat. 5132 del que havèm tractat oportunament, existeixen dos manuscrits del nostre text en la Biblioteca Nacional de Madrid; l'un, G. 211 (antiga), 1609 (recent), en lo qual apareixen les Gesta sots l'epigraf: Genealogia comitum Barcinone, Urgelli et aliorum comitatuum ab archivo Rivipulli ad quodam vetustissimo libro pergameneo abstracta; l'altre E. 2 (antiga) 51 (recent) s. XVIII, ab lo títol Genealogia comitum Barcinone, Urgelli et aliorum comitatuum ab archivo Rivipulli a quodam vetustissimo libro pergameneo scripto abstracta a me Didaco Monfar et Sors (3) cive honor. Barcinone transcriptaque a quodam translato abstracta per admodum Rev. D. Jacobum Raymundum de Villa (4) a dicto archivo anno MDC. Barrau-Dihigo, en un suplement (Revue Hispanique X, 1903, 226) se referí a una notícia aparescuda en lo Boletín de la Real Academia de la Historia XXX (1897), p. 96, sobre un manuscrit de les Gesta de possessió particular del erudit barceloní D. Salvador Sanperé y Miguel, sens tenir en compte que jo, ja molt abans, havia donat a conèixer lo mateix manuscrit en los «Handscriptenschätze Spaniens». Mas lo material corresponet no està pas agotat encara: en Bal. 107, al fol. 451, sots l'epigraf relacionat ab lo títol de les Gesta en lo Matritensis E. 2.: «Genealogia Comitum Barcinonae ab antiquissimis libris monas-

(1) J. Massó Torrents, Historiografía de Catalunya, Revue Hispanique XV (1906), 496 pressent l'estat de la qüestió: En el cas de que les «Gesta» conformement am la tradició, fossin escrites por un sol monjo, devia utilitzar materials que contenien descripcions de vista dels darrers comtes: els retrats de Ramón Berenguer III y de Ramon Berenguer IV delaten una coneixença personal.

(2) Comp. Massó Torrents loc. cit. 492 ss. També aquí retorna la indicació aduhida: Bibl. nat. 5132, sembla degut a diverses mans, *totes del XIII segle*. Valoses son les comprobans de les traduccions catalanes encara conservades, loc. cit. 498, s.

(3) Barrau-Dihigo: «Fors. Diego de Monfar y Sors fòu arxiver del Arxiu reyal de la Corona d'Aragó (del actual Arxiu de la Corona en Barcelona) desde 1641, y autor de varies obres històriques que no han estat impresaes, comp. Torres Amat, Memorias 427.»

(4) Sobre Jaime Ramón Vila (sic) comp. Torres Amat, loc. cit. 655 s.

terii Riuipulli abstracta per admodum Reuerendum Jacobum Raymundum Vila Praesbiterum mense Mayo anno a nativitate Christi 1600», s'hi troven anotacions que's toquen d'aprop ab lo contingut de les Gesta (1), y a les quals al fol. 457 (fins fol. 460) segueixen notes semblants en la major part breument redactades, sots: *Alia rubrica Comitum Barcinone ab archiuo Riuipullensi abstracta per Jacobum Raymundum Vila presbiterum mense et anno praedicto.* No podèm aqui entretenir-nos en més detalls sobre aquests extractes que en part concorden ab la substància de les Gesta, en part, traspassant lo temps dels comtes independents de Barcelona, se refereixen a la historia franca. Per nosaltres son notables en primera línia com a nou argument per provar la riquesa de Ripoll en material original històrich.

Recordis lo que s'ha observat sobre la importància del arxiu del monestir en aquest ram, al tractar dels Annales Rivipullenses (Massilienses); tota vegada que parlàm de la formació verificada a Ripoll d'una de les obres d'història més importants d'Espanya, del segle XII, es ací bona ocasió per manifestar com se sustenta aquella tradició del monestir més extensament ampliada encara, en lo que s'ha de considerar ademés que nombrosos manuscrits històrichs han estat en part cremats, en part esgarriats. Villanueva, *Viaje VIII*, 58, diu d'un volvum en quart (Nr. 22): «que es un cronicón misceláneo ó colección de noticias que alcanzan desde el siglo XII hasta el XIV, muertes de obispos, matrimonios de reyes, empresas navales, duelos, etc.»; després d'un Kalendarium ab notes a manera de crònica, comp. loc. cit., 227, contenía una crònica breu dels reys franchs (2), com també nombrosos articles referents a la historia del monestir y de la terra (entre altres, també sobre la anada que per questió de prometatge féu Elisabeth, filla de Jaume Ier, a la cort de Felip lo Bell d'Austria, 1313) (3). A axò s'hi junta encara una segona crònica, que caracteritza justament Villanueva: «*Chronicon Barcinonense iure appelandum*».

Dels manuscrits que servien evidentment en Ripoll, per l'estudi històrich dels originals, alguns s'han conservat; però certament ja no aplegats ab la part antiga. Axis lo Parisinus lat. 5941, lo metéix del qual publicarem (p. 91) la elegia a Ramón Borrell, conté un exemplar —per lo que jo sé, l'únic conservat de temps més remot— dels Annales Anianenses, del qual sabem positivament que era propietat de Ri-

(1) Lo prefaci comença: *Généalogiam Comitum Barcinonae describentem cōgitans a quo primus Comes obtinuit Comitatum deliberauit quoddammodo necessarium fore praemittere quae sequuntur.*

(2) Tal vegada la mateixa que fou copiada, vol. 108 de la colecció Ealnze, fol. 108 ss., ab la observació: «Ex Ms. codice Rivipullensi» y ab l'Incipit: «Anni Regum Francorum Pipinus regnauit annis XXXVII...» etc.

(3) Comp. H. de Zeissberg, *Elisabeth d'Aragó, esposa de Frederich lo Bell d'Austria 1314-1330* —Lo Registre Nr. 318 del Arxiu de la Corona Aragonesa en Barcelona.—Inforrnes de les sessions de la Academia Imperial de Ciències de Viena, clas. filosofia-històrica vol. CXXXVII, VII y vol. CXL, I, 1893.

poll en altre temps (1); lo còdice F. lat. 5923, guardat igualment en la Biblioteca Nacional de París, conté (comp. Catalogus codicum manuscriptorum Bibl. regiae, IV, 177), una copia del segle XII, de les *Gesta francorum* edita a. B. Gregorio Turonensi sive potius vetusti Franco-rum annales a Troiane gentis origine ad Theodoricum filium Dagoberti. Aquest manuscrit, explicat com antiga possessió de Ripoll per medi d'una *Donatio monasterio Rivipullensi facta a Bernardo Comite Bisuldunensi et uxore eius Tota, anno decimo regni Hugonis*, que precedeix al text, també ha vingut a parar, com lo que acabàm de tractar, a la Biblioteca Nacional de París, per mediació de Etienne Baluze (comp. L. Delisle, *Le Cabinet des ms. de la Bibliothèque Nationale*, I, 364 s.).

La activitat històrica dels monjos d'aquell temps, manifestada tant en lo recèbre com en lo produhir, abohia a tres motius principals, fàcils de regonèixer: la iglesia, lo monastir, lo panteón. Així com en la avuy perduda «*Consueta*» de Ripoll, del segle XII (Nr. 40, Villanueva, VIII, 52 s.), s'hi inscrivien ritos notables segons los privilegis eclesiàstichs otorgats de mica en mica (com, per exemple, sobre la Alleluia en lo dia de la Purificació), axí *Kalendaris y Martyrologis* presentaven lo taulat per la acullida de valioses anotacions a manera de cròniques, de les quals anteriorment se'n podia considerar sols una part (2). Com a religiosos y a la vegada guardes del mausoleu dels sobirans, se manifesten los monjos de Ripoll en lo registre d'un nombre extraordinariament rich de datos de la historia contemporània de la iglesia y del monastir; mercès a aquella activitat nasqueren les llistes d'abats, comtes y pages, y además una munió d'altres inscripcions històriques, la elaboració de les quals se verificava per etapes. Així com la *Summa libertatum* (*Brevis historia*) del any 1147, tractada p. 103, representa una fita en la configuració y valuació successiva del material corresponent; axí també, retornant al còdice de París, lat. 5132, l'aplech de les *Gesta comitum* contingut en aquest manuscrit, ofereix la imatge d'un treball extens, augmentant progres-

(1) En la col·lecció Baluze, vol. 109; al fol. 67 ss. s'hi troba una copia: *Annales Abianenses ab anno DCLXX usque ad annum DCCXXI nunc primum editi ex veteri codice Ms. monasterii Ricipullensis in Catalonia.* — Los datos sobre la antigüedad del original oscilan d'una manera sorprendent: lo Catalogus cod. ms. Bibl. regiae IV, 179, atribueix al segle XIII los annals ara lligats devant una copia de les *Gesta Comitum*, Pertz, Mon. Germ. Ser., I, 281, al segle IX-X. en la *Histoire du Languedoc* per de Vic y Vaissette, IIe, Preuves, 1: «probablemente du XIe siècle». L'examen del *Miscelani*, emprès a París, dona lo següent: la copia dels *Annales Abianenses* data del segle XII. La de les *Gesta* pertany al XIV, lo epicedion a Ramon Borrell, com ja s'ha exposat (p. 91), es del XI; la lletra que segueix a això: «*Presbyter Johan, nes... rex regum terrenorum... Emanuell Romeo... gubernatori... fóu escrita en lo segle XII.*

(2) Un espècimen més ampliat no ofereix la notícia donada per Prósper de Bofarull (*Condes vindicados*, I, p. III), sobre l'avuy perdut *Martyrologium* de Ripoll: còdice núm. 19, cajón 2.º, est. 1.º del archivo de Ripoll, escrito sobre pergamino con caracteres del siglo 10. al 11.; en unas tablas de computos lunares con notas marginales donde se lee: *Era 839, anno domini 801, Iunia 14, 4° nonas aprilis Domini Pasche 2, nonas aprilis Introitivit Ludovicus in Barcinonam filius prelibati Karoli Magni et tulit civitatem Sarraensis*

sivament, la configuració del qual havia de coronar, cosa d'un segle més tard, la activitat històrica mitg-eval de Ripoll. La més antiga redacció de les *Gesta*, continguda en lo *Parisinus F. lat. 5132*, assats diferent del text que tramenon los exemplars complerts, reflecta d'una manera semblant, com la *Collectania* continguda en Bal. 107, lo material de la exposició de la història patria, tal com se la figuraven aproximadament poch després de recobrada la independència del monestir.

L'estudi més detingut d'altres parts del tan citat manuscrit, axi primerament de la *Vita B. Petri Urseoli* escrita al fol. 93^v ss., ens conduceix altre cop també al segle XII y no al XIII, com pretenia Du Méril. Aquest, qui per cert tenia en general bon coneixement de literatura, hauria tingut també aquí, en la seva descripció, orientacions lluminoses per lo jutjament de tot lo manuscrit, si hagués examinat una edició del text, sumament aclaratoria y desde temps ha publicada; y en primer lloc, respecte l'origen de Ripoll, per ell encare hipotètic (si nous ne nous trompons). Mabillon va afegir clarament la nota de procedència: «ex ms. codice Rivipullensi» al títol de la seva publicació (ASOSB s. V. 874 ss.): *Vita B. Petri Urseoli ducis Venetiarum et Dalmatarum tum Monachi S. Michaelis de Coxano in Catalonia auctore anonymo incertae aetatis, explicant en lo prefaci: vitae lucubrationem ex ms. codice Rivipullensi erutam nobis communicavit eruditissimus vir Stephanus Baluzius, de lo que podèm inferir, ab tota seguretat, que la copia posada a disposició per Baluze, no pot haver dimanat de cap altre original que del actual *Parisinus F. lat. 5132*. Si bé Mabillon anomena al autor incertae aetatis, no obstant va precisar en cert modo aquest dato en la seva introducció. De la indicació continguda en la *Vita* (§ 17 en la edició de Mabillon): multa quidem mira per eum Deus egit quae nobis sunt incognita, quia non sunt scripta nec oratione illorum qui eum viderunt relata; omnes enim qui eius praesentiam viderunt iam a saeculo migrarunt, Mabillon en deduheix, no pas sense rahó, que l'autor d'aquesta *Vita* pot haver compost la biografia apenes cosa d'un segle després de la mort de Petrus Urseolus († ca 997). Mabillon no s'entreté en detalls sobre'l lloc hón pot haver estat escrita; però los límits estan assats determinats. Tenim, en primer terme, Cuxà, hón morí Petrus Urseolus; però també s'hi donen les relacions ab Ripoll. Es cosa ja sapiguda que Oliva, abat de Ripoll y de Cuxà, establí un culte especial a honra del foraster il·lustre (comp. Villanueva, Viage VI, 185, P. I, 60, not. 4). La *Vita* acaba també ab un regoneixement entusiasta de la tasca del més gran dels abats de Ripoll, Oliva. Veyent, donchs, que la major part de documents relatius a la activitat d'Oliva y que també les copies de les seves obres se troven a Ripoll, podria creure's molt bé que un dels monjos de Ripoll, de ploma experta, s'hagués emprès la composició de la *Vita* de Petrus Urseolus; en tot cas, es suficientment explicat per-*

què lo text, que apenes si pot ésser anterior al segle XI, fóu incorporat al còdice-colectània de Ripoll en una copia quelcom posterior.

Llevat d'un Sermó en honor de la Verge (1), (fol. 21^v fins 23^r) y d'una serie de homilies (81^r fins. 92^v) (2), no's trova cap text més extens en prosa, fora dels anomenats més abans (comp. p. 124 y 128); però si que's troven considerables copies d'actes y anotacions que fan claror sobre la gènesis del còdice y també sobre'l temps en que fóu compilat una bona part del mateix. Al primer cop d'ull sembla donar un terminus ánte quem la noticia del fol. 105^r (una fulla isolada inclosa posteriorment, comp. més avall, p. 133), designada per Du Méril com a pronóstichs pour l'année 1179, par Johannes de Tolède; efectivament, llegim Ab anno incarnationis domini nostri ihu x MCLXXVIIII usque in VIII annos mense septembri sole existente in libra erit si d's uoluerit coniunctio omnium planetarum in libra et cauda drachonis, y de les paraules erit si deus uoluerit se'n pot deduir segons sembla ab certa probabilitat, que aquí tenim un pronóstich, la anotació posterior del qual seria absurda. No obstant, la força aclaratoria de la data de la noticia roman sumament afeblida per la estranya declaració final: Ego Pº inueni hanc epistolam apud quendam dominum archiepiscopum pergentem ad dominum papam et asserentem huiusmodi scriptum se habuisse a domino iohanne toletano qui eam transmitembat (sic) per iam dictum archiepiscopum ad dominum papam. Mas la cosa's presenta diferent ab lo trassumpte de dues escriptures que's troven cap al final del manuscrit, als fol. 104^v, 106^r y 107^r, la primera sobre una festa al dia de Sant Lluch Evangelista, data: Actum est hoc VII. K. mai anno XXVI Regni ludouici iunioris Gauzfredus abbas †, l'altra una constitució del mateix Gauzfredus respecte al augment y mellora de les robes que s'havien d'entregar regularment als monjos de Ripoll: Uniuersis hanc scripturam audientibus notificetur qm ego Gauzfredus dei gratia riupullensis abbas uoluntate atque deuota instantissimaque prece Karissimi fratris nostri Geraldii Kamerarii assensu quoque atque postulatione omnium fratum nostrorum decernimus... ad augendam seu meliorandam monasterii nostri in uestimentis consuetudinem, etc. Gauzfredus abbas † etc.

Examinades una y moltes vegades, junt ab los senyors L. Delisle y H. Omont, les inscripcions d'aquests dos documents, arrivarem al resultat que en abdies escriptures la sotscripció de Gauzfredus, lo darrer abat marsellès de Ripoll (1153[?]-1169) es genuina, y no sols ho es

(1) A l'epígraf vermell: In honore Semper Virginis marie Sermo.

(2) Es equivocat lo que diu Du Méril, que tot lo recueil d'homélies anonymes porti'l titol actibus Apostolorum. Les homilies porten titol coordinat (en vermell): 81^r De actibus apostolorum ubi claudum apostoli curauerunt, 81^v Incipit de lectione actuum apostolorum ubi dicit De Symone Mago, 82^v De cornelio centurione et de Symone Petro, 87^r Incipit de euangelio secundum marchum, etc.

aquesta, sinó que també ho son les firmes que acompanyen dels demés dignataris del monestir (1). Ab axò queda donat un terminus ante quem entorn del qual té d'agrupar-se la època del sumari del important manuscrit. D'acord ab axò estan los trassumptes dels documents referents a la introducció d'una solemnitat especial cada dissapte a llahor de la Verge, fol. 101v ... Anno igitur Dominice Incarnationis millesimo CLVII pre-sidente in ecclesia Riuipullensi prefato abate nostro Domno Gaufre-do... celebritas dominice matris in ecclesia nostra per omne sabbatum in perpetuum observanda ita fieri instituta est. Aquesta Celebritas que documentalment redactada comença ab les solemnes paraules: Ad honorem et laudem glorioissimae et intemeratae virginis Mariae, consisteix en que se celebrin especials ceremonies eclesiàstiques (com entre altres un ofici major solemne) y s'ofereixin principalment als fratribus ferculum uel de casco uel de ouis congruenti pipere aptatis. En l'ordre crònologic s'han de tenir altra vegada en compte dues inscripcions al fol. 104r y 106v respecte de les rendes del domini de Molló: Hoc est caput breue de honore de moion y Hec est commemoratio tocius ipsius honoris et de censibus et usaticis que barchinonensis comes habet in terminio de moion. Du Méril fa observar d'una manera justa que'l domini de Mojon pertanyaia al monestir, mas passa per alt lo final de la segona inscripció, que ell designa com a no existent: Acta est ista carta supra dictae commemorationis XII Kl. mai anno IIII X regni ludouici iunioris, lo qual ens porta al any 1151, çò es altra vegada al temps del ministeri pastoral del abat Gaufredus. També es per aportar la donació de la iglesia de Mojon a Ripoll, la confirmació documentada de la qual, per lo que jo sé no era encare coneguda. L'acta: Donatio Ecclesiae de Mollione quam fecit Episcopus Gerundensis Anno MCXLIII (Petro eiusdem monasterii abbatii) se trova copiada en Bal. 107, fol. 194v , seguintli al fol. 195 la Confirmatio Domini Papae de Ecclesia de Mollione. Si afegíem encare que entre'ls troços en prosa ab los que podem relacionar una certa data, la lletra continguda, fol. 107v Ollegarius dei gratia terrachonensis archiepiscopus Venerabili fratri R. ausonensi episcopo (es Ramón I. Gaufredus) Salutem, es refereix encare a temps més anterior, ja que Ollegarius regí 1118-1137; de consegüent, aquesta lletra sobre una pregunta de la ordenació cau en la primera meytat del segle XII, si afegíem això queda manifestat que la composició del sumari d'aquest còdice que pren un lloc especial entre tots los Riuipullenses conservats, ha d'haver estat efectuada en la segona meytat del segle XII y no en lo segle XIII com tots los investigadors hayien admès fins ara. Les dues actes que semblen parlar en sentit contrari, çò es, la donació de Raimundus de Pòrcian a

(1) La reproducció de la segona acta que oferim en la lòmina 5, permet poder eotejar lo resultat exposat.

Ripoll, del any 1211, y la venda de Petrus de Palad y la seva família al monestir, del any 1212, son anotacions posteriors; la primera's trova a la primera plana, que havia quedat lliure, de la Vita Petri Urseoli, que no començà fins al fol. 93 verso; la segona al fol. 105, una fulla isolada ab un sistema de línies completament diferent, afe-gida al còs del manuscrit ab tan mala traça, que'l document sobre la festa, al dia del Evangelista Lluch, apareix dividit en dues parts, 104^v y 106^r (1).

Los nombrosos fragments poètics que hi ha en lo manuscrit no contradíuhen pas aquesta apreciació. Y això pot dirse especialment de les poesies d'història contemporània ja tractades, del Carmen Campi doctoris com també del hymnus de Berenguer, y és precis considerar la circumstància de que aquest hymnus al comte mort en 1169 apareix juntat immediatament a les actes del abat Gaufredus († 1169). Dels demés troços en vers, lo cant a la presa de Jerusalèm fol. 21^r fins 21^v («Hierusalem letare», publicat per Du Méril loc. cit., p. 255-260) segueix a la Historia Hierosolymitana de Raymund de Agnilers. Los hymnes provehits de neumes: «Ave Virgo gloria» (fol. 105^v), Vox clarescat mens purgetur (fol. 107^v), publicats per Du Méril p. 305, després «Cedit frigus hiemale» (fol. 108^v), Du Méril p. 32, igualment ab notes musicals, han estat registrats posteriorment en les planes que havien quedat lliures; de la mateixa manera la composició al fol. 109^r y 109^v de la que Du Méril (p. 306 s.) donà sols l'acabament a causa del estat llastimós de conservació («quod est anceps tu dissoluisti —quod tegendum tu involvis» etc.), y la poesia enigmàtica exposada per Du Méril 305, escrita al fol. 108^r «Lunis procer et sub mente — somno splendor et immense — Martis procer atque duris» — etc. (anomenada per Du Méril «regles des horoscopes ou plutôt des divinations,... trop obscures», per la qual, segons inferim d'una comunicació feta per lletra, Wilhelm Meyer-Speyer ha trovat una solució excelent trcta de les poesies-hymnes cristianes.

De tots los còdices conservats de la vella abadía — en nombre si fa no fa de 250 — lo manuscrit que acabà d'exposar es lo més casullà y'l més personal. Prenem per punt de partida les actes de Gaufredus, los punts de fonament històrichs del Miscelani y'ns trovàrem en són contingut ab certa unió de lo trascendental ab lo nativament pràctic, que si bé llavors no era cosa rara es no obstant significativa especialment per Espanya, unió que fou el motiu de què'l místich cxtàtic Luis de León compongué un manual d'economia domèstica y què'l geni més il·lustre de la edat d'or espanyola creés lo contrast immortal dels representants del Idealisme y del Realisme. Axí com la nova festa a honor de la Reyna dels Cels y protectora de Ripoll s'ha de celebrar cada dis-

(1) Per això s'enganya també Du Méril, qui prengué per dos documents diferents los textes de fol. 104^V y 106^r (dalt).

sapte també mijançant una colació consistint en gorrins, formatge y ous empebrats, així trovàm al bell costat de Sermons y Homilies lo decret respecte al millorament del guarda-robes dels monjos; al costat de la Vita, de les Acta com també del culte correspondent del sant territorial més recent, la llista escrupolosa de les rendes de la gran donació de terres també més recent; al costat de resolucions de casos de conciencia y cànons dels còncilis, com també d'inscripcions astronòmiques, la redacció més antiga de les Gesta comitum en lès quals, com havèm vist, Ripoll s'erigia a si meteix un superb monument, mas també deixava la única obra antiga, extensa, de la historia de la Marca y de Catalunya. Lo traspàs dels dominis del monastir lo manifesten axí meteix los troços poètics continguts en lo mateix manuscrit, ja que ademés d'hymnes y altres composicions religioses, hi trovàm també la poesia a Ramon Berenguer y encare lo Carmen al Campi-doctor. En vers y en prosa trova també un eco en nostre manuscrit l'aconteixement més notable d'aquell temps pertanyent a la historia universal, la primera creuhada.

La compilació original d'aquesta notable colectània s'haurà de tenir ben present si es que's vol compendre la importància literaria de Ripoll en los segles posteriors. Lo creixement en manuscrits durant los segles XIII, XIV y XV, ja sigui per medi del treball casolà, ja per medi de adquisicions, a lo que's decidiren, se deduixeix espontàniament com a resultat de la influencia continuada dels interessos exposats aquí.

Com argument en favor de lo dit, ens toca considerar en primer terme dos valiosos Miscelanis del segle XIII conservats encare, que per indicis segurs eren de propietat originaria de Ripoll y dels que aquí's tractarà per primera vegada. Còdice 26, un revingut volum en foli que, després d'un extens tractat sobre la Passio Domini y fragments del Evangelí de S. Mateu, junt ab comentaris, conté la explicació anònima d'una «Figura Seraphin» com diu una indicació moderna, mas es lo conegut tractat «De sex alis Cherubim» atribuït a Alanus ab Insulis. Lo dibuix solt y al mateix temps la mostra del text y de la escriptura (Làmines 6 y 7) es poden comparar ab la figura y la copia impresa que dona Migne 210, 267 ss. La procedència de Ripoll està testificada per lo trassumpte encare del segle XIII, de quatre actes de donació que's reporten al monastir, y que's contén entre les escriptures més antigues de la casa. Com l'arxiu del monastir és cremat, adquireixen més importància les còpies fetes en temps relativament tart; ab tot, elles junt ab les inscripcions en lo Par. lat. 5132 que havèm tractat més abans, pertanyen als documents-testimonis més antics d'aquell monastir que havèm conegut com a centre històrich del comtat de Barcelona. Consignem ademés aquí la circumstància de que la forma de la anotació d'aquest trassumpte y la seva legalisació ofereix un bon cop d'ull sobre la cartografia de Ripoll en aquell temps; per això s'ha reproduït la plana correspondent (Làmina 8) y s'ha transcrit a continuació l'acta consigna-

da en primer lloc, tenint en compte algunes observacions comunicades amablement per Alfons Dopsch (1). Com se pot veure, es tracta de una donació de la comtesa Ava; muller del comte Miró de Barcelona; en determinades parts de la seva concessió, la escriptura es semblant a l'acta de donació del mateix any (941), certament molt més curta, que Baluze publicà en la *Marca Hispànica*, App. LXXVI, col. 853 (Donació de Ava a Cuxà) (2). A aquesta se refereixen algunes referències fetes en les notes (Cuxà).

In nomine domini. Ego Aua. cometissa. et filii mei (3) id est.
 Suniofredus comes et Wifredus comes. et Oliba comes. et miro
 2 leuita. simul in | donatores (4) domum (5) Sancte marie cenobii. situm
 in comitatu Ausona. in locum que uocant ualle riopullo. ad pre-
 3 dictum domum qui est fundatus | in honore Sancte dei genetrice.
 Maria perpetua uirgine. uel ad abbate Ennegone uel ad monachis
 4 qui ibidem deo descriuunt tam presentibus | quam futuris Dona-
 mus ibidem aludem urum cum omnibus terminibus. et finibus. uel
 5 adiacenciis illius que nominant Agíne. qui est in comitatu | cer-
 daniense in pago liuinese predictam uillam aginem. cum omne
 fundus et possessio[n]es finibus. et limitibus. et terminibus. eorum
 6 sic donamus uel tradimus | ad predictum cenobium Sancte marie
 situm in predicta ualle riopullo. donamus casas casalibus ortis (6)
 7 ortalibus arboribus pomiferis uel in pomiferis. mo | lendinis. pratis.
 pascuis aquis aquarum. uie ductibus uel reductibus. omnia et in
 omnibus. quantum. ibidem. habuit uir meus de me predicta Auane

(1) Com cap-dels qui han utilitzat modernament lo manuscrit de Ripoll, ha près nota dels documents, ni Prósper de Bofarull (en el Cat. Bof. no's descriu el manuscrit), ni tampoch Villanueva, me sorprén que desde llorch temps siguin publicades parts de l'acta de donació que transcribim, qd es lo començ y la data, y per ningú menys que per Mabillon en una nota quecòm amagada a ASOSB sacc. IV, pars. 2, p. 423. En loc. cit. manca tota la indicació de les fonts; a la pregunta, com Mabillon coneguéls documents, hi respon altra vegada'l Cat. Bal. Aquí trovàm en lo Nr. 19 una notícia sobre'l còdice, que conté sols la primera paraula del tractat sobre la passió y després exclusivament sols l'*Incipit* y *Explicit* de les quatre escriptures, senyal de quan poch s'apreciava en aquell temps, en oposició a uquest, la valor del verdader contingut del còdice. La prova de que Mabillon sols pot haverlo tret d'aquí, està en que no més exposa les paraules del text, que en lo Cat. Bal. son extretes del document (comp. també *Marca Hispànica*, Col. 888). De les paraules de Baluze se'n pot inferir que ell no tingué devant l'acta meteixa de donació de Ripoll; lo text corresponen, que baix lo punt de vista llingüístich també presenta coses notables (comparis p. ex. francès: dorénavant, qd es, de hac hora in ab antea, ab la forma ab hac hora in antea que apareix en lo document), devé conegut al present per primera vegada.

(2) Antonio Elias de Molins. Epigrafia catalana de la Edad Media, Revista de Archivos XI (1904) 24, registra alguns documents referents a la muller del comte Miró, que's trobaven (existien) en l'Arxiu del monestir de Ripoll, y aquests del any 928 (escriptura de compra); 938 (donació al monestir); 941 (donació del alodio de Aga, 12 de las Kal. de Julio del año 6 de Luis); 961 (donació per medi de marmessors testamentaris).

(3) Cuxà: «et filii meis.»

(4) Cuxà: «nos simul donamus in unum; tal vegada donchs simul in unum sumus donatores. A. Engelbrecht entén in donatores = francès «en donateurs», (com a donadors).

(5) Cuxà té la fórmula: «concedimus atque tradimus ad domum» com també presenta més tard semblant la nostra escriptura.

(6) Corregit de ortos.

8 et i genitor de predictos filios meos. Sic donamus uel tradimus
 ad predictum domum. Sancte Marie perpetue virginis. et ad pre-
 dictum abbatem. uel ad mona chis. qui ibidem. deo seruiunt. uel
 seruerint ut sit illis cibus tam presentibus quam futuris. propter
 10 remedium anime de predicto. Mironis. condam. (!) seu. | et propter
 remedium animabus nostris. In eodem pacto dum ego. uixero. Aua.
 omnia reseruo. in meam potestatem. ut de ipsis fruges quiquid.
 11 facere uolue | ro. in meam. reseruo potestatem. sed tantummodo.
 ab hac ora. in antea. donamus. tradimus. atque concedimus. ipsas
 12 decimas et primicias. cum ipsa parrochiā. | de predicta villa. ad
 predictam domum. cenobii. sicut super insertum est. sic donamus
 uel tradimus ab integrē. exceptus. unde scripturam. fecimus ad
 13 fideli nostro | iouelino. in eodem conuentu. dum uiuit. teneat et
 possideat. Post obitum suum. omnia remaneat. ad predictam do-
 mum. uel ibidem. deo serui | entibus. Hec omnia sicut superius
 insertum est. sic donamus uel tradimus cum ipsa ecclesia qui est
 15 in honore sancti iuliani ibidem fundata. propter remedium. |
 anime. Mironi. comiti. condam. seu. inferamus. ubi ibidem. et pro
 animabus nostris. Et qui contra hanc donationis. scriptura. uenerit
 16 ad intrupendum. | seu. predicti. nos uenerimus inforam seu in-
 feramus ubi ibidem deo seruientibus duplum. illis perpetim habi-
 17 turam. Et inantea donacio ista firmus. | permaneat omnique tem-
 pore. facta scriptura XII. K. iul. anno. VI. regnante Ludouico
 18 rege filio. Karoli. Aua. [+] Adroarius. subscripsi. | Calindo. sub-
 scripsi. Victor. presbiter. subscripsi. Bellus presbiter subscripsi.
 19 Audericus. presbiter. qui hanc kartam elemosinaria. rogatus. |
 scripsi. et subscripsi die et anno quo supra.
 20 Johannes Monachus et leuita. Transcripsit cum litteris. in
 VIII linea dampnatis. anno. I. Regni. Philippi; (2).

Dels altres manuscrits del segle XIII, la procedència ripollosa primitiva dels quals se manifesta per indicis positius, sigui mentat primerament lo còd. 41 en lo que una mà antiga anotà'l sumari exposat en la plana 117. Ademés d'una noticia que's reporta a Catalunya (3) al

(1) Cuxà: «ut pius et misericors sit Deus in peccatis nostris et in peccatis Mironi Comiti genitori condam nostro».

(2) Los altres tres documents son extractats de la manera següent en lo Cat. Bat. (comp. p. 135, not. 1):

Ego Bernardus Guillermi Ceritanensem comes etc. dono sanctae Mariae coenobii Riuipullensis et euscuo quicquid iuste aut iniuste antecessores mei habuere uel ego prenominitus comes habeo vel habere debeo iuste aut iniuste in villa Agae sive in eius terminis etc. actum est hoc 4 Kal. Septembbris anno 6-regnante Ludouico rege.

3 Ego Geraldus Jordani Ceritanensem comes... dono sanctae Mariae Coenobio Riuipullensi quicquid iuste aut iniuste... in villa Agae et in eius terminis... Actum est hoc 9 Kal. Januari anno 97 regni Philippi regis.

4 Bernardus dei Gratia Ceritanensem comes... dono Sanctae Mariae Coenobio Riuipullensi et euscuo in villa Planiciis de Enforcads et eius terminis etc. Actum est hoc 14 Kal. Januari anno 5 Ludouici regis regni.

(3) Anno MCOXX abbates et priores ordinis sancti benedicti per arragonensem prouinciam constituti apud terragonam speciali mandato apostolico conuenerunt etc.

fol. 1^r, se trova al fol. 178^v un document segons lo qual Raimont abat de Ripoll (Raimund Dezbach) cedeix algunes cases en l'any 1222, com també una anotació posterior: 1253 idus Oct. die sancti Gerardi prior riupulli credidit poncio fabri etc. Lo còd. 204 conté una comprovant per la procedència encaré molt més digna de notarse; a la part principal del manuscrit que encloïa les obres de Alanus de Insulis y'l treball de Anima de Hugo Eterianus (comp. lo sumari demunt p. 117 apuntat de mà quelcom més recent), li precedeix un nombre de fulles que contenen en part tractats jurídichs, com De dampno iniuria dato, ex lege aquilia, en part també notícies hagiogràfiques, com De martirio tome sanctissimi cantuariensis archiepiscopi. Al fol. 12 hi ha'l troç més important aquí per nosaltres, çò es la dedicatoria: Reuerendo in Christo patri R. dei gratia. Abbatu totique conuentui riupullensi frater A. prior sancti pauli de suburbio barchino-ne et magister petrus de albalato ylerdesis... uisitatores apostolice scdis.

En Petrus de Albalat, Sacrista, més tard bisbe de Lleyda, després (1242) arquebisbe de Tarragona, ens trovàm ab una de les figures més importants de la clerecia catalana d'aquell temps (comp. Torres Amat, Memorias, 9). Lo papa Gregori IX lo delegà junt ab Bernat (I.) Calvó bisbe de Vich y'l coneugut canonista Raimundus de Pennaforti, per ele-gir al primer bisbe de Mallorca y procéhir a la seva consagració. Del temps en que visqué Albalat, se deduheix que sots lo «R. Abbas» de nostre document no s'hi pot entendre altre que l'abat Raimundus Dezbach († 1234). Les relacions d'aquell príncep de la iglesia ab Ripoll, s'hauràn de tenir en consideració. Es coneugut com autor de constitucions eclesiàstiques; la obra capdal-prototípus per tot un gènere de literatura, los cànons penitencials, del seu company Raimont de Penyafort († 1275), la summa poenitentialis està representada molt aviat en la biblioteca de Ripoll y per cert en quatre exemplars conservats avuy encarc (comp. més avall), tres dels quals pot ser s'entlesspiren poch després de la mort del autor.

Mereix també consideració'l sumari teològich-dogmàtic del manuscrit que reconeixèm com a propietat antiga de Ripoll. L'eserit *De animae immortalite* de Hugo Eterianus forma la part més antiga del còdice y aquesta còpia manuscrita, tal vegada encaire del segle XII, és una de les primerenques de la obra; també's pot fer present que la *Summa quadripartita de fide catholica* de Alanus, fóu dedicada per l'autor, poch després de 1179, al comte Guillèm (VIII) de Montpellier, de modo que trovàm aquí altra vegada una relació regional.

Ampliant lo observat poch abans sobre la anotació de constitucions eclesiàstiques, consignàm que una de les obres de consulta més usades en aquesta materia (comp. Schulté II, 137), çò és «*De concordantias decretorum et decretalium auctore fratre Martino*» (de Troppau) junt ab les *Tabulae*, existia en un exemplar curosament escrit —ara

còd. 111 — que pertany encara a fins del segle XIII (1). La declaració de Ewald (Reise, p. 388) de quèl manuscrit procedeix del segle XV (1410), es motivada per anotacions posteriors, que altra vegada's reporten directament a Ripoll, çò és les llistes dels abats de Ripoll, dels comtes de Barcelona y dels arquebisbes de Tarragona assentades en les dues primeres fulles. La llista dels abats, per lo que jo sé la única manuscrita conservada de temps antich (copiada per mi), trenca en la inscripció: Dalmacius de Cartiliano MCCCCX y d'aquí deu sens dubte haver sortit la falsa data de la composició de tot lo còdice.

Així com existia en la biblioteca de Ripoll la obra capdal de Martinus sobre materia canonística, hi existia també son treball històrich més conegut, la Crònica. Aquest exemplar, còd. 123, correspon també encara a fins del segle XIII y conté la *Disciplina clericalis* de Petrus Alfonsi escrita de la mateixa mà, l'Incipit de la qual: *Iste liber vocatur spich margayl usualiter apud nos sed ut in titulo continetur nomen eius est ex re id est clericalis disciplina, dona un carácter nacional a tot lo manuscrit per lo fet de designar lo titol en llengua vulgar* (2).

Una disquisició apart mereix lo còd. 103, que fóu arreglat igualment dintre del segle XIII. Està rescrit y compost de fragments de variis manuscrits, lo contingut dels quals es molt difícil de precisar, si bé no tant com la escriptura primaria del còd. 199 ja esmentat més amunt (p. 95) a la que s'aplica lo *Liber scintillarum y De conflietu vitiorum de Augustinus* (3). L'estat primitiu del còdice 103, per lo que jo pogué apreciar, se divideix en tres parts: la primera (fol. 1-46) contenía *Teologiques*, si fa no fa s. XI-XII (al final, fol. 46, vaig poguer dexifrar les paraules: *confiteri peccata sacerdoti... dicit sanctus Ambrosius*); la segona fragments de sermons (s. XI-XII), de Augustinus y Leo Magnus si és que no'm va enganyar la lectura de un epígraf; la tercera un tractat de medicina en dues columnes, la lletra del qual és de fins del segle X, o principis del XI, (son precisables al fol. 172 les paraules *Alexandri -- Ad capititis dolores, fol. 198 Dia yreos, fol. 202 ad omnes febres*).

L'estat més recent comprèn una copia de la Nova poetria de Galfredus de Vino Salvo ab abundosos escolis (Inc.: *Antequam Gualfredus accedat ad propositum principale, de consegüent no idèntich ab l'Argumentum esmentat per Fabr. II, 13*); a-n-aquesta s'hi junten la «*Pharsalia*» de Lucano, com també *Epistulae ex Ponto de Ovidi* ab la rúbrica

(1) Al mateix temps ha d'atribuirse lo còd. 105 ab la *Collectio canonum de Dionysius Exiguus*, pot ser copia d'un vell exemplar de Ripoll.

(2) Lo *Speculum ecclesiae* de Hugo de S. Caro, es titula en lo llibre imprès del any 1493: Libre appellat *Speculum ecclesie*, so és a dir Espill ho Mirall etc., Comp. Moret-Fatio en lo Grundriss de Gröber, II, 2, 98.

(3) Los dos *Rivipullenses* 103 y 199 com també lo còd. 182 (en que sermons del segle XIV foren escrits sobre sermones del XII fins al XIII, comp. més avall quasi al final d'aquest treball) entren doncbs com a suplement a la llista dreçada per Émile Chatelain: *Les Palimpsestes latins en lo Annuaire de la Ecole pratique des hautes études*, 1904.

Assit principiò virgo maria meo. Res nos indica que aquesta colectània hagués vingut a Ripoll portada de fóra, fins la rúbrica devant les Epislulae d'Ovidi, que acabàm de citar, se troba sovint particularment en manuscrits de Santa Maria (còd. 69, 79, 142, 147, 162, 165, 183, 184). Per lo que's veu, se tracta d'un còdice la materia del qual fou aplegada de tres antichs manuscrits de Ripoll; per les últimes fulles pot haver suministrat lo material, un dels quatre exemplars «Medicinalia» registrats en l'antich catàleg sots Nrs. 113-116; de tractats teològichs y sermons tampoch en mancaven en temps de Oliva.

En la destrucció de vells manuscrits a fi de crearne de nous, s'acut pensar primerament en certa situació penosa en que's trobaven los copistes per manca de material a propòsit; efectivament, de les escriptures del monastir en part desconegudes fias ara, se'n poden treure indicis que espliquen la necessitat de semblant procehir. En la segona meytat del segle XII lo transport dels queviures al monastir, havia devingut tant dificultós que desde Ripoll se demanava l'assegurança dels meteixos fins al punt de ferlos garantir per la Santa Sèu. Una butlla del Papa Alexandre III, del any 1168 (*Marca Hispànica*, App. CCCCLII, col. 1350) se deté especialment en aquest punt: *Rivipullensis monasterii fratres studiosa nobis narratione monstrarunt, quod ipsi in montanis et locis aridis habitantes victualia nonnisi aliunde non sine gravi labore illuc per multa terrarum spatia deferantur* (Baluze, loc. cit. «*de-ferant*», la copia en lo Bal. 107, fol. 198r té differantur); *unde frequenter contingit, quod si bestiae illorum cibaria deferentes ab aliquibus malefactoribus capiantur ipsi (çò es monachi) tam famis quam sitiis inedia cruciantur.* Per la exposició de la situació econòmica del monastir a mitjans del segle XIII, aproximadament, donchs en lo temps del origen del estat secundari del manuscrit, és significativa una butlla de Alexandre IV a «E.» bisbe de Elna (Berengarius de Cantalupis), datum Viterbiæ IIII Idus Mart., Pontificatus nostri anno quarto (1258, Març 12), la copia de la qual he trovat en Bal. 107, fol. 274^r s. La butlla fa present que's monjos filium Bertrandum eiusdem monasterii monachum, Priorem Prioratus Sanctae Mariae de Monte Serrato in Abbatem concordantes elegerunt y autoritzà després al bisbe d'Elna per que doni la benedicció a aquest abat en nom del Papa: «*quia predictum Monasterium prout asseritur tanta prémitur sarcina debitorum* quod predictus abbas non potest comode ad Apostolicam sedem accedere pro benedictionis munere obtinendo. Lo embullat estat econòmicament de Ripoll, per lo que sembla, principalment degut a la conducta irreflexiva del abat Dalmau Cagarriga (1284-1256), se manifesta d'una manera més precisa per la disposició, encare inèdita, de Jaume 1er del any 1257, que's trova en Bal. 107, fol. 266^v y 267^r: Nos Jacobus... reparationi Monasterii Rivipullensis volentes provide-re... mandamus quod nulli hospiti provideatur... donec praefatum Monasterium alieno aere penitus sit liberatum... Revocamus etiam omnes

venditiones, donationes, inseudationes et alienationes contractas... quas frater Dalmatius quondam abbas eiusdem Monasterii fecit. Per altra part s'haurà d'admetre que'l rescriure còdices en lo segle XIII pertanyaia a les disposicions acostumades dels escriptoris, com ho manifesten varies receptes compostes per esborrar los textes de manuscrits y entre altres també'l coneugut passatge de Salimbene en la seva crònica del any 1235; certament que ab tot y això s'ha d'atendre quins escrits es consideraven sobrers y quins textes eren los que's procuraven adquirir per la biblioteca. Aquesta consideració és altament instructiva ara en lo cas present. La antiga literatura de púlpit, los sermons dels Pares havien de xuclar les produccions corresponents del temps novell; no és menys característica en lo domini de la medicina, la entrada triomfal dels escrits de les escoles italianes (davant de tots los de la de Salerno).

Entre les col·leccions conservades de prèdiques de nou istil de Ripoll, ofereixen los còdices 170 s. XII-XIII Sermones in festivitatibus (titol antich), 195 s. XIII Sermones de sanctis, 205 s. XIII Sermones de festivitatibus, 206 s. XII-XIII (davant de Walahfridis Strabo y Augustinus ad Macedonium, comp. dalt p. 116) igualment Sermones de diebus festivis, 209 s. XIII entre un tractat moral-filosòfich y una petita Opus de sanctis, altra vegada prèdiques per dies de festa; en lo cod. 130 (s. XII-XIII) titolat Flores evangeliorum (propriament son gloses) també s'hi troven sermons escampats.

Llevat d'un manuscrit ab sermons patrístichs, fou rescrit també un tractat medicinal per la recomposició del nou manuscrit, contenint provablement parts de la traducció llatina de la gran obra de Alexandre de Tralles sobre Patología y Terapèutica (Wernich-Hirsch, Biographisches Lexikon der Ärzte I, 100). Los còdices de Ripoll conservats encara proveïents del temps que havèm dit (segle XII) també proven en aquest domini lo naixement d'una nova època, la influència estrangera (italiana) y'l coneixement d'autors moderns; aquests treballs medicinals-farmacèutichs en la vella biblioteca de Ripoll son en especial dignes de notarse perquè representen una imatge, pot ser un prototipus d'aquells estudis científichs en Catalunya assats extesos y també prou contaminats d'intercessos alquimistes, lo coneixement dels quals si bé està iniciat no ha arribat encara a precisar-se per medi d'una investigació especial. Entre los Rivipullenses que aquí pertanyen, lo còd. 50, s. XIII, ab la nota final: Explicit liber amorphismorum (sic) ypocratis cum commento G. (cò es Galeni) conté'l coneugut escrit de Constantinus Afer (monjo de Monte-Cassino desde 1086) junt ab lo proemi ad Glauconem discipulum; lo cod. 174, després dels Alexandreis de Walter y la obra de Galfredus Tranensis Super titulis Decretálium, com a tercera part relligada, conté les Practica (tabulae) «magistri sal», segons Corminas qui en son Suplemento à Torres Amat 311 procurà recullir de les llibreries catalanes la literatura me-

dicinal, es la «Práctica de botánica por lo M. Sales» (sic (1)); però es lo manual de farmacia del Magister Salernus (floreixé en 1130-1160) (2) que deu ésser anterior a 1160, ja que en aquest any fòu explicat per Bernat de Provença (un punt de fonament per lo camí envers Catalunya).

Concixerem noms ben exòtics d'autors de medicina per la meiació del manuserit capdal de Ripoll en aquesta materia, cod. 181, si és que fos de confiança la exposició feta per Corminas, loc. cit., — la única publicada fins ara —: *Tratados médicos de Cophocá Jarros, Marbodo, Practica de Bartolomé* (3). Mas no es axò. Al principi lo còdice conté receptes, breus capitols isolats de dolore capitum, de inflammatione cerebri; després, com a primer escrit de substància, fol. 27^r *Platearius sobre causae, signa, curae aegritudinum*; çò és, l'escrit de aegritudinum curatione de Johannes Platearius lo *major* (4); segueixen los «modi medendi et confitendi secundum Magistrum Cophonem» (lo «Cophoca» de Corminas); de consegüent, l'*Ars medendi de Copho de Salerno iuniör* (ca. 1085-1100) (5). A axò s'hi junten fragments, l'epigraf dels quals ens explica l'enigmàtic Jarros de la exposició de Corminas; diu axí: «Inciipient capitula tertii libri alexandri yatros sophiste», fragments de la traducció llatina de la gran obra d'Alexandre de Tralles ja citada. Lo final lo constitueix la «Práctica magistri Bartholomaei», indubtablement (segons trech del Incipit que vaig anotar) la pràctica de Bartholomeus de Salerno, que fòu publicada per Renzi, loc. cit. IV, 321 ss., d'un còdice de la Marciana, Lat. XVII, VII, del any 1400, d'un manuscrit donchs molt més recent. Entre aquests tractats medicinals hi ha aquell Marbodus que Corminas presenta com a metge: un cop d'ull a l'escrit meteix, manifesta que lo que tenim devant es Marbodus Rodonensis «De ornamentis verborum» (Fabricius, III, 18).

Així com en lloc de les «Medicinalia» del temps d'Oliva entraren los escrits de medicina que havèm exposat y d'altres encare posteriors — com: Joanns de Sancto Amando tractatus medicinarum (Hist. Littéraire, XXI, 257), Bruno Longoburgensis y Lanfrancus Mediolanensis Chirurgia (Fabricius, I, 268; II, 525 s.) en lo cod. 126, s. XIV; Joannes de Tornamira De mictu sanguinis (Torres Amat, Mc-

(1) No s'arriva a comprender com Pellicer y Pagès en lo capítol dedicat a la gestió del abat Raimundo Sabares, diu ab tota serietat (p. 156): «Otro monje, por nombre Sales, escribe en la misma época sobre materias botánicas y de farmacia», convertint axis al Magister Salernus en un religiós de Ripoll.

(2) Salvatore de Renzi «Colléctio Salernitana, Napoli 1832 ss., citu I, 237 s. (comp. també III, 58) manuscrits dels escrits de Magister Salernus sols de Breslau y Florencia. Per lo demés les Tabulac es troben ademés també en lo Montispessulanus 472 s. XIV (juntament ab Platearius de Medicina).

(3) Aquesta serie extravagant de noms està també en Cat. Bof., d'hón la tragué evidentment Corminas.

(4) Renzi, Col. Sal., I, 161 s. biographisches Lexikon der Ärzte (Gurlt-Hirsch, IV, 85).

(5) Renzi, I, 190.

morias, 622 s.), en lo cod. 129, s. XIV,—axí com les noves coleccions de prèdiques remplaçaren als sermons dels Pares de la Iglesia, axis potser que al destruir un antich tractat pràctic-teològich, s'hagués pensat en substituir la pèrdua ab la copia o adquisició de treballs moderns sobre aquesta matèria. Axò pot molt ben observar-se; si's segueix la transformació en lo domini dels escrits teològichs, se descobreix clarament també aquí la influència italiana y veyèm que'l seu impuls especialista precedeix immediatament a les corrents conegeudes en lo camp de la bella literatura. La importació de la nova literatura teològica s'efectuà ràpidament; lo moviment és una cosa assats general, abarcant tot lo NE. d'Espanya, trova son punt de sosteniment en autors conegeuts (Raimond de Penyafort), y és altra vegada la collecció de manuscrits de Ripoll la qui millor ho encarna, per açò que encara avuy n'ostenta una representació innegable. Axí, per exemple, en un Rivipullensis bellament guarnit (cod. 178), que segons les meves notes és escare de mijans del segle XIII, s'hi trova la Expositio Regulae Sancti Benedicti y'l Speculum monachorum de Bernardus Cassinensis; de consegüent, dos escrits que havien d'interessar especialment als monjos de Ripoll. Com sia que Bernardus entrà en 1182 monjo en lo convent de Monte-Cassino, se deduheix d'aquí lo depressa que anà Ripoll en proporcionar-se aquells escrits tan importants per una abadía de l'ordre benedictí. Veritat és que's podria admetre que la importació del manuscrit se efectuà en temps posterior; emperò se'n han conservat notícies d'adquisició en diferents Rivipullenses, que demostren que les adquisicions de diversos manuscrits arreglats al estranger, tingueren lloc repetides vegades, precisament en la segona meytat del segle XIII. Axí lo cod. 33 ab lo comentari de Bonaventura al llibre 2 y 3 de les sentencies de Petrus Lombardus, porta al bell començ del llibre 3 la següent inscripció: Iste tertius bonaventurae est chistophori de tholomeis Prioris de Salicani D. D. Pape Capelani emit Jenie pretio VIII lib. Turon. MCCXXXVII Mense Julio (1). Al final del segón llibre, en lo mateix manuscrit, hi ha una altra nota de possessió, igualment assats desmillorada, que indica clarament la compra feta: Iste sed9 bonauentē ē fris R' de fauaroſ (fauarel?) Monachi Riupulli constitut // / / / . Lo nom del possessor recorda'l d'un abat posterior de Ripoll (2); no era cosa d'empendres una identificació, perquè

(1) Dono aquesta nota en part segons la descripció del catalàch format per Rivas (allí Nr. 97), qui'n pogué haver consultat un altre de més antich. Dels noms apenes se'n regoneix avuy cap rastre.

(2) Raimundo de Sabarés fou abat de Ripoll, 1362-1380, segons Villanueva, Viage VIII, 15. Però Enrich Claudio Girbal, investigador qui s'ha de prendre seriosament y'l qui treballava ab materials autèntichs, dóna en son escrit Tossa (Gerona, 1881), p. 17 y en la llista dels abats, p. 49, la forma: Rainundo de la Farrés; de la mateixa manera Pellicer y Pagès, loc. cit., 155 y 400. Al contrari, jo treguí de la antiga llista (s. XV in.) del cod. 111: Raymundo de fauelio, lo que refirma la indicació de Villanueva; aquesta forma també és en l'estudi

ja he ancatat clarament que aquesta noticia es també encare del segle XIII. Una nota ben precisa de compra-conté'l còdice 44, s. XIII, un extens manuscrit dels psalms, bellament arreglat ab abundant comentari; al final del manuscrit hi ha la nota: Constitut septem libras par (1) anno domini M^oCC^oL^oVIII^o liber Iste. De consegüent se pot creure que la adquisició — directa o indirecta — d'alguns textes procedents del estranger, que trovàm en manuscrits de Ripoll del segle XIII, se feu bastant depressa; axí, en lo còdice 197, los eserits De computo ecclesiastico y'l Tractatus de sphaera de Joannes de Sacrobosco, en lo còdice 132 De anima de Thomas de Aquino, com també'l Liber formularum de Rainerius (de Perusio) un dels textes més notables en lo còd. 203. Del manuscrit del Ars notariatus de Rainer en la biblioteca Vadiana de St. Gallen, cod. 339, s. XIII, ab la anotació: «Dies Buech hab ich auf dem Tandl Markt zu Wien in Oestr. kaufft N Schobinger», (jo N Schobinger he comprat aquest llibre a la fira de Viena en Austria) observa G. Scherer en son catàlech (St. Gallen, 1864), p. 97: «al costat d'un segón a Florencia es l'únich conegut, segons Savigny, Gesch. d. röm. Rechts im MA. V, 113. Vegis també Pertz en l'Archiv V, 514». Breslau, Handbuch der Urkundenlehre, I (1889), 631, també coneix sols los exemplars de St. Gallent y Florencia; però, ademés del Riuipullensis 203 existeix encare una copia entre'ls còdices de St.-Victor, ara Bibl. Nac. de París, F. 1. 15006. Per lo que's desprèn de la comparança de les meves notes ab les declaracions de Scherer, lo manuscrit de Ripoll es completament semblant al Sangallensis, en tot cas escrit després de 1215, ja que d'aquest any procedeix lo document més posterior exposat per Rainerius. Es fòra de dubte que la adquisició d'aquesta Ars notariatus està en estreta relació ab la mira atenta que's dedicava en Ripoll a la substància dels documents; també's pot recordar aquí que'l rey Pere III d'Aragó en la «Curia generalis» tinguda a Barcelona en 1283, féu una determinació que no s'esmenta en les fonts impresees que tinch a mà, però que estava registrada exactament en lo cartoral de Ripoll, ja que vaig trovarla entre les copies en Bal. 107, fol. 208: Et specialiter restituimus plene ac libere notarijs seu scribanias ecclesiis, locis religiosis, baronibus, militibus et aliis personis, ciuitatibus, uillis et castris, qui eas ab antiquo habere consueuerunt (2), sicut eas plenius antiquitus haberunt... Acta fuerunt hec

poch ha sortit de Ed. González Hurtebise, Revista de Bibliografia Catalana, IV (1907), 191.— Lo còdice 51, s. XIV, conté la nota de compra: Ista secunda secunde sancti Thomae est fratris F (?) de finarenso (?) prepositi de palacio in monasterio Riuipulli et constitut sibi Aunione vx (sic!) flor cum dimidio.

(1) Libra Parisiensis, equivalent a 25 solidi, al contrari de la Turonensis=20 solidi.

(2) Aquesta clàusula l'explica a favor de Ripoll una serie d'escriptures, la més antiga que coneix del any 1011, manu Remundi vice Arnalli... Coenobii notarii (comp. dalt, p. 93; de mitjans del segle que acabàm de tractar, la legalització que acompanya una curta de seguretat per Ripoll extesa per Rainón, vescomte de Cardona (inèdita, en la copia Bal. 107, fol. 205^r): Ego Petrus de Colonicu publicus Riuipullensis secretarius subscribo. Sols de

Barchinone in curia generali supradicta VII kal. Januarii anno domini MCCLXXXIII Sig. X num Petri de Sancto Clemente scriptoris (1) praedicti Domini Regis qui mandato eius scribi fecit.

Si és que volèm acabar la exposició del cercle d'interessos literaris de Ripoll, tal com pot conèixer durant lo segle XIII, a base dels manuscrits conservats, havèm de retornar a la part secundaria del Palimpsest (còdice 103) com a punt de partida de nostra investigació; la molt extesa Nova poetria de Galfredus de Vinosalvo, notoriament dedicada al papa Ignocenci III († 1216), apareix aquí en una copia primera, lo model de la qual es possible que vingués del Nort; però també pot ser que fos adquirida d'Italia. A aquest poema didàctic, en lo meteix manuscrit, li segueixen mostres clàssiques, com la «Pharsalia» de Lucanus y les Epistulae ex Ponto de Ovidi, y fóra cosa fàcil demostrar, ab aquests exemples y altres, com la predilecció per lo poetistar y per la poesia palpità activament en Ripoll desde's temps més remots (P. I, 74), en tant que flori en lo monestir la vida literaria en general. Lo mateix fi didàctic que la nova poetria perseguia la accepció de la poesia (p. 141) esmentada breu compòsició De ornamentis verborum de Marbodus de Rennes, la que trovàm estranyament entre's tractats de medicina. Lo fet de trovarse dos exemplars dels famosos Alexandreis de Gualterius de Castilione, en-care del segle XIII, entre's manuscrits de Ripoll, és, entre altres, un dels que testimonia la prompte adquisició realitzada de noves aparicions més importants de poesies en lingua latina infimae actatis; dels dits exemplars l'un és lo Nr. 174, en lo ja citat miscelani, que porta també Galfredus Tranensis Supert tiulis decretalium y les Tabulae del Magister Salernitanus; l'altre va tot sol en lo cod. 212, que conté la nota: Sig. X num mei bernardi de solaluch. Haventhi en aquest còdice afegida una nota assata extensa, no una probatio pennae, se podrà creure que de Barcelona'l manuscrit passà a Ripoll. (2).

Ja havèm parlat en son lloc (p. 129) de la obra original més notable que durant lo segle XIII produí Ripoll en lo camp literari, çò és la conclusió de les «Festa comitum».

Davant la abundor del material, ens és ací impossible seguir d'una manera igual y completa la configuració rica y feconda de la biblioteca del monestir en los segles XIII y XIV, com també la formació de la col·lecció en temps més recent. Precisament per axò és que fem pre-

poch ençà Francesco d'Ovidio, en los Nuovi studii danteschi. Milano, 1907, p. 251 s., ha recullit la idea ben fonamentada anteriorment de Novati: L'arte notarile e la letteraria si erano strette in fido connubio.

(1) S'hauria de comparar aquella subscripció de la copia dels Usatius Barchinonenses en lo cod. Rivip., 23, f. XIV-XV: Signum P. de sancto clemente scriptoris predicti hoc scribi fecit.

(2) Sit omnibus notum quod ego Jacobus romae ciuiis Barchinone confitor et recognosco nobis Guillermo pratis egri (sic!) cultori cui Barchinone quod soluisti in et ad meas noluntates quadraginta libras monete Barchin., etc.

cedir una observació general a l'ullada ràpida sobre l'enriquiment de la col·lecció de manuscrits de Ripoll en matèries isolades, en los dos darrers segles de l'Edat Mitjana. Per més que no's degui considerar als monjos de Ripoll com a homens encofurnats en lo camp literari—recòrdinse les relacions del nostre monastir ab l'Uleyr en lo segle X y del resultat literari del viatge del monjo Arnaldus de Monte en lo XI— sembla, no obstant, oportú no passar per alt los interessos pràctichs respectius de la comunitat, al considerar lo creixement de la biblioteca en determinades matèries. Això's recomana en primer terme per lo que toca a aquella part que dona a la biblioteca del monastir el segell més característich, als textes jurídichs. Aquets hi estan representats tant nombrosament, que jo no sabría citar més que *una* col·lecció catalana que pogués competir ab Ripoll en aquest ordre, y és la biblioteca de la catedral d'Urgell. Però mentre que una gran part de manuscrits jurídichs d'aquesta biblioteca, que eran molt nombrosos en altre temps, son desapareguts, la part principal dels de Ripoll ens ha estat conservada, y per cert no ha sigut encare aprofitada del tot y apenes si ha sigut donada a conéixer.

La pregunta que dessegnida s'ocorre, perque una comunitat dedicada abans que tot als interessos eclesiàstichs y ab aquets als treballs històrichs, procurava atresorar en los exemplars manuscrits tant gran abundor de fonts y aclaracions jurídiques, pot contestarse extensament y fàcil.

En les localitats sempre més nombroses, deixades per los sobirans al monastir en lo curs dels segles, l'abat de Ripoll hi tenia jurisdicció temporal, la manera d'ésser de la qual exposa ab un exemple significatiu Enrich Claudi Girbal en la seva monografia «Tossa» (Girona 1884). La vila de Tossa, situada en lo comtat y diòcessis de Girona, prop del Mediterrani, que apareix ja en 966 en una donació del comte Miró I, a Ripoll, a les darreres del segle XI passa a ésser propietat del monastir, l'abat del qual, Raimundo de Berga, en 1186, expedeix a la localitat la primera carta oficial (Carta puebla): per rabó d'un cens anyal cada casa o remat de Tossa ha de satisfer una gallina al monastir; per això's garanteix als habitants la protecció personal y altres drets com principalment la llibertat respecte al comerç, y solament per lo que's refereix a la venda de vi y paix se fan certes limitacions a favor del monastir. L'abat Hugo Dezbach (1326-1351) ha de defensar contra tot attach lo dret jurisdiccional de Ripoll sobre Olot y Tossa, y el mateix abat, en 1348, fa a Arnaldo Soler, fill del per llarch temps batlle de Tossa, Bernardo Soler, y als seus successors «Bailes naturales» del castell, domini y parroquia de Tossa, çò és batlles que podían exercir jurisdicció civil y criminal en nom del abat. Aquestes breus indicacions bastan per demostrar que la jurisdicció temporal del monastir no podia prescindir de les fonts y directives per los seus fallos, y si es té en compte que la esmentada jurisdicció del monastir s'extenia a

una serie considerable de localitats, se farà encare més palpable la necessitat d'una colecció escrupolosa dels correspondents llibres de dret y de les seves explicacions. Naturalment Ripoll no hi és sol en aquest ordre. També en Catalunya, principalment a Barcelona, durant la època esmentada, és ben coneguda la seriosa y científica administració del dret y la activitat legislativa; del segle XIII és encare la redacció del conegut «Consolat de la mar» (comp. entre altres, Catalogue des ms. esp. de la Bibl. Nationale, París, 13 ss.); aviat és traduit en vulgar lo Codex Justinianus (Lo Codi). De la mateixa manera es pot fer constar que'l canonista Raimundus de Pennaforti nascut a Barcelona o prop d'ella, fóu escollit per Gregori IX per empendre la confecció de la colecció de Decretals que passan ab lo nom d'aquest papa: en la serie d'espanyols, que en los segles XII y XIII estudiaren en Bolonia, presentada per Schulte, Geschichte der Quellen und der Literatur des römischen Rechtes II, 539, hi manca lo seu nom; mes si l'hi afegeim, aquest complement és una personificació de les relacions jurídiques entre Catalunya y Italia, devant del fet que Ramón de Penyafort figurà durant llargs anys a Barcelona després de la seva permanència en Bolonia y en Roma. Per altra part, si considerarem que Ramón morí en 1275, és ben significatiu que la colecció de Ripoll possehi quatre exemplars manuscrits de la seva divulgada Summa de casibus poenitentiae, tres dels quals remontan encare al segle XIII: 194 s. XIII; 215 s. XIII; 219 s. XIV; 230 s. XIII. (Comp. p. 137).

Ab això quedan senyalades les influencies més essencials per la composició o caràcter de la notable colecció de manuscrits jurídics de Ripoll; com siga que Hänel no la conegué y Heine (Scrapeum VIII, 1847, 82 ss.) sòls feu escasses indicacions d'aquests manuscrits, no se'n pogueren pendre notes en les obres fonamentals de Savigny y Schulte; quedaren també les parts corresponents quasi sense considerar en los meritoris treballs especials més moderns: Instituciones del derecho civil catalán, de Guillermo María de Brocà y Juan Amell (Barcelona I^a, 1886) y Autores Catalanes que antes del segle XVIII se ocuparon del derecho penal, de Brocà (Barcelona, 1901). Mes una descripció d'aquests còdices feta segons los principis que avuy regeixen, significa precisament en Ripoll queuem més que l'acabament d'una llacuna en nostre coneixement de determinats orígens científicament especialistes. Lo fet de que molts dels Rivipullenses jurídics, conservats avuy encare, portin notes de procedència y de propriedat, ens ensenya a conèixer les fonts directa o indirectament utilitzades; en aquest concepte Italia y França (Avignon) ocupan lo primer terme. Es fàcil deduir que'ls citats passatges de procedència entran en qüestió no sòls per los manuscrits jurídics sinó també per los altres, com se manifesta positivament en exemples isolats. D'aquesta manera, observant les anotacions esmentades, adquirim una idea inesperada de les assarts ramificades relacions literaries de Ripoll; s'han considerat donchs es-

pecialment les notes respectives al escullir los manuscrits de les fonts y aclaracions al dret romà y canònic, que vènent a continuació:

Corpus iuris civilis.

Iustinianus, Institutiones, ab glosari, còd. 22 s. XIV «Henricus de Pulteriis Mutine», *Digesten lib XXXIX ss.* còd. 31 s. XIV-XV. Un comentar que's relaciona ab certes *Quaestiones* del Cod. Iust., en el còd. 158 s. XIV.

Corpus iuris canonici.

«Concordia discordantium canonum», çò és lo *decret de Gratian* (Schulte I, 46 ss.). còd. 78 s. XIII. — *Decretalia Gregorii IX*, còd. 7 s. XIV - XV (ab lo Tractatus de consanguinitate (sig. Lámina 9) y les *Constitutiones novae Innocentii*); còd. 15 s. XIV; còd. 25 s. XIV (cum glossa); còd. 118 s. XIV; comentari a les *Decretals* còd. 60 s. XIV. — *Bonifacius VIII Decretalium liber VI*, còd. 6 s. XV; còd. 10 s. XV (ab lo *Inventarium speculi iudicialis* de Berengerius Stedellus); còd. 11 s. XIV (ab les *Constitutiones Clementinae*); còd. 19 s. XIV (ab miniatura representant la entrega del llibre, comp. Lámina 10), còd. 47 s. XIV («Al molt reverent monsenyor labat Ripolls»).

Clemens V. Constitutiones còd. 5 s. XV; còd. 8 s. XIV - XV (al final: *Questio disputata LV'* y [sic!] per dominum Pynum de arcuinis de Bononia. Explicit *questio dom. pyni de arculiis a. 1322*); còd. 9 s. XV (com. en 8. ab *apparatus de Joh. Andreeae*); còd. 21 s. XIV; còd. 43 s. XIV; còd. 43 s. XIV («anno 1325, est Stephanus de Baciato clar. can.»); còd. 62 s. XIV (commentari). — *Innocentius IV. Constitutiones*. còd. 7 s. XV; *Tabula super toto Innocentio*, en còd. 23 marginat d'una mà posterior s. XV.

Aclaracions

Abbas antiquus. Lectura seu apparatus ad *Decretales Gregorii IX* (Schulte II, 130) còd. 30 s. XIV - XV; nota del segle XV: *Est uenerabilis conuentus Riuipulli*.

Albertus Gandinus. De maleficiis (Sch. II, 167) còd. 80 s. XV., «Aquest libre es del Reverend micer Miquel Ysalguer Abbat del Monestir de Sant Johan ces Abbadesses.» En 1477 entregat per guardar al canonicus d'aquesta iglesia Jo. Lobera.

Angelus de Ubaldis (Perusinus). *Repetitio legum*, còd. 12 s. XV.

Baldus de Ubaldis Perusinus († 1400) *Lectura super usibus feudorum* (Sch. II, 275 s.) còd. 35 («per manus Johannis Merhout clerici leodiensis dioecesis 1414», de consegüent poch després de la mort del autor).

Bartolomeus Brixicensis. *Libellus ordinarii compositus a magistro Tancredo* (de Bononia), *correctas*. (Sch. II, 85 s.) còd. 39 s. XIV.

Bartolus de Saxoferrato. *Tractatus de Repressaliis, de Munere, Tractatus arguendi, de Alluvionibus, Tractatus testium* (comp. Savigny VI^a 174 ss.) còd. 67 s. XIV - XV. Precedeix una carta de Johannes de Silvis, decanus ecclesie Sancti Agricoli Avinonis Datum Avinione 1380 comp. p. 151.

Dinus Mugellanus. In tit. *De regulis iuris* (lib. VI) (Sch. II, 176), còd. 43 s. XIV (anno domini 1325 fuit compositus liber iste et est domini Stephanus de Baciato clar. can.). — còd. 114 s. XIV.

✓ *Goffredus de Trano.* Summa titulorum, de consegüentia Summa super rubricis decretalium (Sch. II, 89) cód. 28 s. XIV. — De testamentis secundum Gotfredum cód. 219 s. XIV.

✓ *Guido de Baysio.* Apparatus in librum VI. (Sch. II, 188). cód. 18 s. XIV — XV.

✓ *Guilelmus de Mandagot.* Summa super decretalibus (Sch. II, 185) anomena sóls un manuserit de Paris) cód. 4 s. XV. De electionibus faciendis (Sch. II, 188) cód. 4 s. XV; cód. 29 s. XIV; cód. 43 s. XIV (1325, comp. dalt en Dinús).

✓ *Guilelmus de Montelugduno.* Apparatus super extravag. Johannis XXII (Sch. II, 198) cód. 1 s. XIV. Sacramentale (Sch. loc. cit.) cód. 17 s. XIV-XV; Magister Jo. Blasii de Brabancia me scripsit mandato Venerabilis domini Ti Pontiliani bacalarii iuris canonici; cód. 24 s. XIV.

✓ *Johannes Andree.* Apparatus super sexto cód. 6 s. XV. Apparatus super Clementinis cód. 8 s. XIV - XV; cód. 9 s. XV; Additiones domini Joannis andree super toto speculo iuris scripte per fratrem Guillerum de col de canes cancellarium sancti benedicti de bagis baccalarium in decretis 1377, cód. 16 s. XIV - XV, qd es per lo que sembla una copia posterior. Després segueix: Iste sunt allegationes facte in causa Comitatus Sancti Seuerini super iure primogeniture et agitabatur dicta causa in Civitate Auinione Coram inclito principe domino R. Irlm et Sicilie Rege assistente (sic!) eidem aliquibus dominis Cardinalibus sollempnibus in iure ciuili. — Opus Hieronymianum, qd es: Hieronymianus seu vita, facta, dicta, prodigia S. Hieronymi (Sch. II, 217) cód. 89 s. XIV.

✓ *Johannes Calderinus.* Tabula auctoritatum et sententiarum bibliè inducitarum in compilationibus decretorum et decretalium. (Sch. II, 250). Al final una littera Pontani de Brimo decretorum doctoris endreçada a Petrus Sala decanus Rivipullensis. Cód. 88 s. XIV (1890). — De interdictis (ecclesiasticis) cód. 66 s. XIV. — Modi arguendi (De modo argumentandi in iure Sch. II, 252 not. 39) cód. 100 s. XV. — «Iste liber est bni (sic) Jacob studentis in iure canonico. Vedit berengarius consocialis.»

✓ *Jcannes de Lignano.* De censura ecclesiastica cód. 66 s. XIV. (Lo començ concorda ab lo Incipit donat per Sch. II, 261).

✓ *Monaldi* et aliquorum magistrorum Quaestiones. Cód. 91 s. XIV. (Comp. Sch. II, 415). Al final un fragment d'una lletra endreçada a Guiliabertus de Crudiliis (qd es Cruilles).

✓ *Obertus de Acrimonia* (?) Summa quaestionum. Cód. 66 s. XIV. (Al final: Explicit tractatus quaestionum domini oberti de acrimonia doctoris bononiensis. Secundum alios est domini innocentii III^{ti}.)

✓ *Paulus de Liazariis.* Quaestiones cód. 66 s. XIV. Lectura supèr Clementinis cód. 14, escrit en 1344 per Mag. Petrus de Boctrario apud Viridifolium (Verfeuil?). (Sch. II, 247, hont en la not. 7 s'anomena'l manuscrit 71 del col·legi espanyol de Bolonia.)

✓ *Petrus de Braco.* Repertorium iuris canonici. (Sch. II, 262.) Cód. 20, Completum per Theodoricum de Palude nacione Alemannum. Gerunde (Gerona) anno 1419.

✓ *Petrus Magnardi.* Casus de constitutionibus, de rescriptis, de clericis. Cód. 152 s. XV.

✓ *Petrus de Sampsonie.* Novae constitutionum lecturae. (Sch. II, 108.) Cód. 70 s. XIV - XV.

Pynius (sic) de Arcusinis. de Bononia (Pyleus Bononiae?), Fabricius VI 328, Tiraboschi VI, 96, 348, 350). Quaestio disputata còd. 8 s. XIV - XV.

Raymundus de Bordellis. Supplementum tractatus Alberti de Gandino de maleficiis. Còd. 80 s. XV «Aquest libre és del Reverend micer Miquel Ysalguer Abbat del Monestir de sant Johan ces Abbadesses».

Tancredus de Bononia. Libellus-ordinarii correctus a Bartolomaeo Brixiensi (Sch. I, 199 s.). Còd. 39 s. XIV.

A més hi ha encara algunes obres generals, com *Spica institute per questiones*, una espècie de diccionari en lo còd. 220 s. XV-XVI, varies anotacions de caràcter juridich, en part sobre lliçons (com en lo còdice 58; s. XIV-XV; en ell s. XV: Hec lex repetita fuit per nobilem uirum dominum petrum de muris in ciuitate Auinionis.)

Les disposicions per la administració del dret provincial, així eclesiàstich com civil, tenian també un eco en la col·lecció de Ripoll. Los manuscrits que a això pertanyen son igualment desconeeguts en la seva major part; eruditissims bibliògrafs catalans mateixos, com per exemple Torres Amat, han citat diferents vegades troços de col·leccions forasteres con a fonts manuscrites dels treballs dels juristes indígenes, mentre que aquests se troben en la biblioteca catalana payral, com podèm ben anomenar a la antiga llibreria de Ripoll. Lo còd. 73 s. XIV presenta *Constitutiones synodales editae per dominos Apriliem et Petrum bonaे memoriae episcopos Urgellenses, etc.* ab la cláusula: *Set est verum quod nulla constitutio reperitur dicti domini Aprilis* (1). En lo manuscrit 133, s. XIV que al principi conté una llista dels bisbes de Tarragona y dels abats de Ripoll, se hi trovan *Constitutiones edite in ecclesia Tarragonensi per ven. dom. Johannem Patriarchum Alexandrinum* (2). Lo còd. 66, s. XIV, colectanea que comprèn diferents escrits jurídichs, ofereix al ben començ un tractat: *Qualiter processus sit faciendus super constitutionibus Tarrachonensis contra invasores personarum et rerum ecclesiarum* (3); lo còdice 41 s. XIII, esmentat en la p. 136, sens dubte proprietat de Ripoll, porta registrats los acords presos per los abats benedictins convocats en 1220 a Tarragona per la reformació del ordre. També hi estan representades nombrosament les constitucions y'ls usatges establerts a Barcelona y que desde allí entraren en vigor. Entre'l's corresponents textes llatins, lo còd. 90 s. XIV conté les *Constitutiones synodales*

(1) Se refereix als bisbes d'Urgell, Aprilis (1257-1269), del qui sabem que presidi un sinodo provincial, com també al seu successor Petrus (1269-1293) conegut com a president en dos sinodos (1276 y 1286).

(2) Joan de Aragó, fill de Jaume II, arquebisbe de Tarragona († 1334). Sobre les diverses constitucions que promulgà, comp. *Constitutionum provincialium ecclesiae Tarragonensis libri quinque. Ex collectione Antonii Augustini Archiepiscopi Tarragonensis, Tarragoni 1580, Intr. Nr. XVI.* — Sols coneix per la *Revista de Archivos XI* (1904), 210, la investigació segons sembla fonamental de Iguacio de Janer: El Patriarca D. Juan de Aragón, Tarragona, 1904.

(3) Tit. XVIII, 2 sg. p. 281 ss. en Agustín.

compilades en 1355 per Franciscus Rufat decretorum doctor Tholetanae et Barchinonensis ecclesiarum canonicus vicarius in spiritualibus, durant lo temps que desempenyà lo càrrec de vicari del seu bisbe (1). Segueixen ademés Constitucions de Fr. Ferrer de Abella (1339) (2), de Bernardo Oliver (3), (1345), y de Johannes Patriarcha Alexandrinus (1329). Los Usatíci Barcinonenses (4), molt importants per la historia del dret, se trovan en lo còdice 23 s. XIV-XV (Petrus de sancto Clemente hoc scribi fecit) (5), després junt ab la colecció (6) promoguda per Petrus Albertus en lo còdice 32 s. XIV-XV adornat ab miniatures, y també ab les Constitutiones pacium et treu-garum de diferents princeps en lo còd. 38 s. XV in., finalment en copia doble (fol. 9-21 y 47-56) en lo còd. 39, s. XIV. — Les Constitutiones factae per dominum regem in curis generalibus super salariis cartarum processuum in papiro scriptarum en lo còd. 140, s. XIV, demostren què's dispensaren relativament aviat a Catalunya les fixacions de preu dels instruments notariais (7).

Los extrangers y los indígenes contribuixen, com se ven, a la biblioteca de Ripoll ab tants materials per la declaració del dret y administració de la justicia, que la activitat del escriptorium de Ripoll queda enradera en aquesta matèria. La manera com arrivaren a Ripoll los respectius escrits procedents de Mòdena, Bolonia, Avinyó, Urgell, Tarragona, Barcelona, Girona, Bages y Sant Joan de les Abadeses, sols pot regonèixer en cassos isolats; roman completament obscura la de les copies dels dos dels Països Baixos, del Magister Joannes Blasius de Brabant (còd. 17) y del clergue liejès Johannes

(1) Torres Amat qui en les Memorias p. 568 tracta d'aquesta colecció, cita sols un manuscrit del Escorial, segons les indicacions de Bayer en Nicolaus Antonio, Bibl. Vit. II, 162.

(2) Torres Amat, 2, cita lo mateix mss. del Escorial (c. II, 7) segons Bayer.

(3) Torres Amat. 106.

(4) Comp. l'estudi ple d'orientacions de Julius Ficker: *Über die Usatíci Barchinonae und deren Zusammenhang mit den Exceptiones Legum Romanorum*, Mitteilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung, II, volum supplementari, Innsbruck, 1888, hon s'avalia destinguadament la importància dels Usatíci pér la administració mitj-aval del dret, y apareixen també numerades les impresions d'aquest text devingudes rares, en sa major part: Jo'm serveixo de l'última copia impreta en la «Historia de la legislació de España» de Amilio Marichalar y Cayetano Manrique, VII (1869), 292 ss.; Ficker cita sols dos manuscrits del texte latí, los Parisini F. lat. 4671 y 4672; en les «Instituciones del derecho civil catalán» de Guillermo María de Broca y Juan Amell, Barcelona 1886, I^o 21. not. 6, s'anomenen altres manuscrits y també un del Archivo general de la Corona de Aragón, què procedeix no obstant del arxiu nacional (sin duda el original latí que Fernando I mandó depositar en el archivo de la antigua Diputación), y el que no pot ser doncs idèntic al lo Rivipullensis 28. Notícies més precises sobre'l Riv. 88, les donà Joseph Coroleu en un treball no iududit per Ficker: *Código de los Usajes de Barcelona*, «Boletín de la Real Academia de la Historia» IV (1884), 86 ss., sots la exposició de la capsula notable per l'art y la cultura històrica (Ramón Berenguer lo Vell en lo trono). — Los altres Rivipullenses dels Usatíci venen a complementar lo material conegut fins are.

(5) Comp. p. 113, la nota final de la copia de les actes administratives del any 1283.

(6) Comp. Torres Amat, 10, y Broca Amell, loc. cit., 49.

(7) Comp. les prescripcions per los notaris, dispensades en 1213 y 1241, exposades per Villanueva, Viage VIII, 230 d'un còd. de Ripoll, s. XIII.

Merhout (1) (còd. 35), de la mateixa manera que la del alemany Theodoricus de Palude (còdice 20), copies que suran en la biblioteca de Ripoll. Però la seguretat de la procedència, que's desprèn dels manuscrits jurídichs, com a tal ja és d'importància per la investigació metòdica de la configuració de la biblioteca manuserita de Ripoll durant la renaixensa. Lo Rivipullensis Nr. 16 ab les *Additiones* de Johannes Andreae al *Speculum iuris* (comp. p. 148), va ésser escrit en 1377 per lo Baccalaureus in decretis Guillermus Col de Canes, llavors Camerarius de Sant Benet de Bages. Torres Amat havia dit en les seves *Memorias*, 183, quo un «Guillermo Colldecanas, monje de Ripoll y prior de Panizars, dependiente del monasterio» havia copiat un «*Liber vitae solitariae*» y Corminas, Suplemento 302, completà aquesta notícia dihent que la copia de la obra de Petrarca se trova en «Nr. 109» del Fons de Ripoll en l'Arxiu de la Corona, en Barcelona. En temps més modern (comp. P. I. 142), s'ha cercat en và aquest testimoni valiós per la història del Petrarquisme en Espanya. Lo manuscrit està conservat, efectivament, però no sots lo Nr. 109, sinó lo Nr. 104 de la col·lecció de Ripoll, y porta aquesta nota final: *Scriptus per fratrem Guillermum de Coll de canes priorem de Panissas litigantem prioratum de maguella quem pacifice possidere in breui sperat misericordia dei ipsum iuvante* (2). Les primeres fulles del Rivipullensis 67 que (comp. dalt p. 147) conté diferents tractats de Bartolus de Saxoferrato, donan encara més llum sobre l'escriptor dels dos manuscrits esmentats; puix, fol. 1-3, hi ha una lletra de Johannes de Silvis, decanus ecclesie sancti agricoli (sic) avinonis endreçada al abat y convent Monasterii sancti Benedicti de Bagiis, ab la data: *Datum et actum avinione in domo habitacionis nostre anno 1380*, la qual tracta primerament dels estudis en Avinyó en general, y després pondera: «*Venerabilis et Religiosus Vir frater Guillermus de Col de Canes monachus et Camerarius monasterii Supradicti sancti Benedicti de Bagiis in prephato studio avinonensi in iure canonico continue insistens.. qui a mense octobris anni domini MCCCLXXVII proxime preteriti citra in eodem studio continue studuit et ceteros actus qui per veros studentes fieri debent exercuit.*» Llegim, doncs, aqüí una espècie de certificat acadèmic que s'estengué al aplicat religiós, y podèm tenir per segur que no era una cosa isolada la exportació de material literari aquí documentat procedent del famós centre d'estudis envers Catalunya. Recordis quan menys que'l ja tractat còd. 51 porta la nota de compra constitut Avinione XV (sic) flor. cum dimidio, y que'l Rivipullensis 58 citat en la p. 149, ab la

(1) Johannes de Meerhout, agustí, nascut a fins del segle XIV a Diest en la diòcesi de Lieja, † 1476, teòleg, filòleg, cronista y poeta, comp. *Biographie Nationale...* de Belgique XIV (1897), c. 257 259.

(2) Sobre'l particular v. Farinelli en lo *Giornale storico della letteratura italiana*. 1907 175, not. 3.

lex repetita per nobilem virum petrum de Muris in Civitate Avignonis, conté també troços en llengua catalana, que decideixen sobre la distribució local.

Aquestes proves se podrán tenir presents també per alguns Iuridica de Ripoll tramesos sense indicis de procedència, axí per alguns manuscrits adornats ab miniatures com lo còd. 7 (*Tractatus de consanguinitate ab l'arbre*, làmina 9), y principalment lo còd. 19 (*Bonifacius VIII, Liber VI*, Làmina 10), per los quals atenentnos a les circumstancies senyalades. Avinyó apareix en primer terme com a punt de procedència. Si aquesta apreciació és conforme, se pot manifestar, no sols en lo domini literari, si que també en l'artístich, la preponderància d'Avinyó durant lo *Trecento* en determinats exemples de la iluminació de manuscrits, en un centre de cultura situat al Sur dels Pirineus, d'una manera semblant a la que Max Dvorák ho va exposar per lo Nord, respecte a la escola bohemia de pintura del segle XIV (1).

La comprobació especial artístich-històrica certament suposa en lo present cas l'escorcoll del material canonístich d'ilustració, que aquí s'ha de tenir en compte, y que podria ser una continuació de los meritoris estudis de A. Labande (2) recentment sortits a llum.

Així com la major part dels manuscrits jurídichs—que acabàm de registrar—de la col·lecció de Ripoll com a recursos d'estudis y auxiliars per la administració y exercici de la justicia, corresponen a una tradició secular ja perceptible per l'antich catàlech (P. I, 81) (3) y també, com ho prova'l document privat exposat a la p. 93, al poble ja arribat a la conciència, axí tambéls manuals jurídichs en altre concepte, les gramàtiques, s'enllaçan ab les respectives parts molt antigues de la biblioteca del monestir: ja és sabut que'ls *Libri artium* ocupavan un lloc especial ja en la biblioteca de la època olíviana y que (comp. P. I, 83) *Donatos III*, *Priscianos II*, *Priscianellos II*, obrián aquesta col·lecció especial. Y tota vegada que parlèm de gramàtiques dels segles XIV y XV, sigui així juntada una observació sobre un exemplar d'una *Lectura Prisciani minoris* (*Priscianellus*). Lo correspondent manuscrit, còd. 131, porta nota detallada del lloc y temps del origen (Toulouse 1307), tramet noms de gramàtichs mitj-evals, que per lo que jo sé no apareixen en lloc més, y és notable també paleogràficament per lo seu caràcter atapahit, vivament marcat quasi liure del tot d'elements cursius; per axò n'acompanyà una reproducció de la plana que presenta la sotscripció (làmina 11). Jo llegeixo la nota final com segueix:... secundus liber prissiani minoris. et fuit abstracta ista

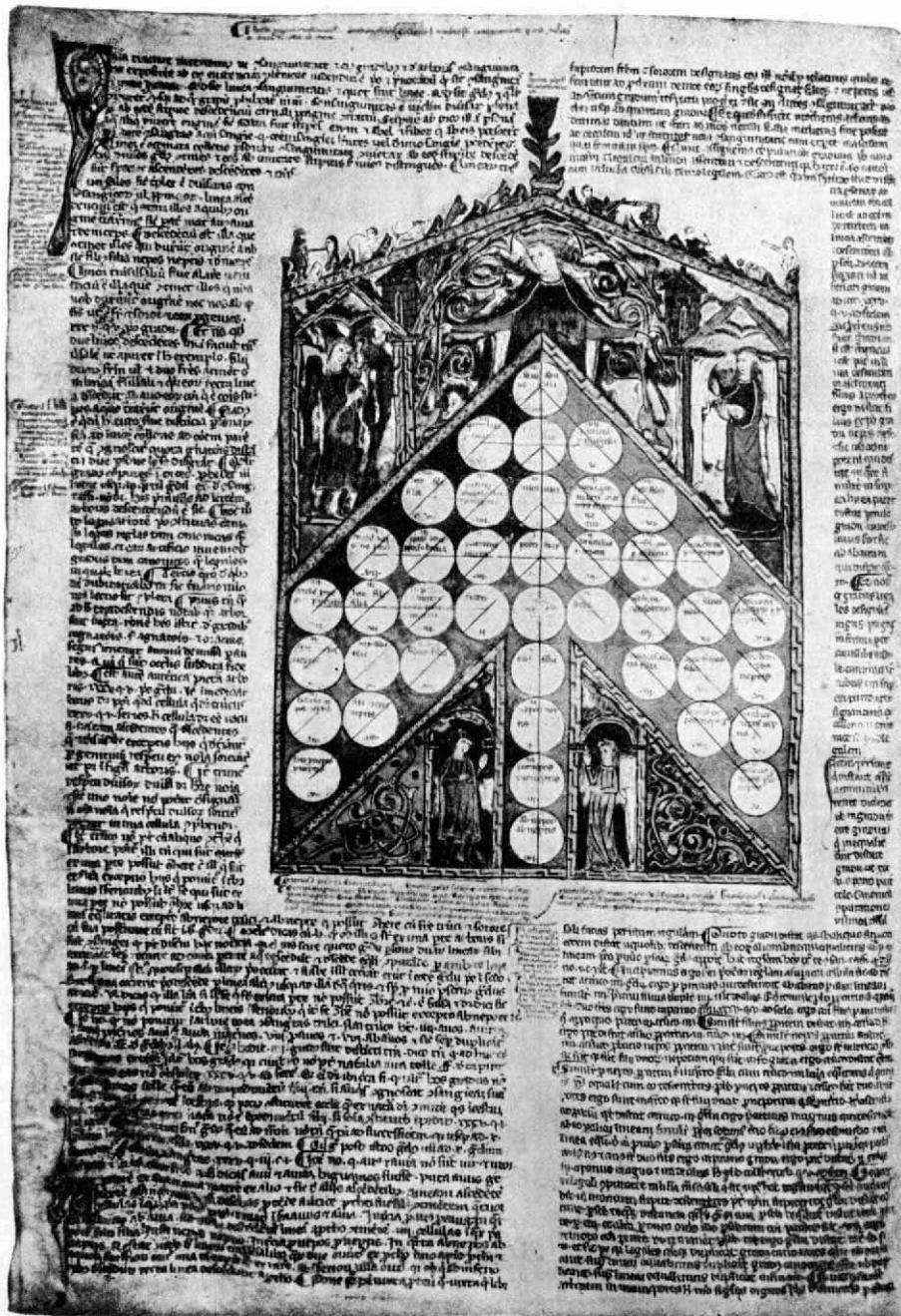
(1) *Die Illuminatoren des Johann von Neumarkt*. Wien. 1901. *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Alterhöchsten Kaiserhauses XXII*, codern 2, p. 74 ss., 81 ss.

(2) *Les miniaturistes Avignonnais*, *Gazette des Beaux-Arts*, année 47 (1907), 219 ss., 289 ss.

(3) Nr. 94-98: *Canones V*; Nr. 105-107: *Lib. judices III*; Nr. 197: *Lex romana*.

BOLETÍN DE LA REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS DE BARCELONA

Tomo V

R. Beer.—Els manuscrits de Ripoll. Primera part, lámina VIII

lectura ab illa de magistro p. de coderco. quam habuit ipse magister. p. a magistro Vitali de tarbia qui fuit magister suus et ipse magistravit eum scilicet magistrum pm^m (petrum) et fuit scripta tholoze ad sainynerii die sabbati post festum pentecostes XIII Kl' Iunii anno domini MCCCVII.

Altres gramàtiques llatines dels manuscrits de Ripoll d'aquell temps, entran encara també com a material suplementari de les investigacions corresponents fetes fins are, com les de Charles Thurot (1) y J. J. Baceler (2): Còd. 142 s. XIV. Gramàtica llatina («Secundum philosophum in primo phisicorum...») ab una Tabula Lunae y la nota del posseñidor: Iste liber est iacobi pujol; còd. 153 s. XIV, Gramàtica («ad abendam alicalem noticiam in doctrina proverbiandi...») (3); còd. 156 s. XIV, un breu tractat gramatical ab un Calculus solaris com appendix; còd. 172 s. XIV (Hic incipit regimen doctrinalis Similia similibus declarantur), còd. 191 s. XIV (1337) Grammatica de toto regimine (començant abrupte). Entre les gramàtiques no andònimes, lo Doctrinale de Alexander de Villa Dei notoriament utilitzat com a llibre d'escola, com era d'esperar hi està representat per diferents exemplars que, de la mateixa manera que's còdices ab comentaris d'aquesta gramàtica, ostentan senyals evidents d'haver estat utilitzats gelosament: còd. 70, s. XIV-XV, còd. 79, s. XIV ex. (Comentari: Hec summa est secundum magistrum Guilelmum Lacasa); còd. 92, s. XIII-XIV (Nota del posseñidor: Ista lectura est Bernardi de Vi //, minoris diarium et scriptoris... fuit empta (?) in ciuitate Barchinone 1420); còd. 97, chart. s. XIV; còd. 154, s. XIV; còd. 163, s. XV; còd. 189 s. XIV; y còd. 200 s. XIV (defectuós al principi y a la fi). En la col·lecció de Ripoll existeixen fins també diferents exemplars del conegut Graecismus de Èberhardus Bethunensis; un en lo còd. 147 és especialment important per la data, noticies del possessor y caràcter de lletra, la reproducció del qual (làmina 12), se pot comparar ab la mostra, no fa molt esmentada, procedent de Toulouse. Les notes finals dihuen: Iste (4) liber fuit explicitum in die sancti beneti abbatis a XX et uno die marci, in anno domini millesimo CCC terdecimo quarto. Y al acabament: Iste liber est Bernardi de Bacho de camporotundo (Camprodón) de gerun-

(1) Notices et extraits de divers ms. lat. pour servir à l'histoire des doctrines grammaticales au moyen âge. Notices et extraits des ms. de la Bibliothèque Impériale, Paris, XXII (1868), 2.

(2) Beiträge zu einer Geschichte der lateinischen Grammatik im Mittelalter. Halle a. S. 1885.

(3) Sembla que lo mateix tractat se trova també en un manuscrit de la biblioteca provincial de Tarragona procedent del monestir de Sant Creu, descrit detalladament no fa molt temps per Jaume Bofarull, *Revista de Bibliografía catalana* III (1903), 211 ss., acompanyant una mostra. Mas la nota final: Aquestes notes son de Fra Tomàs Reusch monjo de Sant Creu, no's refereix al autor com sembla significar Bofarull, p. 216.

(4) Es notable la formà de a: e: un sinclinaria llegir listoc.

densis episcopatu cui deus det bonam vitam. Qui predictum furatus fuerit suspendetur. Lo nom del primer possessor ha sigut titlat y al dessobre hi ha estat escrit «Petró de Medio».

Còd. 189 s. XIV, conté lo Liber synonymorum de Johannes de Garlandia; lo còd. 190 que al final conté la nota: Signum // Raymundi de insula qui istum librum scripsit anno domini MCCCXX sexto, conserva la ars dictandi de Pontius Provincialis, çò és donchs lo dictamen de competenti dogmate d'aquest gramàtic, sobre'l qual tracta a fons Thurot, loc. cit, 38 s. Tal vegada en relació a lo observat en les p. 102 y 120, sigui bô tenir en compte que un dels manuscrits aduhits per Thurot, procedeix de St. Víctor de París. — Per are no poden precisar-se més concretament los «proverbia regiminis secundum tomam» en lo còd. 183, s. XIV (començant: Liber magistri est magne utilitatis qm uult eire unus nostrorum; d'una notícia de possessió y de compra, en part raspada, se'n pot encare desentrellar lo següent: Iste liber est Raymundi Y //// solidis) com també la Summa de grammatica magistri Thurandi (Duranch) en lo còd. 109, s. XIV (començant: quoniam oratio est ordinatio diccionum).

Segons era d'esperar tampoch manca la nota nacional patriòtica, en los treballs y copies respectives. Lo còd. 122, s. XIV, conté una gramàtica llatina en versos (en part hexàmetres leonins) (1), la introducció dé la qual concorda ab lo Incipit aduhit per Thurot, p. 50, de París. lat. 8175, fol. 47 (Hugucio de dubio accentu): Sapientis est desidie marciscenti non succumbere... desp̄s diu:... licet non me sufficientem tanto reputem operi ad onorem tamen domini. t. venerabilis episcopi pallentini per quem palencie virgineus elicon uigere studium gratulatur...

Lo bisbe «.t.», sots lo qual florí en Palencia un virgineus Helicon per l'estudi, no por ésser ningú més que Tello lo ministeri pastoral del qual cau en 1212-1246; puix que a la primeria del segle XIII (1212-1214) a instances de Tello, lo rey Àlfolis IX, creà a Palència un Scientiarum studium generale, una especie d'alta Acadèmia; la nota aquí aportadà no sols indica lo temps de la formació del text exposat, si que també ens dona a conèixer una de les primeres gramàtiques de la Universitat més antiga d'Espanya. En terra aragonesa ens porta entre altres una exposició, tramesa en lo còd. 184, de regles de circumlocutionibus participiorum nobis deficientium, al final de la qual s'observa: Expliciunt supleaciones edite a raymundo catalano bacallario cesarauguste (Zaragoza) Iste supleaciones fuerunt scripte per manum .p. amicdali anno MCCCXX. Ilerde (Lérida) eram tunc et nunc. La recerca per topar ab lo «Raymundus Catalanus» (n'hi han molts) que

(1)

Sola mori nescit eclipsis nescia virtus
Non ergo moritur huius qui laude potitur.

quí podria entendres, y la que fu en les obres originals que pogué tenir a mà, com també en los lèxichs d'escriptors aragonesos (Latassa), resultà infructuosa; emperò en Marchi Bertolani, *Inventario dei manuscritti della R. Biblioteca Universitaria di Pavia*, I, 234, s'hi trova la exposició de la doctrina inuenienda Rhétorice subiectum continguda en lo còd. 418, l'autor de la qual Raimundus Catalanus pot identificarse ab l'autor de les supleccions; la notícia final (1) ens recorda les freqüents y fructuosíssimes sortides dels catalans envers Grecia durant lo segle XIV. Fruyt del Humanismus espanyol floréixent, és possible que sigui també encare la gramàtica llatina continguda en lo còd. 173, s. XIV-XV (sens epígraf: «Et secundum quod dicit philosophus quarto metafisices substancia precedit quelibet acciones tempore»), que al final va senyalada com «cartapacium magistri alavate»; per cert que'l nom del autor és obscur encare. Pot ser pugui pensarse ab Andreu de Albalat (lo germà de Pere de Albalat citat p. 137) qui era bisbe de València y establí allí en 1259 una càtedra de Gramàtica (Torrés Amat, *Memorias*, 8). També sona espanyol lo nom del autor d'un tractat comprès en lo còd. 179, s. XV, que comença: Quanto aliquid nobilium... tanto prius; propter quod multorum de discipulis seu scolaribus meis precibus inclinatus ego magister B. de Ffita. scribere presumpsi de utilitatibus artis grammaticae seu de arte prouerbiandi.

Lo Alexandreis de Walter en primer lloc servia molt bé per l'exercici de les regles, com se pot inferir del gran nombre dels manuscrits de Ripoll conservats d'aquesta obra; als exemplars encare del segle XIII (còd. 174, 196 y 212) se n'hi afegiren també d'altres posteriorment (la major part presentan senyals evidents d'haver estat usats): còd. 137, s. XIV (ab comentari), còd. 188, s. XIV (1332; «Ego Raimundus de Frigula, filius Arnaldi de Frigula, tabernarii Incole Bisulli (2) perfeci istum librum»); còd. 201, s. XIV; còd. 208, s. XIV. Per un fi didàctic semblant servían també les lectures del «Tobías» de Matthaeus Vindocinensis, existents en dos exemplars, còd. 207 y 211 (abdos s. XIV), després la «Disticha Catonis» de la qual, a més de la antiga copia de que havèm parlat en P. I: 12 y 49, se'n han conservat encare dos exemplars més recents: l'un en lo còd. 166, s. XIV-XV, l'altre en lo còd. 129, s. XIII, que ademés conté també altres sentencies en hexàmetres y faules (De lupo et cane, De capra). Dels textes en prosa que podián donar peu per fer exercicis, poden haver sigut Cicero de officiis (en còd. 136, s. XV), pot ser també l'exemplar de Boëthius De

(1) Finitus est liber iste ad dei gloriam et honorem in quo tradita est doctrina inuenienda Rethorice subiectum... Istum tractatum compilauit Raymundus Cathalananus secundum vulgarem stilum in Insula Cipri in Monasterio Sancti Johannis Crisostomi Anno domini MCCCXI in mense Septembris sed Anno CCCIII fuit in latinum translatus in Janua Clivitate Ytalie Amen.

(2) Besalú.

consolatione (en còd. 81) que al final porta la anotació: explectionem assumpsit manibus iohannis terrat studentis 1478.

Entre'ls tractats de Lògica (Dialèctica) que escolarment se junten a les gramàtiques, cal citar, en primer terme, un exemplar de les Summulae de Petrus Hispanus. Lo correspondent manuscrit, còd. 216, s. XIV (consideris la època), antigament en possessió Fratris p. Figuires de ordine fratrum minorum conventus vicii, ab la nota final Expliciunt tractatus magistri p. ispani de ordine predicatorum, assentada sobre base documental la discussió de la tant debatuda pregunta, negada per Prantl *Geschichte der Logik im Abendlande*, III, 33 s., de si Petrus Hispanus, lo més tart papa Joan XXI, fou dominich (1); y ens manifesta que l'autor de les Summulae, mort en 1277, era designat com a dominich en lo segle XIV. Un comentari a l'escrit, notoriament considerat ab preferència durant llarg temps, se trova en la segona part del còd. 84, la primera part del qual conté'ls Sophismata de Albertus de Saxonia (de Riggendorf) (2). Un no sospitaria a Ripoll los escrits de dos autors, que s'han de registrar al costat de les Quaestiones ordinariae de Gerhardus de Bononia, mort en Avinyó en 1317 (Prantl, III, 241, Fabr., II, 38), en lo còd. 95, s. XIV, procedent d'Avinyó, al costat d'una Dialèctica que remonta a la Lògica d'Albert, en lo còd. 150, s. XIV-XV («*Dialectica ars generaliter diffiniendi*»), al costat d'un tractat de «aliquas res artis logicae» en lo còd. 71, s. XIV (designat per mà moderna com «*Logica Rochani*» al llom de la encodernació) y de la Summa Magistri Matthei Aurelianensis (circa sophismata) en lo còdice 109, s. XIV. En lo còd. 129, una colectanea que comprèn anotacions molt heterogenies, en part, sens dubte, procedents d'escolars, y que fou positivament compilat en Catalunya, com demostren los textes en llengua vulgar, hi trovàm (d'una mà, s. XIV) lo tractat «*Magistri Tisburini*» (de consegüent de Guilelmus Hentisbeerus), «*de sensu composito et diviso*» (Prantl, IV, 89); lo còd. 141 conté les suppositiones magistri rodulphi strode anglici scripte per manus bernardi vicarii licenciati 1388 (una copia primerenca, ja que Rodulphus Strodes flori en 1370); precedeix lo liber consequentiuarum, igualment de Strodes (Prantl, IV, 45, bón se tracta minuciosament sobre les «*Consequentialiae*» y «*Obligationes*»), y lo «*tractatus bilinguam*». Ampliant la suposició de Prantl (loc. cit., not. 176) de que Strodes escrigué també sobre les Proprietates terminorum, jo faig me-

(1) Quétif-Echard, *Scriptores ord. Praed.* I, 486, sostenen que: «in nullo codice seu MS seu impresso Petrum Hispanum titulo Fratris ornari aut ordinis Praedicatorum dici».

(2) La data continguda en la nota final: 1373 et tunc hēbūs XXI pro fido solari (sic) et VI pro auro numero et XI pro indicione scripta per me fratrum bartolomeum seniors ordine beate marie de mercede; sorprèn, puix en cas de que l'an sigui exacte, se trova a Ripoll una composició dels Sophismata feta molt abans de la mort de Albertus (+ en 1390); però la present copia, segons la meva apreciació, no cau sind fins a mitj segle més tard aproximadament.

mòria del tractat anònim tramès en lo còd. 162, s. XIV: *Intentionis presentis est primo pertractare de terminis .. secundo de proprietariis terminorum, etc.; com a tercera part segueix la exposició de speciebus obligacionis.* Al contingut del còd. 141 se reporta altre cop la colectànea 166, s. XIV-XV, mutilada al principi, lo primer troç de la qual porta la nota: «*Expliciunt consequentiae magistri berlinguam.*». A això segueix de terminis y altra vegada de consequentiis.

Aquesta col·lecció de tractats del temps de la propagació més feconda de la Lògica escolàstica, se junta naturalment a les obres fonamentals de la Escolàstica. Aristòteles constitueix lo punt de partida. Còd. 134: *Porphyrius Isagoge y (de mà posterior) los Praedicamenta;* còd. 135: *Priora, Posteriora, Topica, Elenchi;* còd. 115: *Metaphysica, De generatione, Parva naturalia, Physiognomica, Epistula ad Alexandrum;* còd. 128: *De animalibus, Index Aristotelicus-super libros naturales,* tots del segle XIV. En lo manuscrit colectànea, 109, s. XIV: *Aegidius Romanus, Super libro elenchorum;* d'una mà quelcom posterior: *Raimundi Vinaterii*⁽¹⁾ *legum doctoris est liber iste;* allí meteix tractat super *Porphyrium* de *Bernardus de Sanciza*, origine Bitterensis qualiscumque magister in artibus; *Glossae tocius libri priorum glai*, de *Guillermi Alverni* (*Wilhelm von Auvergne*, Prantl, III, 75, not. 278); *Rotbertus de Aucumpno Super elenchis*, al final una nota; s. XIV: *Iste liber est fratri Bartholomei Gaconi ordinis fratrum Predicitorum.*

Entre les obres dels escolàstichs capdevanters trovàm les sentències de *Petrus Lombardus* y les seves explicacions en una serie de còdices: 55, s. XIII-XIV; 57, s. XIV; 63, s. XIII-XIV; 27, s. XIV-XV (ab glosari); 77, fins al s. XIV (*Summa in Sententias*); 45, s. XIV (*Richardus de Mediavilla, Quaestiones super sententias*); 48, s. XIV (*Johannes Duns Scotus, in libros sententiarum*); 53, s. XIV (*Repertorium del meteix super tertium et quartum librum Sententiarum*). De *Thomas Aquinas* se trova'l comentari *In librum de anima* en lo còdice 132, que pertany encara al segle XIII (l'autor, canonisat en 1323, s'anomena aquí encara Frater Thomas); lo còd. 51, s. XIV, ab la *Summa libri secundi pars secunda*, conté la sotscripció: *Bartolomeus de nazariis de Casali Vercellensis diocesis hanc summam scripsi, comi també la nota del possessor y de compra: Ista secunda secunde sancti Thome est fratri F. de Sauarense (?) prepositi de palacio in Monasterio Riuipulli et constituit sibi Auinione VX (sic) flor cum dimidio (2).* La meteixa part de la *Summa* se trova també en lo còd. 54, s. XIV.

De bones a primeres pot sorprendre que, davant del ric caudal

(1) Ramón Viñader, jurista, Archidiáconus de la iglesia de Vich, a qui'l bisbe de Vich Galcerán de Caçosta comprà en 1341 una concordança de la Biblia; comp. Torres Amat, *Memorias*, 670; *Handschriften-Schätzungen Spaniens*, 515.

(2) Comp. p. 151.

d'instrucció destinat a la escola de Ripoll, hi hagi relativament pochs manuscrits conservats dels segles XIV y XV, que servien als verdaders interessos del monestir y de la iglesia, qò és, escrits bíblichs, litúrgichs y patrístichs; la explicació d'això s'ha de cercar, aquí com en altres centres eclesiàstichs, en que aquests textes usats tant sovint s'adquirien y's llegien impresos, y en que s'arreconaven los exemplars manuscrits gastats per lo servey (1).

Així manquen quasi per complet manuscrits de la Biblia d'aquell temps. Lo còd. 210, s. XIV, conté lo Nou Testament fins al Apocalipsis (ab pròlechs), lo còd. 171, s. XV, un fragment molt fet malbé de Psalteri; veus aquí tot. Se troven aclaracions o pròlechs a llibres iso, lats de la Biblia, en los còd. 29, s. XIV, 37, s. XIV, 149, s. XIV, 129-s. XIV (psalms), 86, s. XIV (Mathaeus), 36, s. XIV ex. (Johannes). Lo còd. 202, s. XIV, conté al final una concordança de la Biblia.

Aquí s'haurien d'esmentar també: Hugo de S. Victore (?) Postilla, còd. 13, s. XIV-XV; Nicolaus de Lyra in Psalmos und in Matthaeum, còd. 3 y 2, s. XV; un segón exemplar del Liber scintillarum citat, p. 95, se trova en lo còd. 138, s. XIV, ab lo titol: Liber Amonicio sancti Augustini Episcopi; precedeix aquí lo Sermo ad Fr. in eremo (Serm. 56, Aug. VI, 1339). Després lo còd. 152, s. XV, conté encare Florilegia dels Pares (Augustinus, Gregorius, Ambrosius, Hieronymus). La Regla d'Agustí ab De claustro animae de Hugo, és en lo còdice 169, s. XIV. En lo còd. 68, s. XIV-XV, hi ha la exposició de la regla benedictina, molt més important per los monjos de Ripoll, de Bernhardus de Montecassino; dit còdice conté també una noticia notable, de que tractarèm encare, sobre'l preu de la composició del manuscrit. Lo còd. 178, encare del segle XIII, comprèn també la exposició de la regla benedictina y ademés lo Speculum monachorum de Bernhardus (comp. p. 142); sobre les gloses catalanes de la regla benedictina en lo còd. 144, s. XIV, comp. p. 168.

Entre'ls escriptors eclesiàstichs moderns, fòra de Thomas de Aquino (als escrits citats dalt, p. 157, pertany encare lo seu tractat de fide catholica en lo còd. 64, s. XIV), fruia principalment de reputació Bernardus Clarevallensis; los seus opuscula y epistulae estan compresos en una serie considerable de Rivipullenses (Còd. 56, s. XIII-XIV, 65, s. XIII-XIV, 94, s. XIV, 108, s. XIV, 143, s. XIV, 175, s. XIV, 227, s. XIV-XV).

Alguns d'aquests escrits de Bernardus (de pracepto, de considératione, de meditatione, y encare més les esmentades regles monacals), conduheixen del camp de la literatura teòrico-teològica al alliçona-

(1) No puch per aqü entretenirme a examinar lo que tingui d'exacte la noticia, publicada per Pellicer y Pàgès, Santa Maria de Ripoll, 178 s., trata de la crònica de Pujades, de que en lo segle XV un monjo de Ripoll vené a uns traficants d'olis y sabó varles cargues d'Archivals y ab ells també los «Anales de Ripoll».

ment en lo exercici de la carrera eclesiàstica y a la Moral. Que en Ripoll s'ocupaven també d'aquestes disciplines, ho proven bells manuscrits ab les obres a propòsit: l'anònim tractatus de eruditione religiosorum en lo còd. 108, s. XIV, és la obra de Guilelmus Peraldus (Fabr. II, 151; segueix després en lo manuserit Bernardus Clarev., Regula honestatis); lo còd. 176, s. XIV, conté al començ una Recomendatio sacrae scripturae, lo còd. 157, s. XIV, lo Itinerarium seu dietarium de vita religiosa de Johannes Gualensis (Fabr., II, 104); del mateix fecond autor és també la Summa de poenitentia atribuïda a un «Johannes frater ord. min.», en lo còd. 175, s. XIV; los còdices 98, 101 y 107, tots s. XIV (còd. 98: «Finitus a. 1866»), conserven lo pòderós Reductorium morale de Petrus Berchorius (Fabr., III, 232 s.); lo manuscrit Nr. 75, s. XIV ex., en altre temps adornat ab grosses iniciais dorades, are en gran part destruïdes, conté los llibres IV fins VI de les Revelationes de santa Brigida, lo còd. 121, s. XIV, la vita et miracula beati Francisci. Lo ja esmentat Speculum monachorum secundum Bernardum Casinensem se trova també en lo còd. 143, s. XIV, després d'un espill de confessió y d'un Tractatus de horis dicendis; lo còd. 34, s. XIV, conté un Rationale divinorum officiorum; en dos petits còdices manejables 202, s. XIV y 223, s. XV, s'hi llegeix la dieta salutis de Petrus Luxemburgensis; en lo còd. 167, s. XIV, a una espècie de manual de la teologia pastoral (1, cap.: qualiter debeat sacerdos predicare) ab l'epígraf: Exemplum cuiusdam anyme que páciebat purgatorium, segueix la indicació: Anno 1300... Johannes Gobi ordinis predicatorum prior in conventu de Alesto (còd. 98: Alesia, Aleis) scripsit fratri petro galterii..., existenti in curia Romana. L'escriptor Johannes Gobi lo major (no en Fabr., més comp. Quétif. Ser. Ord. Pr I, 633), era en 1302 prior en Ayinyó; però lo manuscrit era ja a Catalunya en la primera meytat del segle XIV, com ho comprova una relació en vulgar del any 1323 sobre un viatge als «sants romarates», a la Terra Santa, junt ab la descripció dels loca sancta (Comaris p. 170).

Lo monjo de Ripoll com a predicador, en los segles XIV y XV, trorà també estímul, de la mateixa manera que'n temps anteriors, en les col·leccions de sermons novament augmentades; és ben significativa per lo zel ab que's copiavan, la nota final en lo còd. 93 que comprèn los sermones de «Dominicus de Ropella» (Johannes Rupella?) y de «Michael de Bononia» còd. 98 és donchs de Michael Angriani († 1400 a Bolònia): Scriptum Janue per me... fratrem dominum de cartiliano abbatem quarta mensis madii anni MCCCCVIII in ianua, in quo pro unione ecclesie eram cum... domino cardinali Gerundii (1) ipso cum domino papa in portu denie existente et adiuuarunt discretus

(1) Berenguer de Anglesola, bisbe de Girona, nomenat cardenal per Benedicte XIII en 1397.

bernardus alberti et iohannes podioli (1). Es donchs l'abat de Ripoll Raimundo Descatllar (1383 - 1408) qui's prengué la molestia de copiar les assats extenses coleccions de sermons ab lo socors de dos ajudants (2).

També és notable la colecció de sermons continguda en lo còd. 182, s. XIV; una part del manuscrit (fol. 88 - 103) és reescrita, y la nova colecció, com pot comprovarse encare ab seguretat, fóu anotada en lo segle XIV sobre sermones de sanctis — lletra del s. XII - XIII. En lo còd. 36, s. XIV ex., que porta la nota d'una mà del segle XV: «Iste liber est conventus Riuipulli ponatur in libraria» hi han les prèdiques del papa Innocenci III. (Fabr. II, 325), en lo 176, s. XIV, Sermones per magistrum P. Rogerii, qd és del papa Clemens VI, als quals segueixen un Sermo de ascensione magistri Francisci y dos Sermones de Thomas de Aquino. Lo còd. 213, s. XIII - XIV, conté dues coleccions de sermones, la segona de les quals (sermones de tempore) porta l'epigraf: opus fratribus p. insol yspani (3) Se trovañ després prèdiques en lo còd. 192, s. XIII - XIV, 120, s. XIV (de tempore), 187, s. XIV in. (de Sanctis et diebus festivis), 223, s. Xv, 226, s. XIV (de Evangeliiis, de Sanctis, de sacrificio Missae). En lo còd. 222, s. XV, a una colecció de sermones (en aquesta Sermones de invocatione Sanctae Mariae), segueix una llista de les misses que s'han de celebrar per isolades personnes, y entre elles — segons costum antiga — XV K. augusti pro comite barchinonensi. Es de doldre que s'hagin perdut majorment molts dels manuscrits litúrgichs, en part degut a les mateixes rahons ja senyalades per los bíblichs y los patrístichs (4) y que ab ells també hagin desaparegut sens dubte noticies valioses sobre lo culte y la vida conventual. Sols se conserva un Missale, còd. 112 s. XIV (ab belles inicials daurades y delitosa encodernació), que comença ab lo Exorcismus salis et aquo (5) y acaba ab la oració in natali uirginum (sic); després un Breviarium, còd. 145, s. XV, ab oficis de Santa Eulalia,

(1) Lo nom Pujol sovinteja encare avuy a Catalunya. Un Petrus Arnaldus de Podiolo escrigué en 1339 lo conegut Breviarium de Girona, que conté nou Lectiones del Officium sancti Caroli Magni. Comp. Villanueva, Viujo XII, 207 y actualment Jules Coulet, Étude sur l'office de Girona en l'honneur de Saint Charlemagne, Publications de la société pour l'étude des langues romanes XX (1907), 25.

(2) Lo fet de trovar aquesta copia entre'ls Rivipullenses, sembla confirmar la notícia publicada per Pellicer y Pagès, Santa Maria de Ripoll, 159, de que Raimundo Descatllar bisbe de Elua, des de 1408, donà al monastry la seva «escogida libreria».

(3) Fabr. III, 248 registra Sermones de tempore d'un Petrus de Insula «Flander». Tal vegada signi lo dominich P. d. J. (Chevalier, Rép. 3719).

(4) Cat. Bof. registra sots la sign. I. 3. 20 l'avny perdut *Llibre del ventre* de las raciones de comida (colacions) que se daban a los monjes de Ripoll y quien las daba ó habia fundado, s. XIV, sobre pergamino ó folio menor; després sots I. 3. 21 un antich catlech semblant (fundaciones de varias refecções [sic!]). Son igualment cremats lo «Ritual antiguo» (lleno de preciosidades) y la «Consueta de los oficios divinos», Cat. Bof. I. 3. 22 y 23.

(5) Cat. Bof. explica sots la signatura I. 3. 18: «Misal para uso de los Abades del Monasterio de Ripoll segün se infiere de las bendiciones pontificales para los días solemnes que tiene al fin.» Lo Cat. Bof. es també aquí la font per Corminas, Suplemento, p. 237.

Sant Domingo, de la Verge, etc. Alguns manuscrits valiosos, segons sembla, se refereixen al culte del cant litúrgic, que igualment se basa en una tradició antiga: lo còd. 156, s. XIV, conté un Liber hymnorum («Impnus est laus dei facta cum cantico» y com a primer hymne després del proemii: *Primo dierum omnium*); còd. 180, s. XIV (In hoc volumine sunt omnes hymni feriales) y el còd. 186, s. XIV (després d'algunes paraules introductoryes: «Hymnus enim laus divina dicitur quia quoque iens ymnos cantamus»...).

Dels manuscrits dels segles XIV y XV esmentats fins ara, n'apareix un nombre considerable com treball de Ripoll, si bé aquest s'ostenta principalment coleccióant y ordenant, no produint. En la època que acabàm de tractar, sols trovàm activitat propria en lo domini de la Historiografia que remontant, com havèm vist, a nombroses fonts establees, podia bé complementarles.

Los documents atresorats ab abundancia y varietat en los «Archiva publica» (comp. p. 101) y dels quals sòls ne dona una idea incompleta la selecció que'n havèm aduhit, se conservaban en bon ordre y notaris propis extenian los trassumptes y noves actes (ps. 93 y 143) ab minuciositat sempre creixent. Les fonts per lo camp més reduhit de la historia provincial y de la casa, y l'antich material històrich esbocetat, ps. 100 y 128, s'aumentavan ab la adquisició d'obres de caràcter general, com la crònica de Martin (en dos exemplars; còd. 123, comp. ps. 138, y 125, s. XIV) o d'escrits en altre temps de gran valor històrich, p. ex. les cartes (dictamina) de Petrus de Vineis en lo còd. 69, s. XIV, com també en lo 87 del mateix segle («Nomen scriptoris est Raymundus Bidaudi»), que al final conté la Littera missa per Soldanum magno pontifici Romanorum (*Morbassanus et brëmessa cum suis fratribus... Magno Sacerdoti Romanorum*).

S'ha perdut en part lo que ab la ajuda principal del material privat s'escrivia registrant històricament, així lo manuscrit que lo Cat. Bof. descriu (1) sots la signatura I. 4. 27, que pot ésser idèntich al còdice esmentat per Villanueva, Viaje VIII, 58, de la crònica del qual loc. cit. p. 227 ss., se'n exposan extrets molt notables. Lo cert és què el treball històrich dels monjos de Ripoll durant los segles XIV y XV no s'acabava en semblants cròniques o en la continuació de llistes dels sobirans y dels prínceps de la iglesia (còd. 111, comp. p. 137). Possehim un testimoni ben precís de que Ripoll en aquell temps era considerat com a Hoch del arxiu nacional. Pere IV envia en 1366 (novembre 10), al llavors abat de Ripoll Raimundo de Sabarés, la còpia d'una crònica dels comtes de Barcelona y reys d'Aragó composta per ell mateix, ab

(1) «Cuaderno en 4.º y en pergamino muy maltratado que contiene dos calendarios y un cronicón que no es el publicado por Marca. Es de varias manos y tiempos, la parte mas antigua no basta del siglo 13 y la mas moderna de fines del 14. Es preciosísimo y muy digno de conservarse y examinarse.»

lo desitj de «quel dit librè estigue en tal lòch que memoria sia hauda daqui avant dels fets damunt dits, e continuau de Nos e dels altres Reys qui aprés nos seran»; la donació se fonamenta al bell començ de la acta: «Per tal com lo monastir de Ripoll es dels pns solemnes e antichs monastirs que nostres predecessors han hedificats e fundats en nostra senyoria, volem que en lo dit Monastir sia hauda memoria dels Reys Daragò e dels Comtes de Barchinona» (1). Lo monastir de Ripoll, donchs, sots Pere IV, ab tot y haver perdut desde llarch temps la importància d'un païteó dels sobirans, fruia encare de la antiga consideració com a centre de records històrichs y apareixia especialment indicat per correspondre al desitj de la continuació de la crònica expressat en la missiva.

La ofrena de Pere IV no's comprén bé sinó al considerar los documents casulans de Ripoll de lo darrer segle de la Edat mitjana, que tinguts per perduts després de la crema del any 1835, s'han conservat en Bal. 107 y els que per una part son notables com a testimonis del interès demostrat per los sobirans, durant segles en favor de la abadia y per altra en lo camp eclesiàstich deixan veure, més clar de lo que havia estat possible fins are, la situació del monastir sotsmés immediatament a la curia papal. En lo present estudi ja havem aportat alguns d'aquests documents, així lo decret de Jaume I, del any 1257, que tenia per objecte millorar l'estat econòmic del monastir desballestat per la mala administració del abat Dàlmacio Qagarriga (Bal. 107, foli 266^v, comp. p. 139), la carta de protecció de Raimond vescomte de Cardona (fol. 205^r, p. 143, not. 2), de la mateixa manera que la butlla del papa Alexandre IV del any 1258, que dispensava del viatge a la seu papal al elegit abat Bertrand (dez Bach), en atenció al estat crítich de medis en què's trobava lo monastir (fol. 274, comp. p. 139) (2).

A aquestes mostres s'hi junta un nombre major d'altres documents anàlechs, dels quals n'analitzàm breument alguns a continuació de la primeria del regnat de Jaume I lo Conqueridor data la carta de protecció per Ripoll y'l seu terme (ab la enumeració de les possessions del monastir): *Datum Villafrancae VI Idus Sept. MCCXVII* (Bal. 107, fol. 228^v); en 1253 Jaume dispensa salvoconducte a tots los qui transportan queviures al monastir (fol. 230^r); en 1256 faculta al monastir per edificar fortaleses en los alòus (230^r); en 1264 s'extén ab formalitat especial lo privilegi que confirma a «Bernardo Dei gratia Abbatii Rivipullensi... Cellerario, Camerario, Sacristae, Elemosinario et omni-

(1) Comp. *Revista de Archivos* XIV (1906), 402 s. y Eduardo González Hurtebise, *Revista de Bibliografía Catalana* IV (1907), 190 s. Lo document corresponent se trova fol. 21 del Registre 1,079 del Arxiu de la Corona d'Aragó.

(2) Aquesta butlla del any 1258 (*Datum Viterbiæ IIII Idus Martii Pontificatus nostri anno quartu*) endreçada al «bisbe de Elna» (Berengarius de Cantalupis), omple al mateix temps una llacuna que hi ha en totes les llistes dels abats de Ripoll publicades fins are, ja que deixaven indeterminat lo començ del ministeri pastoral de Bertrand.

bus Praepositis, Prioribus et omnibus Officialibus» totes les llibertats y drets fins llavors concedits per los sobirans: Datum Barchinonae III Idus Novembris MCC sexagesimo III°. Signum Michaelis Violete qui mandato Domini regis hoc scribi fecit (231^r); en 1285 Pere III otorga una lletra de defensa per impedir que fossin perjudicats los *homines y bona* del monastir (225^r); sis anys després Ripoll ràb del papa Nicolau IV la important confirmació de la exemptio ab omni prorsus iurisdictione ac dominio ordinarii a favor de lo Monasterium cum Ecclesia Sancti Petri et capellis etc.; Datum apud urbem ueterem III Kal. Junii Pontificatus nostri anno quarto (281^v). Les butilles de Clement III y Bonifaci VIII, que permetien al abat de Ripoll l'ús de les insignia pontificalia (abdues en Bal. 107, fol. 200^r y 279^r), son ja conegudes; aquí pertanyen les dues butilles de Clement V, del any 1311 (Avinyó) ab la revàlida de la elecció del abat Guilelmus de Campis (269^r-270^r) axí com la concessió de la facultas habendi altare portatile del any següent (271^r), després la butlla de Johannes XXII a Jaume II, respecte la investidura del abat «Hugetus» (Hugo Dezbach) després de la mort de «Poncius» (de Vallespirans), «qui nuper apud Sedem apostolicam diem clausit extremum»: «Datum Avinione Id. Sept. Pontificatus nostri anno decimo», de consegüent 1326 (279^v), y finalment la butlla de Innocenci VI endreçada a Pere IV, Datum Avinione II Idus Januarii Pontificatus nostri Anno decimo, çò és 1362, referent a la renúncia espontània del abat Jaume de Vivers y la investidura de Raimundo de Sabarés (278). Se comprendrà que en 1440 Eugeni IV y'l concili de Basilea, independentment l'un del altre, confirmessin la elecció del abat Bertrand (de Sa Masó), (280^v y 272^v).

Ni un sol dels reys aragonesos d'aquell temps deixuda de manifestar son afecte al monastir, refermant antichs privilegis ab una carta d'immunitat o concessió de prerrogatives accessories; Bal. 107 treballada semblants documents d'Alfons IV, del any 1332, «Attentis servitiis per vos venerabilem... fratrem V. (sic) Abbatem nobis impensis» (llavors Hugo dez Bach, fol. 225^r); de Pere IV del any 1366 (fol. 234^v), després y del any 1377 la confirmació del privilegi del any 1332 en atenció a «quod inter caetera Monasteria Ordinis Sancti Benedicti in nostro constituta dominio Monasterium Rivipulli tamquam solemniori statu et antiquiori conditione praepollens alia Monasteria eiusdem ordinis antecellit» (fol. 263^r), çò és donchs, casi ab lo mateix fonament que motivà la dedicatoria de la crònica del Rey Pere IV a Ripoll; de Joan I dos privilegis del any 1389, un certament del any 1390 y 1393, aquest dirigit a Raymundus de Casllario (Dezeatllar), Abbas (fol. 237^v-240^v); de Martí I del any 1397 (fol. 241^v); de Alfons V del 1441, confirmació del dret d'imposicions de tributs en lo sentit d'un trassumpte liurat en 1401, a base de privilegis encare més antichs (1390 y 1397), «auctoritate et decreto venerabilis Joannis de Casis Juris periti iudicis ordinarii Curiae Rivipulli» (fol. 242^v).

Una prova de que'l monastir, malgrat los còps funests que sofri durant lo segle XV, (lo terratrèmol de la Candelera 1428 y 1429, lo saqueig per Roçaberti en 1463, la institució dels abats in commendam), conservava sa antiga consideració també a principis de la època moderna, la dónal privilegi extés per Carles V en 1537. Lo «César» ab mòtiu de les corts tingudes a Monsò, es veié obligat (1) a permanèixer alguns mesos en la petita ciutat aragonesa en la tardor de 1537, y manifestament l'abat del monastir allí present li féu parar atenció en la importància de Ripoll: Cum... Monasterium, villā, homines et vassalli Abbatius Rivipulli a multis temporibus citra ut fideli [nar] ratione didicimus (sic) fuerint serenissimis Regibus Aragonum et Comitibus Barchinonae praedecessoribus nostris indelébilis memoriae fidelissimi, ideoque privilegia, gratias, immunitates et exemptiones ab eisdem meruerint obtinere; cùmque candem dévotionem, fidelitatem et observantiam erga Maiestatem nostram gerere et tenere prospiciamus et comptum habeamus praedictos Monasterium,... abbatem, villam et homines Rivipulli, per praedictum Abbatem qui in celebratiōne Curiarium generalium, quas de praesenti celebramus in Villa Montisoni adest, fuit nobis humilime (sic) supplicatum ut quaecumque privilegia... confirmare ac de novo condeñe dignaremur, praedictae supplicationi benigne duximus annuendum. Datum in Villa Montisoni die decima sexta mensis Novembri Anno 1537 (Bal. 107, fol. 247r).

Lo que testifica la major part dels documents més avant aduhits, ho expressa donchs clarament lo Privilegium de Carles: en lo curs dels segles, Ripoll s'havia acreditat en l'adjutori dels sobirans ab la seva conducta leyal. Es cosa sabuda que durant la Reconquesta, los interessos dinàstichs en quant a la èssència anaven involucrats ab los nacionals; Ripoll formant un estat dintre l'estat ab les seves propietats y la séva jurisdicció, per l'estret contacte ab los interessos del país, representà un paper important no sols en la vida religiosa, si que també en la política, econòmica y intelectual, y per açò va ésser un factor nacional d'importancia.

Això ho ha de tenir present qui vulgui jutjar bé del contingent de Ripoll en lo trelladar textes en vulgar y en la literatura patria en general. No podèm fer aquí la corresponsent investigació, per més tentadora y meritoria que's presenta; s'haurian de considerar no sols los escrits en llengua vulgar, si que també un nombre considerable de textes llatins que estan en intima relació ab la literatura nacional, fins també notes ocasionals com la inscripció dels noms dels Tres Reys Magos (comp. P. I., I., p. 75) y s'haurian de tractar juntament ab la escriptura nacional, lo poema del Cid, la Disticha Catonis, les «Poesías sobre la historia de San José, sobre la vida de Santa María Egipcia-

(1) K. Haebler, Geschichte Spaniens unter den Habsburgern I (Allgem. Staatengeschichte I, 36, 1), 1907, p. 266-8.

ca» en lo còdice de Rangerius (p. 118), les llegendes, miracles, hagiogràfiques, etc., entre moltes altres.

Al tractar d'adquirir una idea general dels textes en vulgar com a tals, continguts en los manuscrits de Ripoll, se consigna primerament ab gust, que alguns dels escrits catalans més importants ja han estat publicats desde llarg temps per lo benemèrit arxiver Pròsper de Bofarull en lo volum 13 de la Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón, sortit en 1857 (1); de la col·lectànea còd. 155, «Libre del Rey Dungria e de sa filia» (Morel-Fatio en el Grundriss de Gröber II, 2, 123) (2); Mascarón (loc. citada, p. 88); Oración á Jesu-Christo, á Santa Catalina, á la Virgen; Consejos ó máximas morales y políticas; Toma y destrucción de Jerusalén» (loc. cit., 88; comp. Walther Suchier, Zeitschrift f. rom. Phil. XXV, 1901, 101); del còd. 113 lo fragment de la traducció catalana de Boethius De consolatione (3). Així s'ha d'entendre la indicació en Grundriss de Gröber II, 2, 74, de que la *major part* dels textes catalans de Ripoll y Sant Cugat del Vallès, han estat estampats en l'esmentat volum. Més l'escorcoll dels Rivipullenses ha donat una collita molt major de textes catalans, de manera que la part de Ripoll en aquest concepte se junta dignament a les col·leccions respectives més riques — en la biblioteca nacional de Paris y de Madrid — y supera la major part de les altres fins ara conegudes en valor y diversitat (4). La revisió sumària que segueix, sobre'l material corresponent, podrà justificar aquesta opinió (5).

(1) Aquí no s'ha de jutjar la manera d'imprimir lo text, que's feu anteriorment als treballs iniciadors den Milà.

(2) Comp. Herm. Suchier en Oeuvres poétiques de Philippe de Remi, siro de Beaumont, París, I (1884), p. XLII. Noves edicions: Llegendari Català, Barcelona 1902 (comp. també Schaedel en lo Jahresbericht de Vollmöller, VII, 1905, 1, 209), després: Histories d'altre temps, Barcelona 1905; segons un manuscrit de la Biblioteca provincial de Palma, publicat per B. Muntaner ap lo títol: Invención del cuerpo de San Antonio. Palma 1873.

(3) Es la traducció de Fr. Pere Saplana, qui la dedicà a D. Jaume, Infant de Mallorca (+ 1375). Comp. Menéndez y Pelayo, Bibliografía Hispano-Latina Clásica 239 y especialment 242.

(4) Les llistes publicades per J. Massó Torrents: Manuscritos, catalanes de la Biblioteca de S. M. (yo és de la biblioteca del Palau de Madrid), Barcelona 1888, fan constat al catalàch imprescindible del Fons de la Biblioteca Nacional de París: Catalogue des manuscrits espagnols (sic, entre aquests també los catalans) et portugais par A. Morel-Fatio, París 1881-1892; Manuscrits catalans en la biblioteca de Tarragona, Zentralblatt für Bibliothekswesen VII (1890), 510-516; Manuscrits catalans de la Biblioteca Nacional de Madrid, Barcelona 1896; també exposats per lo mateix investigador en la Revista de Bibliografía catalana los catalàchs de manuscrits catalans del Ateneo de Barcelona, (I, 1901, 12 ss., 154 ss.; Vich (II, 229 ss.), Valencia, (III, 45 ss.); per Jaume Bofarull: Codex catalanus de la Biblioteca Provincial de Tarragona (*Ibid.* 168 ss.) y altres. Morel-Fatio va aprofitar sinòpticament en Grundriss de Gröber II, 2, 73-75, les notícies publicades sobre manuscrits catalans en biblioteques d'enllà y d'ençà del Pirineus, abans de la aparició d'aquests catalàchs. Comp. ademés Eberh. Vogel, Neu-katalanische Studien; Paderborn 1886 (Neuphilologische Studien V), p. 18 ss y B. Schädel, loc. cit. II/209 ss.: Handschriftenstudien, 1890-1909.

(5) Atenent al temps escaus y midat, los textes no pogueren ésser treis en lloch y passatge tant minuciosament que la identificació aparegues assegurada. Algunes indicacions han estat preses del Cat. Bof., altres les dech a la amabilitat dels Srs. Josep Pijoan y Massó Torrents.

En relació ab lo que s'ha observat més abans sobre'ls manuscrits jurídics de Ripoll y sobre'l monastir com a centre de la administració de la justicia nacional, s'han de consignar primerament algunes decisions jurídiques y constitucions en llengua vulgar, y entre elles com a un dels troços més notables: «Com deu ésser fermada batayla» o ab lo títol llatí: «Processus batallie iudicata, és a dir «L'ordonament de Batayla» que's junta al cap. 24 «De batalla» dels Usatigi Barchinonae (Numeració de Amorós-Marichalar), que frét del Ottobonianus, 3058, publicà ab bones aclaracions R. Otto, Zeitschr. f. r. Ph. XIII (1889), 98 ss., sots lo títol «Die Verordnung für den gottesgerichtlichen Zweikampf zu Barcelona». Fòra d'aquest Vaticanus, procedent de Barcelona, lo publicador no podia aportar cap altre text per la edició, per més que sabia que Ducange havia tingut davant un manuscrit completament semblant; mes la col·lecció de Ripoll conté noresmenys que tres copies del Ordonament: en lo còd. 32 s. XIV-XV (fol. 26 ss.), 39 s. XIV y 82 s. XV («In posse Raymundi Baiuli locumtenentis prothonotarii domine regine»), que s'haurian de considerar com a material desconegut fins are, per una nova edició d'aquest text valiós, tan substancial com llingüísticament (1); havèm de senyalar també, complementant les indicacions exposades per Otto, que son manifestament idèntichs ab lo text de que acabam de parlar, Torres Amat. Memòrials 709, l'aportat «Ordinament de batalla posada en Barcelona, Ms. entre les constitutions y usatges de Catalunya. En la bibl. Vaticana» (segons Montfaucon) y el citat ibid., 711 «Reglament de desafíos. En catalán. Ms. que se halla en Ripoll, estante 3.º, cajón 1.º, n. 105». Segons les meves notes, la signatura del «Reglament» se reporta al ja citat Rivipullensis 39; Amat no és prou clar al senyalar lo contingut del texte registrat per ell sots dos epígrafs.

En canvi, la copia trelladada en lo Rivipullensis 102 del «Compendi de les constitutions generals de Cathalunya», compost per lo canonige de la Catedral de Barcelona, Dr. Narcís de Sant Dionis, un dels traductors dels Usatigi Barchinonae (respecte d'ell Torres Amat, Memorias, 212; Brocà y Amell, loc. cit., 67 y 71), és coneguda ja desde molt temps (comp. Torres Amat, loc. cit.) (2). Se deuen haver perdut altres textes pertanyents aquí, com constitucions y decrets reials en català, que estaven registrats en manuscrits de Ripoll: així Bal. 107, fol. 251^v s. conté la copia tardana, segurament treta d'un Rivipullensis, dels de-

(1) Francesch Carreras y Candi, Espases maravelloses en lo regnat de Jaume lo Conqueridor. *Revue Hispanique* XV (1906), 652, cita un «Libellus de batalla facienda» que data del temps d'En Jaume y'l qui fou publicat per primera vegada per Jos. Salat en son *Tratado de las monedas*, Barcelona, 1818. No puch jutjar d'aquest text perquè no disposo del escrit de Salat; però sembla no haver estat en llengua vulgar, ja que manca en Salat Catálogo de las obras, que se han escrit en lengua Catalana (Apéndix a la Gramática de la Llengua Catalana de Joseph Pau Ballot, Barcelona, 1827).

(2) Brocà, loc. cit., 71, registra un exemplar manuscrit d'aquest Compendium del Arxiu de la Corona en Barcelona, però que segurament no és idèntich ab la copia de Ripoll.

bats de les corts de Barcelona sots lo rey Pere, del any 1379; per lo demés, se troben també en copia antiga en lo còd. 38 (s. XV), memories sobre les negociacions de les corts del any 1413, igualment en català; pot-ser és més antiga encara la copia de les desicions en llengua vulgar, anotada al final del còd. 82: Super salariis solvendis officialibus pro exēctionibus (acaban: salariis als dits officials).

Com expressió escrita per la comunicació de la clerecia, especialment del confessor ab lo poble, los textes catalans antichs remontan certament a temps primitiu; un dels monuments més vells de la llengua vulgar en Espanya, les antigues gloses castellanes silenses dels cànons penitencials llatins, son un exemple tipich per lo qual Ripoll tenia sens dubte paralels per manifestar. Les proves certament no s'han conservat (1), sols en manuscrits del segle XIV, oracions y fòrmules confessionals se reportan a la tradició: així en lo còd. 191 s. XIV, (anotada poch després de 1337), la súplica: Senyer veus ací nostre senyor deus jesucrist queus ha volgut visitar; l'acte de confessió en el còd. 188 s. XIV: Senyor a deu e a vos uoch (sic) a comfección e a penitencia e compes me a deu (2), com també notes y pregaries barrejades en català, castellà y llatí en el còd. 169, s. XIV.

En lo camp de la meditació y de la ascètica, pertany la col·lecció d'exemples impulsius, anotada en lo còd. 143 s. XIV ab les paraules introductoryes: «Mes devem posar nostra amor en deu que en les amors daquest mon», la escena dels quals se desenrotlla en part a Roma, en part a Babilonia, y acaba ab les paraules: per go cor no sabe la hora de la mort.

Al costat de la cura per la ànima, se trova també de tant en tant en aquestes notes en vulgar, la cura per lo cors. A les oracions suare citades del còd. 191, s. XIV segueix, immediatament un assortit de receptes, com una per empatxament de postema de les cames. Més atrevides, internantse en lo domini de la Magia y de la Alquímia, son les recetes que s'anotaren poch després de 1390 en lo còd. 88, en altre temps en possessió del abat Dalmaci de Cartellà (transcripció): «Si alcune persone uoll goyar alcune cosa liga quodam bonus ligall al braç requiere saluum me fac e ganyaras ço demanaras» o «A fer or pren lo roueyll d'un ou (rovell d'ou) e pren I. colom blanch» etc., ab la assegurança al final: Probatum est.

Aquestes anotacions son ja del temps del ple desenrotollo de la antiga literatura catalana, que per cert se caracteritza principalment per la acceptació assidua y per la laboració de materia forastera (en particular llatina), però que també se desplega produint moltes coses propries; prescindint dels escrits catalans ja presentats, la col·lecció de

(1) La inscripció esmentada P. I. 27, pertany a un altre domini, al de la escola.

(2) Sobre textes (provençals) semblants, comp. H. Suchier. Denkmäler prov. Literatur. Halle 1888, I, 98 y 517, com també Mélanges Chabaneau, Erlangen 1907, p. 425.

Ripoll també ofereix una bona imatge d'aytal moviment, per més que l'incendi del any 1835 destruï una bella part d'aquesta sèrie; així un manuscrit de la traducció catalana dels Dialogi de Gregori, que descriu Cat. Pal. sots Nr. 85, Rivas Nr. 142, y més detalladament Cat. Bof. I, 1, 11): «Traducción lemosina de los cuatro libros de los dialogos de San Gregorio Magno con caracteres del siglo XV sobre pergamino y papel interpolado. Al fin hay un corto tratado tambien en lemosin de la misma letra sobre la fisonomia (1) o semblantes exteriores e interiores de los hombres». Entre els manuscrits conservats presenta lo còdice 164 s. XIV; la traducció de la Regla benedictina (Començà: Escolta o fill los manaments del maestre enclina la oreyla del teu cor); en lo còd. 144, s. XIV, hi han gloses catalanes de frases isolades de la mateixa Regla; lo còd. 113, s. XIV, ens dona la execució catalana de la Legenda aurea de Jacobus de Voragine (comp. sobre'l particular les observacions de Morel-Fatio, loc. cit., p. 42, sobre Fons esp. 127, hón se suposa que la redacció del text del Parisinus se féu en la diòcesis de Girona); còd. 159, s. XIV, del fol. 83 enllà ab lo títol: Opus Nicholaij de lyra, explicacions dels psalms llatines y catalanes que s'han d'investigar encare per lo que toca al autor al qual se atribuixen; en lo mateix còdice hi ha també un Tractat del Art de ben morir (2) (començà: per testimoni de la sancta scriptura), y després en lo còdice 224, s. XIV, lo molt més extens libre de amonestació de salud d'asma et de cors (3) (part principal del ms., fol. 13-163), al davant en tres fulles les IX. paraules que foren revellades a Sant Albert archabisi de la Ciutat de Colonia (4).

Dels exemplars de Ripoll d'escrits catalans coneguts, no coneeguts o no utilitzats encare, consignàm primerament lo «Libre de la intenció» en lo còd. 159, s. XIV, donat per «Ms. anonimo» també per Torres Amat (loc. cit., 705). Es lo Libre de la primera e segona Intenció de Ramon Lull: en la Histoire Littér. XXIX, 219, se cita en lo Monacensis 10589 com a manuscrit del text català (originari); Jerónimo Rosselló per la primera edició d'aquest text en les Obras de R. L., Palma 1901, utilitzà «diversos còdices de los siglos XIV y XV» principalment lo «dominicano» s. XIV, de la biblioteca provincial de Palma (comp., loc. cit., p. LXI s.); lo que és lo Rivipullensis no'l trovo citat en lloch.

Lo mateix cal dir de la poesia escrita en la extensa colectanea 129, s. XV; al fol. 186^r, ab l'epígraf: Per conexer (sic) deu en lo mon comensa lo dietat De Ramon; és lo dictat publicat per Jerónimo

(1) Comp. Romania IX, 506 not. al Nr. 10 y Romania, XV, 330 s.

(2) Citat axi per Torres Amat, loc. cit., 715, sols lo títol y ab la indicació: «En el Archivo de Ripoll; tal vegada es l'escrit del mateix nom de Francesch Echimenez, lo que no se pue comprobar, seguramente no de Capranica com se desprén de la data».

(3) Torres Amat, loc. cit., 681.

(4) Albertus Magnus, comp. també Torres Amat, 684

Roselló en les Obras rimnàdas de Ramon Llull, Palma 1859, 370 s., y al qual segueix encara en nostre manuserit una exposició dels començaments del dictat. Un dels troços més notables del mateix manuscrit, comença al fol. 19^v sens epigraf ab les paraules — aquí reproduïdes ab transcripció exacte — : temps èove a guardar que lus temps sia semblants ab la autre etc. Com regonegué Massó Torrents, és un fragment de la gramàtica de Jaufre de Foixà, publicada per primera vegada per Paul Meyer en los Traités catalans de grammaire et de poétique, Romania IX (1880), 51 ss., d'un manuscrit de Madrid; als fragments de la gramàtica de Foixà, se juntan ademés en lo Rivipullensis «regles de trobar», observacions sobre les diferencies entre les cançons, tençons, sirventesch, cobles, vers, dances, etc., després maneres de trobar junt ab una sèrie de cites de composicions d'alguns trovadors (com G. «de Cauestany»); tota vegada que aquesta gramàtica procedeix de la diòcesis de Girona (comp. Romania X, 321 ss.), tenim també aquí senyalada una relació local.

Quant poch coneguts eran, fins als mateixos competents, los textes de Ripoll en llengua vulgar, ho prova'l fet de que Prósper de Bofarull, en lo ja esmentat volúm XIII de la Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón, p. 311 ss., publicà lo Tractat apellat doctrina compendiosa de viure justament e de regir qualsevol offici públich leyalment, tret d'un manuserit de S. Cugat deficient y d'escàs valor, mentre que'l mateix text se trova complet y millor treballat en lo Rivipullensis 85 s. XIV. Bofarull, com també Torres Amat, qui cita fins lo nostre Rivipullensis ab la antiga signatura (loc. cit., 715), donaren l'escrit per anònim. Morel-Fatio latribuhiá a Francesch Eximenez, en les observacions al Nr. 20 y 22 del «Catalogue»; y de llavors ençà Massó Torrents ha comprovat encaire en l'Arxiu Municipal de Vich, la existencia d'un manuscrit del tractat didàctic manifestament molt llegit (!).

Que'ls monjos de Ripoll cooperaren en la elaboració catalana de la obra capdal de la seva ècola, de les Gesta comitum, existent en diferents exemplars (2), és cosa que no's pot demostrar per are, si bé és molt possible; lo mateix podrian admetre respecte del text vulgar de la crònica originaria de Ripoll, tractada en la p. 127: «Genealogia dels comtes de Barcelona e dels reys d'Aragó» (3). En tot cas s'hauria de cridar aquí la atenció sobre una redacció de la Genealogia dels reys de Aragó e de Navarra e comtes de Barcelona existent en lo Rivipullensis ja citat p. 166 dels Usatichi Barchinonae, còd. 82, s. XV, la qual

(1) *Revista de Bibliografía catalana*, II, 280 s.

(2) Comp. p. 185; Massó Torrents en la Historiografia de Catalunya, *Revue Hispanique* XV (1908), 493 s., registra dos manuscrits del Arxiu Municipal y un de la biblioteca de la Universitat de Barcelona, com també un Matritensis (Biblioteca nacional), tots ab lo text català, s. XIV; lo traductor no és anomenat al lloc.

(3) Massó Torrents, loc. cit., 378.

en lo text se refereix expressament a Ripoll. Després de la relació del país d'Otger ab sos nou barons: «En lo temps que los moros tenian lo principat de Catalunya... entra en aquesta terra un gran capita venint de França lo qual havia nom Otger Cathalo ab lo qual vingueren en sa compagnia nou barons», després d'anomenar aquests barons y de recomptar que Carlesmany's reparti lo «principat a honor de les nou ordens dels angles», diu: «vench lo comte de Barcelona appellat Borrell, lo qual edifica lo monastir de Ripoll e fonch sepellit en lo dit monastir». La Genealogia dels comtes etc., demunt citada, tainbé conté un capítol sobre la entrada d'Otger (1), però com siga quel text corresponent no està publicat encare; no podèm proferir cap judici sobre la relació d'aquesta crònica ab lo text del Rivipullensis 82; en canbi, segons deduheixo dels extrets de que disposo (2), la redacció continguda en aquest còdice està intimament entroncada ab lo capítol corresponent de la coneguda obra històrica de Pere Tomic, en la qual lo cap. XVI relata «com lo princep Otger Cathalo entra en la terra dels Gots ab IX Barons» (3), si bé li manca'l ràpit passatge a la fundació de Ripoll y al sépeli de Borrell en lo monastir. Com se veu que la redacció en lo Rivipullensis 82 té un tint local y per l'exemple aportat se regoneix que la historiografia mitgeval de Ripoll, no sols la llatina sinó també la escrita en vulgar, necessita encare d'investigacions especials que per cert podrian pendre per base la excelent Historiografia den Massó.

En lo còd. 167 s. XIV s'hi trova anotada una reminiscencia contemporània, una espècie de «diari» en lo sentit de la renaixensa, sots l'épígraf: «Hic demonstrantur loca quae sunt iuxta Jerusalem»; és una relació de viatge que comença ab les paraules: «En lan de nostre senyor que hom comtava MCCCXXIII en G. de Treps natural de Cervera ena en una nau den G. Grau de Terragona en alexandria per visita los sants romaratz», pinta la visita a Terra Santa y conté una descripció dels sants lochs. Aquesta relació és al mateix temps un guia de la Palestina fet llinguisticament proporcionalat al poble y a propòsit d'axò recordis que tant los religiosos com los copistes de textes llatins mateixos, van abandonant de mica en mica la llengua de la Iglesia en la comunicació escrita (4). La disposició, continguda en lo Rivipullensis 80 s. XV, del abat de S. Joan, respecte de 12 llibres de sa pertinença, és completament catalana (comp. Handschriften-

(1) Massó Torrents, loc. cit., 579.

(2) Son en lo Cat. Bal. sots Nr. 27.

(3) En la edició: Historias e Conquestas dels reys de Arago e comtes de Barcelona, compilades per Mossen Pere Tomic, Barcelona 1886, p. 57 ss. Respecte d'una de les fonts den Tomic que aquí s'han de tenir en compte (Philomena) comp. Herm. Suchier, Literaturhl f. germ. u. rom. Philol. XXI, 178.

(4) Los sermons de Vicents Ferrer son tramesos en llatí y en català, però R. Lull ja compongué sos escrits en llengua vulgar, com és actualment d'opinió general.

• schätze; Nr. 197, p. 253); tampoch s'ha de deixar de consignar que ja apareix en vulgar una valuació en lo Rivipullensis 68, s. XIV, que conté'l comentari de Bernardus Anglerius a la Regla benedictina, la qual recorda'is comptes d'escriba d'Avinyó (1): ha en aquest libre dus milia XXI parrafes què val per cascún sen (cent) IX d. letres cent L r (sic) per cascuna letra un dinèr.

Finalment fem encare menció del extens text castellà antich, l'únic que existeix en tota la col·lecció de manuscrits de Ripoll (2), lo «Tratado de Etica» que's trova en lo còd. 161, s. XV; axi és titolat lo text al llom del volum, també en lo Cat. Bof. (sign. 3, 3, 15) y donat com anònim. La obra, cuidadosament escrita en 161 fulles del manuscrit, està dividida en 10 llibres y comença: Toda ciencia tiene su bieito o materia de que tracta. E por la division de los subiectos se tenta la division de las subiectas ciencias... Al fol 3^v diu: E aqueste primero libro tracta de aqueste fin en general moral y figuramente quasi declarando la felicidad política, etc. Es la Etica de Aristóteles (3). Emperò com que aquesta obra s'espanyolitzà sovint en la Edat mitjana (com. Memorias de la Real Academia de la Historia, VI, 1812, 474 s. y Desdevises du Dézert, Don Carlos d'Aragon. París, 1889, 416 s.), s'hauria de precisar encare'l text tramès en lo Rivipullensis; aquest text és diferent del en altre temps en possessió del Marquès de Santillana, avuy en lo manuscrit custodiad en la biblioteca nacional de Madrid, II, 19, sobre'l que ha fet observacions més concretes Mario Schiff (Bibliothèque de l'École des Hautes Études, CLIII. La Bibliothèque du Marquis de Santillane, París, 1905, p. 31 ss.); encare s'allunya més de nostre text lo Compendium de Bruneto Latini, Abans podria pensarse en la traducció procedent del príncep Carles de Viana, més que més quan en l'inventari de la seva herència, près a Barcelona en 1461, entre'ls llibres hi figuren «Les Ethiques per ell transladades», de consegüent un exemplar de la traducció feta per ell mateix, impreta en Zaragoza, 1509, per Georg Coci, en una edició que no puch tenir a ma (Gallardo, II, 223, Nr. 1590). Però evidentment tenim que veure ab una espanyolització més anterior; l'Incipit demunt exposat concorda quasi mot per mot ab los passatges corresponents en dos llibres antiquissims, lo text dels quals passa per la traducció espanyola més antiga de la Ética: Ethica de Aristoteles, compendiada por el bachiller de la Torre, Sevilla, Mein. Ungut y Stan. Polonus, 1493, com també Zaragoza, Hurus, s. a. (Haebler, Tipografia Ibérica, 1903, Nr. 31 y 32, l'Incipit detalladament en Gallardo; Nr. 4049).

(1) Comp. F. Ehrle, Historia bibliothecae rom. pontif. I. (1890), 155 ss.

(2) Es significatiu lo que porta Cat. Bal sots la signatura 190; «Liber idiomate inimico sed vetusto conscriptus».

(3) Comp. Marchesi, L'Etica Nicomachea nella tradizione latina medievale, Messina, 1904.

La mirada retrospectiva als textes de la biblioteca de Ripoll, escrits en llengua vulgar, manifesta clarament, ab tot y lo poch que'ns hi havèm entretingut, l'aixamplament de la activitat literaria del monastir envers la direcció popular y nacional; apartantse de la tasca més reduhida d'escorollar textes patrístichs, aquesta mirada retrospectiva és d'importància si un se proposa per objecte la exposició pragmàtica, aquí tentada per primer cop, de la historia intelectual d'un antich centre català de cultura, que remonta fins a la primeria de la Réconquesta.

Desde algunes dècades, principalment en los darrers temps, la jove Catalunya desplega un moviment colectiu, propi y fondament arrelat, en especial per lo que atany al culte assiduu de les lletres patries, moviment que una veu italiana, sovint repetida, ha anomenat directament «risurrezione di un popolo» y que nosaltres, desde'l mirador literari-històrich, podríem calificar d'ulterior Reconquesta; interrompuda desde llargs segles. Recordis quantes belles flors isolades d'aquest moviment, com «Terra baixa», traspassant los Pirineus han esdevingut un patrimoni literari comú, y la ullada a la historia de la vida literaria del seu centre intelectual més notable; que remonta fins als primers passos polítichs de Catalunya, podrà convèncer de que aquí s'han descarnat les poderoses arrels fecondes que s'enfonzan en los bells començaments de la Edat mitjana y que encara avuy continúen obrant sempre ab més força.

Làmines

(S'han reproduït solament les senyalades ab los nombres 1, 2, 4 y 9, reproduccions respectivament marcades ab los nombres V, VI, VII y VIII) (*)

1. Còd. 151, 130 × 212 mm. Fol. 154^r: «In natuitate Sanctae Mariae», s. XI, comp. p. 95.
2. Còd. Parisinus. Bibl. Nat. F. lat. 5132, olim Rivipullensis, 225 × 300 mm. Fol. 109^r: Poesia a Ramon Berenguer IV, ab notes musicals, s. XII (poch després de 1169). Comparis p. 106.
3. Còd. 99, 178 × 280 mm. Copia parcial del «Codex Sancti Jacobi» (Compostelanus), s. XII (1173). Fol. 35^v, 36^r. Comparis p. 112.
4. Còd. 214, 117 × 148 mm. Fol. 6^v, 7^r: Johannes abbas, «Theoria», s. XII, comp. p. 116.
5. Còd. Parisinus. Bibl. Nat. F. lat. 5132, olim Rivipullensis, 225 × 300 mm. Fol. 107^r: Constitució referent a la consuetudo in vestimentis del monastir, dispensada per l'abat Gaufredus. Comp. p. 131.
- 6—8. Còd. 26, 270 × 387 mm., s. XIII.
 - (6..7), Alanus ab Insulis, De sex alis Cherubim. Fol. 138^v, 139^r. Comp. p. 134.
 - (8). Copies d'antichs documents de la casa de Ripoll. Fol. 113^v. Comp. p. 134.
9. Còd. 7, 273 × 425 mm. Fol. 206^v: De consanguinitate, s. XIV, Comp. p. 147 y p. 152.
10. Còd. 19, 293 × 402 mm. Fol. 1^r: Liber Sextus, s. XIV. Comparis p. 147 y 152.
11. Còd. 131, 155 × 225 mm. Fol. 53^v: Lectura Prisciani minoris, s. XIV (1307). Comp. p. 152.
12. Còd. 147, 145 × 210 mm. Fol. 94^v: Eberhardus Bethunensis, Graecismus, s. XIV (1334). Comp. p. 153.

(*) Per equivocació's diu en les làmines reproduïdes que pertenexen a la primera part corresponents en realitat a la segona totes quatre.

*Fou acabada
de stampar la present traducció de LOS MANUSCRITS
DEL MONASTIR DE SANTA MARÍA DE RIPOLL,
d'En R. Beer, feta d'En Pere Barnils, a
la Casa de Caritat de Barcelona
y a despeses de la Reyal Aca-
demia de Bones Lletres,
lo primer de març
de 1911*

PUBLICACIONES

DE LA

Real Academia de Buenas Letras de Barcelona

MEMORIAS

Tomo I.—Resumen histórico del origen de la Academia; observaciones sobre los principios elementales de la Historia, por el Marqués de Llió.—Precio, 10 ptas.

Tomo II. Observaciones sobre los principios elementales de la Historia (continuación).—Disertación sobre la verdadera situación del país de los Ilercavones (F. Pinós).—Fundamento de la opinión de que por frances, en los anales antiguos, se entienden todos los hombres del Imperio de Occidente (R. Ponsich).—Documentos para la historia de Mossen Borrà (J. Ripoll) — Situación de Cartago Vetus, Subur, ciudades de España (M. Mayora).—Disertación sobre puntos de cronología (M. Mayora).—Inscripción del siglo vi en Barcelona (J. A. Llobet).—Verdadero sitio de la antigua Aesona (Roig y Rey).—Inscripciones romanas de Isona (J. Moner).—Festejos en Barcelona cuando la venida de Carlos I (M. Bofarull).—Lugar que ocupaba junto a Lérida el campamento de César (J. Díaz).—Origen de algunos dichos y costumbres (Bastits).—La lengua catalana considerada históricamente (A. Bofarull).—Juliana Morell (Roca y Cornet).—Poesías perdidas de Vallfogona (S. Mestres).—Muros ciclópeos de Tarragona (Hernández Sanahuja).—Informe de la sociedad arqueológica de Tarragona sobre antigüedades descubiertas (Hernández).—Raíces griegas y germanas en la lengua catalana (Bergues de las Casas).—Apuntes para la historia de la moderna literatura catalana (Féu).—Apuntes históricos sobre Olérdula (Mila).—Opúsculos en antigua lengua catalana (A. Bofarull).—Precio, 15 ptas.

Tomo III.—Blasco de Garay Rubió y Ors).—Apuntes históricos sobre el Hospital de Barcelona (T. Sivilla).—Noticia de artistas catalanes de la Edad Media y del Renacimiento (Puiggari).—Datos de Antonio de Campmany (Rubió y Ors).—Reseña del renacimiento de la lengua y literatura catalanas (Rubió y Ors).—La Torre del Breny y castillo de Balsareny (T. res).—Un libro más para el catálogo de los escritores catalanes (Luanco).—Tabla numularia de los Comunes depositos de Barcelona (Negre).—Brunequilde y la sociedad franco-galo-romana (Rubió y Ors).—Nyerros y Cadells (Parroso).—Olérdula (Mila).—Necrología de D. Jaime Ripoll.—Precio 10 ptas.

Tomo IV.—La expedición y dominación de los catalanes en Oriente juzgadas por los griegos (Rubió y Lluch).—La carta puebla de Agramunt (Siscar).—Otro libro catalán desconocido (Luanco).—Los navarros en Grecia y el ducado catalán de Atenas (Rubió y Lluch).—El derecho funerario en las doce Tablas (Barallat).—Origen de la independencia del condado catalán (Rubió y Ors).—Precio 10 ptas.

Tomo V.—Tres cartas de Mossen Borrà (F. Bofarull).—Sarcófagos romano cristianos en Cataluña (Botell).—Orígenes del pueblo de San Martí de Provensals (Bofarull).—Nyerros y Cadells (B. Rajalt).—Recuerdos históricos de Molins de Río (Maspons).—Predilección de Carlos V por los catalanes (Bofarull).—El testamento de Ramón Llull (Bofarull).—Precio 15 ptas.

Tomo VI.—Basti-ro provenzalista catalán (Rubió y Ors).—Estudio de los sellos de Pedro IV de Aragón (Sagarrà).—Intensivos de la lengua catalana (Balart).—Shakespeare y Moratín ante la fosa (Barallat).—Generación de Juan I de Aragón (Bofarull).—Dominación goda en la península ibérica (Romany Puigdengolas).—Documentos para la monografía de Montblanch (Bofarull).—Precio, 15 ptas.

Tomo VII.—Antigua marina catalana (Bofarull).—Jaime de Aragón, último conde de Urgel (Giménez).—Un bandido feudal (Maspons).—La heráldica en la filigrana del papel (Bofarull).—Precio, 15 ptas.

Tomo VIII.—Primer fascículo: El poder judicial en la Corona de Aragón (Giménez Soler).—Precio, 2'50 ptas.—Segundo fascículo: Los Vescomtes de Cerdanya, Conflent y Bergadá (Miret y Sans).—Precio, 2'50 ptas.—Tercer fascículo: Importancia de la Sigilografía como ciencia auxiliar de la Historia (Sagarrà).—Precio, 2 ptas.—Cuarto fascículo: Lo Montjuich de Barcelona. (Correas y Candi).—Precio, 3 ptas.—Quinto fascículo: Algunas noticias cerca de las antiguas comunidades de pescadores en el cabo de Creus (F. Bahol).—Precio, 2 ptas.—Sexto fascículo: Una página de historia literaria de Cataluña; Martí de Kyxa i sus lecciones sobre los sentimientos morales (M. Durán y Bas).—Precio, 2 ptas.—Séptimo fascículo: Sant Pau de Narbona y la Bisbat de Vic (J. Gudiol).—Precio, 2 ptas.

Discursos de recepción de los Sres. Ubach y Vinyeta, Rubió y Lluch, Ribas Pbro., Brocà, Sagarrà, Llans Pbro., Carreras y Candi, Torres y Bages Pbro., Vidal Valenciano, Codina, Presbítero, Giménez Soler, Cortejón, Pbro., Ràs y Amigó, Miret y Sans, Hinojosa, Comenge, Rabós, Baró, Elias de Molins, Casades, Rubio de la Serna y Soler y Pelet. Precio 2 pesetas cada uno.—Discurso del Sr. Bonet s. 4 pesetas.—Discurso del Sr. Sapere y Miquel. Precio 4 pesetas.—Discurso del B. tet y Sió. Precio, 5 pesetas.

Libro de la Orden de Caballería de Raimundo Lulio, traducido en lengua castellana, con un discurso preliminar de D. José Ramón de Luanco.—Precio, 5 ptas.

Curiat y Guelta, novela catalana del XVth segle, con un discurso preliminar y notas de D. Antonio Rubió y Lluch.—Precio, 5 ptas.

Ortografia de la Lengua Catalana, por la Real Academia de Buenas Letras.—Precio, 1 peseta.

Sesión pública del día 2 de Julio de 1842, con las composiciones premiadas en el certamen (Roudor de Llobregat, Los armas de Aragón en Oriente, Rugero de Flor).—Precios 1 peseta.

Juicio crítico de las obras de D. Antonio de Campmany, por Guillermo For-teza.—Precio, 2 ptas.

Breve reseña del actual Renacimiento de la lengua y literatura catalanas, Memoria escrita por D. J. Rubió y Ors.—Precio, 2 ptas.

Noticia de la vida y escritos de D. Francisco Permanyer y Tuyet, Memoria escrita por D. Manuel Durán y Bas.—Precio, 2 ptas.

- Reynals y Rabassa, estudio biográfico y literario**, por D. Manuel Durán y Bas.—Precio, 2 ptas.
- La Tradición de los Pueblos, literaria, filosófica y socialmente considerada**, discurso de D. José L. Fen (acta de la sesión inaugural de 1888).—Precio, 1 peseta.
- Boletín de la Real Academia de Buenas Letras**.—Tomo I, años 1901 y 1902.—Precio, 8 ptas.—Tomo II, años 1903 y 1904.—Precio, 8 ptas.—Tomo III, años 1905 y 1906.—Precio, 8 ptas.—Tomo IV, años 1907 y 1908.—Precio, 8 ptas.
- Memoria histórica biográfica del Sr. D. Ignacio Samponts y Barba**, leída en sesión de 21 de junio de 1846, por D. Ramón Mans y Serina.—Precio, 1 peseta.
- Elogio del difunto Coronel D. Antonio Puig y Lucía**, leído en la sesión de 27 de mayo de 1849, por D. Antoni Buxer (agotado).
- Elogio histórico del Excmo. é Ilmo. sr. D. Félix Torres Amat**, leído en la sesión de 2 de febrero de 1850, por D. Manuel Torres y Torrens (agotado).
- Elogio fúnebre del Ilmo. sr. D. José Bertán y Ros**, leído en la sesión de 16 de noviembre de 1856, por D. Salvador Mestre, presbítero (agotado).
- Necrologia del Ilmo. sr. D. Miguel de Mayora y de Goldaracena**, leída por D. José Simón Rubí, Pbrc., el día 7 de diciembre de 1860.—56 páginas.
- Noticia de la vida y escritos de D. Próspero de Bofarull y Mascareño**, leída en la sesión de 30 de diciembre de 1860 por el Excmo. Sr. D. Manuel Milà y Fontanals (agotado).
- Necrologia de D. José Antonio Llobet y Ball-Hosera**, leída por D. Antonio de Bofarull el día 13 de abril de 1869.—42 páginas.
- Noticia de la vida y escritos de D. Joaquín Roca y Cornet**, leída en la sesión de 26 de marzo de 1876, por D. J. Rubió y Ors (agotado).
- Noticia de la vida y escritos de D. Manuel Milà y Fontanals**, leída en la sesión de 10 de abril de 1887, por el Excmo. Sr. D. J. Rubió y Ors (agotado).
- Recort Necrològich del Excm. sr. D. Joaquim Rubió y Ors**, llegit en la sessió de 12 de janer de 1902, per Mossèn Jacinto Verdaguer (acta de la sesión pública inaugural de 1902).—Precio, 1 peseta.
- A la elocuencia; cant**, leído por su autor el Excmo. Sr. Marqués de Casa-Cagigal en la Junta de esta Real Academia el 29 de noviembre de 1819.—Precio, 0⁵⁰ peseta.
- Memoria sobre el Templo de Hércules**, leída en 1858, por D. José Mariano de Cabanes. Precio, 1 peseta.
- El traje bajo la consideración arqueológica**, memoria leída en 1858, por don J. Menárrez.—Precio, 1 peseta.
- Consideraciones acerca de la poesía de la naturaleza, estudiada en sí misma y en su desenvolvimiento histórico**, discurso por D. Joaquín Rubió y Ors (acta de la sesión inaugural de 1887).—Precio, 1 peseta.

CONDICIONES DE LA PUBLICACIÓN

Aparecerá en cuadernos trimestrales de 48 Páginas, por lo menos

PRECIOS DE SUSCRIPCION

En España y Portugal, un año	Pesetas 4
En el extranjero id.	5

Todas las suscripciones empiezan en enero.

No se venden números sueltos.

La redacción en el domicilio de la Academia, Plaza del Rey, número 14, Barcelona.

La administración á cargo de D. Juan Batlle, librería «L' Arxiu», Plateria, 66.—Barcelona.